

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

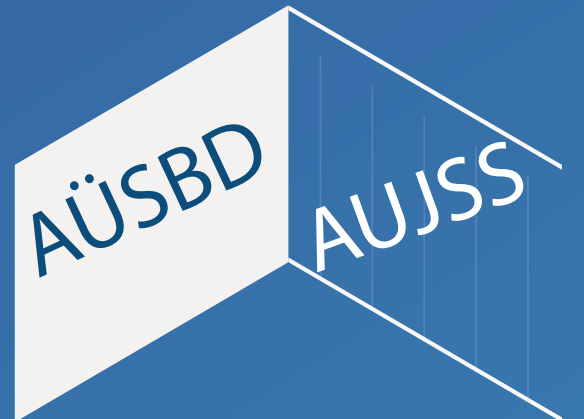

Cilt / Volume: 19

Sayı/No: 15 Temmuz Özel Sayısı

Yıl/Year: 2019

e-ISSN: 2667-8683

e-ISSN: 2667 - 8683

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume: 19 Sayı / Number: 15 Temmuz Özel Sayısı

AÜSBD
AUJSS

2019 - ESKİŞEHİR

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Şafak Ertan ÇOMAKLI
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Şafak Ertan ÇOMAKLI

Görsel Tasarım ve Dizgi/**Graphic Design & Typeset: Gülğün BULUT**

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD) yayın hayatına 2001'de yılda iki sayı ile başlamıştır. 2012 itibarıyla Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 4 defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, **TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), RePEc/Econpapers, Econlit, Ebscohost Academic Search Complete, Index Islamicus, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory ve Sociological Abstracts** tarafından indekslenmektedir.

Yayın dili Türkçe olup, İngilizce, Almanca ve Fransızca yazılmış *araştırma makalesi, derleme, editöre mektup ve kitap yorumları* türünden metinleri, yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

AÜSBD online olarak yayınlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda çift-körleme (double-blinded) yöntemiyle yürütülür.

Anadolu University Journal of Social Sciences (AÜSBD), a internationally refereed journal, has been in publication since 2001. Starting 2012, the journal will be published quarterly in March, June, September, and December.

Anadolu University Journal of Social Sciences has been indexed in the **TUBITAK-ULAKBIM Social Sciences Data Base, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), RePEc / Econpapers, Econlit, Ebscohost Academic Search Complete, Index Islamicus, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory and Sociological Abstracts.**

Although the language of the journal is Turkish, manuscripts prepared in English, German and French are also welcome. AÜSBD accepts and publishes manuscripts prepared as *research paper, literature reviews, letters to editor* and *book reviews* as long as they are in accordance with the journal's writing guidelines.

Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere, will not be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible.

The Anadolu University Journal of Social Sciences is electronically managed, double-blinded journal from the submission of manuscripts to the publication.

AÜSBD'de yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in AÜSBD.

Yazışma Adresi / **Address:** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

Yunusemre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR

e-mail: sosbilder@anadolu.edu.tr

web: sbd.dergi.anadolu.edu.tr

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Editör / Editor: Bülent GÜNŞOY

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1262
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: bgunsoy@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Mustafa KARACA

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1264
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: mustafa_karaca@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Associate Editor

B. Tuğberk TOSUNOĞLU

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1267
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: ttosunoglu@anadolu.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)

Mehmet BAŞAR (Anadolu Üniversitesi)

Metin IŞIK (Sakarya Üniversitesi)

Mehmet Şükrü AKDOĞAN (Erciyes Üniversitesi)

Serdar SALMAN (Milli Savunma Üniversitesi)

Süleyman SÖZEN (Anadolu Üniversitesi)

Mustafa KARACA (Anadolu Üniversitesi)

Mehmet FIRAT (Anadolu Üniversitesi)

B. Tuğberk TOSUNOĞLU (Anadolu Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Şafak Ertan ÇOMAKLI – Anadolu Üniversitesi Rektörü

- Bülent GÜNŞOY** - Anadolu Üniversitesi
Muharrem AFŞAR - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Şükrü AKDOĞAN - Erciyes Üniversitesi
Feriştah ALANYALI - Anadolu Üniversitesi
Nesrin ALPTEKİN - Anadolu Üniversitesi
Michael J. BAKER - University of Strathclyde
Tahir BALCI - Çukurova Üniversitesi
Şehmuz BALOĞLU - University of Nevada
Michael BASIL - University of Lethbridge
Mehmet BAŞAR - Anadolu Üniversitesi
Selim BAŞAR - Anadolu Üniversitesi
Tyler COWEN - George Mason University
Muzaffer DOĞAN - Anadolu Üniversitesi
Emre GÖKALP - Anadolu Üniversitesi
John GRAHL - Middlesex University
Zehra GÜLMÜŞ - Anadolu Üniversitesi
Güler GÜNŞOY - Anadolu Üniversitesi
Abdülkadir GÜRER - Ankara Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University
Cem IŞIK - Anadolu Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen
C. Hakan KAĞNICIOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Deniz KAĞNICIOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Ahmet KALENDER - Selçuk Üniversitesi
Mustafa KARACA - Anadolu Üniversitesi
Kurtuluş KARAMUSTAFA - Kayseri Üniversitesi
Philip J. KITCHEN - Brock University
Ali Savaş KOPARAL - Anadolu Üniversitesi
Ahmet MAKAL - Ankara Üniversitesi
Theo NICHOLS - Cardiff University
E. Nezh ORHON - Anadolu Üniversitesi
Saime ÖNCE - Anadolu Üniversitesi
Hüseyin ÖZCAN - Anadolu Üniversitesi
Gülsev PAKKAN - Ufuk Üniversitesi
Tony ROYLE - National University of Ireland
Serdar SALMAN - Milli Savunma Üniversitesi
Süleyman SÖZEN - Anadolu Üniversitesi
Nadir SUGÜR - Anadolu Üniversitesi
Oktay Emir TEDRİVEN - Anadolu Üniversitesi
Metin IŞIK - Sakarya Üniversitesi
Elif TEKİN İFTAR - Anadolu Üniversitesi
Metin TOPRAK - İstanbul Üniversitesi
M. Mahur TULUM - Anadolu Üniversitesi
B. Tuğberk TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Şebnem TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Ali Umut TÜRKCAN - Anadolu Üniversitesi
B. Yelda UÇKAN - Anadolu Üniversitesi
Halil İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi
M. Erkan ÜYÜMEZ - Anadolu Üniversitesi
Nezh VARCAN - Anadolu Üniversitesi
Erinç YELDAN - Yaşar Üniversitesi
Kürşad Emrah YILDIRIM - Anadolu Üniversitesi
Cengiz YILMAZ - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
R. Ayhan YILMAZ - Anadolu Üniversitesi
A. Haluk YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi
Erkan YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi
T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi
Deniz TURAN - Anadolu Üniversitesi

HAKEM KURULU / REVIEW BOARD

- Emrah **Acar**, (İstanbul Teknik Ü.)
Abdullatif **Acarlıoğlu**, (Anadolu Ü.)
İşıl **Açıkalın**, (Anadolu Ü.)
Sezgin **Açıkalın**, (Anadolu Ü.)
Bülent **Açma**, (Anadolu Ü.)
F. Râna **Adaçay**, (Anadolu Ü.)
O. Cem **Adigüzel**, (Anadolu Ü.)
Aslı **Afşar**, (Anadolu Ü.)
Muharrem **Afşar**, (Anadolu Ü.)
Asuman **Ağaçsapan**, (Anadolu Ü.)
Esmahan **Ağaoğlu**, (Anadolu Ü.)
Ahmet **Ağca**, (Dumlupınar Ü.)
FeYZa **AğlargoZ**, (Anadolu Ü.)
Ömer **Akat**, (Uludağ Ü.)
Nazire **Akbulut**, (Gazi Ü.)
Yavuz **Akbulut**, (Anadolu Ü.)
Erhan **Akdemir**, (Anadolu Ü.)
Tahir **Akgemci**, (Selçuk Ü.)
Yılmaz **Akgündüz**, (Mersin Ü.)
Semiha **Akinci**, (Anadolu Ü.)
Şebnem **Akipek Öcal**, (Ankara Ü.)
Mine **Akkan**, (Dokuz Eylül Ü.)
Tolga **Akkaya**, (Anadolu Ü.)
Meryem **Akoğlan Kozak**, (Anadolu Ü.)
H. Kıvanç **Aksoy**, (Osmangazi Ü.)
Şafak **Aksoy**, (Akdeniz Ü.)
E. Ozan **Aksöz**, (Anadolu Ü.)
Munise Tuba **Aktaş**, (Anadolu Ü.)
Murat **Akyıldız**, (Anadolu Ü.)
Feriştah **Alanyalı**, (Anadolu Ü.)
H. Sabri **Alanyalı**, (Anadolu Ü.)
Ertuğrul **Algan**, (Anadolu Ü.)
Mete **Alım**, (Atatürk Ü.)
Fulya **Almaz**, (Akdeniz Ü.)
Nesrin **Alptekin**, (Anadolu Ü.)
Erol **Altınsapan**, (Anadolu Ü.)
Figen **Altuğ**, (İstanbul Ü.)
Alper **Altunay**, (Anadolu Ü.)
Hüseyin **Altunbaş**, (Selçuk Ü.)
Mustafa **Altunoğlu**, (Anadolu Ü.)
Serpil **AltınırmaK**, (Anadolu Ü.)
A. Ender **Altunoğlu**, (Muğla S. Koçman Ü.)
Handan **Anıl**, (Anadolu Ü.)
Mustafa **Apaydın**, (Çukurova Ü.)
İlker Murat **Ar**, (KTÜ)
Metin **Argan**, (Anadolu Ü.)
M. Zafer **Arıcan**, (Bahçeşehir Ü.)
M. Necip **Arman**, (Adnan Menderes Ü.)
Zeki **Arsal**, (Abant İzzet Baysal Ü.)
M. Oğuz **Arslan**, (Anadolu Ü.)
Özgür **Arun**, (Akdeniz Ü.)
Murat **Aslan**, (Osmangazi Ü.)
Engin **Aslanargun**, (Düzce Ü.)
H. Rıza **Aşıkoğlu**, (Afyon Kocatepe Ü.)
Olçay Bige **Aşkun Yıldırım**, (Marmara Ü.)
Nejdet **Atabek**, (Anadolu Ü.)
Murat **Ataizi**, (Anadolu Ü.)
Levent **Atalı**, (Kocaeli Ü.)
Murat **Atalı**, (Yakın Doğu Ü.)
Özlem **Atalık**, (Anadolu Ü.)
Gökhan **Atılğan**, (Ankara Ü.)
Mustafa **Avcı**, (Anadolu Ü.)
M. Bahadır **Ayas**, (Anadolu Ü.)
Erdal **Aydemir**, (Süleyman Demirel Ü.)
Aslı Elif **Aydın**, (İstanbul Bilgi Ü.)
Belgin **Aydın**, (Anadolu Ü.)
C. Hakan **Aydın**, (Anadolu Ü.)
Erhan **Aydın**, (Uşak Ü.)
Nurhan **Aydın**, (Anadolu Ü.)
Sinan **Aydın**, (Anadolu Ü.)
Şule **Aydın Tükel Türk**, (Trakya Ü.)
Ufuk **Aydın**, (Anadolu Ü.)
Enver **Aydoğan**, (Gazi Ü.)
Mesut **Aygiin**, (Anadolu Ü.)
Serpil **Aygiin Cengiz**, (Başkent Ü.)
Oya **Aytemiz Seymen**, (Balıkesir Ü.)
Hülya **Bakırtaş**, (Aksaray Ü.)
İbrahim **Bakırtaş**, (Aksaray Ü.)
Tahir **Balcı**, (Çukurova Ü.)
Zülal **Balpınar**, (Anadolu Ü.)
Kerim **Banar**, (Anadolu Ü.)
A. Barış **Baraz**, (Anadolu Ü.)
Gülfidan **Barış**, (Anadolu Ü.)
Bilgin **Bari**, (Anadolu Ü.)
Ali **Baş**, (Selçuk Ü.)
Mehmet **Başar**, (Anadolu Ü.)
E. Sema **Batu**, (Anadolu Ü.)
Dilek **Baybora**, (Anadolu Ü.)
Onur **Baycan**, (Anadolu Ü.)
Gaye **Baycık**, (Ankara Ü.)
Sevil **Bayçu**, (Anadolu Ü.)
Ayhan **Bayrak**, (Anadolu Ü.)
Ali **Bayram**, (Samsun Ü.)
A. Kemal **Bayram**, (Afyon Kocatepe Ü.)
Fatih **Bayram**, (Karabük Ü.)
Nuran **Bayram**, (Uludağ Ü.)
M. Fatih **Bayramoğlu**, (Bülent Ecevit Ü.)
Suzan Duygu **Bedir Erişti**, (Anadolu Ü.)
Çetin **Bektaş**, (Erzincan Ü.)
Ş. Dilek **Belet**, (Anadolu Ü.)
Serap **Benligiray**, (Anadolu Ü.)
C. Necat **Berberoğlu**, (Anadolu Ü.)
Senem **Besler**, (Anadolu Ü.)
D. Mehmet **Biçkes**, (Neveşehir Hacı Bektaş Veli Ü.)
Faik **Bilgili**, (Erciyes Ü.)
Yılmaz **Bingöl**, (Yıldırım Beyazıt Ü.)
Haluk **Birsan**, (Anadolu Ü.)
Mutlu **Binark**, (Başkent Ü.)
Tamer **Bolat**, (Balıkesir Ü.)
Nilüfer **Boran Güneysu**, (Anadolu Ü.)
Erdoğan **Boz**, (Osmangazi Ü.)
Yücel **Bozdağlıoğlu**, (Adnan Menderes Ü.)
Müjgan **Bozkaya**, (Anadolu Ü.)
Deniz **Börü**, (Marmara Ü.)
Semih **Büker**, (Ufuk Ü.)
Köksal **Büyük**, (Anadolu Ü.)
Aytekin **Can**, (Selçuk Ü.)
Gürhan **Can**, (Anadolu Ü.)
Verda **Canbey Özgüler**, (Anadolu Ü.)
Murat **Canitez**, (Karatay Ü.)
Aydan **Cavcar**, (Anadolu Ü.)
Metin **Coşkun**, (Anadolu Ü.)
Fusun **Curaoğlu**, (Anadolu Ü.)
Nilgün **ÇağlarırmaK Uslu**, (Anadolu Ü.)
Celil **Çakıcı**, (Mersin Ü.)
Mustafa **Çakır**, (Anadolu Ü.)
Tufan **Çakır**, (Anadolu Ü.)
Ahmet Ferda **Çakmak**, (Bülent Ecevit Ü.)
Cenap **Çakmak**, (Osmangazi Ü.)
Şuayyip **Çalış**, (Sakarya Ü.)
Hasan **Çalışkan**, (Anadolu Ü.)
Nazım **Çatalbaş**, (Anadolu Ü.)
Eren **Çaşkurlu**, (Gazi Ü.)
G. Serap **Çekerol**, (Anadolu Ü.)
Kamil **Çekerol**, (Anadolu Ü.)
Adnan **Çelik**, (Selçuk Ü.)
Ali Kemal **Çelik**, (Ardahan Ü.)
H. Eray **Çelik**, (Yüzüncü Yıl Ü.)
Zafer **Çelik**, (Yıldırım Beyazıt Ü.)
C. Cengiz **Çelikoğlu**, (Dokuz Eylül Ü.)
Aydem **Çiftçioğlu**, (Uludağ Ü.)
Başak **Çiftçioğlu**, (İzmir Ekonomi Ü.)
Melih **Çildir**, (ESOGÜ)
Orhan **Çoban**, (Selçuk Ü.)
Sıtkı **Çorbacioğlu**, (Osmangazi Ü.)
Zühal **Çubukçu**, (Osmangazi Ü.)
Elif **Dağdemir**, (Anadolu Ü.)
Özcan **Dağdemir**, (Osmangazi Ü.)
Banu **Dağtaş**, (Anadolu Ü.)
Erdal **Dağtaş**, (Anadolu Ü.)
Şule **Daldal**, (Marmara Ü.)
Abdülhakim Bahadır **Darı**, (Yalova Ü.)
Murat Cem **Demir**, (Tunceli Ü.)
Emine **Demiray**, (Anadolu Ü.)
Uğur **Demiray**, (Anadolu Ü.)
Özgür **Demirtaş**, (İnönü Ü.)
Mete **Dibo**, (Hitit Ü.)
İbrahim H. **Diken**, (Anadolu Ü.)
Meltem **Dikmen Caniklioğlu**, (İzmir Eko. Ü.)
Nejat **Doğan**, (Anadolu Ü.)
Sema **Doğan**, (Hacettepe Ü.)
Ahmet **Doğanay**, (Çukurova Ü.)

Osman **Doğru**, (Marmara Ü.)
Recai **Dönmmez**, (Anadolu Ü.)
Seyyare **Duman**, (Anadolu Ü.)
Özlem **Durgun**, (İstanbul Ü.)
Gül **Durmuşođlu Köse**, (Anadolu Ü.)
Hasan **Durucasu**, (Anadolu Ü.)
Cumhur **Dülger**, (Anadolu Ü.)
Şemsettin **Edeer**, (Anadolu Ü.)
Ayla **Efe**, (Anadolu Ü.)
Vedat **Ekergil**, (Anadolu Ü.)
Aykut **Ekinci**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Filiz **Ekinci**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Nilgun **Elam**, (Anadolu Ü.)
Oktay **Emir**, (Anadolu Ü.)
Fikret **Er**, (Anadolu Ü.)
İrem **Erdem Aydın**, (Anadolu Ü.)
A. Volkan **Erdemir**, (Erciyes Ü.)
Erkan **Erdemir**, (Osmangazi Ü.)
Ceyda **Erdem**, (Anadolu Ü.)
Zeynep **Erdinç**, (Anadolu Ü.)
B. Zafer **Erdoğan**, (Anadolu Ü.)
Levent **Erdoğan**, (Anadolu Ü.)
Melih **Erdoğan**, (Anadolu Ü.)
Meltem **Erdoğan**, (Anadolu Ü.)
N. Kemal **Erdoğan**, (Anadolu Ü.)
Nurten **Erdoğan**, (Anadolu Ü.)
Serap **Erdoğan**, (Anadolu Ü.)
Şenol **Erdoğmuş**, (Osmangazi Ü.)
Serra **Eren Sariođlu**, (İstanbul Ü.)
Zühal **Ergen**, (Çukurova Ü.)
İclal **Ergenç**, (Ankara Ü.)
Ali **Ergur**, (Galatasaray Ü.)
Çağrı **Erhan**, (Ankara Ü.)
Nuri **Erişgin**, (Ankara Ü.)
Serap **Erkoç**, (Anadolu Ü.)
Erhan **Erođlu**, (Anadolu Ü.)
A. Figen **Ersoy**, (Anadolu Ü.)
Ali **Ersoy**, (Anadolu Ü.)
N. Figen **Ersoy**, (Anadolu Ü.)
Mesut **Erşan**, (Osmangazi Ü.)
Bülend Aydın **Ertekin**, (Anadolu Ü.)
Hakan **Ertem**, (Marmara Ü.)
Murat **Ertuğrul**, (Anadolu Ü.)
Ethem **Esen**, (Anadolu Ü.)
Halim **Esen**, (Anadolu Ü.)
Rana **Eşkinat**, (Anadolu Ü.)
H. Mahir **Fisunođlu**, (Çukurova Ü.)
A. Ercan **Gegez**, (Marmara Ü.)
Evrım **Genç Kumtepe**, (Anadolu Ü.)
Ender **Gerede**, (Anadolu Ü.)
H. Nüvit **Gerek**, (Anadolu Ü.)
Sevgi **Gerek**, (Anadolu Ü.)
Aşlı **Geylan**, (Anadolu Ü.)

M. Cem **Girgin**, (Anadolu Ü.)
Ümit **Girgin**, (Anadolu Ü.)
Emre **Gökalp**, (Anadolu Ü.)
Zeliha **Gökalp**, (Anadolu Ü.)
Doğan **Gökbel**, (Anadolu Ü.)
Nazlı **Gökçe**, (Anadolu Ü.)
Orhan **Gökçe**, (Selçuk Ü.)
Seda **Gökmen**, (Ankara Ü.)
Mustafa **Göksu**, (Gazi Ü.)
Temmuz **Gönç**, (Anadolu Ü.)
Ali **Görener**, (İstanbul Ticaret Ü.)
Ece **Göztepe**, (Bilkent Ü.)
Ekrem **Gül**, (Sakarya Ü.)
M. Ozan **Gülada**, (Malatya Turgut Özal Ü.)
Yasemin **Gülbahar**, (Ankara Ü.)
Fuat **Güllüpinar**, (Anadolu Ü.)
Gülnihal **Gülmez**, (Anadolu Ü.)
Zehra **Gülmüş**, (Anadolu Ü.)
Gürer **Gülsevin**, (Ege Ü.)
Mehmet **Gültekin**, (Anadolu Ü.)
Erdal **Gümüş**, (Osmangazi Ü.)
Erhan **Gümüş**, (ÇOMÜ.)
Gülten **Gümüştekin**, (Dumlupınar Ü.)
Semra **Günay Aktaş**, (Anadolu Ü.)
Kerim **Gündođdu**, (Adnan Menderes Ü.)
Erdin **Gündüz**, (Anadolu Ü.)
Fatime **Güneş**, (Anadolu Ü.)
İhsan **Güneş**, (Anadolu Ü.)
Güler **Günsoy**, (Anadolu Ü.)
H. İbrahim **Gürcan**, (Anadolu Ü.)
Ertuğrul **Güreşçi**, (Kırşehir Ahi Evran Ü.)
Necmi **Gürsakal**, (Uludağ Ü.)
Meral **Güven**, (Anadolu Ü.)
Canatay **Hacıköylü**, (Anadolu Ü.)
Ayhan **Hakan**, (Anadolu Ü.)
Hakan **Hakeri**, (İstanbul Medeniyet Ü.)
Ali **Halıcı**, (Başkent Ü.)
Şaduman **Halıcı**, (Anadolu Ü.)
Emel **Hanađası**, (Ankara Ü.)
Gürkan **Haşit**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Yasemin **Işıktaç**, (İstanbul Ü.)
Miraç Fatih **İlgün**, (Erciyes Ü.)
Ayşe **İlker**, (Celal Bayar Ü.)
İbrahim **İlkhani**, (Selçuk Ü.)
S. Zeki **İmamođlu**, (Gebze Ü.)
İsa **İpçioğlu**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Hasan **İslatince**, (Anadolu Ü.)
İlknur **İstifci**, (Anadolu Ü.)
Ö. Faruk **İşcan**, (Atatürk Ü.)
Erkan **İznic**, (Anadolu Ü.)
Yusuf **Kaderli**, (Adnan Menderes Ü.)
C. Hakan **Kağnıcıoğlu**, (Anadolu Ü.)
Melik **Kamışlı**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)

Serap **Kamışlı**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Derya **Karaburun Doğan**, (İnönü Ü.)
Mustafa **Karaca**, (Anadolu Ü.)
Nuray **Karaca**, (Anadolu Ü.)
Nejdet **Karadađ**, (Anadolu Ü.)
A. Aziz **Karagül**, (Anadolu Ü.)
Erdal **Karakaş**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Hakan **Karakehya**, (Anadolu Ü.)
Ahmet **Karakocalı**, (Anadolu Ü.)
Kurtuluş **Karamustafa**, (Erciyes Ü.)
Elif **Karaoşmanoğlu**, (İstanbul Teknik Ü.)
Ekrem **Karayılmazlar**, (Pamukkale Ü.)
Fatih **Karciođlu**, (Atatürk Ü.)
Bilhan **Kartal**, (Anadolu Ü.)
Filiz **Kartal**, (TODAİE)
Saadet **Kasman**, (Dokuz Eylül Ü.)
Tuđrul **Katođlu**, (Bilkent Ü.)
Yüksel **Kavak**, (Hacettepe Ü.)
A. Yalçın **Kaya**, (Selçuk Ü.)
Ergün **Kaya**, (Anadolu Ü.)
M. Mesut **Kayalı**, (Dumlupınar Ü.)
S. Yüksel **Kaygusuz**, (Uludağ Ü.)
Şaban **Kayhan**, (FSMVÜ)
İlknur **Keçik**, (Anadolu Ü.)
Gülpinar **Kelemci**, (Marmara Ü.)
Aşkın **Keser**, (Uludağ Ü.)
Mehmet **Kesim**, (Anadolu Ü.)
Uğur **Keskin**, (Anadolu Ü.)
Metin **Kılıç**, (Karabük Ü.)
Ramazan **Kılıç**, (Dumlupınar Ü.)
Yılmaz **Kılıçaslan**, (Anadolu Ü.)
Barış **Kılınç**, (Anadolu Ü.)
H. Selçuk **Kıray**, (Anadolu Ü.)
İbrahim **Kırcova**, (Yıldız Teknik Ü.)
Çiđdem **Kirel**, (Anadolu Ü.)
Şölen **Kipöz**, (İzmir Ekonomi Ü.)
Fatma **Kocabaş**, (Anadolu Ü.)
Fatma **Kocamemik Sındal**, (Anadolu Ü.)
Umut **Koç**, (Osmangazi Ü.)
Serpil **Koçdar**, (Anadolu Ü.)
Emine **Kolaç**, (Anadolu Ü.)
Osman **Konuk**, (Afyon Kocatepe Ü.)
İsa **Korkmaz**, (Necmettin Erbakan Ü.)
Şenol **Korkut**, (ESOGÜ)
Cüneyt **Koyuncu**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Nazmi **Kozak**, (Anadolu Ü.)
Dinçay **Köksal**, (ÇOMÜ.)
Erdoğan **Köse**, (Atatürk Ü.)
Sevinç **Köse**, (Celal Bayar Ü.)
Mustafa Naci **Kula**, (ESOGÜ)
A. Tolga **Kumtepe**, (Anadolu Ü.)
Zekeriya **Kurşun**, (Marmara Ü.)
Gülsün **Kurubacak**, (Anadolu Ü.)

Mesut **Kurulgan**, (Anadolu Ü.)
Erol **Kutlu**, (Anadolu Ü.)
Önder **Kutlu**, (Selçuk Ü.)
Abdullah **Kuzu**, (Anadolu Ü.)
İsmail **Küçükaksoy**, (Dumlupınar Ü.)
Derman **Küçükaltan**, (İstanbul Arel Ü.)
Yakup **Küçükkale**, (KTÜ)
Aykut **Lenger**, (Ege Ü.)
Elçin **Macar**, (YTÜ)
Muhsin **Macit**, (Anadolu Ü.)
Nazif **Mandacı**, (Yaşar Ü.)
İlknur **Maviş**, (Anadolu Ü.)
Mehmet **Mercan**, (Hakkari Ü.)
Ali **Meydan**, (Nevşehir Ü.)
Bilçin **Meydan**, (Uludağ Ü.)
M. Emin **Mutlu**, (Anadolu Ü.)
Zaur **Mükerrer**, (Anadolu Ü.)
Meltem N. **Velioglu**, (Abant İzzet Baysal Ü.)
Yavuz **Odabaşı**, (Anadolu Ü.)
Aytunga **Oğuz**, (Dumlupınar Ü.)
Neval **Okan**, (Anadolu Ü.)
Emel **Oktay**, (Hacettepe Ü.)
M. Recep **Okur**, (Anadolu Ü.)
Erdal **Onar**, (Bilkent Ü.)
A. İlhan **Oral**, (Anadolu Ü.)
Nezih **Orhon**, (Anadolu Ü.)
A. Şevket **Ovalı**, (Dokuz Eylül Ü.)
Mine **Oyman**, (Anadolu Ü.)
Serdar **Öge**, (Selçuk Ü.)
Serdar **Ögel**, (Afyon Kocatepe Ü.)
Oktay **Öksüzler**, (Anadolu Ü.)
Kemal **Öktem**, (Hacettepe Ü.)
Nalan **Ölmezoğulları**, (Uludağ Ü.)
Saim **Önce**, (Anadolu Ü.)
Tuncay **Önder**, (Gazi Ü.)
Ersan **Öz**, (Pamukkale Ü.)
Ahmet **Özalp**, (Hitit Ü.)
Erkan **Özata**, (Anadolu Ü.)
F. Zeynep **Özata**, (Anadolu Ü.)
F. Hülya **Özcan**, (Anadolu Ü.)
M. Tevfik **Özcan**, (İstanbul Ü.)
Ömer **Özçiçek**, (Gaziantep Ü.)
Aşkın **Özdağoğlu**, (Dokuz Eylül Ü.)
Ali **Özdemir**, (Anadolu Ü.)
A. Murat **Özdemir**, (Hacettepe Ü.)
Erkan **Özdemir**, (Uludağ Ü.)
Halil Özcan **Özdemir**, (Kırşehir Ahi Evran Ü.)
Halil **Özekicioğlu**, (Akdeniz Ü.)
Arzu **Özen**, (Anadolu Ü.)
Mustafa **Özer**, (Anadolu Ü.)
Alper **Özer**, (Ankara Ü.)
Ömer **Özer**, (Anadolu Ü.)

Şevki **Özgener**, (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.)
Hicran **Özgüner Kılıç**, (Karabük Ü.)
Aydın Ziya **Özgür**, (Anadolu Ü.)
Enver **Özkalp**, (Anadolu Ü.)
Ali Ekrem **Özkuş**, (Anadolu Ü.)
Hayrettin **Özler**, (Dumlupınar Ü.)
Ahmet **Özmen**, (Anadolu Ü.)
Müjdat **Özmen**, (Osmangazi Ü.)
Selami **Özsoy**, (Abant İzzet Baysal Ü.)
Ahmet **Öztürk**, (Uludağ Ü.)
Feride **Öztürk**, (Dumlupınar Ü.)
Kadriye **Öztürk**, (Anadolu Ü.)
M. Canan **Öztürk**, (Anadolu Ü.)
Sevgi Ayşe **Öztürk**, (Anadolu Ü.)
Zafer **Öztürk**, (Bülent Ecevit Ü.)
Gülsev **Pakkın**, (Başkent Ü.)
Canan **Parla**, (Anadolu Ü.)
Didem **Paşaoğlu Baş**, (Anadolu Ü.)
Cem **Pekman**, (Marmara Ü.)
Helga **Rittersberger-Tılıç**, (ODTÜ)
Cem **Saatçioğlu**, (İstanbul Ü.)
H. İbrahim **Sağlam**, (Sakarya Ü.)
Mustafa **Sağlam**, (Anadolu Ü.)
Necdet **Sağlam**, (Anadolu Ü.)
Songül **Sallan Gül**, (Süleyman Demirel Ü.)
A. Yaşar **Sarıbay**, (Uludağ Ü.)
Arif **Sarıçoban**, (Hacettepe Ü.)
Melike **Sayıllı**, (Hacettepe Ü.)
Cihan **Selek Öz**, (Sakarya Ü.)
Ufuk **Selen**, (Uludağ Ü.)
Seval **Selimoğlu**, (Anadolu Ü.)
Celalettin **Serinkan**, (Pamukkale Ü.)
Serdar **Sever**, (Anadolu Ü.)
Güven **Sevil**, (Anadolu Ü.)
Adnan **Sevim**, (Anadolu Ü.)
Nurdan **Sevim**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Şerafettin **Sevim**, (Dumlupınar Ü.)
Uğur **Sevim**, (Giresun Ü.)
Selami **Sezgin**, (Osmangazi Ü.)
İ. Özgür **Soğancı**, (Anadolu Ü.)
Başak **Solmaz**, (Selçuk Ü.)
Harun **Sönmez**, (Anadolu Ü.)
H. Cenk **Sözen**, (Başkent Ü.)
Süleyman **Sözen**, (Anadolu Ü.)
Süleyman **Şenyurt**, (Gazi Ü.)
Meriç **Subaşı Ertekin**, (Anadolu Ü.)
N. Bulbin **Sucuoğlu**, (Ankara Ü.)
Nadir **Suğur**, (Anadolu Ü.)
Serap **Suğur**, (Anadolu Ü.)
Zerrin **Sungur**, (Anadolu Ü.)
A. Nurhan **Şakar**, (Anadolu Ü.)
Hüseyin **Şen**, (Yıldırım Beyazıt Ü.)

S. Yücel **Şenyurt**, (Gazi Ü.)
Emel **Şıklar**, (Anadolu Ü.)
İlyas **Şıklar**, (Anadolu Ü.)
Ali **Şimşek**, (Anadolu Ü.)
İsmail **Şiriner**, (Kocaeli Ü.)
Deniz **Şükrioglu**, (Bülent Ecevit Ü.)
Deniz **Taşcı**, (Anadolu Ü.)
Demet **Taşdelen**, (Anadolu Ü.)
İskender **Taşdelen**, (Anadolu Ü.)
Ozan Ercan **Taşkın**, (Anadolu Ü.)
Çoşkun **Taştan**, (Ağrı İbrahim Çeçen Ü.)
Ümit **Tatlıcan**, (Adnan Menderes Ü.)
A. Tolga **Tek**, (Anadolu Ü.)
Ahmet **Tekin**, (Osmangazi Ü.)
Fatih **Temizel**, (Anadolu Ü.)
Filiz **Tepecik**, (Anadolu Ü.)
M. Necdet **Timur**, (Anadolu Ü.)
Filiz **Tiryakioğlu**, (Anadolu Ü.)
Mehpare **Tokay Argan**, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Selahattin **Tolkun**, (Anadolu Ü.)
H. Zümrüt **Tonus**, (Anadolu Ü.)
Özgür **Tonus**, (Anadolu Ü.)
Elif **Toprak**, (Anadolu Ü.)
Metin **Toprak**, (İstanbul Ü.)
Cengiz **Toraman**, (Gaziantep Ü.)
Ömer **Torlak**, (Karatay Ü.)
A. Nil **Tosun**, (Hacettepe Ü.)
Cevat **Tosun**, (Gazi Ü.)
M. Umur **Tosun**, (Hacettepe Ü.)
B. Tuğberk **Tosunoğlu**, (Anadolu Ü.)
Şebnem **Tosunoğlu**, (Anadolu Ü.)
M. Mahur **Tulum**, (Anadolu Ü.)
Duygu **Tunalı**, (Anadolu Ü.)
Özhan **Tuncay**, (İzmir Katip Çelebi Ü.)
Nurcan **Turan**, (Anadolu Ü.)
Ü. Deniz **Turan**, (Anadolu Ü.)
Melih **Turğut**, (Osmangazi Ü.)
Hasan **Tutar**, (Anadolu Ü.)
Mehmet Sezai **Türk**, (Gazi Ü.)
A. Umut **Türkcan**, (Anadolu Ü.)
Erhan **Türker**, (Anadolu Ü.)
H. Gökçe **Türkoğlu**, (Yaşar Ü.)
A. Sibel **Türküm**, (Anadolu Ü.)
Ayşe Nur **Tütüncü**, (İstanbul Ü.)
Göktürk **Tüysüzoğlu**, (Giresun Ü.)
B. Yelda **Uçkan**, (Anadolu Ü.)
Banu **Uçkan**, (Anadolu Ü.)
Nurullah **Uçkun**, (Osmangazi Ü.)
Sezen **Uludağ**, (Anadolu Ü.)
Nazmi **Ulutak**, (Anadolu Ü.)
Canan **Uluyağcı**, (Anadolu Ü.)
M. Fatih **Uşan**, (Yıldırım Beyazıt Ü.)

Gülriiz **Uygur**, (Ankara Ü.)
Doğan **Uysal**, (Celal Bayar Ü.)
Ferruh **Uztuđ**, (Anadolu Ü.)
Elif **Uzun**, (Anadolu Ü.)
Turgay **Uzun**, (Muğla Sıtkı Koçman Ü.)
Seyfettin **Ünal**, (Dumlupınar Ü.)
Sezen **Ünlü**, (Anadolu Ü.)
Simge **Ünlü**, (Sakarya Ü.)
A. Oğuz **Ünlüer**, (Anadolu Ü.)
Çađla **Ünlütürk Ulutaş**, (Pamukkale Ü.)
Yılmaz **Ürper**, (Anadolu Ü.)
M. Erkan **Üyümez**, (Anadolu Ü.)
İlhan **Üzülmez**, (Gazi Ü.)
İ. Yaşar **Vural**, (Recep Tayyip Erdoğan Ü.)
Sezgin **Vuran**, (Anadolu Ü.)
Esra **Yakut**, (Anadolu Ü.)
Kemal **Yakut**, (Anadolu Ü.)
Abdullah **Yalama**, (Osmangazi Ü.)
Rahmi **Yamak**, (KTÜ)
Handan **Yavuz**, (Anadolu Ü.)

Sutay **Yavuz**, (TODAİE)
Şahinde **Yavuz**, (KTÜ)
Nazan **Yelkikalan**, (ÇOMÜ)
Serdar **Yener**, (Sinop Ü.)
İbrahim **Yerebakan**, (R. Tayyip Erdoğan Ü.)
Ahmet **Yıkmaş**, (Abant İzzet Baysal Ü.)
Hakan **Yıldırım**, (Marmara Ü.)
Halil **Yıldırım**, (Sakarya Ü.)
Kemal **Yıldırım**, (Anadolu Ü.)
Kürşad Emrah **Yıldırım**, (Anadolu Ü.)
Nihal **Yıldırım Mızrak**, (Anadolu Ü.)
Selim **Yıldırım**, (Anadolu Ü.)
Soner **Yıldırım**, (ODTÜ)
Yavuz **Yıldırım**, (ÇOMÜ)
Zekeriya **Yıldırım**, (Anadolu Ü.)
Hilal **Yıldırım Keser**, (Bursa Teknik Ü.)
Sıtkı **Yıldız**, (Kırıkkale Ü.)
Zeki **Yıldız**, (Osmangazi Ü.)
Abdullah **Yılmaz**, (Anadolu Ü.)
Ali **Yılmaz**, (Ondokuz Mayıs Ü.)

Hakan **Yılmaz**, (Anadolu Ü.)
Özlem **Yılmaz**, (ODTÜ)
R. Ayhan **Yılmaz**, (Anadolu Ü.)
Rasim **Yılmaz**, (Namık Kemal Ü.)
Sinan **Yılmaz**, (Bülent Ecevit Ü.)
Veysel **Yılmaz**, (Osmangazi Ü.)
Medet **Yolal**, (Anadolu Ü.)
Mehmet **Yüce**, (Uludağ Ü.)
Betül **Yüce Dural**, (Anadolu Ü.)
Bülent **Yücel**, (Anadolu Ü.)
Süleyman **Yükçü**, (Dokuz Eylül Ü.)
A. Haluk **Yüksel**, (Anadolu Ü.)
Coşğül **Yüksel**, (Anadolu Ü.)
Erkan **Yüksel**, (Anadolu Ü.)
Mezher **Yüksel**, (Kırıkkale Ü.)
N. Aysun **Yüksel**, (Anadolu Ü.)
Deniz **Yüncü**, (Anadolu Ü.)
A. Tülin **Yürük**, (Anadolu Ü.)
T. Volkan **Yüzer**, (Anadolu Ü.)
Mahmut **Zortuk**, (Dumlupınar Ü.)

EDİTÖRDEN...

15 Temmuz 2016 gecesi Anayasa ile kurulan Türk demokrasisine menfur bir silahlı saldırı gerçekleştirilmiş, halkın oylarıyla seçilmiş meşru Cumhurbaşkanımız, meşru Hükümetimiz ve Türkiye Büyük Millet Meclisimiz hedef alınmıştır. Türk milleti bu hain darbe girişimine birlik içerisinde direnmiş, ülkesini, demokrasisini, onurunu ve istikrarını korumayı başarmış, barış içinde ve özgür iradesiyle yaşama kararlılığını bütün dünyaya göstermiştir. 15 Temmuz akşamı yaşanan kalkışmanın nedenleri ve sonuçlarının disiplinler arası bir yaklaşımla akademik açıdan çok boyutlu olarak analiz edilmesi önemli bir ihtiyaçtır. Zira sosyal olaylar son derece karmaşık ilişkilere sahiptir. Yapılacak soğukkanlı analizler ile olumsuz sonuçları olabilecek çok sayıda yeni olay önceden tahmin edilebileceği gibi oluşacak toplumsal tahribatın da önüne geçilebilir. Genel olarak tüm darbe girişimlerinin ve özel olarak da 15 Temmuz olayının sosyoloji, tarih, organizasyon, iktisat, ekonomi güvenliği, iletişim, siyaset, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler gibi bilim dalları açısından derinlemesine analiz edilmesi gerekmektedir. Tüm bilim dalları farklı yöntemler kullanarak “gerçeğe” ulaşmaya çalışır. Gerçeğe ulaşırken aynı zamanda ürettikleri bilgiler ile toplumsal sorunlara çözüm bulmaya gayret ederler. Bu anlamda üniversiteler, bilim merkezleri ve araştırma kuruluşları toplumun beyni ve çözüm merkezleridir.

15 Temmuz’un akademik boyutlarıyla ele alınması amacıyla Dergimizin 15 Temmuz Özel Sayısı hazırlandı. Dergimizin bu özel sayısına değerli katkı ve emekleriyle çok sayıda yazar destek verdi ve bulgularını bilim dünyasına sundu. Sayın Savaş ATEŞ, 15 Temmuz’u havacılık güvenliği açısından ele almakta, uçuş emniyeti ve havaalanı güvenliği ile ilgili önemli bulgulara ulaşmaktadır. Sayın Mehmet Ali TEKİNER ve Eser GEMİCİ, 15 Temmuz’a iç güvenlik açısından yaklaşmakta ve güçlü ve etkin bir iç güvenlik sistemi için değerli önerilerde bulunmaktadır. Sayın İbrahim YÜKSEL, 15 Temmuz’u sosyolojik bir bakış açısıyla ele almakta, devletin ve sivil toplum örgütlerinin toplumsal hayatta boşluk bırakmaması gerektiğini akademik olarak ortaya koymaktadır. Sayın Onur Başar ÖZBOZKURT, darbe ve benzeri girişimlerde Çok Uluslu İşletmelerin stratejilerini incelemekte ve iş dünyası açısından önemli sonuçlara ulaşmaktadır. Sayın Muhittin İMİL, yapmış olduğu sosyolojik analiz ile küreselleşmenin millî ve dinî kimlikler üzerindeki etkisini ortaya koyarak darbe girişimlerinin sosyolojisine de oldukça derin bir bakış açısı kazandırmaktadır. Sayın M. Mücahit KÜÇÜKYILMAZ, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yapılan kurumsal düzenlemelerin, asker-siyaset ilişkilerinde uzun yıllar etkili olan kurumsal çatışma döneminden sonra 2007’deki e-muhtıra sonrasında başlayan normalleşme sürecine geçişin kanıtları olduğunu ortaya koymaktadır. Sayın Sefa ÇATAL, Kuşak ve Yol İnisiyatifi’nin Türkiye’nin ekonomi güvenliğine etkisini analiz ederken başta darbe girişimleri olmak üzere ülkemizde ve bölgemizde meydana gelebilecek her türlü olayın uluslararası arenadaki ekonomik güç savaşlarıyla birlikte düşünülmesi gerektiğine dair ipuçları sunmaktadır. Sayın Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI, Cumhurbaşkanımız Erdoğan’ın darbe girişiminden sonra Yenikapı Mitinginde yaptığı konuşmayı analiz etmektedir.

Dergimizin 15 Temmuz Özel Sayısının akademik dünyaya sunduğu değerli katkıların hayırlı olmasını diler, emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Saygılarımla...

Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY

EDİTÖR

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Evaluation of Atatürk Airport in the Perspective of Aviation Security During the Failed Coup Attempt on July 15, 2016

15 Temmuz 2016'daki Kalkışması Sırasında Atatürk Havalimanının
Havacılık Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi

Assist. Prof. Dr. Savaş S. Ateş 1-14

Türkiye'nin Mevcut İç Güvenlik Yapısı ve 15 Temmuz Sonrası Yeni Bir Yapılanma Modeli

Turkey's Current Structure of Internal Security and A New Construction
Model After July 15

Doç. Dr. Mehmet Ali Tekiner - Öğr. Gör. Eser Gemici 15-40

Fetö Terör Örgütü Hakkında Emniyet ve Diyanet Teşkilatının 15 Temmuz Sonrası Hazırladıkları Çalışmaların Sosyolojik Analizi

The Sociological Analysis of the Works After Prepared by General Directorate of Police and
Precidency of Religious Affairs After 15 July on the Feto Terrorist Organization

Dr. İbrahim Yüksel 41-58

On The Business Strategies of Major Foreign-Owned Multinational Corporations in Turkey After July 15 Coup Attempt

Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yabancılara Ait Çok Uluslu İşletmelerin
15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasındaki İşletmecilik Stratejileri Üzerine

Assist. Prof. Dr. Onur Başar Özbozkurt 59-72

Küreselleşme ve Eriyen Kolektif Aidiyetler

Globalization and Melting Collective Identifications

Dr. Öğr. Üyesi Muhittin İmıl 73-88

Siyasal İletişim Bağlamında Asker-Siyaset İlişkileri: 'Vesayet'ten 'Kurumsal Çatışma'ya 'Normalleşme' Süreci

Military-Politics Relations in Context of Political Communication: The "Normalization"
Process from "Tutelage" to "Institutional Conflict"

Dr. M. Mücahit Küçükylmaz 89-100

Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin Türkiye'nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri

Belt and Road Initiative and the Effects of Turkey's Economic Security

Öğr. Gör. Sefa Çatal 101-124

15 Temmuz Darbe Girişiminin Milliyetçi Söyleme Etkisi: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yenikapı Mitinginde Yaptığı Konuşmanın Analizi

The Impact of the 15 July Military Coup Attempt on Nationalist Discourse:
Analysis of President Erdoğan's Speech at Yenikapı Demonstration

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya Bölükbaşı 125-146

Evaluation of Atatürk Airport in the Perspective of Aviation Security During the Failed Coup Attempt on July 15, 2016¹

15 Temmuz 2016'daki Kalkışması Sırasında Atatürk Havalimanının Havacılık Güvenliği
Açısından Değerlendirilmesi

Assist. Prof. Dr. Savaş S. Ateş²

Başvuru Tarihi: 20.11.2019

Kabul Tarihi: 03.12.2019

Abstract

Humanity has been exposed to many risks, threats and dangers since it began to exist in the world. These risks, threats and hazards did not disappear as they updated themselves over time. Today's counterpart to this atmosphere of fear, which constantly threatens mankind, is the "risk society".

On July 15th, the coup attempt initiated by a group of officers belonging to the Fetullah Terrorist Organization / Parallel State Structure (FETÖ / PDY) within the Turkish Armed Forces was taken under control in less than 24 hours.

Members of the organization attempted to control the apron area and the restricted and custom area in the terminal and apron at Atatürk Airport. The armed forces intervened in the airport security forces, airport personnel and passengers in the apron.

The aim of the study is to analyze flight safety and airport security in Atatürk Airport during the coup attempt of July 15th. In the first part of the research, the concept of risk is given and in the second part, airport safety is given with literature review. In the last section of the research, the visuals published in the press were analyzed and the case study was analyzed and behaviors of against rules about flight safety and airport safety were listed at Atatürk Airport.

Keywords: *Airport security, Risk Society, July 15th Failed Coup Attempt, Atatürk Airport Case Study*

¹ This research supported by SİHAGÜVDER (Sivil Havacılık Güvenlik Memurları Derneği)

² Eskişehir Technical University Faculty of Aviation and Space Sciences, ssates@eskisehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2462-0039

Öz

İnsanoğlu dünyada var olmaya başladığı günden bugüne birçok risk, tehdit ve tehlikelere maruz kalmıştır. Bu risk, tehdit ve tehlikeler zaman içerisinde kendisini güncellediği için de yok olmamıştır. İnsanoğlunu sürekli tehdit eden bu korku atmosferinin günümüzdeki karşılığı “risk toplumdur”.

15 Temmuz 2016’da TSK içerisindeki Fetullahçı Terör Örgütü/ Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) mensubu bir grup subay tarafından Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı’nda başlatılan darbe girişimi 24 saatten kısa zamanda kontrol altına alınmıştır.

Örgüt üyesi askerler Atatürk Havalimanında tahditli alan ihlali yaparak apron bölgesine ve terminal içerisinde yer alan gümrüklü alanı kontrol almaya çalışmıştır. Apron içerisindeki havaalanı güvenlik güçleri, havaalanı personeli ve yolculara silahlı müdahalede bulunulmuştur.

Araştırmanın amacı 15 Temmuz 2016 kalkışmasında Atatürk Havalimanı uçuş emniyetini ve havaalanı güvenliğinin analiz edilmesidir. Araştırmanın birinci bölümünde risk kavramı, ikinci bölümünde havaalanı güvenliği literatür taraması ile verilmiştir. Araştırmanın son bölümünde basında yayınlanan görseller analiz edilerek örnek olay analiz edilmiş ve Atatürk Havalimanında uçuş emniyetini ve havaalanı güvenliği hakkında uyulmayan kurallar listelenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Havaalanı güvenliği, Risk Toplumu, 15 Temmuz 2016 Kalkışması, Atatürk Havalimanı Örnek Olayı*

Introduction

Humanity has been exposed to many risks, threats and dangers since it began to exist in the world. Threats affecting humanity update themselves over time. The current meaning of this atmosphere of fear is “risk society” (Koçak & Memiş, 2017).

Air transport is one of the factors that provide time and place benefit to the society in the field of transportation. In 2017, more than half of the world's 1.1 billion tourists were transported using approximately 1400 commercial airlines and 4310 airports (ICAO, 2017). Terrorist attacks on aviation have been carried out in the past due to reasons on the scope, scale of air transport, and the relevance of international media. For this reason, the concept of aviation security has been developed. With the aviation security measures, it is tried to prevent criminal activities to aircraft, airports, and others.

The coup attempt initiated by a group of officers belonging to the Fetullah Terrorist Organization / Parallel State Structure (FETO / PDY) in the Turkish Armed Forces on July 15th was taken under control by government in less than 24 hours (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016). President Recep Tayyip Erdoğan called on the public to go out on the streets. Then the Turkish people went to the squares and airports that was one of the breaking points for the failure of the coup attempt (Çelikkan, 2017).

58 airport coup officers tried to control them with 4 tanks, 4 armored vehicles, 4 trucks and 4 military jeeps and killed 6 civilians. (HYSK, 2018) (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016).

The research was carried out for the evaluation of Atatürk Airport on July 15th in terms of airport security. The concept of civil aviation security is given in a narrow framework by literature review. Beck's risk society theory was explained and the importance of Atatürk Airport in July 15th events was evaluated.

Literature Review

Civil Aviation Security

In 2018, 280 million airline passengers were carried by airline (Scherer, 2019). The attacks of September 11, 2001 caused a paradigm shift in aviation security in the international system. After September 11, there has been a significant change in the quantity and quality of security approaches (Sandıklı, 2011). The September 11 attacks highlighted multidimensional security strategies and strengthened the link between the global system and domestic policy (Ateş, Yılmaz, Sayın, & Kardeş, 2016). Countries have decided that there must be certain rules, improvements and changes in aviation security. International agreements have been proposed by countries and new agreements have been made to identify, measure and punish the responsible persons or organizations. Tokyo Convention, Montreal Convention, Hijacking Convention, Rome Convention, Bonn Convention 1978, 1988 Montreal Protocol and G-7 and Lyon summits are important international regulations in aviation security. Each country has been directly or indirectly involved in these conventions. As aviation is an international activity, member states generally do not find it appropriate to fly to non-member countries (Sweet, 2008, pp. 38-48). The general structure of the safety and security rules for Annex 14, Annex 17 and Annex 19 airports issued by the International Civil Aviation Organization (ICAO) has been determined.

At the national level, it has asked all organizations operating in the aviation sector to go to security structuring. In Turkey, the Directorate General of Civil Aviation (DGCA) issued by the "Aviation Business Management and Organization of Security Instructions" is the framework for aviation security. According to the regulation, all the companies operating in the airport have established security units under their own conditions. Complies with safety rules at airports, including airline operators, airport and terminal operators, air taxi operators, ground handling and catering organizations, authorized air cargo agencies and general aviation operators (SHGM, 2014).

Another of aviation security practices in Turkey are constricted area. Access to restricted areas at airports is only allowed by personnel authorized on the entry card (SHGM, 2019). Since the airport border gate is accepted, the customs areas where passengers can pass by passports are also within the restricted area. In addition, the airport apron area designated for the parking of aircraft, fuel supply, passenger, cargo, cargo, postage, unloading and overhaul and maintenance of the aircraft is within restricted areas. These areas are considered critical points for safety and security.

Risk society

The main purpose of the institutions of the state is to protect the freedom and legal values of individuals with various regulations and to ensure social peace. In order to ensure social peace and trust, it is imperative that the values of people, such as their integrity and property and property, are preserved (Ekinici, 2004).

Beck argues that the risk society is the result of modernization. Risk society is defined as a process that must be experienced and cannot escape. Beck describes seven distinct characteristics of risks in risk society theory as follows (Koçak & Memiş, 2017):

- Risks are unpredictable. It is difficult to take precautions against unpredictable and unpredictable risks. The events that took place on July 15th at Atatürk Airport are unforeseen.
- The uncertainty of unknown risks revealed the concept of non-insurance. Atomic hazards, nuclear accidents, are not covered by insurance because they do not fall within the definition of previous accidents. The violations that occur due to the violations of the restricted area due to the July 15 incidents are not covered by insurance.
- Risks cross the boundaries of all classes and countries and affect both the rich and the poor. Risks go back to those who make them and gain from them, just like a um boomerang. States are damaging nature in the name of their material interests. This situation causes global climate change. Natural disasters such as hurricanes, storms and floods caused by global climate change cause the damage caused by states to return to nature for material gain. The September 11, 2001 twin-tower attacks, the breaking point in the security of aviation, took place in the United States, where air transport began and developed.
- Risks have arisen in a particular geography, but they are universal and spread all over the world. The events in aviation affect other regions outside of the country in terms of economic, cultural, sociological and psychological aspects.
- Risks in the risk society increase the dependency on experts. However, according to Beck, there is no expert on risks. With the occurrence of specialization, the risks are easily legitimized. At the same time, risks turn into a more dangerous structure through legitimation. The measures taken in the field of aviation security have led to a change in the methods of the terrorists who will take action.
- Today's extinct forests, toxic accidents, contaminated groundwater and seas are visible side effects of risks. Radiation, toxic wastes, nuclear activities are the unseen side effects that Beck calls the "shadow kingdom".
- Risks in our age include more dangers for the future. Beck thinks that the risks in the previous ages are due to chance. Therefore, there are differences between the concept of risk in traditional societies and the concept of risk in the process of modernization and industrialization.

Ataturk Airport During the Failed Coup Attempt of July 15th

On July 15th, at 22:00 hours, gunshots were heard at the General Staff, and a helicopter opened fire on those outside. Bosphorus and Fatih Sultan Mehmet bridges in Istanbul were closed by a group of soldiers (Yılmaz, 2016). The prime minister of the time, Binali Yıldırım, stated that there was an attempted coup by connecting to a television channel at 23:05. President Recep Tayyip Erdoğan passed from Marmaris to Dalaman Airport at 00:11 by helicopter and then took off to Atatürk Airport with his plane in the presidential fleet. President Recep Tayyip Erdoğan was in the air at 00:13, the invading soldiers who occupied TRT, had read a pirate coup declaration. At 00:26, President Erdoğan was broadcasted live on CNN Türk, reacting to the military takeoff and invited people to provincial squares and airports. (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016). Erdogan "Take to the streets" the people that made the call, Turkey has gone around the square and airports (Çelikkan, 2017).

All airports have been closed to air traffic by coup soldiers. Istanbul Ataturk Airport was tried to be controlled by 58 coup officers with 4 tanks, 4 armored vehicles, 4 trucks and 4 military jeeps. (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016). TC-ATA (aircraft registration), which will take Erdoğan to Istanbul, used the code "THY 8456" which issued to passenger aircraft, in order to surprise the coup troops. Erdogan took off from Dalaman at 01.43 to go to Ataturk Airport by TC-ATA (Çelikkan, 2017) and the aircraft landed at Atatürk Airport at 3:20 (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016).

According to the information compiled by Anadolu News Agency reporters, the coup attempt of FETO / PDY, which started at 22:00 on Friday, July 15, was eliminated at 20:02 on Saturday, July 16.

The public who went to Atatürk Airport was one of the breaking points for the coup attempt to fail (Çelikkan, 2017). It is estimated that approximately one hundred thousand people came to Atatürk airport upon the call of President Recep Tayyip Erdoğan. On the night of the event, the President referred and directed the state from Atatürk Airport.

Methodology

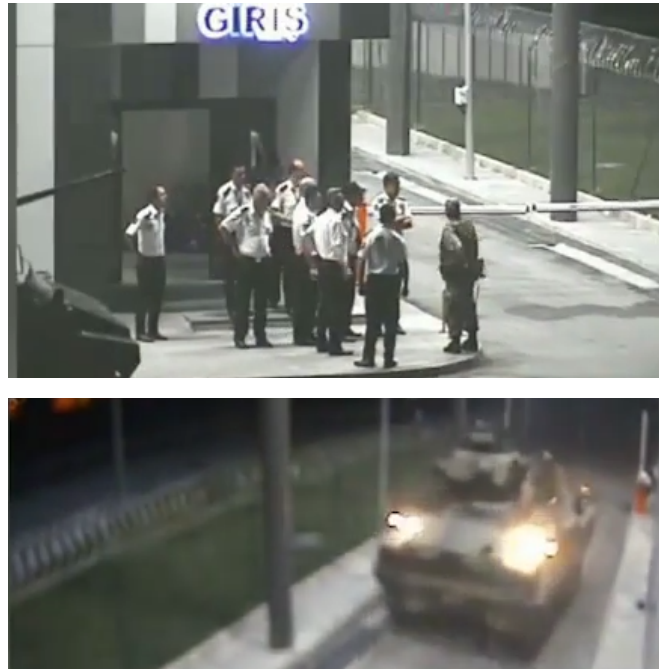
The aim of the research is to analyze the flight safety and airport security in the restricted areas of Atatürk Airport during the July 15th military coup attempt. In the first part of the research, the concept of risk and airport security are explained. In the application section of the research, the visual data explained in the press were analyzed and the case study was explained.

This study was conducted on the images that were only collected into the press due to time and cost limits at Istanbul Atatürk Airport and secondary sources were analyzed.

Results and Analysis

On July 15th, the Turkish Armed Forces launched a coup attempt by a group of officers belonging to the FETO / PDY. During the coup attempt, armed interventions were made to the airport security forces, airport personnel and passengers at Atatürk Airport (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016). The Security Plan, which should be implemented in case of

emergencies prepared under the Civil Aviation Legislation, could not be fully implemented. Therefore, weaknesses occurred in the security management and organizations of aviation enterprises.

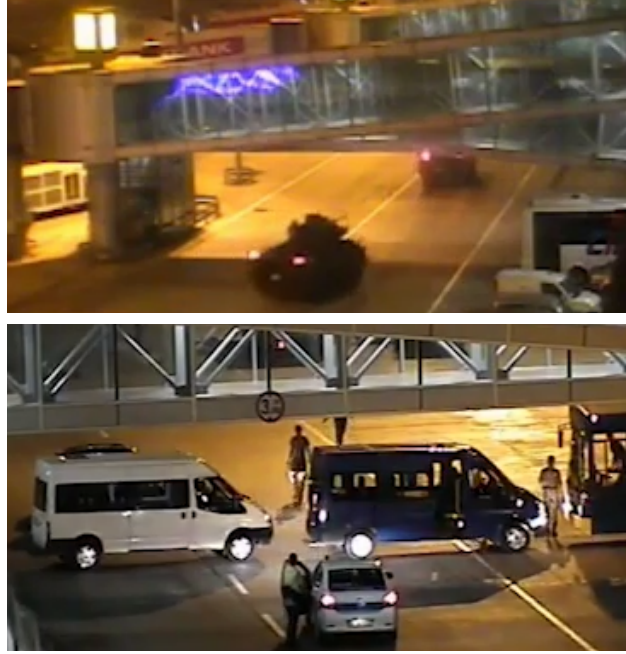

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016)

Figure 1. Unauthorized Entrance from Ataturk Airport A Gate

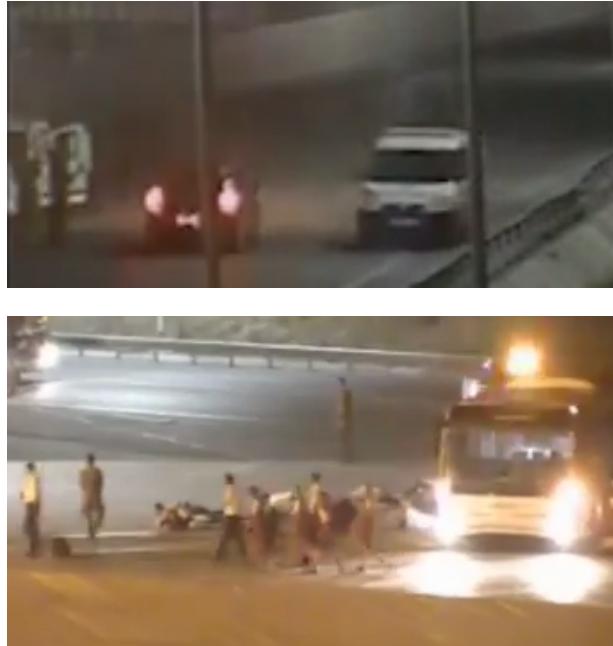
Figure 1 shows the unauthorized entry into Atatürk Airport from “Entrance A” by the soldiers FETO / PDY with 1 truck and 3 armored vehicles 07/16/2016 at am 00:55-01:00 (Anadolu Haber Ajansı, 2016). FETO / PDY soldiers was moved in the air side without the permission of the authorities (Directorate of Civil Administration and Directorate of DHMİ of Atatürk Airport). Even though they were not authorized, the trucks and others armored vehicles were driven in the airport movement areas by FETO / PYD soldiers as shown in the pictures (DHMİ, 2019).

Figure 2 shows the parking violations of apron 07/16/2016 at 00:57, unauthorized identification control, and also driven of truck and 3 armored vehicles violations of apron on 01.07.2016 at 01:02 (Anadolu Haber Ajansı, 2016). “Card Usage / Security Instruction” of National Civil Aviation Security Program was ignored. The crimes, as traveling around the air side without licensed Apron plate, driving in airport movement areas without driving license, faulty parking, disturbance of public order and peace, were endanger to airport safety by FETO / PDY soldiers (DHMİ, 2019). The vehicles were parked at the airport apron in order to obstruct the refueling and fire trucks. In addition, it is seen that vehicles contrary to the rules were used in aprons and service roads.

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016)

Figure 2. Atatürk Airport Apron Traffic Violations and Parking in Prohibited Areas

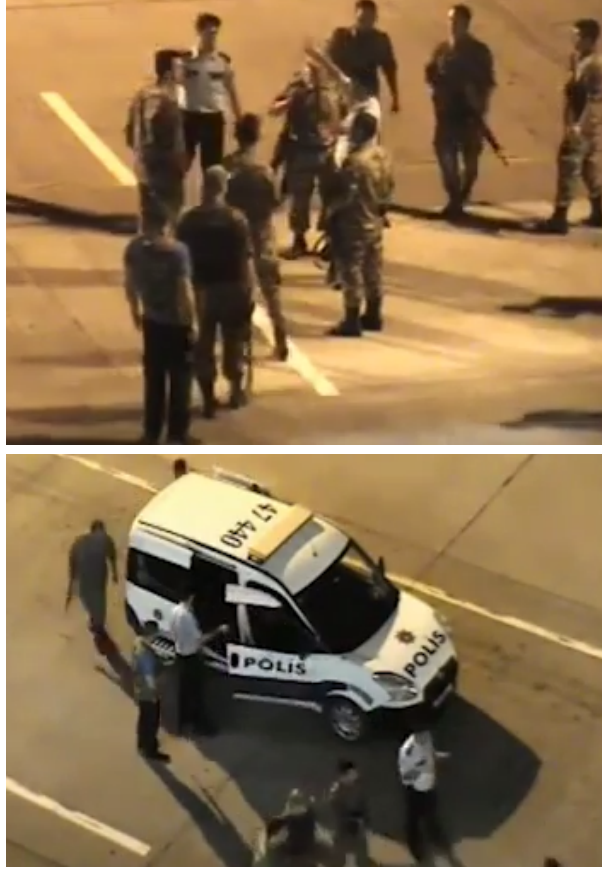

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016)

Figure 3. Behavior for Providing Security at Border Gates

Figure 3 shows images of FETO / PDY Soldiers usurping the vehicle they stopped in the apron (07/16/2016 at 01:04) and stopping the bus carrying passengers and laying the passengers on the ground (07/16/2016 at 01:03) (Anadolu Haber Ajansı, 2016). From the images, it is understood that flight and ground safety at the airport and airport layout were disrupted and

the vehicles of the operators carrying out aviation activities at the airport were seized. The entry / exit of the aircraft to the parking spaces was made without the relevant ground handling personnel. It is a crime to use vehicles that are not owned or accounted for in Movement Areas.

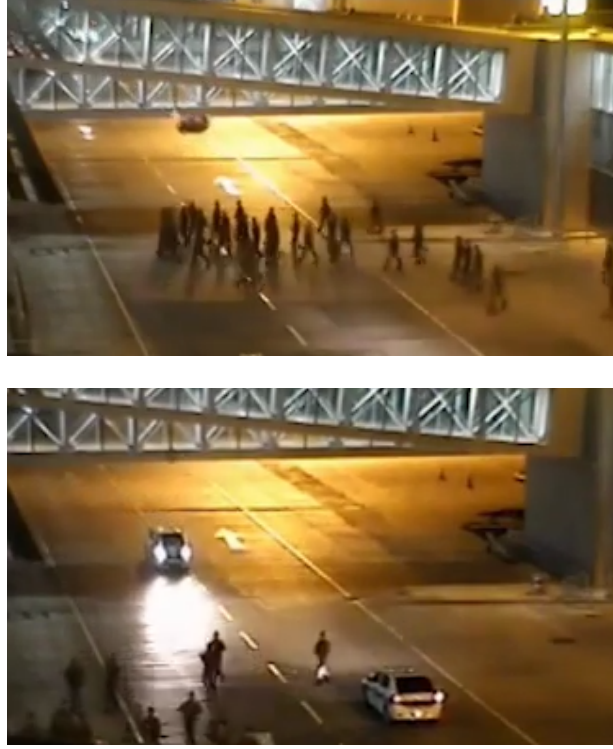

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016)

Figure 4. Behavior for Uncontrolled Security at Border Gates

Figure 4 shows the images of the FETO / PDY soldiers in the apron capturing the police on 07/16/2016 at 01:35. (Anadolu Haber Ajansı, 2016).

Figure 5 shows the FETO / PDY Soldier's Apron image (07/16/2016 at 00:59) that they were in the air side and without permission from the airport authorities with their guns (Anadolu Haber Ajansı, 2016). They committed a crime by not using the pedestrian crossing that was established for the passage from terminals to aircraft parking spaces.

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016)

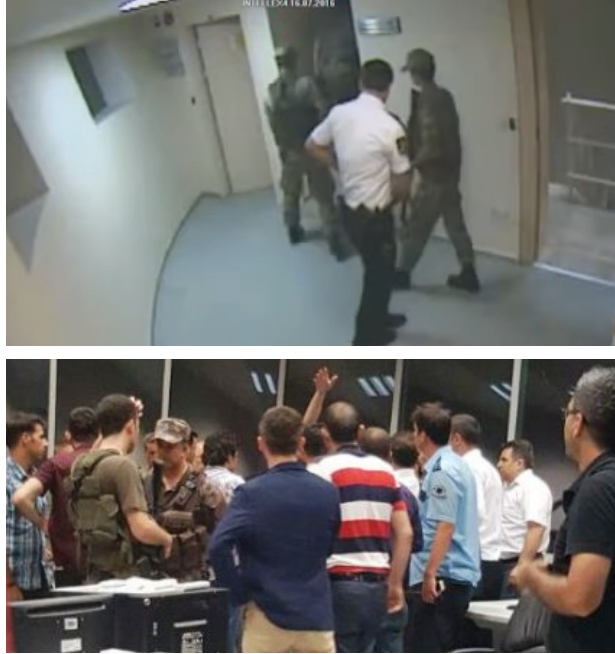
Figure 5. Uncontrolled Passing Through Apron Vehicle Road and Endangering Apron Safety

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016)

Figure 6. Unauthorized Access to the Customs Area

Airport personnel are prohibited from entering areas that are not allowed onto their apron card, even if they have an entry card. Figure 6 shows the exit of FETO / PDY soldiers (01:19 am) from the international terminal building with their guns and the intervention to the Passport Control Point (01:36 am). (Anadolu Haber Ajansı, 2016).

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016), (Kali, 2016)

Figure 8. Unauthorized Access to the Restricted Area

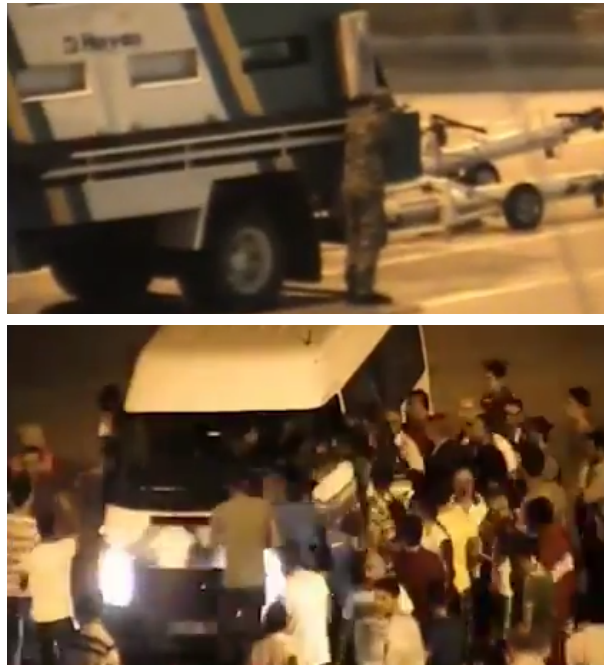
Figure 8 shows the unauthorized entry into the Air Traffic Control Tower at 00:59 on 07/16/2016 (Anadolu Haber Ajansı, 2016), and nullification to air traffic controller by FETO / PDY soldiers.

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016)

Figure 9. Unauthorized Access to Restricted Area

Figure 9 shows the footage of the FETO / PDY Soldier at the international terminal (01:26 am) and the public intervention.

Source: (Anadolu Haber Ajansı, 2016)

Figure 10. Pedestrians that Prevent Maneuvers of Apron Vehicle

In Figure 10, FETO / PDY armed soldiers in the apron position and intervention of public are given (07/16/2016 at 01:48). "Aerodrome Safety Management System" rules were violated.

Unauthorized entrance to runways and taxiways have compromised aviation safety and security.

When the images are analyzed, it is understood that the international civil aviation regulations such as Annex 14, Annex 19 and Annex 17 of International Civil Aviation Organization were violated in the July 15th by coup attempt. The relevant sections of SHT-17 and SHY 22 issued by the General Directorate of Civil Aviation which is the national civil aviation authority had been violated by coup soldiers. In addition, Card Use & Security Instruction of the National Civil Aviation Security Program had been ignored. FETO / PDY acted without the permission and knowledge of the competent authorities on the air side (Civil Administration and Atatürk Airport DHMİ). Table 1 was prepared for the detected violation.

Table 1. National and Administrative Legislation on Aviation Violated by FETO / PDY on July 15th

TYPE	NAME OF THE VIOLATION OF THE LEGISLATION
Law	Law No. 657 Civil Servants Law
	Law No. 5188 on Private Security Services
	Decree Law on the Organization and Duties of the Ministry of Transport and Infrastructure
	Law No. 5431 Law on Organization and Duties of General Directorate of Civil Aviation
Decrees having force of laws & Regulation	Law No. 5793 Law Amending Some Laws and Decree Laws
	97/9707 Numbered Implementing Regulation on the Security of Civil Airports, Ports and Border Gates, and the Execution of Duties and Services
Administrative, Department Regulation & Decrees	Regulation on Airport Construction, Operation and Certification
	DHMI Airports Operation Services Directive
	DHMI Airports Driving Directive in Movement Area
	DHMI Airports Passenger Bridges Operation Directive
	Airports Entrance Card Instruction
	DHMI Disaster and Emergency Response Center Directive
	AFAD Management Duty Officer Special Instruction
	DHMI Operational Safety Management System Directive
	DHMI Apron Plate Directive
	Security Investigation and Archive Research Directive
	Quality Management System and Standardization in SHT-CNS / ATM Services
	Department of Business Regulation
	Department of Air Traffic Control Center Management Regulation
Department of Occupational Health and Safety Regulation	

Source: (DHMI, 2019)

Conclusion and Suggestions

Fetullah Terrorist Organization / Parallel State Structure coup attempt on July 15th was taken under control by government. Attempt to occupy dozens of security and safety regulation were evaded in the Ataturk Airport about the aviation. The airport operator couldn't take the precaution to ensure that airport services were carried out at national and international standards on occupy attempt. Occupy soldiers and resisting people confronted in the Atatürk Airport restricted area.

Commitment, as a form of concept and understanding, is the emotional expression of social instinct, even where there is a sense of society. Commitment, one of the most powerful emotions felt by individuals, refers to commitment to a person, a thought, an institution, and the obligation they have to fulfill. Turkish citizens resisted to FETO/PDY occupy with this commitment and loyalty feeling.

The coup soldiers violated the restricted area and tried to take control of the apron area and the other restricted area within the terminal. The armed forces intervened in the airport security forces, airport personnel and passengers. Also, millions of dollars' worth of airplanes in the apron, hazardous material class as refueling facilities, duty-free areas within the customs area remained vulnerable.

Upon the call of President Recep Tayyip Erdoğan to the airport, approximately one hundred thousand people entered security restricted areas and intervened in the coup soldiers. The people entering Atatürk Airport did not harm the aircraft, equipment and dangerous fuel facilities in the apron area during the 15th of July incidents. It may a future research about will be made by sociologists and psychologists about the social risk elements such as looting which act was not realized in duty-free shopping areas, apron areas and other facilities in Atatürk Airport.

References

- Anadolu Haber Ajansı. (2016). Retrieved September 05, 2019, from <https://www.youtube.com/watch?v=q43tHdDsvLQ&t=546s>;
- Anadolu Haber Ajansı. (2016). Retrieved September 05, from <https://www.youtube.com/watch?v=Wdg8Oq wHhac&t=139s>;
- Anadolu Haber Ajansı. (2016). Retrieved September 05, from <https://www.youtube.com/watch?v=I8WFYK qetDg&t=54s>;
- Anadolu Haber Ajansı. (2016). Retrieved September 05, from https://www.youtube.com/watch?v=kna_ch YHQuw
- Ateş, A. S., Yılmaz, H., Sayın, A., & Kardeş, Y. (2016). Interrelation Between Organizational and Professional Commitment Application on Airport Security Officer in Turkey. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4) 49-58.
- Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişimi ve Millet'in Zaferi*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İletişim Başkanlığı.

- Çelikkan, E. (2017, June 14). Erdoğan'ın darbe gecesi kritik anları. *Hürriyet*. Retrieved November 25, 2019, from <http://www.hurriyet.com.tr/15-temmuz-yildonumu/erdoganin-darbe-gecesi-kritik-anlari-40519101>
- DHMI. (2019). *Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü*. Retrieved November 15, 2019, from Kanun ve Yönetmelikler: <https://www.dhmi.gov.tr/sayfalar/kanunveyonetmelikler.aspx>
- Ekinci, E. E. (2004). *Yağma Suçu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İzmir.
- HYSK. (2018, Ağustos 24). FETÖ/PDY Silahlı Terör Örgütü Soruşturma Süreci ve İntikal. *Karar No: 2016/426, Tutanak No:14*.
- ICAO. (2017). *Annual Report 2017 The World of Air Transport in 2017*. Montreal: ICAO. Retrieved from Montreal: ICAO. Retrieved from: 12 February 2019. <https://www.icao.int/annual-report-2017/Pages/the-world-of-air-transport-in-2017.aspx>
- Kali, M. (2016, June 24). Atatürk Havalimanı'nda kuleye baskın anı kamerada. *Aeroport İst*. Retrieved from: 12 February <https://www.aeroportist.com/ataaturk-havalimaninda-kuleye-baskin-ani-kamerada.html>
- Koçak, H., & Memiş, K. (2017). Ulrich Beck'in Risk Toplum Teorisi Bağlamında Güvenlik ve Özgürlük İkilemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 251-265. doi:02397680061931
- Sandıklı, A. K. (2011). *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Scherer, C. (2019). *Global Market Forecast Cities, Airports & Aircraft 2019-2038*. Airbus. Retrieved from : 12 August 2019 <https://www.airbus.com/content/dam/corporate-topics/strategy/global-market-forecast/GMF-2019-2038-Airbus-Commercial-Aircraft-book.pdf>
- SHGM. (2014). *Havacılık İşletmeleri Güvenlik Yönetimi ve Organizasyonu Talimatı*". Ankara: SHGM.
- SHGM. (2019). *Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Güvenliğin Sağlanması, Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik*. Ankara: 14/2/2019 tarihli ve 30686 sayılı Resmî Gazete.
- SHGM. (2019). *Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Güvenliğin Sağlanması, Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik*. Ankara: 14/2/2019 tarihli ve 30686 sayılı Resmî Gazete.
- Sweet, K. M. (2008). *Aviation and Airport Security: Terrorism and Safety Concern*. London: CRS.
- Yılmaz, S. (2016, Ağustos). Beştepe Millet Camisinde Millet'in Destanı: Vatan İçin, Millet İçin Yaşasın Türkiye. *Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, 116, 28-31.

Türkiye'nin Mevcut İç Güvenlik Yapısı ve 15 Temmuz Sonrası Yeni Bir Yapılanma Modeli

Turkey's Current Structure of Internal Security and A New Construction
Model After July 15

Doç. Dr. Mehmet Ali Tekiner¹
Öğr. Gör. Eser Gemici²

Başvuru Tarihi: 14.10.2019
Kabul Tarihi: 03.12.2019

Öz

İnsanların en temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik ihtiyacı, yine aynı bireylerin bir araya gelerek meydana getirdikleri örgütsel bir yapı olan devletin yerine getirmesi gereken temel işlevlerinden biri haline gelmiştir. Çünkü toplumdaki bireyler sadece kendi güvenliğinden değil diğer bireylerin de güvenliğinden emin olmak isterler. Devlet ilgili tüm bu ihtiyaçları giderirken sadece dış güvenliğe ilişkin hususları dikkate almaz aynı zamanda iç güvenliği de sağlayarak toplumun güvenli bir ortamda huzurlu ve rahat bir şekilde yaşamasına olanak sağlar. Bu anlamda iç güvenliğe ilişkin gündelik hayattaki tüm unsurlar ve aynı zamanda kamu düzeninin korunması hususu polis, jandarma ve sahil güvenlik komutanlığı aracılığı ile yerine getirilir.

Bu çalışmada, 15 Temmuz'a kadar olan süreçte Türkiye'nin sahip olduğu iç güvenlik yapısı ve kolluk kuvvetlerinin karşılaştığı sorunlar ele alınmıştır. Diğer yandan farklı ülkelerdeki iç güvenlik yapısı incelenmiş ve bu anlamda karşılaştırmalar yapılmıştır. Tüm bu verilerden yararlanılarak, Türkiye'nin iç güvenlik birimlerinin yapısına ilişkin bir tablo oluşturulmaya çalışılmıştır. Farklı kurumlara bağlı kolluk kuvvetleri arasındaki gerek istihbarat paylaşımı gerek eğitim gerekse devletin kritik noktaları olması bakımından belli grupların hedefi haline gelmesi hususları irdelenmiştir. Tüm bu nedenlerle bu makalede, 15 Temmuz tecrübesi ve Cumhurbaşkanlığı sisteminin ardından Türkiye'nin iç güvenlik yapısında yeni bir yapılanmanın hayata geçirilmesinin Türkiye'nin iç güvenliğinin güçlü ve daha etkin hale gelmesi bakımından yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: s.Güvenlik, İç Güvenlik, Polis, Kamu Düzeni, Yeni Yapılanma Modeli

¹ Polis Akademisi Başkanlığı, malitekiner@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3261-5777

² Anadolu Üniversitesi İİBF, esergemici@gmail.com, ORCID ID: 0000 0002 8969 3151

Abstract

The security one of the most basic needs of people has become one of the basic functions that the state must fulfill as an organizational structure that brings together the same individuals. Because the individuals in society want to be sure not only their own safety but also the safety of other individuals. While fulfilling all these needs, the government not only takes into account the issues related to external security but also provides internal security, enabling the society to live in a safe and secure environment. In this sense, all elements of daily life in relation to internal security, as well as the protection of public order, are fulfilled by the police, gendarmerie and coast guard command.

In this study, the internal security structure that Turkey had in the process up to 15 July and the problems that the law enforcement agencies encountered were analyzed. On the other hand, the internal security structures in different countries were examined and compared in this sense. By using all these data, an attempt was made to create a table about the structure Turkey's internal security units. It has been examined that The sharing of intelligence between the law enforcement officers of different institutions and their education and the law enforcement officers become the targets of certain groups in terms of being the critical points of the state. For all these reasons, it is evaluated that following the July 15's experience and Presidency system, creating a new structure on Turkey's internal security will be beneficial for Turkey's internal security to become stronger and more effective.

Keywords: *s.Security, Internal Security, Police, Public Order, New Structuring Model*

Giriş

Günümüzde tehdit, her zaman ve her yerde ortaya çıkabilmekte olup herhangi bir sınır veya cephe kavramına sahip değildir. Geleneksel terörizmdeki hiyerarşik yapılar küresel terörizmde yerini, belirli bir liderlik mekanizması olmayan ve belirli bir merkezi bulunmayan yapılara bıraktığı gibi yeni terörizm amacının, metodunun ve örgütsel yapısının farklılaştığı görülmektedir (Crenshaw, 2000, s.411). Ancak bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, her ülkenin kendine özgü çevresel, coğrafi, ekonomik, politik vb. koşulları ve gereksinimleri bulunmaktadır. İç güvenlikte yeniden yapılanma küresel değişimler bir yana, o ülkenin kendi geçmişinin, kültürünün, sosyal ve siyasal yapısının ve daha pek çok farklı unsurunun bu yapılanma üzerinde belirleyici etkilerinin olacağına da göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir (Yılmaz, 2011, s. 362-363).

Türkiye'deki iç güvenlik yapılanmasına bakıldığında ise 1947'deki başarısız Güvenlik Müsteşarlığı denemesi (Resmi Gazete, 18.06.1947) ve 80'li yıllarda Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın doğrudan İçişleri Bakanlığı'na bağlanması (Resmi Gazete, 23.02.1985) dışında, 15 Temmuz sonrasına kadar ciddi sayılabilecek bir örgütsel yapılanma değişikliğinin

ortaya konulmadığı anlaşılmaktadır. Burada anlatılmak istenen, İçişleri Bakanlığı çatısı altında bağlı kuruluşlar şeklinde yapılandırılan ülkenin iç güvenlik örgütsel yapılanmasıdır. 15 Temmuz sonrası gerek jandarmanın İç İşleri Bakanlığı'na bağlanması gerekse Cumhurbaşkanlığı sistemi ile birlikte Milli İstihbarat Teşkilatının Cumhurbaşkanlığına bağlanması ülkemizin iç güvenlik örgütlenmesinin yeniden yapılanmasına yönelik yeni adımların da geleceğinin habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son yıllarda Türkiye'nin İç Güvenlik Yapılanması alanındaki değişim girişimlerine ilişkin bu çalışmanın, bir yandan bu alanda atılan adımların başarısına ışık tutması ve katkı sağlaması umulurken, diğer yandan da 15 Temmuz sonrası ve Cumhurbaşkanlığı sisteminin ortaya çıkışı ile birlikteliteratürde bu alanda yaşanan önemli bir boşluğun doldurulmasına katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Bu amaçla bu çalışmada, güvenlik, kamu düzeni ve iç güvenlik gibi kavramlara ilişkin literatür bilgisinin yanı sıra Türkiye'deki iç güvenlik yapılanması ile ilgili tüm birimler bir tablo halinde ortaya konulmaya çalışılmış ve ilgili alandayazanan sorunlar ve değişim gereklerinden hareketle, bu değişim ihtiyacına cevap verecek, iç güvenlikte yeniden yapılanma girişimini başarıyla ulaştıracak, değişim sürecinde etkinlik ve verimlilik sağlayacak, iç güvenlik alanındaki mevcut örgütler ve çalışanları tarafından kabullenilecek ve kurumsallaşarak kalıcılığının sürdürüleceği yeni bir iç güvenlik yapılanma modeli ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Güvenlik, Kamu Düzeni, İç Güvenlik Kavramları ve Türkiye'nin Mevcut İç Güvenlik Yapısı (Kavramsal İnceleme ve Literatür Araştırması)

Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramı, zihnin felsefi ve psikolojik durumunu ifade eden şekliyle ilk olarak Cicero ve Lucretius tarafından "securitas" olarak ortaya konulmuştur (Brauch, 2003, s. 52). Cabric (2015), güvenlik kelimesinin sözel kaynağının ve anlamının analizinden önce onun özünü anlamının daha faydalı olacağını dile getirmekte ve en eski atalarımızdan beri güvenliğin ilkelerinin değişmediği ifade etmektedir. Bu anlamda, bir mağara adamının, başkaları ortaya çıkabilecek herhangi bir tehlike durumunda önceden herkesi uyarabilmek için gözetleme yaparken mağarasını bir mızrak ile korumakta olduğunu ve toplumdaki herkesin tehlikeli bir durumda neler yapmaları gerektiğini bildiklerini belirtmektedir. Buradan hareketle mağarayı güvenliğin fiziksel, tüm toplum üyelerini ise hem insan hem de süreç elementi, mızrağı teknoloji, yakın ve yaklaşan tehlikenin farkındalığını bilgi, toplum üyeleri arasındaki haber alışverişini iletişim, toplum liderini yönetici olarak sayarak güvenliğe ilişkin yedi (7) önemli temel sütun ortaya koymaktadır. Bu sütunların herhangi birinin yokluğu durumunda sistemin çalışmayacağını belirtmektedir. Bu sütunlar ise şöyle sıralanmaktadır (Cabric, 2015, s. 3);

- Fiziksel
- Teknik (Teknolojik)
- İnsan

- Bilgi
- İletişim
- Süreç
- Yönetim (Kontrol)

Modern güvenlik kavramının ise iç güvenliğin, dış ve askeri politikaların ve uluslararası hukukun temel bir unsuru olan dış güvenlikten ayrılmaya başladığı 17. yüzyıldan bu yana geliştiği aktarılmaktadır (Brauch, 2008, s. 3; Rothschild, 2007, s. 6).

Güvenlik kavramının, literatürde özünde ihtilaflı bir kavram olarak tanımının ortaya konmasının mümkün olmadığı (Çıtak, 2014, s. 42) veya tüm zamanlar ve mekanlar için geçerli bir cevabının bulunmadığı (Şöhret, 2014, s. 658) ya da esasen basit bir kavram olduğu ve bu anlamda tanımının açık olduğu dile getirilmektedir (Booth, 2007, s. 126-127). Güvenlik, kelime anlamı olarak en basit ifadeyle tehditler, kaygılar ve tehlikelerden uzak olma hissi içerisinde bulunma hali olarak tanımlanmaktadır (Çalık, 2014, s. 638). Buradan hareketle güvenlik, bir bireyin diğerlerinin verebileceği zararlardan ya da tehlikeli ihtimallerden uzak olduğunu düşündüğü, hissettiği ruh hali olarak açıklanmaktadır (Brauch, 2008, s. 5). Diğer yandan tehditlerin, tehlikelerin, zararlı olasılıkların yokluğubiçiminde tarif edilen güvenliğin(Booth, 1991, s. 319), öznenin varlığı (biri ya da bir şeyin tehdit altında olması); yaklaşan ya da fiili bir tehlike; tehlikeli ihtimallerden kaçmak için bir isteğin bulunması, şeklinde üç temel bileşenden oluştuğu ifade edilmektedir. Tüm bu bileşenler dikkate alındığında hangi öznenin, hangi tehlikeye karşı hangi öncelikte olacağı sorunu ile karşılaşmakta ve Booth (2007) güvenliğin bu anlamda tanımının basit olduğunu ancakdünya siyaseti bağlamında güvenlik kavramına ilişkin tanımın kavramın anlamında olmayıp anlamın siyasetinde olduğunu dile getirmektedir. Çünkü güvenlik kelimesinin siyasal söylemde öncelik ifade ettiğini ve siyasal söylem ile güvenlikten ne anlaşılması gerektiği dile getirildiği an, toplum tüm zaman, enerji ve kaynaklarını ilgili siyasal söylemin ortaya koyduğu güvenlik anlayışına yönlendirmektedir (Booth, 2007, s. 127-128).

Güvenlik, korku veya tehlikelerden arınmış bir şekilde özgür ya da bu korku ve tehlikelere karşı savunma yeteneğine sahip olmak şeklinde de tanımlanmaktadır(Brauch, 2003, s. 53; Waeber, 2012, s. 1510). Buzan (1983) ise güvenliği, toplumun ve devletin sahip olduğu bağımsız kimliği ve bütünlüğü koruma hususundaki kabiliyet olarak tanımlamaktadır (Buzan, 1983, s. 18-19). Erdoğan (2013) çalışmasında güvenlik kavramının, tehlike, zarar veya korku gibi unsurlar ile karşı karşıya kalma ya da kalmama şeklinde bir edilgen, ilgili unsurların ortaya çıkmasına neden olan bir de etken boyutu olduğunu belirtmek suretiyle güvenliğe ilişkin tanımı ortaya koymaktadır. Edilgen boyutta, güvenliği sağlanması gereken süjelerin, etken boyutta ise bu süjelere yönelmiş tehditlerin neler olduğu sorusuna yanıt arandığını görmekteyiz. Ancak bu sorulara yanıt ararken güvenlik kavramına ilişkin olarak güvenilebilir ve süreklilik arz eden bir tanımın ortaya konulmasının küreselleşen dünyada zor olduğunu ifade etmektedir (Erdoğan, 2013, s. 270).

Geçmişten günümüze tartışıla gelen güvenliğe ilişkin tüm bu tanımlamalar ile birlikte Soğuk Savaş döneminin ortaya çıkardığı yapay korkular üzerine inşa edilen geleneksel güvenlik telakkisinin son yıllarda devletlerin birbirlerine bağımlılığı ve küreselleşmenin tesiri ile yerini gerçek korkulara ve yeni güvenlik alanlarına bıraktığı ifade edilmektedir (Şöhret, 2014, s. 659). Bu anlamda yeni dönemde çevre güvenliği, ekonomik güvenlik, siyasi güvenlik, toplumsal güvenlik, bilgi güvenliği ve birey güvenliği vb. gibi yeni güvenlik alanlarının, unsurlarının ortaya çıktığı görülmektedir (Waever, 2014, s. 49).

Son olarak güvenlik kavramı hususunda literatürde yapılan tüm tanımlamalardan güvenlik kavramına ilişkin olarak belirgin özelliklerin şu hususlar olduğu dikkat çekmektedir (Öksüz, 2006, s. 52);

- Tehlikeli bir durumun varlığı,
- Alınacak tedbir ve önlemleri,
- Asayiş ve huzurun sürekli hakim kılınması,
- Suç ve suçluluğun önlenmesi,
- Kamu gücünün meşru güç olarak kullanılması,
- Kamu düzenin sağlanması.

Kamu Düzeni Kavramı

Birbirine benzer tanımlamalar ile ortaya konulmaya çalışılan kamu düzeninin aslında ne olduğu hususunda tam bir fikir birliği bulunmamakla birlikte kamu düzeninin hem hukuk devletinin hem de toplumun güvenlik ve emniyet içerisinde yaşamasının, bireylerin kendi aralarındaki çıkarlarının temin edilmesi ile bireylerin devlet karşısında temel hak ve özgürlüklerinin sağlanmasının temeli olduğu ifade edilmektedir (Çinar, 2014, s. 5). Kamu düzeni, kamu ve düzen kelimelerinin bir arada kullanılması sonucu bir anlam içeren bir kavramdır. Kamu ve düzen kelimelerinin anlamsal içeriklerine ayrı ayrı bakıldığı takdirde; kamu bir ülke içerisindeki halkın tümü, amme ve toplum olarak ifade edilirken, düzen barış, huzur ve tertip anlamlarında kullanılmaktadır (Doğan, 2010, s. 12; TDK, Büyük Türkçe Sözlük; Üzel, 2008, s. 13). Kamu düzeni ise kavramsal olarak iç güvenliğin sağlanması anlamında kullanılması halinde kişilerin ve toplumun mevcut hukuk düzeninin ortaya koyduğu kurallara bağlı kalmak şartı ile sağlıklı ve barışık bir ortamda güvenlik ve refah içerisinde yaşayabilmeleri olarak ifade edilmektedir (Akyüz, 2015, s. 68; Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2008, s. 478). Aynı zamanda idare hukukunun temel kavramlarından biri olarak gösterilen kamu düzeni, medeni bir toplumda fertlerin güvenlik, huzur ve sağlık içerisinde yaşamlarını sürdürmeleri durumu olarak da tanımlanmaktadır (Gözler, 2009, s. 473; Günday, 1997, s. 192). Günday (1997) kamu düzeninin, toplum içerisindeki bireylere ilişkin veya bireysel ya da özel çıkarlara dayalı bir düzen olmadığı aksine toplumun dış ve maddi yönüne ilişkin olarak yollar, parklar, meydanlar, kahvehaneler, tiyatro, sinema, han, hamam, otel, lokanta gibi umumi ve umuma açık yerlerde ortaya konulmuş bir düzen olduğu ifade edilmektedir (Günday, 1997, s. 192). İdari kolluk faaliyetlerinin temel amacı ve faaliyet alanı olarak gösterilen kamu düzeninin, bireylerin sahip oldukları ahlak anlayışına göre evlerinde,

işyerlerinde, iç yaşantılarında oluşturdukları düzenin dışında olduğu belirtilmektedir (Günday, 1997, s. 192; Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2008, s. 478).

Günday (1997) ve Gözler (2009) tarafından kamu düzeninin, kamu güvenliği, kamu huzuru (dirlik ve esenlik) ve genel sağlık olmak üzere üç unsurunun bulunduğu ifade edilirken (Gözler, 2009, s. 473; Günday, 1997, s. 192), Odyakmaz, Kaymak ve Ercan (2008) ortaya konulan çalışmada, kamu düzeninin bu üç unsurunun yanında bir de genel ahlak unsuruna sahip olduğu aktarılmaktadır (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2008, s. 478-480).

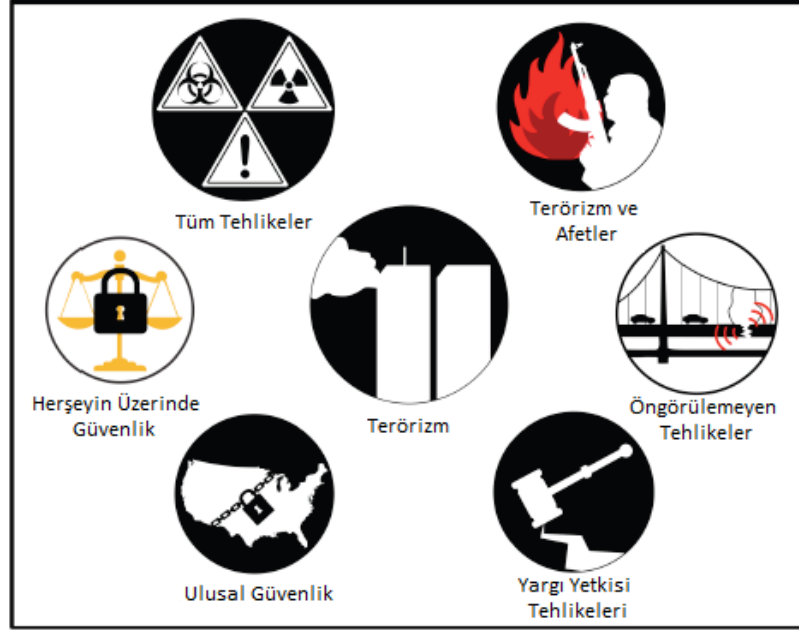
İç Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramına ilişkin tüm tanımlamalar ve yeni unsurlar dikkate alınarak iç güvenliğin kavramsal tanımı noktasındaki çalışmalara bakıldığında ise; iç güvenlik kavramının, bir ülke sınırları içerisindeki güvenliğe gönderme yaparak ve özellikle de terörle mücadele anlamında ilk defa 21. yüzyılda ABD Ulusal Güvenliği Hakkındaki Ulusal Komisyonun Raporu'nda geçtiği görülmektedir (Seiple, 2002, s. 260). İç güvenliğin, bir ülkenin coğrafi sınırları içerisinde olası tehdit ve tehlikelerden uzak bir ortamda öncelikle vatandaşlarının huzur ve güvenliğinin sağlanması, sonrasında ise devlete ve özel şahıslara ait mülkiyetin tüm sabotaj ve benzer nitelikteki tehlikelere karşı korunması şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Çınar, 1997, s. 61). Kamu düzeni kavramının tanımı yapılırken de belirtildiği üzere iç güvenlik kavramı kamu düzeninin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır (Üzel, 2008, s. 13). Bu sebeple, iç güvenlik kavramının geniş bir anlama ve kapsama sahip olduğu ve genel manada iç güvenlik; bir devletin kendi sınırları içinde yaşayan vatandaşlarına sağlamak zorunda olduğu kamu düzeninin yanı sıra vatandaşların kendilerini özgür hissedebildikleri, mutlu ve huzurlu olabildikleri bir ortama sahip oldukları aynı zamanda suçun önlenmesi ve suçluların yakalanması ile ilgili teşkilat ve hukuki rejimin bulunduğu bir yapı şeklinde tanımlandığı anlaşılmaktadır.

Seiple (2002), iç güvenlik kavramını, ülke sınırları içinde faaliyet gösteren geleneksel tarzdan uzak terör veya suç örgütü durumundaki bir düşmana karşı yurt savunmasına şeklinde tanımlamaktadır (Seiple, 2002, s. 267). Diğer bir tanımda Yılmaz (2012), iç güvenliğin, ülke sınırları içerisinde, vatandaşların can ve mal güvenliği ile bir bütün olarak toplumun sahip olduğu her türlü varlık, kazanım ve sistemler gibi yaşam kalitesi öğelerinin güvenliği için yürütülen faaliyetlerin tümünü kapsadığı ifade edilmektedir (Yılmaz, 2012, s. 8). Bir başka tanımda iç güvenlik; devletin, toplumun güvenlik ve özgürlük içerisinde yaşamını sürdürebilmesi amacıyla kanunlar vasıtasıyla ortaya koyduğu adli ve idari düzenlemelerin yine devlet tarafından yetkilendirilen kurumlarca korunması ve sürekliliğinin sağlanması şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Çınar, 2014, s. 23).

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon terör saldırılarının ardından iç güvenlik (homeland security) kavramının tüm dünyada ülke savunması maksadıyla terörle mücadele ve terörden korunma anlamında yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Çınar, 2014, s. 23). Ancak bu unsurların yanı sıra iç güvenliğin,

deprem, sel, tayfun gibi doğal felaketler ile insan ürünü olan ve iç güvenliği tehdit eden kimyasal patlamalar gibi olaylar karşısında alınan tedbirleri ve yürütülen faaliyetleri de kapsadığı ifade edilmektedir (Sauter ve Carafano, 2005'ten akt. Yılmaz, 2011a, s. 364). İç güvenlik kavramının, gerek terör gerekse doğal ve insan faaliyetleri sonucu oluşabilecek tehlikelere karşı alınacak önlemlerin tümünü içerir bir şekilde düşünülmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Bellavita (2008), iç güvenlik denilince ne anlaşılması gerektiğini bütüncül bir yaklaşım ile belirtmek adına iç güvenliğe ilişkin olarak, aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi, yedi (7) tanım ortaya koymaktadır.

Kaynak:Bellavita, Christopher, (2008), "Changing Homeland Security, s. What is Homeland Security?", Homeland Security Affairs, 4(2), ss.1-30.

Şekil 1. İç Güvenlik Nedir?: Yedi (7) Tanım

İç güvenlik kavramına ilişkin olarak Türkiye’de resmi bir tanım bulunmamakla birlikte ilgili hususta literatürde de çok fazla bir birikim bulunmamaktadır. İç güvenliğin kapsamı noktasında yukarıda sayılan unsurların tümü düşünüldüğünde bir makalede çalışılabilecek kadar sınırlı olmadığı gerçeği göz önünde tutularak bu makalede iç güvenlik kavramına ilişkin olarak kamu güvenliği hususunun sağlanması noktasında Türkiye’de yeni ve ideal bir iç güvenlik yapılanmasının nasıl olması gerektiği sonucu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Türkiye’nin Mevcut İç Güvenlik Yapısı

Ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasi olarak her bakımdan gelişebilmesi, geleceğe dair endişeler taşınamaması o ülkede iç huzurun sağlanmış olması ile ilgili olduğu belirtilmekte ve durumun ancak mevcut hukuk sisteminin çağa uygun şekilde tesis edilerek işletilmesi ile sağlanabileceği ifade edilmektedir. İlgili hukuk sisteminin işletilmesi ve böylece başıboş,

düzensiz ve güvensiz bir ortamın oluşmasının önüne geçilmesi güvenlik güçlerinin varlığına bağlıdır (Karatepe, 2016, s. 28).

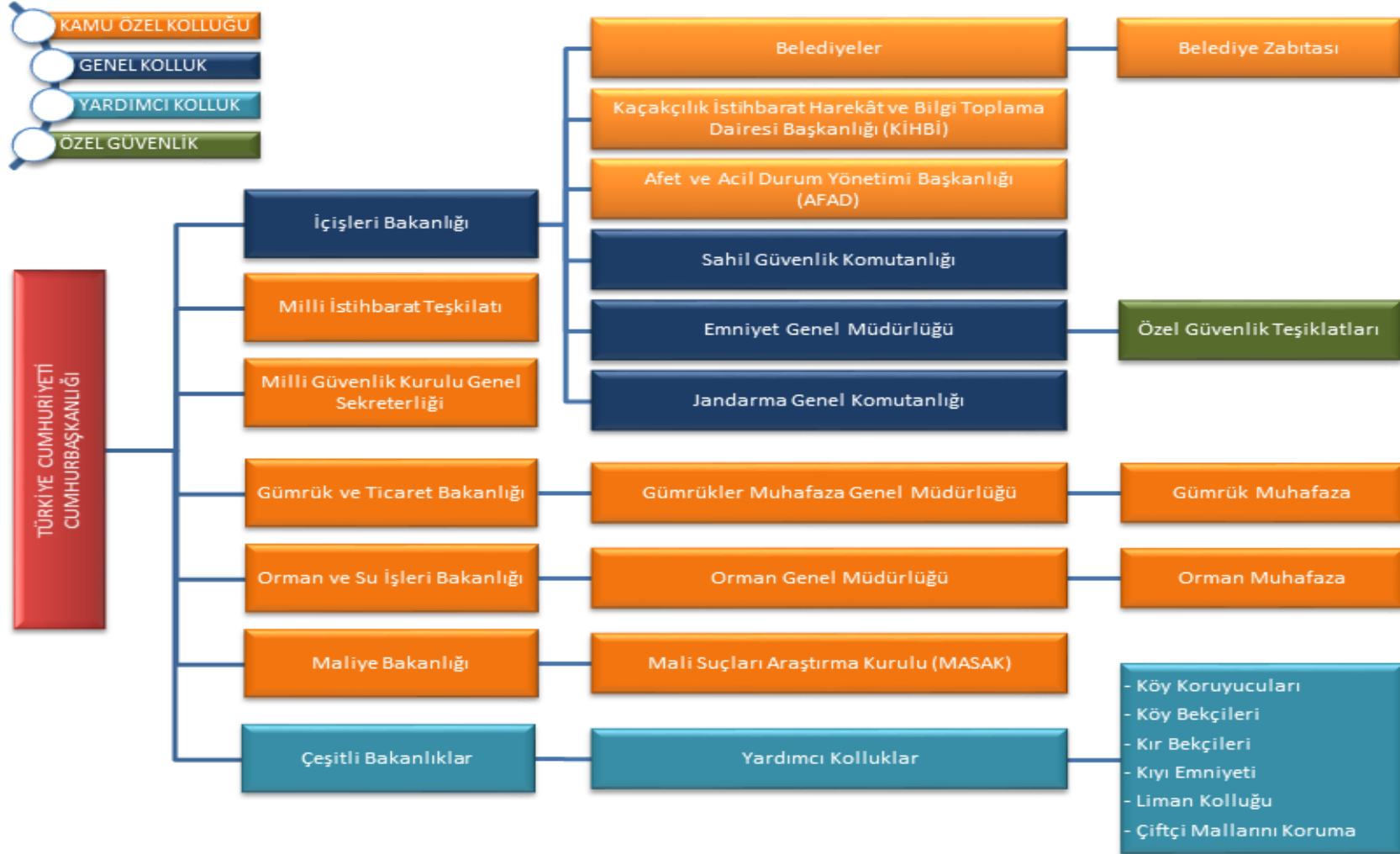
İç güvenlik yönetiminde tekli sistemin uygulandığı ABD, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde kentsel ve kırsal bölge ayrımı olmaksızın tüm alanlardan polis sorumlu iken iç güvenliğin sağlanabilmesi için birden çok teşkilatın kurulu olduğu çoklu sistem olarak adlandırılan ve ülkemizde de uygulanan sistemde ise şehir merkezlerinin güvenliği polis tarafından; köy, kasaba gibi kırsal alanların ve polisin bulunmadığı bölgelerin güvenliği ise jandarma tarafından sağlandığı görülmektedir (Köksal, 2014, s. 24).

Ülkemizde iç güvenlik, kolluk kuvvetleri tarafından sağlanmakta olup ilgili iç güvenlik/kolluk hizmetleri yani kamu düzeninin korunması ve kamu güvenliğinin sağlanması görevi ana örgütlenme şeklinde İçişleri Bakanlığı çatısı altında yapılandırılmıştır (Yılmaz, 2001a, s. 39). Bu görevi genel kolluk anlamında İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı yerine getirirken, özel kolluk olarak ise kısmen de olsa Gümrük Muhafaza Memurlukları, Orman Muhafaza ve Belediye Zabıtalrı tarafından yerine getirilmektedir. Genel kolluk ve özel kolluğun olmadığı durumlarda yardımcı kolluk olarak görev yapan Köy Korucuları, Köy Bekçileri, Kır Bekçileri, Kıyı Emniyeti, Liman Kolluğu ve Çiftçi Mallarını Korumapersonelleri kolluk kuvvetlerine yardımcı olarak ilgili görevi ifa etmektedirler.

DPT tarafından IX. Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan “Adalet Hizmetleri ve Güvenlik” adlı özel ihtisas komisyonu raporunun, “*Ülkemizde Durum*” başlıklı bölümünde; ...Bu çerçevede değerlendirildiğinde ülkemizde İçişleri Bakanlığına bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın genel kolluk gücünü oluşturdukları, bu kuruluşların yanı sıra Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı, Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü, Kaçakçılık İstihbarat Harekat Bilgi Toplama Daire Başkanlığı (KİHBİ), Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) Başkanlığı ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (Eski, Sivil Savunma Genel Müdürlüğü) da güvenlikle ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları olduğu... şeklinde bir ifade bulunmaktadır (DPT, 2007, s. 3).

Bu ifadeye ilişkin olarak Yılmaz (2011a), ciddi bir çalışma yapılması durumunda, Türkiye'de iç güvenlikle ilgili örgütlerin hangilerinin olduğu konusunda net bir tanımlamanın rahatlıkla yapılabileceğini dile getirmektedir (Yılmaz, 2001a, s. 46). Buradan hareketle bu çalışmada Türkiye'de iç güvenlikle ilgili örgütlerin hangilerinin olduğu hususu üzerine, “Türkiye'de Mevcut İç Güvenlik Yönetim Yapısı” (Tablo 1) başlığı altında, yapılan son düzenlemelerle birlikte geniş bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak çalışmanın kısıtları dikkate alındığında böyle bir çalışmada tüm iç güvenlik unsurlarına değinilmesinin olanaksız olduğu görülmekte olup bu anlamda çalışmanın asıl konusunu oluşturan ve İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren “Genel Kolluk Kuvvetleri” hususu irdelenmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin Mevcut İç Güvenlik Yapısı

Türkiye'nin İç Güvenlik Sisteminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım

İç güvenliğin sağlanması ulus devletlerin temel hedefleri arasındadır. Devletlerin tarihsel süreçte edinmiş oldukları güvenlik kültürleri, yönetim şekilleri, halklarının güvenlik konusundaki talep ve ihtiyaçları ve iç güvenliği tehdit eden etmenler farklılık gösterdiğinden devletlerin iç güvenlik yapıları da farklılık göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin iç güvenlik yapısı da ordu-millet tabanlı güvenlik kültürünün etrafında şekillenmiş, Tanzimat döneminde Fransız etkisi altında polis ve jandarmadan oluşan ikibaşlı güvenlik yapısı oluşturulmuştur. Günümüzde de iç güvenliğin sağlanması polis ve jandarma teşkilatlarının görev ve sorumluluğunda bulunmaktadır. Türk sisteminde de görüldüğü üzere devletlerin birbirlerinin iç güvenlik sistemlerini ihraç etmeleri ya da zamanla iç güvenlik sisteminde reform niteliğinde yenilikler yapmaları olağan bir durumdur. Nitekim güvenlik, risk ve tehditlerin değişmesiyle doğru orantılı bir biçimde stratejik yenilenme ve etkileşim gerektiren bir alandır. Artan suç ve terör olayları, terörün ulus devletin sınırlarını aşması, organize yapılanmalar gibi etmenler ulus devletlerin, diğer devletlerin iç güvenlik sistemlerinin nasıl düzenlendiğini ve mevcut yapının suçla mücadelede etkin olup olmadığını irdelemeleri gerektirmektedir. Son yıllarda az sayıda da olsa diğer devletlerin iç güvenlik yapılarını inceleyen ya da Türkiye'nin iç güvenlik sistemini diğer başka devletlerin iç güvenlik sistemleri ile kıyaslayan karşılaştırmalı akademik çalışmalar yapılmış ve bazılarında Türkiye'nin iç güvenlik sisteminin nasıl şekillendirileceği ile ilgili görüşlere yer verilmiştir. Fakat 15 Temmuz 2016'dan -Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılan darbe girişiminden-önce yapılmış olan akademik çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti'nin darbe girişiminden sonra iç güvenlik sistemini nasıl revize etmesi gerektiği hususundaki araştırma sorusunu cevaplayabilecek nitelikte değildir. Tehdit olgusunun değiştiği, devlet yapılanmasına paralel bir yapılanmanın devletin iç güvenlik mekanizmasına gizlendiği, güvenliği sağlamakla yükümlü olan sistemin devletin güvenliğini tehdit ettiği bir koşul altında devletin iç güvenlik sisteminin yeniden şekillendirilmesinin ve iç güvenlik sisteminde stratejik yenilenmeye gidilmesinin zorunluluğu açık bir şekilde görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin iç güvenlik sistemindeki ilgili durumlar göz önüne alınarak yapılan bu çalışmada, diğer devletlerin iç güvenlik sistemleri incelenerek Türkiye Cumhuriyeti'nin iç güvenlik sisteminin nasıl revize edilmesi gerektiği sorusunun yanıtlanması amaçlanmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin iç güvenlik sisteminde karşılaşılan sorunların temel sebepleri aşağıda sıralanmaktadır:

1. İç güvenlik teşkilatları arasındaki koordinasyon ve istihbarat paylaşımı problemi,
2. Polis ve jandarma personelinin işe alımlarında dikkate alınacak, terfilerinde motivasyon sağlayacak unsurlara ve ilgili personele karar alıcı ve problem çözücü niteliklerin kazandırılmasına ilişkin problemler,
3. Çalıştığı bölgeye, bölgenin şartlarına, sosyo-kültürel yapısına hakim olmayan iç güvenlik personelinin görev yerinde etkin olamaması,

4. İç güvenliğin bir halk hizmeti olarak algılanmaması,
5. Emniyet teşkilatının FETÖ ve benzeri oluşumlardan arındırılması,
6. İç güvenlik sisteminin yeni bir model ile yapılanması gereği.

Yukarıda sıralanan Türkiye'nin iç güvenlik yapısına ilişkin sorunların temel sebeplerine dair çözüm önerileri ise aşağıda başlıklar halinde irdelenmektedir.

İç Güvenlik Teşkilatları Arasındaki Koordinasyon ve İstihbarat Paylaşımı Problemlerine İlişkin Çözüm Önerileri

Türkiye'de olduğu gibi iç güvenliğin jandarma ve polis teşkilatları tarafından sağlandığı Arjantin'de de federal polisin, eyalet polisinin ve jandarmanın görev sahasının tam olarak belirlenmemesi iç güvenlikte ve iç istihbaratta sıkıntılara neden olmaktadır (Özer, 2006, s. 111). Türkiye'nin iç güvenlik yapısına benzer bir teşkilatlanmaya sahip bir başka ülke olan Belçika'ya bakıldığında, 1980'li yıllarda iç güvenlikle ilgili sorunlar yaşayan Belçika'nın 1991 yılında anayasada yapılan değişikliklerle jandarmanın askeri görünümünü kaldırdığı ve sivilleştiği görülmektedir (Çevik, vd., 2005, s. 108). Toplumsal olaylarda hazır kuvvet polisi görev yapmaktadır. Bu tip olaylarda idari makamların polis olanaklarını yeterli görmediği durumda askeri unsurlardan yardım isteme yetkileri bulunmamaktadır. Askeri birliklere silahlı ayaklanmalar dışında toplumsal olaylara müdahale hakkı verilmemektedir (Akar, vd., 2005, s. 84).

Bununla birlikte Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) "Güvenlik" başlığında güvenlik hizmetlerinin mevcut durumuna ilişkin durum analizi yapılırken, "Güvenlik hizmetlerinin gerek kurumsal gerekse işlevsel niteliğinin artırılması, güvenlik birimlerinin yetki ve görev çakışmalarının önlenmesi, önleyici ve koruyucu hizmet sunumunda etkinliğin artırılması, kurumlar arası koordinasyonda etkinliğin sağlanması ile güvenlik birim ve faaliyetleri üzerinde sivil denetimin daha da güçlendirilmesi" gibi hususların önem arz ettiği ifade edilmektedir. Yine aynı plan içerisinde güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında, güvenlik birimlerine ilişkin mevzuatın iyileştirilmesi, organizasyon sorunlarının giderilmesi, hizmet sunumunda kurumlar arasında daha etkin bir koordinasyonun sağlanması gerektiği birer politika olarak yer almaktadır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013, s. 36-37). Buradan hareketle, iç güvenliği sağlayan hizmet birimleri arasında bir koordinasyon problemi olduğu tespit edilmekte ve ilgili sorun kalkınma planında bir politika olarak yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle polis ve jandarma teşkilatları arasındaki koordinasyon ve istihbarat paylaşımı problemi, iç güvenlik sisteminin yeniden revize edilmesini gerektiren nedenlerden biri olarak ifade edilmektedir. Son düzenlemelerden önce Jandarmanın, eğitim-öğrenim yönüyle Genel Kurmay Başkanlığı, kolluk hizmetleri yönüyle İçişleri Bakanlığı, denetim yönüyle Milli Savunma Bakanlığı (Karaman, 2006, s. 16) gibi farklı devlet kurumlarına bağlı olmasının, Jandarma teşkilatının eğitim, kolluk hizmetlerinin sağlanması ve denetimi gibi görevleri yönünden aynı

zamanda polis ve jandarma arasındaki görev, yetki ve istihbarat paylaşımı noktalarında bir takım problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan jandarma teşkilatının yaşadığı kimlik karmaşasının önlenmesi iç güvenliğin sağlanmasının temel koşullarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu anlamda 668 sayılı olağanüstü hal kararnamesi ile Jandarma Genel Komutanlığı'nın ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın İçişleri Bakanlığı'na bağlanması iç güvenlik sistemindeki koordinasyonsuzluk ve kimlik karmaşasının önüne geçmeyi hedefleyen bir adım olarak görülmektedir. Bir sonraki adım jandarma ve polis teşkilatlarının eğitim ve istihbarat paylaşımı hususlarında da ortak bir çerçeve altında toplanmalarının sağlanması ve jandarma teşkilatının sivilleştirilmesinin hızlandırılması olmalıdır.

Diğer bir problem olarak ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 9. Kalkınma Planı Çerçevesinde hazırlanan "Adalet Hizmetleri ve Güvenlik" isimli ihtisas raporunun "Durum Analizi" bölümünde Türkiye'de adli kolluk ile genel kolluk arasında görev ve yetki alanı sınırlarını belirleyen bir yasal düzenleme bulunmadığı belirtilerek, "Polis ve jandarma gibi genel idarî kolluk amacıyla verilen önleyici güvenlik ve asayiş hizmeti veren kamu hizmet birimleri dışında, tamamen yargıya bağlı ve çağdaş adli güvenlik hizmeti standartlarında adalet hizmeti veren bir adli kolluk örgütünün henüz kurulamamış olması" sistemin güçsüz bir yönü olarak gösterilmiştir (DPT, 2007, s. 41). Bu noktada yönetsel kolluk ve adli kolluk arasında yapılan ayrımın, iç güvenliği sağlayan birimlerin görev ve işleyişleri açısından problemleri bir konu olduğu görülmekte olup yönetsel kolluk ve adli kolluk ayrımına ilişkin muğlaklığı ortadan kaldıracak yeni düzenlemelerin ortaya konulması gerekmektedir.

Polis ve Jandarma Personelinin İşe Alımlarında Dikkate Alınacak, Terfilerinde Motivasyon Sağlayacak Unsurlara ve İlgili Personele Karar Alıcı ve Problem Çözücü Niteliklerin Kazandırılmasına İlişkin Çözüm Önerileri

Polis ve jandarma personelinin işe alımlarında dikkate alınacak, terfilerinde motivasyon sağlayacak unsurlara ve ilgili personele karar alıcı ve problem çözücü niteliklerin kazandırılmasına ilişkin birkaç öneri sıralamak mümkündür. Bu anlamda;

- Aday polislik uygulamasının hayata geçirilmesi ve kişinin mesleğe bağlılığının örgütsel boyuta taşınması,
- Adaylık süresince kişinin geçmişine yönelik sıkı bir incelemenin yapılması ve meslek hayatı içerisinde davranışlarının incelenmesi,
- Polisin ve Jandarmanın çalışma saatlerinin düzenlenmesi, bu anlamda çalışma saatlerine ilişkin stresin ortadan kaldırılması,
- Mesleğe ve sosyal yaşama dayalı psikolojik testlerin uygulanması,

- Polis ve Jandarma personelinde olaylar karşısında karar alma bilincini güçlü kılacak hukuksal korumanın hayata geçirilmesi,
- Hukukçuların polislik görevinde bulunmasının önünün açılması yahut kolluk kuvveti bilincinin yanı sıra karşılaşılabilecek olayların çeşitliliği nedeniyle sıkı bir hukuk bilgisinin edinilmesinin sağlanması,
- Siber suçlarla mücadele için yazılım bilgisine sahip gençlerin polis ve jandarma teşkilatına kazandırılması adına teşvik edici adımların atılması, vb.

Yukarıda irdelenen hususların hayat bulduğu süreçlerin polis ve jandarma personelinin işe alımlarında ve terfilerinde uygulanması durumunda şeffaflık ve liyakat ilkelerinin yerine getirilmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Çalıştığı Bölgeye, Bölgenin Şartlarına, Sosyo-Kültürel Yapısına Hakim Olmayan İç Güvenlik Personelinin Görev Yerinde Etkin Olamaması İlişkin Çözüm Önerileri

İngiliz ve Amerikan polis eğitim sisteminin pratiğe yönelik olduğu ancak Türk Polis eğitim sisteminde teoriye ağırlık verildiği ve bu anlamda eğitimlerde gerçek durumların oluşturulmadığı belirtilmektedir (Doğutaş, vd., 2007, s. 14). Diğer bir örnekte Güney Afrika Polis Servisi'nde toplum destekli polislik hizmetinin "Sektör Polisliği" adı altında uygulanmakta olduğu görülmektedir. Sektör polisliği, polis merkezlerinin daha küçük ve daha kolay idare edilebilir bölgelerin "Sektör" adı verilen bölümlere ayrılması durumudur. Her bir sektör mıntikasına sektör amiri olarak görevli bir polis atanmaktadır. Bunlar polis merkezi ve vatandaş arasında irtibat görevlisi gibi çalışmaktadır. Temel amaç suçla mücadele ederken halka ortaklık yaparak onlardan gelecek istihbarata dayalı suç önleme çalışmaları yapmaktır (SAPS, 2015, s. 130-148). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere çalıştığı bölgeye, bölgenin şartlarına, sosyo-kültürel yapısına hakim olmayan ya da yabancı olan iç güvenlik personelinin görev yerinde etkin olamaması diğer bir problemi oluşturmaktadır. Bu noktadaki çözüm önerileri;

- Polis memurlarının en az bir yerel dil bilmesi,
- Kürtçe ve Arapça bilen ve bölge şartlarını ve kültürüne hakim vatandaşların polisliğe özendirilmesi ve öncelik verilmesi,
- Bölge kültürü ve yaşam tarzı hassasiyetlerine ilişkin hizmet içi eğitimler ile kurs ve seminerlerin verilmesi,
- Şehirlerin sosyolojik yapısına hakim polislerin yetiştirilmesi,
- Kadın polis sayısının artırılması ve kadın ve çocuk istismarının daha yoğun yaşandığı bölgelere kadın amir atanmasına öncelik verilmesi vb.

Yukarıda sayılan ilgili çözüm önerilerinin uygulanmasının, iç güvenlik personelinin çalıştığı bölgeye, bölgenin şartlarına, sosyo-kültürel yapısına hakim olmasının ya da yabancılaşma yaşamayacağı bir ortamda hizmet vermesinin ve görev yerinde etkin olmasının sağlanabileceği düşünülmektedir.

İç Güvenliğin Bir Halk Hizmeti Olarak Algılanmaması İlişkin Çözüm Önerileri

Japonya’da polisliğin bir halk hizmeti olarak algılandığı aktarılmaktadır. Japonya’da Koban Sistemi adı verilen modern toplum destekli polis sistemi uygulanmaktadır (Bayley, 1992, s. 7-8). Koban Sistemi; Japonya’da genellikle kent merkezlerinde oluşturulan küçük kulübelerde (koban) suçla mücadele ve çevredeki halka yardım (yalnız yaşayan yaşlıları ziyaret gibi) için polisin 24 saat görev yapması şeklinde tanımlanmaktadır (Sözen, 2003, s. 8). Senede 2 defa bölgelerindeki tüm evleri mutlaka ziyaret eden bu kobanlarda görevli polisler problem odaklı yaklaşımla bölge halkının sorunlarına çözüm arayışında bulunarak suç önlemede başarı sağlamaktadırlar. (Bayley, 1992, s. 7-8). Diğer bir örnekte ise Finlandiya’da her iki yılda bir yapılan Polis Güvenlik Barometre Anketi yoluyla halkın polisi algılamasını ve düşüncesi izlenmekte olduğu ifade edilmektedir. İlk anket 1999 yılında gerçekleştirilmiş ve Polis’e olan güvenin Finlandiya’da çok yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Şimşek ve Köseli 2007, s. 145).

Türkiye’de ise iç güvenliğin sağlanması ve terör sorununun çözümünde alınacak sosyo-ekonomik ve kültürel önlemlerin yanı sıra, bölge halkı ile devlet arasında güvenilirlik sorununun giderilmesi, bölgesel güvenliğin mutlaka sağlanması, saygın, deneyimli ve seçkin kamu personelinin yer alacağı etkin ve dürüst bir kamu yönetiminin kurulması ile birlikte halkın polise olan güveninin artırılması önerilmektedir (Türkiye Barolar Birliği, 2006, s. 600). Bu anlamda Türkiye’nin coğrafi konumunun getirdiği siyasal pozisyonu ve kültürel durumu da düşünülerek aşağıda sıralanan öneriler noktasında atımlar atılmasının uygun olabileceği düşünülmektedir;

- Ortaöğretimde polis teşkilatının tanıtılması,
- Sunumlar ile Polis Akademisinin tanıtılması,
- Polis hizmetine ilişkin anketler yapılarak halkın görüşünün alınması ve polisin halkın polisi olarak görülmesinin sağlanması,
- Kolektivist, toplum destekli polislik anlayışının geliştirilerek halkla işbirliğinin sağlanması,
- Polisin yerinde ve orantılı güç kullanımının sağlanması,
- Stratejik düşünme, ikna ve yönlendirme kabiliyeti yüksek polislerin (uzlaşmacı polislik) alanda olmasının sağlanması,
- İş bulamayınca polis olma yerine, polisliğin saygın bir meslek olarak algılanmasının sağlanması vb.

Emniyet Teşkilatının FETÖ ve Benzeri Oluşumlardan Arındırılması

15 Temmuz 2016 Cuma gecesi Türkiye Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) içine uzun süre boyunca sızan Fetullahçı Terör Örgütü’nün (FETÖ) darbe girişimine tanık oldu. Ordu, Emniyet ve pek çok kurumun içerisinde kadrolaşmış bu terör örgütünün mensupları ülkenin kritik kurumlarını ele geçirmeye çalışarak kanlı bir

darbegirişiminde bulundu. Darbe girişimi halkın demokratik tepkisi ve direnişi ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği sayesinde püskürtüldü (Gülener ve Öztürk, 2018, s.7). Bu anlamda 15 Temmuz sonrasında terör eylemlerini tırmanışa geçirmeye çalışan FETÖ, PKK ve DEAŞ gibi terör örgütlerinin Türkiye'de kaos ortamı oluşturmaya çalıştıkları ve bu kaos ortamıyla Türkiye'de vatandaşlar nezdinde güven bunalımı oluşturmayı ve uluslararası toplumda ülkenin güvenlik ve istikrar açısından imajını zedelemeyi amaçladıkları ifade edilmektedir (Ulutaş, 2016, s. 1).

Güvenlik hizmetlerinin tam kamusal mal ve hizmet niteliği taşımakta ve devletin üstlendiği asli görevler arasında olduğu göz önüne alınırsa, terör faaliyetleri ile mücadelede güvenlik hizmetinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu noktada FETÖ'nün emniyet ve askeri alanda diğer suç ve terör örgütlerinden farklı bir yönetime sahip olduğu, öyle ki emniyet ve askeri alanda diğer suç ve terör örgütleri yöntem olarak adam satın alma, tehdit ve benzeri yöntemler izlerken FETÖ terör örgütünün adliye, mülkiye, askeriye ve emniyet başta olmak üzere tüm devlet organlarında Cumhuriyet tarihinde eşi görülmemiş yaygınlık ve derinlikte kadrolaştığı ifade edilmektedir. Sızma faaliyetinde sabırlı davranan FETÖ'nün, Emniyet teşkilatında ele geçirilmesi gereken ilk hedef olarak teşkilatın eğitim kurumlarını seçtiği, Polis Akademisi, kolejlerde meslek okullarına sızan örgütün buralardan mezun olan mensuplarını Emniyetin stratejik kurumlarındaki mevcut elemanlarının yardımıyla kitlesel kadrolaşmada kullandığı, kadrolaşma için stratejik ve operasyonel müdürlüklerin ve şubelerin öncelendiği, Emniyet teşkilatının diğer birimlerine yerleştirilenlerinse yedek tutulduğu, hakimiyet kurmak istedikleri birimlerde kendileriyle birlikte hareket etmeyi reddedenlerin örgüt tarafından tehdit ve şantajla baskı altına alındığı veya tasfiye edildiği ifade edilmektedir (Gülener ve Öztürk, 2018, s.53).

Anayasal düzeni yıkararak kendi egemenliğinde bir devlet idaresi kurma hedefi doğrultusunda planlı bir şekilde hareket ettiği belirtilen örgütün, 2013 yılı sonrasında çeşitli yöntemlerle darbe yapmaya teşebbüs ederek doğrudan iktidarı ele geçirmeye çalıştığı görülmektedir (Uzun, Akgün ve Yücel, 2017, s. 11-14). Ancak karşımızdaki örgütün Cumhuriyet tarihimizin neredeyse yarısı kadar sürede devlet kademelerine sızmayı amaç edinmesinden dolayı, dünyadaki uygulamalardan farklı olarak söz konusu arındırma sürecinin farklı bir bağlam içinde hareket edilmesini zorunlu kıldığı belirtilmektedir (Gülener ve Öztürk, 2018, s.53). Bu anlamda arındırmanın bir devlet politikası olarak toplu/örgütlü biçimde suça bulaşmış kamu görevlilerinin buldukları makamlardan uzaklaştırılmaları ile gözaltına alma ve tutuklama gibi idari ve yargısal süreçleri de kapsayan bir durum olduğu göz önüne alınırsa, FETÖ'nün devletten arındırılmasının hızlı ve kolay olmayacağına uygulayıcılar ve toplum nezdindeki idrakinin önemli olduğu, ancak bunun kadar önemli başka bir hususun ise mücadele kararlılığının hukuk devleti ve demokrasi kuralları çerçevesinde, özellikle toplum desteğinin kaybedilmeden

sürdürülebilmesi olduğu ifade edilmektedir (Gülener, 2017, s. 1). Tüm bunlarla birlikte FETÖ'nün, taşıdığı karakter itibarıyla özgün bir yöntemle mücadele edilmesi gereken bir terör örgütü olduğu, bu mücadelenin en önemli ayağını arındırma sürecinin oluşturduğu dile getirilmektedir (Gülener, 2017, s. 1). Çünkü 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ihraç edilen, gözaltına alınan ve tutuklananların profilleri FETÖ'nün devletin kurumlarına ne denli köklü ve yaygın bir biçimde sızdığını ortaya koymaktadır (Demir ve Çağlar, 2017, s. 15).

Dini bir motivasyonla yola çıktığını iddia eden ve bu sav etrafında on binlerce insanı gayrimeşru amaçları doğrultusunda mobilize edip (Demir ve Çağlar, 2017, s. 45), devlet kademelerine sızmasına hakim olan iki ana unsura "gizlilik" ve "takiye" olan (Gülener ve Öztürk, 2018, s. 69). ve bu vesile ile devletin kurumlarında önemli noktaları tutan bir yapının PKK gibi terör örgütleri ile de bağlantıları düşünüldüğünde gerek istihbarat gerekse güvenlik açığı oluşturması bakımından iç güvenliği tehdit eden çok büyük bir unsur halini almıştır. Diğer yandan Suriye'den sızan yabancı uyruklu DAEŞ unsurlarının ve bunun yanında PKK terör örgütünün sivil hedeflere yönelik gerçekleştirebileceği eylemlerin minimize edilebilmesi, FETÖ ve benzeri oluşumların devlet kademelerinden arındırılması ve tekrar bu gibi kademelerde yer edinmemesi adına Türkiye Cumhuriyeti'nde neredeyse elli yıla yakın bir süredir devletesizmayı amaç edinen bir örgütle mücadele edenler tarafından, FETÖ'nün devlete sızmak için izlediği stratejileri çok iyi analiz edilmesi ve başta toplum olmak üzere tüm muhataplara örgütün tüm güvenlik hizmetleri bakımından nasıl bir tehlike arz ettiğinin iyi bir şekilde anlatılması ile mümkün olabilecektir.

İç Güvenlik Sisteminin Yeni Bir Model İle Yapılanması Gereği

Günümüzde teknolojik gelişmeler, toplumların sosyo-ekonomik ve politik yapılarındaki değişimler, suçların tür, nitelik ve sayısında görülen değişimler ve halkın güvenlik hizmeti sunanlardan beklentilerinin değişmesi gibi faktörler ülkelerin iç güvenlik örgütlerinde yeniden yapılandırmayı gerektiren nedenler olarak sıralanmaktadır. Bu değişimlere sebep olan iç ve dış çevresel faktörler arasında en belirgin ve de etkili olanları:

- Terör örgütlerinde gözlemlenen değişimler,
- İstihbarat alanında yaşanan değişimler,
- Hızlı teknolojik değişimler,
- Silah sistemlerindeki değişimler (Yılmaz, 2011a, s. 52),
- Asimetrik tehditler (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer),
- Havalimanlarındaki çok başlı güvenlik yönetiminin doğurduğu güvenlik açığı,
- Terör örgütlerinin insansız hava araçlarını ve lazer silahları kullanması şeklinde özetlenmektedir.

Tüm bunlarla birlikte güvenlik bağlamında, “dolaşım” medeniyetin, insan, enerji, finans, sermaye, gıda, su gibi zenginliklerinin yanı sıra uyuşturucu, kara para, pandemik hastalıklar gibi zenginlik sayılmayacak unsurlarının etkileşimi ve hareketi olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal unsurların bu karmaşık hareketi ülkelerin iç güvenliğini ve dış savunmalarını operasyonel ve yönetim anlamında birbirine bağlamasının yanı sıra bu gibi sorunlarla başa çıkma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir(Caudle, 2009, s. 2-3).

Yukarıda da ifade edildiği üzere güvenlik bağlamında, “dolaşım” kavramının gereğitoplumsal unsurların hareketinin yoğun bir şekilde gerçekleştiği önemli yerlerden birisi de havalimanlarıdır. Bu anlamda 28 Haziran 2016 tarihinde Atatürk Havalimanı’nda 46 kişinin hayatını kaybettiği, 234 kişinin yaralandığı DEAŞ terör örgütü tarafından gerçekleştirilen terör saldırısı da havalimanlarının terör örgütleri tarafından düşman hedef olarak görülmesi ve buralarda gerçekleştirilen terör eylemlerinin ses getirmesi ülkemizdeki havalimanlarında çok başlı güvenlik yönetimi anlayışının da sürdürülemez olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan hareketle iç güvenlik sisteminin yeni bir model ile yapılması başlığı altında, iç güvenliğin önemli bir unsuru olması bakımından havacılık ve havalimanları güvenliğinin tek elden yönetimi hususu da zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirkol ve Nalla, 2017, s. 171-172).

Tüm bunların dışındaterör örgütlerinin sistemde sürekli açık arayan tarafları da göz önüne alındığında yukarıda sıralananlara ek olarak güvenlik kavramı üzerindeki değişikliklerin etkenleri geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bunlar:

- Nüfus bakımından zengin Çin ve Hindistan’ın yükselişi, enerji açısından zengin devletlerin ve bölgelerin artan önemi ve ulus devletler içerisindeki güç dağılımlarının değişimi,
- Terör örgütleri ve organize, uluslararası suç örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin gücündeki artış,
- Kitle imha silahlarının yaygınlaşması,
- Doğal felaketlerin yıkımı,
- Toprağa, suya, ormanlara ve balıkçılığa zarar veren çevresel ve ekolojik faktörlerin sebep olduğu stres,
- Ekonomik büyüme planlarında değişikliğe ve gıda ve su kıtlığına sebep olan iklim değişikliği,
- Küresel yoksulluk, zengin ve fakir arasındaki gelir dağılımındaki adaletsizlik ve küresel ekonomik sistemdeki istikrarsızlık,
- İnsan haklarına saygıda ve bunların korunmasındaki zayıflıklar, etkisiz olduğu düşünülen uluslararası hukuk düzeni gibi faktörler olarak sıralanmaktadır.

Bu faktörlerin her birinin tek tek veya toplu olarak güvenlik tehditlerine dönüştüğü ve güvenlik politikalarını oluşturanların, etkin ve verimli bir iç güvenlik yapısı oluşturabilmeleri için ilgili tüm faktörleri kategorilere ayırmaları gerektiği ifade edilmektedir (Caudle, 2009, s. 2-3). Ancak tüm ulusal ve uluslararası boyuttaki tehditlerin oluşturabileceği güvenlik açığının yanı sıra 15 Temmuz darbe girişiminin toplumsal ve siyasal olarak ülkemizde yarattığı travmanın anlaşılabilmesi ve aşılabilmesi için Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) devlete nasıl sızdığı ve bunun darbe girişimine giden süreçteki etkisinin analiz edilmesinin bir zorunluluk olarak karşımıza çıktığı diğer yandan ortaya çıktığı tarihten itibaren belirli hedeflere ulaşmak için hareket etmiş ve bunun için karşılaştığı her türlü engelde ve yeni durumda hareket tarzını değiştirmiş olan FETÖ'nün, sadece devlete sızmayı değil tüm bileşenleri ile devlet aygıtını ele geçirmeyi ve Türkiye dahil birçok ülkede bütün kamusal alanı ele geçirerek ülkelere yön vermeyi amaç edinen bir terör örgütü (Gülener ve Öztürk, 2018, s. 9) olduğu da düşünülürse, tüm bu ve benzeri örgütlerin ülkemizin Askeriye, Mülkiye, Adliye, Emniyet ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında yeniden yer edinmemesi ve bu mücadelenin sürdürülebilir olabilmesi adına Türkiye'de iç güvenlik sisteminin yeni bir model ile yapılanması gereğinin elzem bir durum olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Sonuç

Adalet, savunma, diplomasi, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi halkın gündelik faaliyetlerini huzur ve güvenlik ortamı içinde sürdürmelerine olanak veren kamusal hizmetlerin yerine getirilmesi noktasında mükellef olan devletin ilgili kamusal hizmetleri ülkede terörün ortaya çıkmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu anlamda iç güvenliğin sağlanması da ulus devletlerin temel hedefleri arasındadır. Devletlerin tarihsel süreçte edinmiş oldukları güvenlik kültürleri, yönetim şekilleri, halklarının güvenlik konusundaki talep ve ihtiyaçları ve iç güvenliği tehdit eden etmenler farklılık gösterdiğinden devletlerin iç güvenlik yapıları da farklılık göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin iç güvenlik yapısı da ordu-millet tabanlı güvenlik kültürünün etrafında şekillenmiş, Tanzimat döneminde Fransız etkisi altında polis ve jandarmadan oluşan iki başlı güvenlik yapısı oluşturulmuştur.

Türkiye'nin iç güvenlik sorumluluğu 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 1. maddesine göre İçişleri Bakanlığı'na verilmiştir. Bakanlık bu görevi Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Sahil Güvenlik Komutanlığı vasıtasıyla yerine getirmektedir. Ayrıca; gümrük kapılarında meydana gelen iç güvenlik olaylarına müdahale etme yetkisi Gümrük Muhafaza Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Bunların yanında Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı sınır birlikleri de sınırların güvenliği ve meydana gelen kaçakçılık, sınır ihlalleri vb. görevleri yönünden kolluk yetkilerine sahiptirler. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere iç güvenlik hizmetlerinin çok başlı bir yapıya, karmaşık bir mevzuata, birbirinden farklı bir hiyerarşiye, sorumluluk alanına, personel yapısına ve eğitim standartlarına sahip olduğu görülmektedir (Mil, 2014, s. 55-56).

Ülkemizde kamu düzenini sağlamak ve adli kolluk görevini yerine getirmek jandarma ve polisin görevi olmakla birlikte mevzuat ve uygulamalarda bazı çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Yasal düzenlemelere bakmak ve yeniden yapılandırmanın nasıl ve nerelerde olabileceğini iyi saptamak gerekmektedir (Zengin, 2014, s. 29). Bu anlamda 668 sayılı olağanüstü hal kararnamesi ile Jandarma Genel Komutanlığı'nın ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın İçişleri Bakanlığı'na bağlanması iç güvenlik sistemindeki koordinasyonun sağlanmasını ve kimlik karmaşasının önüne geçmeyi hedefleyen bir adım olarak görülmektedir. Bir sonraki adım jandarma ve polis teşkilatlarının eğitim ve istihbarat paylaşımı hususlarında da ortak bir çerçeve altında toplanmalarının sağlanması ve jandarma teşkilatının sivilleştirilmesinin hızlandırılması olmalıdır.

Diğer yandan ülkemiz iç güvenlik sistemindeki;

- a) İç güvenlik teşkilatları arasındaki koordinasyon ve istihbarat paylaşımı problemi,
- b) Polis ve jandarma personelinin işe alımlarında dikkate alınacak, terfilerinde motivasyon sağlayacak unsurlara ve ilgili personele karar alıcı ve problem çözücü niteliklerin kazandırılmasına ilişkin problemler,
- c) Çalıştığı bölgeye, bölgenin şartlarına, sosyo-kültürel yapısına hakim olmayan iç güvenlik personelinin görev yerinde etkin olamaması,
- d) İç güvenliğin bir halk hizmeti olarak algılanmaması,

- e) Güvenlik hizmeti sunan kurumların (Emniyet, Jandarma, Sahil Güvenlik) FETÖ ve benzeri oluşumlardan arındırılması gibi problemlerin ortadan kaldırılması ve tüm ilgili problemlerin gelecekte tekrar yaşanmaması adına iç güvenlik sisteminin yeni bir model ile yapılanması gereği bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

İçişleri Bakanlığı'nın Kaçakçılık İstihbarat Harekat ve Bilgi Toplama Başkanlığı, Göz İdaresi Genel Müdürlüğü, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı, Mülki İdare Hizmetleri, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri, Sivil Toplumla İlişkiler ve Güvenlik Hizmetleri (Emniyet, Jandarma, Sahil Güvenlik) gibi hizmetler bakanlığın tüm merkez ve taşra teşkilatlarının yoğun ve koordinasyonu zor bir yapıya bürünmesine neden olmaktadır. Yukarıda sayılan iç güvenlik sistemindeki sorunların ortaya çıkmasına neden olan temel faktörün İçişleri Bakanlığı'nın yapısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda Jandarma Genel Komutanlığı'nın ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın İçişleri Bakanlığı'na bağlanması iç güvenlik sistemindeki koordinasyonun sağlanmasını ve kimlik karmaşasının önüne geçmeyi hedefleyen bir adım olarak görülse de İçişleri bakanlığının teşkilat yapısı göz önüne alındığında sağlıklı bir yapının ortaya konulmasının zorlukları görülmektedir.

Bu noktada yeni kurulacak bir İç Güvenlik Bakanlığı ile Güvenlik Hizmetleri (Emniyet, Jandarma, Sahil Güvenlik) tek çatı altında toplanabilecek ve buna bağlı olarak koordinasyon ve istihbarat sorunu aşılabilecektir. Bununla birlikte İç Güvenlik Bakanlığı'na bağlı **Kaçakçılık İstihbarat Harekat ve Bilgi Toplama Dairesi Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü (JGK, EGM, SGK), İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı** ve ulaşımın (kara, hava, deniz) iç güvenliği ilgilendiren boyutları da düşünülürse yeni bir daire başkanlığı olacak olan **Ulaşım Güvenliği Daire Başkanlığı** gibi hizmet birimleri ile iç güvenliğin idari yapısı yeniden şekillenmiş olacak olup bu yolla iç güvenlik hizmetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılacağı düşünülmektedir. Bu noktada yeni bir daire başkanlığı olarak tahsis edilecek olan Ulaşım Güvenliği Daire Başkanlığı'nın tüm ulaşım birimlerinin koordine müdürlükleri ile birlikte güçlü bir yapıda olacağı gibi ilgili daire başkanlığının faaliyetleri ile terör örgütlerine her türlü destek sağlayan kişilerin, yapıların ya da terör örgütü üyelerinin veya sempatanlarının izlenmesi, takip edilmesi hususlarında hızlı ve etkin bir mücadele ortaya konulmuş olacaktır. Diğer yandan havalimanlarının havayolu endüstrisinin fiziksel altyapısını oluşturan önemli bir bileşen olarak yüzlerce uçağa ve milyonlarca insana barınak, hizmet ve güvenlik sağladığı düşünülürse buralarda da ortaya konan güvenlik hizmetlerinin Ulaşım Güvenliği Daire Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü koordinasyonu ile Emniyet Genel Müdürlüğü altında oluşturulacak hava polisi gibi uzman bir birim sayesinde tek elden yönetiminin terör örgütlerinin ortaya koyabileceği terör eylemlerinin önlenmesi bakımından etkili olacağı düşünülmektedir.

Bir sonraki görülecek adım jandarma ve polis teşkilatlarının eğitim ve istihbarat paylaşımı hususlarında da ortak bir çerçeve altında toplanmalarının getireceği faydalar ve yönetim kolaylığı olacaktır. 668 sayılı olağanüstü hal kararnamesi ile Jandarma Genel Komutanlığı'nın ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın İçişleri Bakanlığı'na bağlanması bu

anlamda Emniyet, Jandarma ve Sahil Güvenlik gibi güvenlik birimlerinin tek elden yönetimini beraberinde getirecek olup eğitim noktasında ortak çerçeve oluşturacak ve bununla birlikte istihbarat paylaşımında ise hızlı ve etkin bir yapıya kavuşacaktır. Diğer yandan 694 sayılı KHK ile Milli İstihbarat Teşkilatı'nın da Cumhurbaşkanına bağlanması iç ve dış güvenliğe ilişkin istihbarat paylaşımının tek elden yönetilmesi bakımından önemli bir adım olmasının yanı sıra bakanlıklarla diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, belirtilen görev ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesiyle ilgili koordinasyonu sağlamak ve istihbarat çalışmalarının yönetilmesinde temel görüşleri oluşturmak ve uygulamayı belirlemek üzere, Cumhurbaşkanının başkanlığında Milli İstihbarat Koordinasyon Kurulu (MİKK) da kurulmuştur.

İçgüvenlik yönetiminde yeniden yapılanmayı gerektiren yukarıdan sayılan nedenlerin yanı sıra “teknolojik gelişmeler, toplumun sosyo-ekonomik ve politik olarak yapısal değişikliğe uğraması, nüfus hareketleri, suç ve suçluların mahiyet olarak değişmesi, polisin görevlerinin tür ve özellik olarak değişmesi, çeşitli nedenlerle polisin etkinlik ve verimliliğinin düşmesi, halkın polisten beklentilerinin değişmesi ve son olarak polisin genel politikalarındaki değişim” gibi gelişmelerin de iç güvenlik sisteminde yeniden yapılanma adına birer neden olarak sayılabileceği ifade edilmektedir (Aydın, 1997, s. 5).

Sonuç olarak ülkemizde Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ile birlikte tüm güvenlik ve istihbarat birimlerinin Cumhurbaşkanına bağlı olması ve bunun yanında bu çalışmada da belirtildiği üzere İç Güvenlik Bakanlığı ve ona bağlı kuruluşların teşkil edilmesi ülkemizin iç güvenlik yapısının çağa uygun hale gelmesinin önünü açacak adımlar olarak görülmektedir. Türkiye'nin iç ve dış güvenliğine yönelik hali hazırda devam eden tehditler ortadayken güvenlik birimlerine ilişkin tüm bu dönüşümün, değişim ve yeniden yapılanmanın ne kadar elzem ve acil bir durum olduğu da kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni Türkiye ancak ve ancak 15 Temmuz hain darbe girişiminin milletçe bertaraf edilmesinin ardından başlayan bir “demokrasi hikayesi” ile amaçlarına ulaşabilecektir.

Kaynakça

- Akar, E., Özer, A. ve Demirci, B. (2005). Federal Almanya Polis Teşkilatı. *Polis Bilimleri Dergisi*. 7(2), 69-99.
- Akyüz, B. (2015). Türkiye’de İç Güvenlik Algısının Değiştirilmesi: İç Güvenlik Teşkilatı’na Yönelik Yeni Yapılanma Modeli. *Savunma Bilimleri Dergisi*. 14(1), 65-87.
- Aydın, A. H. (1997). 21. Yüzyıla Doğru Türk Polisinin Organizasyon Yapısı ve Yönetim Sisteminde Postmodern Değişim. *21. Yüzyılda Nasıl Bir Kamu Yönetimi Sempozyumu; Güvenlik Yönetimi Grubu Bildirileri*. Ankara: TODAİE.

- Bayley, D. H. (1992). State of the Art in Community Policing: An International Perspective. Vernon, J. ve McKillop, S. (Ed.), *The Police and The Community: Proceedings of a Conference, Canberra: Australian Institute of Criminology*. [http, s://www.aic.gov.au/media_library/publications/proceedings/05/bayley.pdf](http://www.aic.gov.au/media_library/publications/proceedings/05/bayley.pdf)
- Bellavita, C. (2008). Changing Homeland Security: What Is Homeland Security?. *Homeland Security Affairs*. 4(2), 1-30.
- Booth, K. (1991). Security and Emancipation. *Review of International Studies*. 17(4), 313-326.
- Booth, K. (2007). *Dünya Güvenliği Kuramı*. Çağdaş Üngör (Çev.). İstanbul: Vefa.
- Brauch, H. G. (2003). Security and Environment Linkages on the Mediterranean Space. Brauch, H. G., Liotta, H. P., Marquina, A., Rogers, F. P. ve Selim, M. E. (Ed.), *Three Phases of Research on Human and Environmental Security and Peace*. New York: Springer-Verlag.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 5(18), 1-47.
- Buzan, B. (1983). *People, States, and Fear The National Security Problem in International Relations*. Sussex: Wheatsheaf Books Ltd.
- Cabric, M. (2015). *Corporate Security Management Challenges, Risks, and Strategies*. Massachusetts: Elsevier Inc.
- Caudle, S. L. (2009). National Security Strategies: Security from What, for Whom, and by What Means. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*. 6(1), 1-28.
- Crenshaw, M. (2000), The Psychology of Terrorism: An Agenda for the 21st Century. *Political Psychology*. 21(2), 405-420. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3791798.pdf?refreqid=excelsior%3A5cc0b0b8c6658702964c6eb06799b61c>
- Onuncu Kalkınma Planı. (2013). Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Ankara. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>
- Çalık, Z. (2014). Yeni Güvenlik Kavramı. Çomak, H. ve Kutlu, A. G. (Ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Çevik, H. H., Özer, M. M., Gökçek, C. ve Hacıfazlıoğlu, T. (2005). Belçika Polis Teşkilatı: Kuvvetten Hizmete Bir Dönüşüm ve Değişim Programı. *Polis Bilimleri Dergisi*. 7(2), 101-118.
- Çınar, B. (1997). *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*. Ankara: SAM.
- Çıtak, E. (2014). Yeni Gerçekçilik ve Güvenlik. Emre Ç. ve Osman Ş. (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler*. İstanbul: Röle Akademik.

- Çınar, Ş. (2014). *Kamu Düzeninin Sağlanmasında İç Güvenlik İstihbaratının Önemi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, T. S. ve Çağlar, İ. (2017). *Fetö'nün ve 15 Temmuz Darbe Girişiminin İletişim Stratejisi*. Ankara: (SETA) Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Demirkol, C. İ. ve Nalla, M. K. (2017). Sustaining Police Officers' Motivation In Aviation Security. *Journal of Transportation Security*. 10(3-4), 171-187.
- Doğan, F. (2010). *Polis ve Jandarma Teşkilatları Açısından İç Güvenlik Yönetimi, Sorunları ve Değişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğutaş, C., Dolu, O. ve Gül, S. K. (2007). A Comparative Study of the Police Training in the United Kingdom, The United States and Turkey. *Polis Bilimleri Dergisi*. 9(1-4), 1-20.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2007). Adalet Hizmetleri ve Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT 2733.
- Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı. *Akademik Bakış*. 6(12), 265-292.
- Gözler, K. (2009). *İdare Hukuku*. Bursa: Ekin.
- Gülener, S. (2017). Devletin FETÖ'den Arındırılmasında Geline Aşama. <https://www.setav.org/devletin-fetoden-arindirilmasinda-gelinen-asama/>
- Gülener, S. ve Öztürk, S. Hüseyin. (2018). İtiraflarda FETÖ'nün Devlete Sızması (Askeri, Mülkiye, Adliye). <https://setav.org/assets/uploads/2018/07/118.-Rapor-tamrapor.pdf>
- Günday, M. (1997). *İdare Hukuku*. Ankara: İmaj.
- Karaman, Ö. (2006). Demokratik Ülkelerde Polis ve Jandarma Temel Eğitimi: Türkiye Örneği. *Polis Bilimleri Dergisi*. 8(2), 1-20.
- Karatepe, S. (2016). *İç Güvenlik Hizmeti Veren Kolluk Kuvvetlerinin Karşılaştığı Kültürel Etkilere Dayalı İletişim Engelleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Köksal, C. (2014). *Türkiye'nin İç Güvenlik Yönetiminde Valilerin Görev, Yetki ve Sorumluluklarının Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Mil, H. İ. (2014). Türkiye'de İç Güvenlik Teşkilatları ve Özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. 5(11), 40-61.
- Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü. ve Ercan, İ. (2008). *Anayasa Hukuku İdare Hukuku*. İstanbul: İkinci Sayfa.

- Öksüz, H. (2006). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Hesap verebilirlik Bağlamında İç Güvenlik Yönetimine Yansımaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Özer, M. M. (2006). Arjantin Kolluk Teşkilatı. *Polis Bilimleri Dergisi*. 8(3-4), 99-112.
- Rothschild, E. (2007). What is Security. Buzan, Barry ve Hansen, Lene (Ed.), London: Sage.
- Sauter, A. M. ve Carafano, J. J. (2005). *Homeland Security: A Complete Guide to Understanding, Preventing, and Surviving Terrorism*. New York: McGraw-Hill.
- Seiple, C. (2002). The New Protracted Conflict: Homeland Security Concepts and Strategy. *Orbis*. 46(2), 259-273.
- South African Police Service (SAPS). (2015). Annual Report 2015/16, Vote: 23, https://www.saps.gov.za/about/stratframework/annual_report/2015_2016/saps_annual_report_2015_2016.pdf
- Sözen, S. (2003). Kolluğun Görev ve Yetkilerine Genel Bir Bakış. Özgür, Aydın Ziya (Ed.), *Jandarmanın Görev ve Yetkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Şimşek, Y. ve Köseli, M. (2007). Finlandiya Polis Teşkilatı. *Polis Bilimleri Dergisi*. 9(1-4), 133-150.
- Şöhret, M. (2014). Kopenhag ve Aberystwyth Ekolleri Çerçevesinde 21. Yüzyılda Güvenliğin Değişen Kapsamı ve Boyutu. Çomak, Hasret ve Kutlu, Ayşegül Gökalp (Ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi*, 638-645. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Türkiye Barolar Birliği. (2006). *Türkiye ve Terörizm*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.
- Ulutaş, U. (2016). 5 Soru: Rus Büyükelçi Karlov'a Düzenlenen Suikast. <https://www.setav.org/5-soru-rus-buyukelci-karlova-duzenlenen-suikast/>
- Uzun, C. D., Akgün, M. H. ve Yücel, H. (2017). *İddianamelerde 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fetö*. Ankara: (SETA) Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Üzel, M. F. (2008). Türkiye'de İç Güvenlik Teşkilatlarının Yeniden Yapılandırılması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Waeber, O. (2012). Security. *Encyclopedia of Global Studies* içinde (C. 4). Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Waeber, O. (2014). Cooperative Security A New Concept?. Flockhart, Trine (Ed.), *DIIS Report 2014: 01*. Copenhagen: Danish Institute For International Studies.
- Yılmaz, S. (2011). 11 Eylül Sonrasında ABD ve Türkiye'deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20(3), 361-380.

- Yılmaz, S. (2011a). Türkiye'deki İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı ve Güvenlik Yöneticilerinin Değişime Yönelik Tutum Ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yılmaz, S. (2011b). 11 Eylül Sonrasında ABD Ve Türkiye'deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20 (3), 361-380.
- Yılmaz, S. (2012). *Terörle Mücadelede Yeni İç Güvenlik Yönetimi*. Ankara: Detay.
- Yılmaz, S. (2013). Public Trust in the Homeland Security System: A Study on Public Perceptions of Combating Terrorism in Turkey. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 5(2), 119-128.
- Zengin, M. G. (2014). Türkiye'de İç Güvenlik Yapılanması ve Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnternet Kaynakları

[http, s.//www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr) (Erişim Tarihleri, s. Ekim - Aralık 2016).

Fetö Terör Örgütü Hakkında Emniyet Ve Diyanet Teşkilatının 15 Temmuz Sonrası Hazırladıkları Çalışmaların Sosyolojik Analizi

The Sociological Analysis of the Works After Prepared by General Directorate of Police and
Precidency of Religious Affairs After 15 July on the Feto Terrorist Organization

Dr. İbrahim Yüksel¹

Başvuru Tarihi: 31.10.2019

Kabul Tarihi: 02.12.2019

Öz

Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ), ülkemiz için en büyük tehditlerden biri olduğunu 15 Temmuz Darbe girişimiyle ortaya koymuştur. Bütün terör örgütleri etkin olduğu bölgeler için tehdittir. Ancak FETÖ'nün diğer terör örgütlerinden farklı olarak sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik, sosyo-politik, güvenlik öğelerini içinde barındırması, kripto elemanlarla uyuyan hücreler şeklinde yapılanması, diğer terör örgütleri ve dış istihbarat birimleriyle işbirliği yapma gibi özellikleri onu daha büyük bir tehlike haline getirmektedir. FETÖ yaklaşık 40 yıllık bir çalışmayla toplumun dini, sosyo-psikolojik, sosyo-ekonomik alanlardaki ihtiyaçlarını eğitim, hayır işleri gibi maskelerle perdeleyerek çok ciddi bir destek elde etmiştir. Bu durumun oluşmasında hiç şüphesiz devlet kurumlarının boş bıraktığı alanları çok hızlı bir şekilde doldurmalarının da bu sürece gelinmesinde etkileri olduğu söylenebilir. Bu çalışma da darbe girişimi sonrası FETÖ ve benzeri yapıları anlamak ve yeni FETÖ'lerin ortaya çıkışını engellemek için devlet kurumlarının yaptıkları çalışmaların analizi yapılacaktır. FETÖ benzeri yeni yapıların ortaya çıkışını önlemek için devletin ve sivil toplum örgütlerinin toplumsal hayatta boşluk bırakmadan ilgili boşlukların doldurulmasına bağlı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: FETO, Terör Örgütü, Örgütlenme, 15 Temmuz

Abstract

The Fetullah Terrorist Organization (FETO) appeared to be the one of the biggest threats for our country after the 15 July unsuccessful coup attempt. All terrorist organizations are a threat to the regions where they are active. However, FETO, unlike other terrorist organizations, its features such as, socio-economic, socio-psychological, socio-political, having security elements within the structure, the formation of crypto elements as sleeping cells, cooperating with other terrorist organizations and foreign intelligence services make it even a greater danger. With almost 40 years of work, FETO has gained a very serious support by covering the needs of society in religious, socio-psychological, socio-economic areas by making such as education and charity. No doubt, it can be said that, for the occurrence of this situation, their filling vacancies very quickly which are left by

¹ Atatürk Anadolu Lisesi Rehber Öğretmeni, Antalya/Kepez, iyüksel56@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5173-4387

the State Institutions has effects. In this study, the works of government institutions after the coup attempt which were done to understand the structures of FETO and similar structures and to prevent the emergence of new FETOs will be analyzed. It can be said that, in order to prevent the emergence of new structures similar to FETO depends on the State's and NGOs' filling in the gaps without leaving no space in social life.

Keywords: FETO, Terrorist Organization, Organization, 15 July

Giriş

Türkiye Cumhuriyetini kuran kadrolar, Osmanlıdan kalan kurumların tasfiye edilmesi, yerine yeni kurumların oluşturulması ve yeni devletin kendi ideolojisini yerleştirme çabaları sırasında radikal reformlar gerçekleştirmişlerdir. Bu reformlar geçmiş dönemlerde toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde oldukça etkili olan dinin toplumsal hayattan soyutlanmasına din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde tezahür etmiştir. Devletin dini dışlaması, din eğitiminin engellenmesi, dini kurumların vakıfların vs. kapatılması gibi nedenlerle dini gruplar da doğal olarak devlet kurumlarında kendilerine yer bulamamışlardır. Bu dinin ve dini grupların devlet kurumlarından dışlanması sonucu oluşan boşluk herhangi bir resmi yapı tarafından doldurulmamış/doldurulamamıştır. Oluşan bu boşluğu ise dışlanan dini yapılar gayri resmi yollardan, denetimsiz, şeffaflıktan uzak bir biçim şekilde doldurmaya başlamışlardır.

Oysa insanoğlu diğer canlılardan farklı olarak maddi ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçlara da sahiptir. Tarihi süreçte de bu manevi ihtiyaç dinler aracılığıyla karşılanmıştır. Din insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğu için geleceğinin de insanlık tarihiyle paralel olacağı söylenebilir. Çünkü gelecekte insanların dini toptan terk etmesini sağlayacak bir neden görünmemektedir. Ayrıca din, tarihin hiçbir döneminde hayattan kopuk, vicdanlara hapsedilmiş kuru bir inanç sistemi olmamıştır. Aksine, hemen her devirde insanların hayat tarzlarına, sosyal kurumlarına, ticaret hayatlarına, aile hayatlarına kısaca hayatın her alanını şekillendirmiştir. Bu nedenle dinin devlet kurumlarıyla ilişki içerisine girmesi kaçınılmaz olmaktadır (Kaya, 2012, s.3).

Toplumun ihtiyaçlarını iyi analiz eden bu gruplar bu ihtiyaçları karşılayacak mekanizmalar kurarak toplumsal alandaki varlıklarını güçlendirmişlerdir. Bu yapılardan birisi olan bir eğitim ve hizmet hareketi olarak kendini topluma kabul ettiren yapılardan birisi de önceleri Cemaat, Gülen Hareketi, Hizmet Hareketi vs. adlarıyla anılan yapıdır. Fethullah Gülen önderliğinde kurulan bu yapı, dini gruplara yönelik baskının sosyo-psikolojik etkilerini kendi çıkarlarına uygun bir şekilde kullanmış denetimden, kontrolden uzak olan yapısını daha da ezoterik bir yapıya evrilerek dini bir grup olmaktan çıkıp terör örgütüne dönüşmüştür (Tunç ve Atılgan, 2017, s.81). Bu çalışma da cemaat olarak ortaya çıkışından silahlı terör örgütüne dönüşmesine varana kadar örgütün tarihine kısaca değinilecek esas olarak ise 15 Temmuz Darbe girişimi

sonrası FETÖ ile mücadele konusunda Diyanet ve Emniyet Teşkilatının hazırladığı raporların sosyolojik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada devletin yargı organlarınca resmi olarak ifade edilen Fetullahçı Terör Örgütü yerine göre FETÖ kısaltması veya örgüt ifadesi kullanılmıştır. Çalışmaya temel olarak Polis Akademisinin “Yeni Nesil Terör FETÖ’nün Analizi” ve Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı “FETÖ Din İstismarının Arkasına Gizlenen Terör Örgütü” başlıklı eserleri alınmış özellikle FETÖ vb. yapılarla mücadele ve yenilerinin oluşmaması için yapılan öneriler incelemeye alınmıştır.

Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri ve Fetö’nün Tarihine Kısa Bir Bakış

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Osmanlıdan radikal bir şekilde kopuşun sonucu yeni bir devlet, toplum ve ideoloji yaratma çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalar sırasında özellikle din-devlet işlerinin ayrılmasını öne alan katı laiklik anlayışı sonucu dinin toplumsal hayattan dışlanması, dini kurumların kapatılması, din eğitiminin engellenmesi vb. nedenlerle dini yapılar (tarikatlara, cemaatler vs.) yer altına inmişler, içe kapanmışlar ve uzun süren bir sessizliğe bürünmüşlerdir. Bu durum çok partili hayata geçilmesiyle dini alanda başlayan kısmi rahatlama süreciyle beraber tarikat, dini cemaat vb. yapılarda bir hareketlilik başlamaya ve tekrar ortaya çıkmaya başlamışlardır.

Din insanların hayatlarında son derece önemli rollere sahip temel toplumsal kurumlardan biri olmakla birlikte özellikle Aydınlanma’dan bu yana çok farklı türlerde rasyonel yorumların oldukça ağır bir saldırısı altında kalmıştır. L. Feuerbach, K. Marx gibi düşünürler dinin bütün kötülüklerin nedeni, toplumların geri kalmasına neden olan, onları bunalımlara ve buhranlara sürükleyen bir olgu olduğunu ifade ederler (Özdalga, 2007, s.15). Dine bu olumsuz bakışın yanında “*dinlerin, bireyleri ve toplumları bunalım ve buhranlardan çıkararak birer sığınak, birer liman, kalpsiz dünyanın kalbi ve acı çeken kitlelerin bir afyonu olarak görülebildiklerini unutmamak gerekir*” (Arslan, 2012, s. 424) şeklinde dine olumlu yönden bakış açıları da söz konusudur.

Din konusunda farklı yaklaşımlarla birçok tanım yapılmıştır. Çağdaş Filozof L. Kolakowski; Dinin kabul edilebilir farklı tanımları olduğunu ancak dinin dünyevi (toplumsal ve psikolojik) ihtiyaçların karşılanmasında bir araçtan başka bir şey değildir anlayışının doğru olmadığını, bunların ampirik ifadeler olduğunu, peşinen bir tanımın parçaları olarak kabul edilemeyeceğini ifade eder. Ona göre halkın dini söylemde anlatmak istediği şey, açıkça anlatmak istediği şeydir kabulüne dayanır ve dinin toplumsal olarak kurulmuş ebedi gerçeklik olduğu inancı olduğu, yani iddia edilen ilahi gerçeklik olduğu gibi kabul edilir ve bu deneyimlerin ifadeleri ise sosyolog veya antropoloğun normal diline aktarılmadan ciddiye alınır (Özdalga, 2007, s.20).

Dinin resmi, kurumsallaştırılmış bir toplumsal gerçekliğinin olmasının yanında binlerce yıldır insanoğlunun en temel en derin insani varoluşsal sorgulamalarının ve sorunlarının bir ifadesi olarak şekli değişmiş olsa da varlığını bir şekilde devam ettireceğinin bir kanıtı olarak günümüzde de tartışmaya hala devam edilmesi açık bir kanıtı olarak görülebilir.

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı toplumunu bir arada tutan önemli unsurlardan biri olan dini, siyasal bir güç olmaktan çıkartıp onu sadece vicdanlarda yaşanan bir inanç haline getirmeyi amaçlamıştır (Duman, 2010:294). Bu durum elbette yüzyıllardır toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde oldukça etkili olan dinin birdenbire ortadan kalkmasına neden olmamıştır. Zaman zaman küçük çatışmalara neden olsa da büyük çaplı bir çatışmadan kaçınılarak dini grupların kendilerini gizlemelerine ve eylemlerine bu şekilde devam etmelerine neden olmuştur. Özellikle din devlet işlerinin ayrılması, dinin etkisinin azaltılması için halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla medreselerin kapatılıp, tüm eğitim kurumlarının Maarif Vekaletine bağlanması, ezanın Türkçeleştirilmesi, camilere sıraların yerleştirilmesi çalışmaları, din eğitime eğitim sisteminde neredeyse hiç yer verilmemesi gibi durumlarla beraber düşünüldüğünde vatandaşta oluşan dini bilgi ihtiyacını ve hassasiyetini elbette kullanmak isteyen yapıların ortaya çıkacağı son derece açıktır. (Tunç ve Atılğan, 2017, s. 82).

Oysa dinin etkisini azaltarak katı laik politikalarla demokratikleşmenin sağlanacağı anlayışı doğru bir bakış açısı olmamıştır. Kapatılan ve toplumda karşılığı olan ihtiyaçları karşılayan kurumların yerine onun fonksiyonlarını icra edebilecek yeni kurumların oluşturulmaması bu alanda ciddi bir boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Oysa bir çok düşünür gibi örneğin Habermas'da (2006) toplumların ne kadar ilerlerse ilerlesin ne kadar seküler bir anlayışa sahip olurlarsa olsunlar geleneksel yapıların ve grupların varlıklarını ve geçerliliklerini sürdürebildiklerini ifade etmiştir.

Tarikat ve cemaatler, sosyal alanda insanların dini hayatlarını sürdürmelerini sağlayacak din adamlarının yetiştirmesini sağlamak, halkın dini kültürünün devamlılığına katkı yapmak ve kapatılan dini eğitim kurumlarından ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacıyla yeraltına inerek, içe kapanarak, uzun süreli bir sessizlik dönemiyle beraber denetimden, şeffaflıktan uzak bir şekilde faaliyetlerine devam etmişlerdir (Ayık, 2016, s.72; Arslan, 2012, s.10).

Çok partili hayata geçilmesi ve 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle 1932'den beri Türkçe okunan ezan Arapça okunmaya başlanmış, hac ibadetine yönelik kısıtlamalar kaldırılmış, türbeler de yeniden açılmıştır. Eğitim alanında ise 1953-1956 arasında lise düzeyinde eğitim veren İmam Hatip okulları açılmıştır (Mardin, 2012, s.72). Çok partili hayatla birlikte Demokrat Partinin, cumhuriyetinden kuruluşundan itibaren uygulanan katı laik uygulamaları yumuşatması ve kısmen bir özgürlük ortamı sağlamasıyla dini cemaatlerin görünürlükleri artmaya başlamıştır. Ancak cumhuriyetin ilk yıllarının psikolojik etkilerinden dolayı cemaatler tam bir şeffaflıktan genellikle kaçınmışlar ve günümüzde de bu durum büyük oranda aynen devam etmektedir.

Türkiye'deki önemli dini hareketlerden biri olan Said Nursi tek parti döneminin ve bu dönemin modernleşme çabalarının sancılı süreçlerinde toplumsal muhalefetin ana aktörlerinden biri olmuştur. Daha sonra gelenekselleşen bu temsil edişin üstlendiği barışçı ve sağlıklı toplumsal muhalefet, öncelikli olarak dini veya siyasi bir muhalefet olmaktan öte, toplumun ihtiyaçlarını ve arayışlarını gözetten bir muhalefet olarak algılanmıştır. Said Nursi özellikle Tek Parti döneminde 'Şeytandan ve siyasetten Allah'a sığınırım' diyerek siyasetten uzak kalsa da hareket

özellikle çok partili hayatla kurulan Demokrat Partiye ve başındaki lider değişse de ehveni şer tabiriyle sürekli destek olmuştur (Arslan, 2012, s.13). Said Nursi hareketi FETÖ'nün çıkış noktası olduğu için önemli bir hareket olup, FETÖ lideri de çeşitli söylemlerinde 'Cebrail parti kursa desteklemem' gibi ifadeler kullanmasına rağmen kurulduğundan beri mevcut siyasi partilerle çok sıkı ilişkiler içine girdiği, konjektürel olarak bazılarını destekledikleri siyasete doğrudan müdahil oldukları özellikle son 3-4 seçimdir çok açık bir şekilde görülmektedir.

1970'lerden sonra Kur'an-Kurslarının resmiyet kazanması ve İmam Hatip Liselerinin sayılarının artması ile cemaat liderleri ile din görevlileri arasında ayrılıklar oluşmuştur. Gelişmelerin aleyhlerinde ilerlediğini gören cemaatler, hem resmi olarak din eğitimi veren kurumlarında kadrolaşmaya çalışmışlar hem de kendi faaliyet alanlarını farklılaştırmaya ve çeşitlendirmeye çalışmışlardır. Bu değişimlerine rağmen yine de genel anlamda eğitim sektörü çerçevesinde kalmışlardır. Özellikle ortaokul, lise ve üniversitelerde eğitim gören öğrencilere ev, pansiyon, yurt gibi çeşitli şekillerde barınma imkanları sağlayarak öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarına cevap veren cemaatler, yardım veya burs gibi isimlerle aynı ve nakdi desteklerle de öğrencilerin sosyoekonomik ihtiyaçlarını karşılamışlardır (Sarıkaya, 1998, s.97).

FETÖ ve diğer cemaat adı altındaki yapılanmalar özellikle son yıllarda İmam-Hatip Liselerinin sayılarının artması, diğer okullarda da müfredata din eğitime yönelik derslerin (Kur'an Kerim, Peygamber Efendimizin Hayatı gibi...) konması, Diyanetin yaz Kur'an kurslarında dini eğitimler vermeye başlaması, Diyanetin 4-6 yaş çocuklar için Anaokulları açması, Diyanet Radyo ve Diyanet TV'nin yayınlara başlamalarını çok sert bir şekilde eleştirmişlerdir.

Yine Kredi Yurtlar Kurumunun öğrenci kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar, din eğitimi konusunda son yıllarda atılan adımlar da bu yapıları rahatsız eden önemli gelişmelerden biri olarak görülmektedir. Hatta adı güya dini cemaat olan bu yapılar bu eleştirileri katı laik kesimden daha ağır bir şekilde yapmaktan çekinmemişlerdir. Bu eleştirilere çalıştığımız kurumlarda şuan FETÖ'den ihraç olan kişilerden veya başka cemaat görüntüsündeki yapılara mensup üyelerden defalarca rastlanılmıştır. Çünkü halkın dini bilgi ihtiyacının resmi yollardan karşılanması, çocuklarının eğitim-öğretim yılları boyunca devlet kurumlarının güvencesinde kalabilmesi bu tür yapıların vatandaşı istismar edeceği alanları sınırlayacağını farkındadırlar. Özellikle dersanelerin kapatılması konusunun konuşulmaya başladığı günlerde FETÖ'nün tüm gücüyle hükümete yönelik savaşa giriştiği, MİT başkanının ifadeye çağrılması, MİT Tırlarının Durdurulması, 17-25 Aralık Operasyonları ve en son 15 Temmuz Darbe girişimi vb. olaylar birlikte düşünüldüğünde durum daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

İşte bu yapılardan biri olan FETÖ'nün temelleri de 1962-1963 yılları arasında Erzurum 'Komünizmle Mücadele Derneği'nin kurucusu ve aktif çalışanı olarak Fetullah Gülen tarafından atılmıştır (Özdalga, 2007, s.251). Sonrasında vaiz, Kuran-ı Kerim öğreticisi ve öğrenci yurtlarında müdürlük gibi görevler yaptığı Edirne ve İzmir'de günümüzde FETÖ olarak anılan örgütünün temelini atıp çekirdek kadrosunu oluşturmuştur. Kuruluş dönemi denilebilecek bu süreç, Gülen'in kendisini Türkiye'de dini bir lider olarak pazarlayıp başta bir kısım Nurcular olmak üzere dindar halkın desteğini yanına almayı başardığı bir süreçtir. İzmir

Bornova merkez camiinde yaptığı vaazlar ve daha sonra özellikle 1977'den itibaren tüm ülke genelinde gerçekleştirdiği vaaz ve konferans turneleriyle Anadolu'da gündeme gelmiş ve kendisini kabul ettirmiştir. Bu dönem tüm Türkiye'de öğrenci evlerinin açıldığı az da olsa yurtların yapıldığı ilk dönemdir. İlk yurt da İzmir Bozyaka'daki yurttur. Daha sonra bu yurt koleje dönüşmüştür. Bu ilk dönem hem piramidin tabanının sağlama alınmasının hem de birinci katını inşa etmenin gerçekleştiği dönemdir. Bu yıllar aynı zamanda Gülen'in Üst Akıl/Büyük Akıl diye tanımlanan dış mihraklar ile de temas ettiği yıllardır. (Polis Akademisi, 2018, s.15; Keleş,2017, s.71).

Özellikle eğitim amacıyla kırsaldan kente gelenlerin kalabileceği devlet yurtlarının olmaması ya da çok yetersiz olması, dini eğitim alma konusunda hassasiyeti olan kişilerin bu ihtiyaçlarının devlet eliyle uygun bir şekilde karşılanmaması/karşılanamaması, ekonomik alanda faizsiz bankacılık gibi inançları nedeniyle faizden uzak durmak isteyenlere yönelik devletin mekanizmalar vb. kurulmamıştır. FETÖ oluşun bu boşlukları çok iyi bir şekilde öğrenci yurtları, sınava hazırlık dersaneleri, öğrenci evleri, kitapevleri, yayınevleri, yardım kuruluşları, faizsiz finans kurumları vs. birçok farklı şekilde doldurarak kendini öğrenci yetiştiren eğitime, hizmete, yardıma adanmış dini referanslı bir yapı gibi insanların gözünde kolayca meşruiyet kazanmıştır.

FETÖ'nün ortaya çıkışında siyasi istikrarsızlıkların, ülkenin eğitim, sağlık, kültür, dini eğitim vb. bir çok alanda ihtiyacı olan uzun vadeli planlamaların yapılmaması/yapılamaması, sınav sistemlerinde, eğitim müfredatlarında çok sık ve plansız değişikliklerin yapılması, katsayı adaletsizliği ile din eğitimi alanında önemli bir ihtiyaca karşılık veren İmam Hatip Liselerinin önünün kesilmesi gibi başka nedenlerin de etkili olduğu söylenebilir.

Vaaz kasetleri ve videolarıyla FETÖ örgütün endokrinasyon faaliyetlerine başlamıştır. *“Bu endokrinasyon örgüt liderinin kutsallaştırıldığı on yılları kapsayan bir kültist radikalleşme sürecidir. Örgüte militan kazandırma faaliyetleri içerisinde, temel olarak 13-18 yaş arası çocukları hedef kitle olarak belirlemiştir. Nitekim çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı biçimde bahsedileceği üzere 13-18 yaş arası döneminin çocukluk ile ergenlik arası geçiş dönemine denk gelmesinden dolayı çocukları etkilemek ve üzerlerinde psikolojik baskı kurarak onları radikalleştirmek daha kolay olmaktadır. Böylece bu hedef kitle üzerine yapılan çalışmalar sonucu terör örgütü insan kaynağı devşirme hususunda çok büyük bir başarı elde etmiştir”* (Polis Akademisi, 2018, s.15).

FETÖ elebaşı; ikna ve inandırma faaliyetleri ile işe başlamış, ortaya çıktığı 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar sosyal adaletsizlik, eğitimsizlik ve din eğitiminin eksikliği temelinde kendine sosyal bir zemin bulabilmiştir. Siyasette ve devlet kurumlarında dindarların dışlanıp ötekileştirilmesi, Fetullah Gülen'in bu kesimden insanları kendi etrafında toplamasını kolaylaştırmıştır. Zira o, Müslüman bir âlim kisvesiyle vaazlarında Müslüman halkın din, iman, Kur'an gibi kutsallarını kullanmış, bunları bir propaganda vasıtası yaparak halkı yavaş yavaş etrafında toplamıştır. *“FETÖ elebaşı bu hazırlık aşamasında etkili bir propaganda faaliyeti sürdürmüştür; kendisi, müritleri ve bu yapılanmayı kullanan devletler tarafından örgütün*

reklamının yapılması sonucu birey, toplum ve devlet üzerinde örgüte karşı olumlu bir algı oluşmuştur. Örgütün insan kaynağını yetiştiren FETÖ'ye ait okullar, dershaneler örgüt için önemli bir gelir kaynağı olduğu kadar aynı zamanda örgütün en iyi reklam ve propaganda aracı olmuştur." (Karaman, 2018, s.110).

Fetullahçı Terör Örgütü görünüşte Müslümandı ve Türkçe konuşmaktaydı. Görünüşe göre hüküm veren Türkiye ve birçok ülke, Türkiyeli kimliğine bürünmüş FETÖ ve üyelerine herhangi bir engel çıkarmamıştır. 1960'lı yılların sonlarında çıkan ve karanlık yabancı eller tarafından büyütülen FETÖ işbirlikçileri; "Türkçeyi yayıyoruz, ahlaklı ve dindar nesiller yetiştiriyoruz" diye halkı yanıltarak devlet kurumlarına sızmaya başladılar. Özellikle 1980'den sonra farklı hükümetlerin desteğiyle güvenlik kuvvetleri, adliye, eğitim kurumları başta olmak üzere devletin değişik kurumlarında kendilerini gizleyerek yerleştiler. Paralel bir devlet yapılanması kurdular. Bin yıl önce Ortadoğu'da terör estiren Hasan Sabbah'ın fedailerini Haşhaşilere benzeyen FETÖ'cüler, 2007'den itibaren devleti tamamen ele geçirmek için harekete geçtiler (Yıldırım, 2016, s.25).

15 Temmuz Darbe girişimi öncesi algılarla vatandaşın gözünde eğitim, hayır, hizmet kurumu gibi kendini konumlandıran FETÖ aleyhine yayın yapılmasını çeşitli operasyonlarla engellemiş, yapılan yayınları da toplumda elde ettiği olumlu algıyla kolayca etkisiz hale getirmeyi başarmıştır.

15 Temmuz 2016 öncesi FETÖ ile ilgili yapılan yayınların büyük kısmı, ya kendi yazarlarınca veya değişik yöntemlerle kendi saflarına çekilen yazarlar tarafından kaleme alınan kitaplardır. Bu kitaplar ise adeta filin kulaklarını yelpaze gibi anlatmaktadır. Filin dişleri üzerine yazmaya çalışanlar çok az da olsa çıkmıştır. Filin dişlerini anlatan yazarlar örgüt tarafından çeşitli sıkıntılara maruz bırakılmıştır. Bu durum filin dişleri hakkında yazmak isteyenlere gözdağı vermiş ve caymalarına neden olmuştur. Bu tehdit, gözdağı ve caydırma ortamı 15 Temmuz sonrası devlet kadrolarındaki özellikle polis, asker ve adliyedeki tasfiyeler sayesinde sona ermiştir. Bu nedenle FETÖ ile ilgili yayınlarda 15 Temmuz sonrası tabiri caizse bir patlama olmuştur (Kuyaksil, 2018, s.16).

Ülkemizde FETÖ hakkında yukarıda değinildiği üzere yapılan yayınlara bakıldığında örneğin, Türkiye'de dini hareketler konusunda referans olarak gösterilen Elisabeth Özdalga'nın Fetullah Gülen Hoca'nın liderliğindeki çağdaş Said Nursi taraftarlarını Sızıntı dergisindeki katı pozitivist metodolojiye dayalı makro ve mikro konulara değinilmesinden, bilime sempatiyle bakmalarından dolayı oldukça olumlu bir şekilde nitelediği görülmektedir (Özdalga, 2007, s.39).

Özdalga'nın "İslamcılığın Türkiye Seyri Sosyolojik Bir Perspektif" adlı eserinin Dördüncü Bölümü "Fethullah Gülen Hareketi Üzerine" ana başlığında 'İslami Kalıba Dökülen Dünyevi Çilecilik: Fethullah Gülen'in Dindarlığı ve Eylemciliği', Fethullah Gülen Hareketinde Laikleşme Eğilimleri: Tıkanma mı, Yoksa Yenilenme Fırsatı mı?' ve 'Fethullah Gülen'in İzinde: Üç Kadın Öğretmenin Hayat Hikayesi' başlıklarından oluşmaktadır. Özdalga bu makalelerinde örnek

olarak; “Gülen okullarının amacı, yüksek kaliteli standart eğitim sunmaktır... Okullar ayrıca fen ve dil dilleri için laboratuvar araç gereçleri ve modern bilgisayar teknolojisini sağlar. Temel amaç, herhangi bir özel ideolojiyi aşılardan öğrencilere iyi bir eğitim vermektir. Gülen müritleri arasındaki başlıca kanaat, ahlaki değerlerin, açıkça ikna ve dersler yoluyla değil gündelik tavırda iyi örnekler teşkil ederek yayılacağıdır” (2007, s.247) diyerek son derece olumlu bir bakış açısıyla baktığı görülmektedir. Diğer makalelerde de benzer şekilde bu hareketle ilgili ne kadar barışçı, hoşgörülü, ılımlı oldukları, modern bilimle çelişmedikleri vb. ifadelerle FETÖ sürekli yüceltilmiştir.

Ülkemizin sahip olduğu toplumsal bir zenginliği olarak hem laik hem de inançlarına sıkı sıkıya bağlı dindar hem de diğer inanç gruplarına hoşgörüle bakan insanları barındırmasıdır. Ancak ülkemizdeki din ve siyaset tartışmalarının bir kısır döngü, fasit bir daire içinde dönmesinin başlıca nedeni, hakim seçkin kültürün, dindarlığı tam anlamıyla kavrayamaması, anlayamaması ve din alanında önemli bir bilgi boşluğunun ortaya çıkması yüzünden dini, laik siyasal düzene karşı bir tehdit olarak algılaması ve ondan korkması olduğu söylenebilir (Arslan, 2012, s.424; Kaya 2011, s.1). Bu bakış açısı dindar kesime karşı katı uygulamalara ve bu uygulamaların sonucu olarak da kontrol ve denetimden uzak yapıların ortaya çıkmasına zemin hazırlaması olmuştur.

Özellikle 15 Temmuz Darbe girişimi ve sonrasında yaşananlar bu ve benzeri yapıların nerelerden beslendikleri, nasıl bu seviyelere gelebildikleri, ortaya çıkardıkları güvenlik zafiyetleri, ülkenin; dış politikasına, ekonomisine, eğitim sistemine, toplumsal güvene, dini değerlere, yardımlaşma ve paylaşma duygusuna vs. verdikleri zararın nasıl telafi edilebileceği konusunda birçok kamu kurumunun ve sivil toplum kurumunun, akademisyenlerin önemli çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Bu yaşanan olumsuzlukları gidermenin yanı sıra benzeri örgütlenmelerin önüne geçilebilmesi için özellikle kamu kurumlarının bu tür yapıların önünü açan boşlukları hızlıca doldurmalarının şart olduğu bu çalışmada referans olarak ele alacağımız Emniyet ve Diyanet Teşkilatının raporları gibi benzeri şekilde birçok rapor, akademik yayın ortaya çıkmıştır. Yapılan öneriler ve bu önerilerin uygulanma biçimleri, düzeyleri istenen seviyelerde olmasa da eskiye göre bu alanlarda bir farkındalık oluşturması bile son derece önem arz etmektedir.

Emniyet Teşkilatının Hazırladığı “Yeni Nesil Terör: Fetö’nün Analizi” İsimli Raporun Analizi
Çalışmamıza ilk olarak Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Akademisi Başkanlığınca 2017 yılında hazırlanan “Yeni Nesil Terör: FETÖ’nün Analizi” Çalıştay Raporudur. Çalıştay Polis Akademisi başkan ve öğretim görevlilerinin moderatörlüğünde değişik kamu kurumlarından müsteşarlar, hakim, savcı, akademisyenden vs. oluşan yaklaşık 25 kişilik bir grupla gerçekleştirilmiştir.

Çalıştayın amacı Türkiye’nin yüz yüze kaldığı en önemli güvenlik, sosyo-ekonomik, sosyo-politik, sosyo-psikolojik sorunlarından bir tanesi olan FETÖ ile daha etkin bir biçimde mücadele edebilmek adına öncelikle onun yapısını ve eylem biçimlerini anlamının önemli olduğu şeklinde ifade edilmiştir (Polis Akademisi, 2017, s.5).

Çalıştayda öncelikle, FETÖ'nün üyelerini nasıl radikalleştirdiği bilimsel olarak ele alınmıştır. Örgütün üyeleri üzerinde kurduğu en açık hakimiyetin psikolojik kontrol yöntemi olduğu, bu hakimiyet sonucunda örgüt üyelerinin belirli bir radikalleşme sürecinden geçtikleri ve ortalama ahlaki değerlere sahip bir insanın yapamayacağı/yapmayacağı davranışları rahatlıkla yapabilir hale geldikleri öncelikle vurgulanmıştır. FETÖ, psikolojik kontrol üzerinden ödüllendirme ve cezalandırma yöntemini kullanarak, kutsal değer ve referanslarla grup normlarını benimseterek insanların, aile hayatlarından, ekonomik ilişkilerine kadar tüm hayatlarını denetim altına almıştır (Polis Akademisi, 2017, s.5).

FETÖ'nün gerek insan kaynağı sağlaması gerekse ekonomik gücünü artırması bakımından eğitim-öğretim faaliyetleri örgüt için çok önemli bir alan olmuştur. Bu sayede örgüt üyelerinin istenildiği gibi yetiştirilmeleri, öğrencilerin hedeflenen kurumlara yerleşmesi sağlanmış ve de dersane, okul, eğitim-öğretim materyalleri sayesinde yılda milyarlarca liralık gelir elde edilmiştir. Dershanelerin kapatılması kararından sonra FETÖ'nün seçilmiş başbakana yönelik alenen terör faaliyetlerine giriştiği düşünüldüğünde eğitim-öğretim sektörünün örgüt açısından ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. (Polis Akademisi, 2017, s.6). FETÖ'nün finansal kaynakları olarak ayrıca üyelerinin maaşlarından ve ticari işletmelerden kazandığı paraların yanında himmet adı altında iş adamlarından toplanan haraçlar, kamudan aktarılan paralar vs. sayılabilir.

Çalıştay raporu; Yönetici Özeti, FETÖ'nün Sosyo-Psikolojik Analizi, FETÖ'nün Dinî Anlayışı, Güvenlik Bürokrasisi ve FETÖ Yapılanması, FETÖ'nün Eğitim Alanındaki Yapılanması, FETÖ'nün Ekonomik Yapılanması, FETÖ'nün Devlete Sızma Mekanizması Olarak "Sınavlar", FETÖ'ye Karşı Yürütülen Hukukî Mücadele, FETÖ'ye Karşı Yürütülen Siyasî ve İdarî Mücadele, Genel Değerlendirme ve Öneriler başlıkları olmak üzere on başlıktan oluşmaktadır. FETÖ'nün Sosyo-Psikolojik Analizi kısmında üyelerini 'Davranışsal ve Psikolojik Kontrol' olmak üzere iki yöntemi kullandığı ifade edilmiştir. Üyelerini radikalleştirmek için bireysel benlikleri yok ederek biz duygusunu üyelerine vermeye ve ailesi ve tüm sosyal çevreleriyle ilişkilerini keserek onlara normal standart bir ahlaka sahip bir bireyin asla yapamayacağı şeyleri yapabilecek hale getirmeye çalışmaktadır. Örgütün bunu belli bir oranda başarmış olduğu maalesef 15 Temmuz gecesi çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. (Polis Akademisi, 2017, s.8-9). FETÖ rüyalara ve İslam dinine ait kutsal ifadelere ve uygulamaları da önemli bir yönlendirici olarak sıklıkla kullanmaktadır. FETÖ'nün kullanmış olduğu söylem ve uygulamalara örnek olarak; FETÖ elebaşı Gülen'in Peygamber Efendimizle beraber evleri ziyaret etmesi, namaz sırasında Gülen için ayrı bir seccadenin serilmesi, bazı evlerde Gülen'in terliğinin olduğunun söylenmesi, ağabey ve ablalar tarafından gizlice terliklere gül suyu dökülerek gül suyu kokmaya başlayınca da evlere Gülen'in geldiğinin söylenmesi, rüyalarda görülen şeylerin kişilere doğrudan verilmesi gibi şeyler sayılabilir (Polis Akademisi, 2017, s.11). FETÖ görüldüğü üzere dini kavramları bile kendi çıkarları için istismar etmekten, fütursuzca kullanmaktan çekinmemiştir.

FETÖ'nün dini anlayışı başlığında ise kendisinin terör faaliyetlerini din maskesi altında çok başarılı bir şekilde gizlediği ve üyelerini dini baskı altına alarak örgüt aleyhine konuşmanın,

davranmanın çok büyük günah olduğuna inandırıldığı, sorgulamadan koşulsuz itaate zorladığının görüldüğü vurgulanmıştır (Polis Akademisi, 2017, s.15). Örgüt üyelerini sürekli dini değerleri istismar ederek, çarpıtarak, gelecekle ilgili kehanetlerle vs. kandırarak her türlü terör faaliyetini kolayca gerçekleştirebileceği bir zemin oluşturmuştur.

Örgüt elemanları Gülen'i bir Mehdi/Mesih (semavi dinleri de birleştirme misyonu olan) kabul ettikleri söylenebilir. Bu durum ise, "sahte mehdilik temelli bir radikalleşmeye" yol açmıştır. "Son Kurtarıcı" etrafında kenetlendiğini düşünen militanlar, kendilerini dış dünyadan tamamen koparmış ve çok uzun yıllar süren, sonunda da kitlesel katliam yapmayı bile onlar için "normalleştiren" bir radikalleşme sürecinden geçirilmişlerdir. (Polis Akademisi, 2017, s.18). FETÖ'nün üyelerini radikalleşme sürecinde dış dünyadan tamamen koparmasına örnek olarak evlerden televizyonların kaldırılması, sadece örgütün radyo, gazete, dergi ve internet hesaplarının takibinin sağlanması gibi yolları kullandığına çalıştığımız kurumlardaki örgüt mensupları aracılığıyla bizzat şahit olunmuştur. Örgüt üyelerini kendisine öyle bir bağlamış ve öyle bir mesaj bombardımanı altına almış istediği yasa dışı, insanlık dışı her şeyi 15 Temmuz Darbe girişiminde de görüldüğü üzere üyelerine kolayca yaptırabilmiştir.

Güvenlik Bürokrasisi ve FETÖ Yapılanması başlığında ise FETÖ militanlarının bürokrasinin bir özelliği olan içe dönük kadrolaşmacı ve klikleşme özelliğini kullanarak 1970'li yıllardan itibaren yavaşça ve sinsice bu alanda özellikle de güvenlik bürokrasisinde örgütlenmeye başladıkları ve zamanla büyük ölçüde de bu bürokratik yapıları ele geçirdikleri görülmüştür. *"Ve bu örgütlenmede dış "istihbarat servisleri" ile ilişki içerisinde "Gladio" tarzı bir örgütlenme olmuştur. Örgüt mensubu bu kişiler, esasında, diğer vesayetçi bürokratlar gibi, bir anlamda devleti kendileri olarak görmektedirler. Ayrıca Gladio hareketi bağlamında ise 15 Temmuz ve sonrasında gerçekleşen senkronize saldırılar devletimizin gerçek ("uluslararası") vesayetçilerle ilk defa karşı karşıya geldiğini göstermektedir"* (Polis Akademisi, 2017, s.20). FETÖ'nün kendini gizleyerek, takkiye yaparak devletin bürokratik kadrolarına, özellikle güvenlik bürokrasisi içinde çoğunluğu ele geçirmeye çalıştığı ve bunu büyük oranda başardığı görülmektedir.

FETÖ'yü askeri darbeler özellikle 1980 darbesi, 28 Şubat Postmodern Darbesi vb. müdahaleler güçlendirmiştir. *"1980 darbesi, FETÖ unsurlarının askeri liselerde ve harp okullarında, polis kolejlerinde ve Polis Akademisinde örgütlenmesinin yolunu açmıştır. 15 Temmuz sanık ifadelerinden anlaşılacağı üzere 1980'li yıllardan itibaren bu okullara giriş sınavları kontrol edilmeye başlanmıştır. "Mahrem Hizmetler İmamı"nın doğrudan kontrolü altında tedrisatından geçmiş olan subay ve polis amirleri FETÖ'nün en has militanları olmuşlardır. Bu İmam'ın tedrisatında radikalleşen 1980'li ve 1990'lı yıllarda mezun olan polis amirleri 17-25 Aralık'ı ve subaylar da 15 Temmuz darbe girişimini gerçekleştirmeye çalışmışlardır"* (Polis Akademisi, 2017, s.21).

FETÖ'nün Eğitim Alanındaki Yapılanması başlığında ise örgütün eğitim faaliyetlerine çok verdiği görülmüştür. Örgütün eğitime önem vermesinde üç önemli sebep vardır. Bunlardan birincisi, yurtiçi ve yurtdışı faaliyetleri için ihtiyaç duyduğu insan kaynağını eğitimle sağlamasıdır. İkincisi, eğitim faaliyetleri sayesinde hem yurtiçinde hem yurt dışında meşruiyet

kazanması çok kolay olmuştur. Üçüncüsü, FETÖ bu eğitim faaliyetleri (Okullar, dersaneler, yayınevleri vs.) sayesinde çok büyük bir maddi gücü kontrol eder hale gelmiştir. (Polis Akademisi, 2017, s.25). Görüldüğü üzere eğitim hem yurtiçinde hem yurtdışında kendisini hayır işlerine adanmış bir görünümle pazarlamasına, örgüt faaliyetleri için insan kaynağı teminine ve hepsinden daha önemlisi çok ciddi bir ekonomik gelir elde etmesine vesile olduğu için örgütün en önemli alanlarından birisi olmuştur. Özellikle dersanelerin kapatılması tartışmaları sürecinde hükümetle alenen mücadeleye girmekten çekinmemeleri eğitimin örgüt için ne kadar önemli olduğunun önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Örgütün Ekonomik Yapılanması başlığında; örgütün, halk nezdine fazla bir tabanı olmayan fakat daha çok kamu kaynaklarıyla beslenen bir yapı olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple, FETÖ'nün, geçmişte devletin kaynak tahsisatı yapan bütün finans mekanizmalarını kontrol etmeye çalıştığı görülmüştür. Bu kurumlar arasında TÜBİTAK, KOSGEB, Ulusal Ajans, SODES ve KÖYDES sayılabilir. Toplumda oluşturulan hizmet algısı ile de gönüllü ve gönülsüz toplanan himmetler de örgütün finans kaynaklarını oluşturmaktadır (Polis Akademisi, 2017, s.30). Örgüt özellikle eğitim ve ticari şirketler aracılığıyla banka, yayın şirketleri, madencilik şirketleri vs. birçok alanda da faaliyet göstererek ciddi bir ekonomik güce ulaşmıştır.

FETÖ'nün Devlete Sızma Mekanizması Olarak "Sınavlar" başlığında sınavların FETÖ tarafından devlete sızmak için çeşitli şekillerde ele geçirilerek kullanıldığı ifade edilmiştir. *"FETÖ, devletin stratejik noktalarına adam devşirmek amacıyla soru hırsızlığı yapmıştır. Örgüt tarafından, 2000-2013 yılları arasında KPSS, ÖSS, ALES, Askeri Liseler, YDS sınavları gibi ÖSYM koordinatörlüğünde yapılan tüm sınav soruları çalınmıştır. Elde edilen sorular son derece stratejik olarak kullanılmıştır. Devletin istihdam politikası ve kamuoyu bu soruların nasıl kullanılacağını belirlemiştir. Örneğin ÖSS sınav sorularının tamamı yalnızca sınırlı sayıda sınav şampiyonu aday adayı ile paylaşılırken FETÖ dersanelerine sorular kısmen verilerek sınav sonuçlarının aşırı bozulması ve sorgulanmasının önüne geçilmiştir. FETÖ, dersanelerinde veya özel okullarında öğrenim gören öğrencileri "laik" ve "laik olmayanlar" şeklinde ikili bir ayrıma tutarak sınav sorularını vermede iki farklı yöntem izlemiştir"* (Polis Akademisi, 2017, s.32-33).

Fetö'ye Karşı Yürütülen Hukukî Mücadele başlığında ise Bylock'tan, Bank Asyayaya para yatırma, örgütün sendikalarına üye olma, üzerinden 1 dolar çıkması gibi 16 kriterden oluşan bir mekanizma kullanılmakta olduğu ancak mücadelenin örgütün çok fazla sayıda kripto elemanı olması dolayısıyla çok daha kolay olmadığı vurgulanmaktadır (Polis Akademisi, 2017, s.36-38). FETÖ yapılan mücadeleyi sulandırmak için ise halen içerde olan kriptto elemanlarıyla örgütle bağı olmayan masum insanları da çeşitli yollarla (Bylock'la ilişkilendirme gibi) örgüt üyesi gibi göstererek yapılan mücadeleyi kamuoyu nezdinde itibarsızlaştırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle mücadele sürecinde çok dikkatli olunması oldukça önem arz etmektedir.

Fetö'ye Karşı Yürütülen Siyasî Ve İdarî Mücadele başlığında kırk yıldan daha uzun bir süreden beri devletin tüm kılcal damarlarına sinsice sızıp devlet içinde ayrı bir devlet gibi paralel bir yapılanma oluşturan, üyelerini saklamak için her türlü hileye, takiyyeye başvurmadan çekinmeyen ve gayesine ulaşmak için hiçbir ahlaki, hukuki kural tanımayan bu yapıyla

mücadele etmek ne kadar zor olsa da bu mücadele Türkiye'nin bekası için oldukça önem arz etmektedir. Devletin bütün kurumlarına sızan bu yapıyla mücadele doğal olarak tek bir alan üzerinden yürütülemez. Örgütle mücadelede politik, ekonomik, bürokratik, hukuki, ekonomik, teolojik, sosyolojik ve psikolojik yönler ihmal edilmemelidir. (Polis Akademisi, 2017, s.39). Görüldüğü üzere FETÖ ile mücadelede tek bir alan üzerinden başarının mümkün olamayacağı, politik, ekonomik, sosyolojik, teolojik vs. kısaca hayatın her alanında topyekün bir mücadele ile ancak başarılı olacağı tespiti yapılmaktadır.

Genel Değerlendirme Ve Öneriler başlığında ise daha çok güvenlik bürokrasisi tarafından hazırlanmış olması nedeniyle olsa gerek FETÖ ile mücadelede daha çok polisiye, idari ve hukuki önerilerin yer aldığı görülen 18 madde öneri olarak sıralanmıştır. Öneriler olarak ise Örgütle yapılan mücadelede elde edilen bilgilerin bir merkezde toplanması, örgütün para kaynaklarının kesilmesi, örgütle mücadelede ihtisaslaşmış personele ihtiyaç duyulduğu, gizli tanıklık müessesesine dikkat edilmesi gerektiği gibi daha çok polisiye tedbirlerin sıralandığı görülmüştür (Polis Akademisi, 2017, s.42-44).

Örgütle mücadelede sıralanan önerilerde sadece son birkaç madde de psikolojik, sosyolojik, teolojik, toplumsal içerikli önerilere yer verildiği görülmüştür. Bu önerilerden birisi olan dini istismarını önlemek adına Diyanet teşkilatına düşen görevler şu şekilde ifade edilmektedir; *“FETÖ para ve zenginlik, para ve makam dağıtıp, devlete alternatif olan bir sistem inşa etmeye çalışmakla birlikte, üyelerine ölümden sonraki hayatlarında cennete gideceklerine dair vaatler de vermektedir. Burada örgütün psikolojik öğelerin yanı sıra inançları kullanması durumu da söz konusudur. Cenneti vaat etmesi sonucunda gerçekleştirdiği tüm ahlaksızlıkları ve hukuksuzlukları meşrulaştıran FETÖ'nün (ki bu noktada DAEŞ'e benzemektedir) üyelerine her türlü eylemi yaptırabilme etkisi söz konusudur. Dolayısıyla bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığına da önemli bir görev düşmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı teolojik açıdan FETÖ ve DAEŞ gibi yapıların dinî sahaya nüfuzlarına müsaade etmemeli, dinî kural ve değerlerin çarpıtılmasına karşı sistematik mücadele verilmeli ve dinin örgütler tarafından araçsallaştırılmasının önüne geçmelidir. Ayrıca Diyanetin bu hususta alacağı rol ilerleyen dönemlerde din temelli radikalleşmenin de önüne geçecektir”* (Polis Akademisi, 2017, s.45).

Dinin istismar edilmesini önlemek adına kamu kurumlarına, siyaset kurumuna düşen görevleri ise; katı laik uygulamaların dini grupların örgütlenmelerinin kapalı olmalarına neden olduğu ifade edilerek bu alanda yeni düzenlemeler yapılmasının şart olduğu ayrıca çok sıkı bir denetim mekanizmasının şart olduğu vurgulanmaktadır. Dini örgütlerin sadece dini alanda kalmaları bürokrasi içinde yapılanmalarına kesinlikle müsaade edilmemesi gerektiği ve yapılan mücadelenin dinsel bir mücadele olmadığı siyasal bir mücadele olduğu kamuoyuna çok iyi anlatılmalıdır. Son olarak devlet kademelerinde FETÖ'den boşalan yerlere başka grupların doldurmasına kesinlikle fırsat verilmemelidir. (Polis Akademisi, 2017, s.45).

Yine kamu kurumlarının ihraçlar sonrası yaşanabilecek toplumsal kırılmalara, radikalleşme riskine karşı çalışmalar yapması gerekliliğinin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. FETÖ ile mücadelede dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de *“FETÖ'yü doğuran iç ve dış etkenler*

olmaktadır. Katı laik politikalar ve devletin sosyal alanları boş bırakması, bu alanları doldurma konusunda FETÖ'ye ortam hazırlamıştır. Dış istihbarat örgütleri de bu alanları kullanarak FETÖ'yü Türkiye'ye karşı kullanmıştır. Bu konudaki iç ve dış etkenler çok iyi analiz edilmelidir" (Polis Akademisi, 2017, s.45-46) denilerek FETÖ vb. örgütlerin filizleneceği hiçbir boş alan bırakılmaması gerektiği bu durumun dış istihbarat örgütlerince kullanılarak iç işlerimize müdahalelere neden olabileceği ifade edilmiştir.

Diyanet Teşkilatının Hazırladığı "Din İstismar Hareketi Fetö/Pdy Olağanüstü Din Şurası Kararları" İsimli Raporun Analizi

15 Temmuz hain kalkışmasından çok kısa bir süre sonra Diyanet İşleri Başkanlığınca başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Meclis Başkanı İsmail Kahraman, Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in birer açış konuşması ile başlayan Olağanüstü Din Şurası düzenlenmiştir. Şuranın toplanma amacı; "*Dini istismar eden bir örgüt (FETÖ/PDY) tarafından 15 Temmuz 2016 gecesinde gerçekleştirilen kanlı darbe girişiminin ardından, ülke ve millet olarak içinden geçtiğimiz süreci değerlendirmek, bu ve benzeri yapıların ülkemize, milletimize ve dinimize verdiği zararları tespit etmek, dinî açıdan bu konularda istişarelerde bulunmak ve atılacak somut adımları belirlemek amacıyla ... olağanüstü toplanmıştır*" (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s.35) şeklinde ifade edilmiştir. Şura da FETÖ'nün dini nasıl istismar ettiği detaylı bir şekilde irdelenmiş, son bölümde özellikle benzer bir sıkıntıyla karşılaşmamak için neler yapılacağı konusunda önerilere yer verilmiştir. Şura önce açış konuşmaları ve son olarak Şura kararları ve Açıklamalar bölümüyle sona ermektedir.

Şura da toplam 20 maddeden oluşan ve çoğunluğu FETÖ'nün dini nasıl istismar ettiğini ortaya koyan ifadeler yer almaktadır. Şura kararlarının ilk 14 maddesi daha çok dinin nasıl istismar edildiği, dinin nasıl içinin boşaltıldığı gibi konulara ağırlık verildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu maddelere değinilmeden son 6 madde de özellikle FETÖ vb. yapıların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan nedenler ve bunlarla mücadele konusundaki önerilere daha fazla değinilecektir. Şura kararları;

- FETÖ'nün dini istismar faaliyetleriyle ilgili bilimsel çalışmaların kaçınılmaz olduğu şöyle ifade edilmektedir; "*Diyanet ve İlahiyat camiasının FETÖ ve benzer yapıların dini istismar faaliyetlerini irdeleyen ilmî çalışmalar yapmaları aciliyet kesbetmektedir. Bu bağlamda örgütü ve liderini yüceltici sözde bilimsel çalışmalar ve yayınlar da ilgili kurumlarca incelenerek bilimsel açıdan değerlendirilmeli ve gereği yapılmalıdır*" (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s.71).
- Diyanetin bir üst kurul kurarak FETÖ'nün İslam'a verdiği zararların tespit edilerek yapılan tahrifatın düzeltilmesi için gerekli olduğu vurgulanmıştır. "*Din İşleri Yüksek Kurulu bünyesinde, İlahiyat Fakültelerindeki farklı branşlardan akademisyenlerin de iştirakiyle özel bir komisyon oluşturulacaktır. Bu komisyon, öncelikle FETÖ/PDY terör örgütünün İslam'a ve Müslümanlara verdiği zararları, İslam'ın inanç ilkeleri, ibadet telakkisi ve ahlak düsturlarında yaptığı tahrifat ve tahribatı, İslam'ın temel kavramlarına dair çarpıtmaları tespit edilecek ve bu tespitler kamuoyu ile paylaşılacaktır*" (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s.71).

- FETÖ ve benzeri yapıların tekrar ortaya çıkmaması için başta eğitim alanında özellikle din eğitiminde atılması gereken adımların ivedilikle atılması gereği ifade edilmiştir. “*Bu tür dinî yapıların toplumu bir kez daha aldatmasına fırsat vermemek için, din eğitim ve öğretim politikaları yeniden değerlendirilmeli ve bu çerçevede her seviyede din eğitimi ve öğretimi gözden geçirilmelidir*” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s.72).
- Dini yapılara aşırılıklara kaçmamaları, şeffaf olmaları, denetime açık olmaları şartıyla izin verilmesinin bu tür yapıların yer altına inmesini ve kontrollü bir şekilde varlıklarını devam ettirmelerinin sağlanmasının daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı vurgulanmıştır. “*Diyanet İşleri Başkanlığı, özellikle Din İşleri Yüksek Kurulu marifetiyle özgürlüklerine müdahale edilmeksizin Türkiye’de din hizmetine ve din eğitimine destek veren sivil dinî-sosyal teşekküllerle, İslam’ın tarih boyunca medeniyetler kuran ana yolundan ayrılmamak, her türlü ifrat ve tefritten uzak kalmak, daha şeffaf ve denetlenebilir yapılar olmak yönünde ortak çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca dinî ve ilmî denetim ve rehberlik için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde üst kurullar oluşturulmalıdır*” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s.74).
- Katı laik uygulamaların din-devlet ilişkisini sağlıksız bir zemine oturttuğu ve bu durumun da zaman zaman istenmeyen durumlara neden olduğu vurgulanarak bu alanda yeni bir bakış açısıyla bu tür istismar alanlarını yok edecek yasal zeminin hazırlanmasının faydalı olacağına değinilmiştir. “*Cumhuriyet tarihi boyunca din-devlet-toplum arasında yaşanan sosyo-politik gerilim süreçlerinde ülkemize özgü bir kurumsallaşmanın yeterli düzeyde ve eş zamanlı olarak gerçekleştirilememesi nedeniyle ortaya çıkan boşlukta türeyen din eksenli yapılar, zaman zaman toplumun dinî hayatını zaafa uğratacak boyutlara ulaşmıştır. Bu durum, ülkemizde din-devlet-toplum ilişkilerinin gerekli yasal zeminin inşası da dâhil olmak üzere yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır*” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s.76).
- FETÖ’nün dine verdiği zararların özellikle genç nesillere verdiği zararların tespit ve bertaraf edilmesi için çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır. “*Dini ve maneviyatı kirletmekten kaçınmayan bu hain saldırı neticesinde pek çok vatandaşımızın bilhassa genç nesillerin maneviyatını derin bir bunalım ve çıkmaza sürüklenme potansiyelini bertaraf etmek için özel çalışmalar yapılacak ve yayınlar gerçekleştirilecektir*” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s.78).

Sonuç ve Değerlendirme

Diyanet Teşkilatının din hizmetleriyle ilgili bir kurum olmasıyla tespitlerinin ve önerilerinin büyük bir çoğunluğunun dini içerikte olması gayet doğaldır. Fakat Diyanet ve Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kredi Yurtlar Kurumu vb. birçok kurum üzerlerine düşen sorumlulukları özellikle 15 Temmuz öncesi döneme kadar çok fazla yerine getiremedikleri/getirmedikleri FETÖ gibi bir örgütün palazlanmasından çok rahat bir şekilde anlaşılabilir. Bu durumun tespitini hem Emniyetin raporunda hem Diyanetin raporlarında da zaten ifade edildiğini görülmektedir.

Sıralanan maddelere bakıldığında FETÖ ve benzeri yapıların dini istismar faaliyetlerinin bilimsel olarak incelenmesi ve bunları önleyici bilimsel çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu öneri benzer şekilde Polis Akademisinde hazırlanan raporda da vurgulanmıştır. Diyanet ve diğer kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarınca çeşitli raporlar,

broşürler, akademisyenler tarafından çeşitli bilimsel çalışmalar yapılırsa da bu alanda yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir.

Öneriler olarak FETÖ ve benzeri dinî yapıların toplumu tekrar aldatmasına fırsat vermemek için, din eğitim ve öğretim politikaları yeniden değerlendirilmeli ve bu çerçevede her seviyede din eğitimi ve öğretimi gözden geçirilmelidir tespitine yer verilmiş ve bu tespit çok büyük oranda doğru bir tespittir. Bu konuda benzer önerinin Polis Akademisi Başkanlığınca hazırlanan raporda zikredilmesi oldukça önemlidir. Son birkaç eğitim-öğretim yılı müfredatlarında Seçmeli olarak Kuran-ı Kerim, Hz. Peygamberin Hayatı, Temel Dini Bilgiler gibi derslerin yer almaya başlaması, İmam-Hatip Liselerinin nicelik ve nitelik olarak geliştirilmesi, Diyanetin yaz kurslarını eskiye oranla daha dolu içeriklerle daha etkin bir şekilde gerçekleştirmesi, yine Diyanetin uygun olan Camilerde ya da farklı mekanlarda 4-6 yaş anaokulları açması, Diyanet TV. ve radyolarının faaliyete geçmesi olumlu adımlar olarak sayılabilir. Ancak bu adımların da bu alandaki ihtiyaçları tam olarak karşıladığı söylenemez.

Yine lise ve özellikle üniversite öğrencilerinin konaklama imkanlarının Kredi Yurtlar Kurumunun yurt kapasitesinin artırılarak geliştirilmesi, burs ve kredi imkanlarının artırılması FETÖ ve benzeri yapıların istismar alanlarını ortadan kaldırma konusunda oldukça önemli adımlar olmakla birlikte halen bu alanlarda eksiklikler olduğu söylenebilir.

FETÖ'nün en güçlü olduğu eğitim alanıyla ilgili olarak dersanelerin kapatılması sonucu kurs ve etüd merkezi şeklinde tabela değişikliğiyle dersanelerin devam ettiği, bu eğitim-öğretim yılı sonunda kurs ve etüd merkezlerinin kapatılacağı ilan edilmesine rağmen bu kurumların 2 yıl daha kapatılmayacağını beyan ederek öğrenci kaydetmeye devam ettikleri öğrencilerimiz ve velilerimizce tarafımıza iletilmektedir. Bu mücadeleyi zaafa uğratmamak adına bu tür kurumlara kesinlikle taviz verilmeden kapatılmaları gerekmektedir. Ancak bunu yaparken bu kurumların yerine getirdiği işlevi okulların, halk eğitim merkezlerinin takviye kurslarıyla bu boşluğu doldurmaları şarttır. Fakat uygulamaya bakıldığında birçok okulda kursların açılması merkezi yönetim tarafından istense de idarecilerin kendilerine iş yükü getirmesi nedeniyle ya da başka nedenlerle bu kursları açmak istememekte ve öğrenci ve veliler bu tür yapıların insafına terk edilmektedir.

Okulların sadece akademik kurslar değil spor, sanat, kültürel etkinliklerin yapıldığı öğrencilerin bir bütün olarak kendilerini geliştirebildikleri, yetiştirebilecekleri, ortamlar olarak işlev görmesi son derece önemlidir. Sadece okul zamanı değil yaz tatillerinde de çalışan anne ve babaların çocuklarının güvenli ortamlarda yukarıda sayılan etkinliklere katılabilmesi için tüm okulların öncelikle tüm gün eğitime geçirilmesi ve ders saatleri sonrası akşam saatlerine kadar ve Cumartesi günleri de akademik, sportif, sosyal, kültürel, dini kısaca ihtiyaç duyulan tüm alanlarda aktif faaliyetler düzenlemelidirler. Aksi takdirde aileler çocuklarına başka dini örgütlenmelerin, yapılanmaların yada maddi imkanlarını çok zorlayan özel kursların eline düşmekten kendilerini koruyamayacaklardır. Bu okullarda düzenlenecek etkinlikler için okul yönetimlerince istenen seviye yakalanamıyorsa Halk Eğitim Müdürlükleri devreye sokularak bu sorunun çözülmesi sağlanmalıdır.

Cumhuriyetin kuruluşuyla din-devlet ilişkilerinde ortaya çıkan ayrışma sonucu bu alanda ciddi kırılmalar yaşanmıştır. 19. madde de bu kırılmanın ülkemizde din-devlet-toplum ilişkilerinin gerekli yasal zeminin inşası da dâhil olmak üzere yeniden ele alınmasını zorunlu kılmakta olduğu vurgulanmaktadır. Aynı öneri Polis Akademisince hazırlanan rapor da FETÖ benzeri örgütlerin önüne geçilebilmesi için kapalı bir örgüt görünümünde olan bu yapılanmaların kontrolü adına Tekke ve Zaviyeler Kanunu yeniden gözden geçirilmesi gerektiği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca dinî örgütlenmelerin dinî sahada tutularak bunların bürokraside yapılanmalarının önüne geçilmesi ve FETÖ'den boşalan yerlere göz diken başka örgütlenmelere asla izin verilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kamuoyunda FETÖ benzeri örgütlerin bazı kamu kurumlarında etkin olmaya başladığı söylentileri üzerine gidilmeli varsa bu tür durumlar derhal müdahale edilmelidir.

FETÖ benzeri örgütlerin var olan boşlukları doldurmasına fırsat verilmemeli, bu alanlar öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kredi Yurtlar Kurumu vb. kurumlarla gençlerin her türlü eğitimsel, psikolojik, sosyolojik, dini ihtiyaçları karşılanmalıdır. Var olan dini yapılanmaların çok ciddi bir şekilde denetlenmeleri, gelir-giderlerinin, faaliyetlerinin şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılması sağlanmalıdır.

Her eğitim kademesinde ihtiyaç duyulan dini eğitim okullarda isteyen tüm öğrencilere verilmeli bu konunun FETÖ benzeri örgütlerin istismar alanı olmaktan çıkarılması sağlanmalıdır. Yine özellikle ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinin ihtiyaç duyabilecekleri yurtlar çok iyi bir şekilde planlanmalı, devlet yurtlarının sayısı ve kalitesi artırılarak öğrencilerin ve ailelerin farklı arayışlara girmelerine ihtiyaç kalmamalıdır. Çalıştığımız ortaöğretim kurumundan en az 30-40 öğrenci dini eğitim, daha disiplinli çalışma ortamı vb. gerekçelerle evleri merkezde olmasına rağmen farklı yapıların yurtlarında kalmaktadır. Bu konu da böyle bir ihtiyaç varsa devlet daha sağlıklı koşullarda bu ihtiyacı karşılamalı yeni FETÖ'lerin ortaya çıkmasına asla fırsat verilmemelidir.

FETÖ'nün bir nesilde yarattığı dini ve manevi kirliliğe yönelik olarak çeşitli çalışmalar yapılacağı bu insanların bu çıkmazdan kurtulmalarının sağlanacağı ifade edilmektedir. Polis Akademisince hazırlanan raporda da aynı şekilde FETÖ'nün dini anlamda yaptığı tahribatın araştırılıp, giderilmesi yönünde çalışmaların yapılması ve bu konuyla ilgili olarak da öncelikle Diyanet teşkilatının ilgilenmesi ifade edilmektedir. Ancak bu konuyla ilgili de sınırlı sayıda rapor, broşür hazırlamaktan öte çalışmaların olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Bu konularda yazılı, görsel, internet medyası, sosyal medya vs. tüm kanallar aktif kullanılarak FETÖ'nün insanların zihninde bıraktığı kötü tohumların yeşermeden yok edilmesi sağlanmalı ve daha da önemlisi yeni FETÖ'lerin ortaya çıkmasını önleyecek aktif bir çalışma özellikle dini alanda yürütülmelidir.

İhraçlar sonrası FETÖ üyelerinin kendilerinin ve ailelerinin radikalleşmelerini önlemek ve toplumla entegrasyonlarını sağlamanın önemine hem Polis Akademisi hem Diyanet hazırladıkları raporlarda değinmektedirler. Diyanet raporunda dini ve maneviyatı kirletmekten kaçınmayan FETÖ'nün bilhassa genç nesillerin maneviyatını derin bir bunalım ve çıkmaza

sürüklediği bu durumu bertaraf etmek için özel çalışmaların yapılacağı ve yayınlar gerçekleştirileceği ifade edilmesine rağmen bu konuda yapılan çalışmaların çok gözle görülür elle tutulur, somut projelere dönüşmediği görülmektedir. Özellikle karı-koca birden ihraç olan sosyo-ekonomik olarak çok ciddi bir kayıp yaşayan bireylerin topluma yeniden kazandırılmaları, radikalleşmelerini önleyecek her bölgeye, her ile özgü mekanizmaların kurulması, iş hayatından tamamen dışlamak yerine devlet ve toplum adına kazanmaya yönelik fırsatlar sunulmalıdır. Aksi takdirde kökü dışarıda olan bu örgüt gelecekle ilgili ümidini yitiren bu üyelerini kolaylıkla tekrar kötü emelleri için kullanma konusunda zorlanmayacaktır.

Son olarak FETÖ ile mücadele hukuki ve idari yönden büyük oranda kazanılmış gibi görünse de asıl mücadelenin psikolojik, sosyolojik, dini vb. boyutlarıyla tam anlamıyla kazanılması için önümüzde daha uzun bir yol olduğu her gün yapılan operasyonlarla ortaya çıkan kripto üyelerin varlığından anlaşılabilir. Bu nedenle mücadelenin bu alanlarda yoğunlaştırılmasının daha faydalı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Arslan, H. (2012). *Dini Gruplar ve Siyaset YENİ ASYA*. Ankara: Ankara Okulu.
- Ayık, H. (2016). Din - Devlet İlişkileri Bağlamında İslâmî Cemaatlerin Devletle İlişkileri Üzerine. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 62-77. <https://doi.org/10.22466/acusbd.263585>
- Diyanet İşleri Başkanlığı, (2016). *Din İstismar Hareketi FETÖ/PDY Olağanüstü Din Şurası Kararları*. Ankara: Diyanet Vakfı.
- Duman, M.Z. (2010). Türkiye’de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 284-303.
- Habermas, J. (2006). Religion in the Public Sphere. *European Journal of Philosophy*, 14(1), 1-25. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-0378.2006.00241.x> (E.T.08/05/2019)
- Karaman, G. (2018). 15 Temmuz’a Giden Süreç ve FETÖ Üzerine Düşünceler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(71), 107-118.
- Kaya, K. (2011). *Akademisyenlerin Gözüyle Türkiye’de Din-Siyaset İlişkisi*. Isparta: Fakülte.
- Keleş, A. (2017). Fetö’nün Kronolojik Analizi, Eskiyeni, *Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 34, 69-73.
- Kuyaksil, A. (2018). *Fetullahçı Terör Örgütü Gerçeği*. Ankara: Orion.
- Mardin, Ş. (2012). *19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı’da ve Türkiye’de İslam Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, İstanbul: İletişim.
- Özdalga, E. (2007). *İslamcılığın Türkiye Seyri Sosyolojik Bir Perspektif. Gamze Türkoğlu (Çev.) 2. Baskı*. İstanbul: İletişim.

- Sarıkaya, M.S. (2000). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatleri Toplumdaki Yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 93-102.
- Polis Akademisi, (2017). *Yeni Nesil Terör: FETÖ'nün Analizi FETÖ, Çalıştay Raporu No.10*. Ankara: Polis Akademisi.
- Polis Akademisi, (2018). *Uluslararası Bir Tehdit Olarak FETÖ. II. Uluslar arası Güvenlik Sempozyumu Raporu No.20*, Ankara: Polis Akademisi.
- Tunç A., Atılgan A. (2018). Paralel Devlet Yapılanmasının (PDY) Kamu Kurumlarına Sirayeti ve Bürokratik Vesayet Darbesi, *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(15 Temmuz ve Türkiye Demokrasisi Özel Sayısı), 76-104.
- Yıldırım, B. (2016). *65. Hükümet Programı*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık.

On The Business Strategies of Major Foreign-Owned Multinational Corporations in Turkey After July 15 Coup Attempt

Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yabancılara Ait Çok Uluslu İşletmelerin
15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasındaki İşletmecilik Stratejileri Üzerine

Assist. Prof. Dr. Onur Başar Özbozkurt¹

Başvuru Tarihi: 15.10.2019

Kabul Tarihi: 03.12.2019

Abstract

This study aims to fulfill a clear need for researches in both Turkish and foreign literature, and examined the options related to the alternative strategies of multinational companies (MNCs) in case of a possible coup and similar attempts in the countries. From this point of view, business management strategies of major foreign-owned MNCs in Turkey during and after the July 15 failed coup attempt are at the core of this study. In this sense, it has been observed that the major foreign-owned MNCs have implemented resistance and adaptation strategies instead of withdrawal option that end up with an increase in sales volume and profitability in Turkey. It has been seen in this study that the coup and coup attempts, on the one hand, may create a risky business climate for the business world, but on the other hand, bring business opportunities for foreign-owned MNCs’ higher profitability.

Keywords: July 15 Coup Attempt, Multinational Corporation, International Business, Strategic Management

Öz

Bu çalışmada, gerek Türk gerekse yabancı alanyazında açıkça görülen eksikliğin giderilmesi amaçlanmış olup, ülkelerde olası darbe ve benzeri girişimlere karşı Çok Uluslu İşletmeler (ÇUI)’in alternatif stratejilerine ilişkin seçenekler incelenmiştir. Buradan hareketle, Türkiye’de meydana gelen 15 Temmuz başarısız darbe girişiminde, Türkiye’de bulunan yabancılara ait başlıca ÇUI’lerin bu süreç esnasında ve sonrasındaki yönetim stratejileri, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, pazardan çekilme seçeneği yerine, direnç gösterme ve adaptasyon stratejilerinin uygulanmasının bir sonucu olarak, Türkiye’de bulunan yabancılara ait başlıca ÇUI’lerin, satış hacimlerinde ve kârlılıklarında artış gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, darbe ve darbe girişimlerinin bir yandan iş dünyası için riskli bir iş ortamı yaratabileceği, diğer

¹ Tarsus University Higher Vocational School, Bureau Management and Executive Assistantship, onurozbozkurt@tarsus.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2325-2433

tarafından ise yabancılara ait ÇU'lere fırsatları ve daha yüksek kârlılığı beraberinde getirebileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *15 Temmuz Darbe Girişimi, Çok Uluslu İşletme, Uluslararası İşletmecilik, Stratejik Yönetim*

Introduction

The conventional perception of military coups d'état is of a military faction or individual seizing power for selfish, often anti-democratic reasons. A coup, in its general sense, refers to political conflict between the military and a government resulting in a military takeover (Pathmanand, 2008, p. 124). On the other hand, the uncertainty associated with coup and unstable political environment may generally have a negative impact on decision-making process and their international business activities in a certain country.

On the one hand, the coup and coup attempts create a risky environment which is highly volatile, but on the other hand, bring opportunities for foreign-owned multinational corporations' (MNCs) activities to earn a higher profit margin (Lumjiak, Nguyen, Gan & Treepongkaruna, 2018, p. 79). Additionally, Doz & Prahalad (1980, p. 151-152) states that multinationals may follow several business strategies including adaptation, withdrawal, temporarily suspension and a counteractive response in case of a possible coup and political violence attempts during international business activities. In this frame, despite a clandestine faction led by Fethullah Gülen Terrorist Organization (FETÖ) within the Turkish Armed Forces attempted to stage a coup on the evening of July 15 in Turkey which is one of the major turning points in the modern Turkish history (www.mfa.gov.tr, Date retrieved: 04.01.2019), foreign and national business world in Turkey has stood strong and the quick response has been taken by the Turkish government to minimize the adverse effects. It was important in terms of the restoration of confidence in the business world, providing more favorable business environment for MNCs (IKV, 2016, p. 5) in Turkey. In this context, 57% of companies' business activities and investments in 2016 came after July, 15 in Turkey, as a rising star in the world stage. Companies including PepsiCo, Coca-Cola İçecek (CCI), and Unilever etc. have increasingly kept on their business activities as it has been in the past since they strongly believe in the future and strategic significance of Turkey. In this study, it has been aimed to fulfill a clear need for researches in both Turkish and foreign literature and examined the samples related to the alternative strategies of MNCs in case of a possible coup and similar attempts, etc. in a certain country. From this point of view, business management strategies of major foreign-owned MNCs in Turkey during and after the July 15 failed coup attempt are at the core of this study.

July 15th and Major Reasons of the Failure in Turkey

The coup attempt by the terrorist organization of FETÖ on July 15th, 2016 in the Republic of Turkey was a milestone that determined the current position and policy of Turkey. The attempted coup, has aimed at taking over the current authorities in the Republic of Turkey (Yavuz & Balci, 2018, p. 179) and also the first time in the Republican era, a coup attempt was thwarted with the involvement of the people along with most of the security forces who displayed a brave anti-coup stance and defended it with their lives (Sönmez, 2016, p. 1). In this sense, there are several major reasons related to the failure of the attempt.

The first and one of the most significant reasons is that civil resistance was considered as a key point of the coup attempt. President Erdoğan addressed the country via mobile phone, urged the people to “take the streets” to resist the coup attempt and defend democracy. After the call of President Erdoğan, Turkish citizens ran into the streets to protest the coup attempt. Moreover, civilians held no fears and risked their lives by climbing over tanks or standing in front of hijacked tanks and challenging against soldiers pointed their rifle at civilians to stop putschists from moving. What the coup-plotters failed to take into account was the Turkish people’s willingness to sacrifice their lives in order to protect Turkish democracy (Duran & Altun, 2016, p. 23). Additionally, millions, regardless of their religious identity, political views and ethnic background stood united and demonstrated their devotion to democracy on the city squares. These anti-coup rallies transformed into unprecedented “democracy watch” to protect their country, democracy and future countrywide which lasted twenty-seven days.

The second reason is that Erdoğan’s leadership and decisiveness. Although an elite squad was sent to assassinate the elected president, President Erdoğan rejected a proposal to go to a nearby Greek island for his and his family's safety when a group of coup plotters stormed the hotel where Erdoğan was spending a family vacation. Erdoğan stated in a phone conversation that “Continue the resistance. We will die if needed” (www.yenisafak.com, Date retrieved: 05.01.2019). Following this conversation, he left Marmaris and returned to Istanbul to come together with the Turkish nation which was another milestone during the failed coup attempt. Third and the last one is the attitude of the Turkish media during the night of July 15 coup attempt. On the contrary to the former coups, the Turkish media played an active role and took common actions with citizens who were taking to the streets (Demir, 2016, p. 24).

The Distinctions of the July 15th Coup Attempt in World History

July 15th coup attempt was completely different in many aspects from previous coups aimed to overthrow the elected government of Turkey. When compared with previous coups in the world, July 15th differentiates in terms of several aspects (Ataman, 2017, p. 10). In comparison to the coup attempts in Turkey and world history, there are mainly four distinctions July 15 coup attempt from former examples.

The first distinction is that it was a bloody-terrorist coup attempt. Although coup attempts are generally targeting only governments, the most significant difference between July 15 and the previous conventional coups or coup attempts in Turkey and the world is that it was a terrorist

attempt targeting a multiple-destruction which includes destruction of not also the elected government but also primarily the Turkish President Recep Tayyip Erdoğan, anti-coup civils and anti-coup military forces which makes it a bloody-terrorist coup attempt from this aspect. Second is that coup-plotters aimed at taking over the control of the entire state permanently. In other words, there is no doubt that the coup attempt was planned not only for taking over the administration but also for taking full control of the Turkish state and its business life. Third is that the deviant ideology of FETÖ members which is one of the driving forces behind the coup. Under their deviant religious ideology, they consider everything as legitimate to engage in all sorts of self-defensive deception, conspiracy, trap, illegal activities and even coups to achieve their ends. (www.sabah.com.tr, Date retrieved: 06.01.2019). Fourth is that FETÖ aimed to push Turkey into chaos, opening it for international interventions (www.dailysabah.com, Date retrieved: 07.01.2019). In other words, just as President Erdoğan stressed, July 15 coup attempt was aimed at sparking a civil war in Turkey (www.tccb.gov.tr, Date retrieved: 07.01.2019) which differentiates it from all of the previous coups in the world.

The Impact of Coup D'état on Business Activities in the World

One of the most striking events that show the negative impact on MNCs and their business activities abroad is the Arab Spring. In this framework, Egypt was negatively affected by the military coup, has been still suffering from economic problems. Declining investments, falling tourism revenues, rising unemployment, high inflation, and worsening macroeconomic data increasingly complicated living conditions in Egypt, after the military coup. Some of the international companies that operate in Egypt have decided to suspend their business activities temporarily due to the fact that the unpromising investment environment and facing problems when taking their profits out of the country. For instance, the USA origin General Motors announced to suspend their business activities temporarily due to insufficient foreign exchange of Egypt banks (www.haber7.com, Date retrieved: 08.01.2019).

In addition to that, Austrian origin OMV, which has business activities in Libya, has announced that completely stopped their production. Wintershall oil and gas company, which is related to the German chemical BASF, has stated to suspend oil production about 100 thousand barrels per day in Libya. Also, the temporary suspension and withdrawal decisions of the Spanish oil company Repsol, Eni, and French Total have caused to increase oil prices rapidly in Libya. Moreover, the MNCs' investments have declined by %12, 5 due to uncertainties regarding the future of their investments, after the military coup in Libya (www.turkborsa.net, Date retrieved: 08.01.2019).

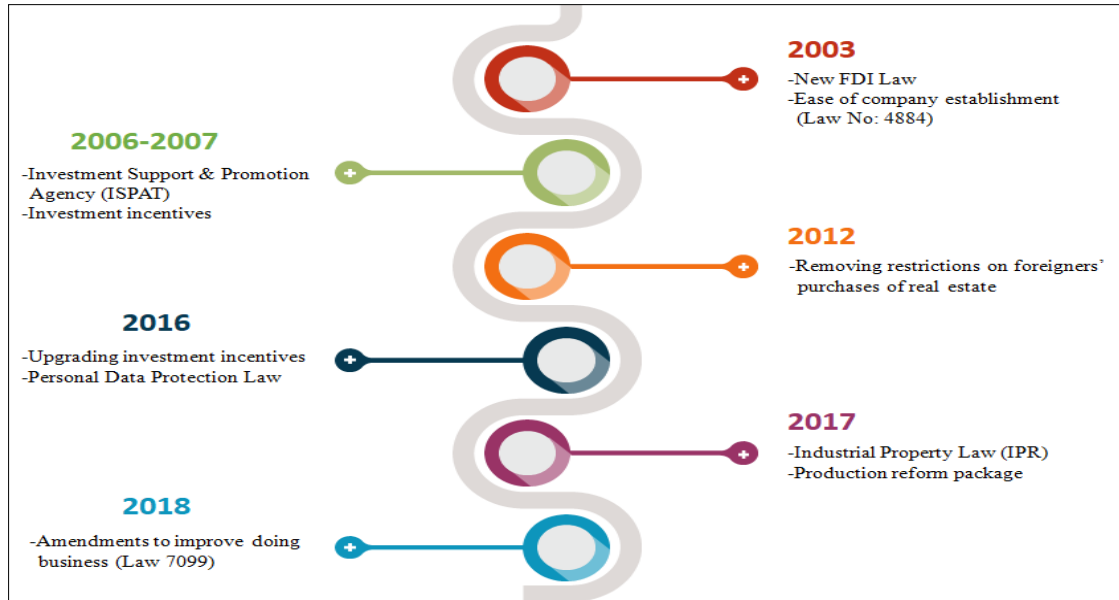
Besides, after the coup in Thailand, 2006 (Pathmanand, 2008, p. 124) some of the foreign-owned MNCs have pulled their investments out of the country, contributing to the prospect of a recession. The Bank of Thailand has emphasized that multinational companies had withdrawn their investments from the Thai debt and stock market. It was estimated that foreign-owned MNCs pulled out 194 billion Thai Baht, equivalent to 6 billion US dollars in 2013 (Lumjiak et al., 2018, p. 79). It has been seen that the coup has created the most crucial

effect on multinationals decision-making and it prompted a major drop in confidence, a malaise that lasted more than a year (www.bbc.com, Date retrieved: 08.01.2019).

Doing Business in Turkey and Overall Strategies of MNCs

When MNCs make a decision to have business activities abroad, managers carry out a series of research and monitoring activities in these countries through experts in their fields (Heenan & Rummel, 1978, p. 68-69). Within the scope of these researches and observations, they try to examine business climate within the country. Additionally, while they negotiate with political elites and senior bureaucrats, and other MNCs in the host countries, they also analyze the ease of doing business (Jain, 1990, p. 300). In addition to that, they utilize from quantitative data and try to predict how the political and economic trends will be shaped within the light of data and historical knowledge in host countries. In this sense, whereas they endeavor their judgments, they also benefit from their intuitions (Heenan & Rummel, 1978, p. 70-71). In other words, they undertake an assessment that relies intuitively on their competencies.

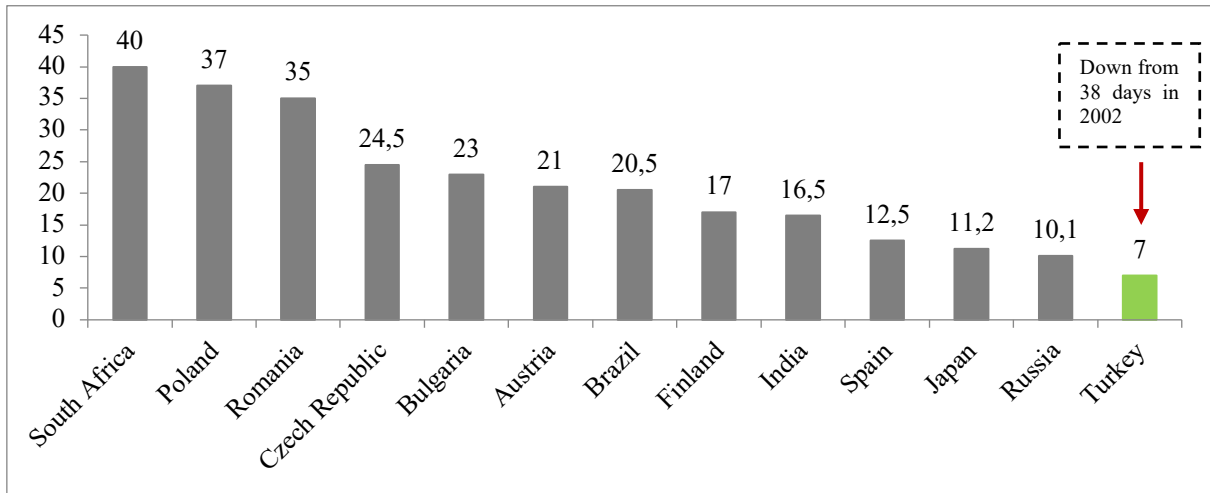
Besides, MNCs' experiences play a vital role if they have already business activities in host countries and they carry out their activities with all of these methods stated above. In this frame, MNCs in Turkey have been exposed to any discriminatory policies especially since 2002 and the following period. In this sense, Turkey has been still implementing sweeping reforms in many areas and continues to introduce new reforms constitute an attraction for foreign-owned MNCs (see Figure 1).

Source: Adapted by the author from, www.invest.gov.tr, Date retrieved: 14.01.2019.

Figure 1. Major Business Friendly Regulations/Reforms for Multinationals in Turkey

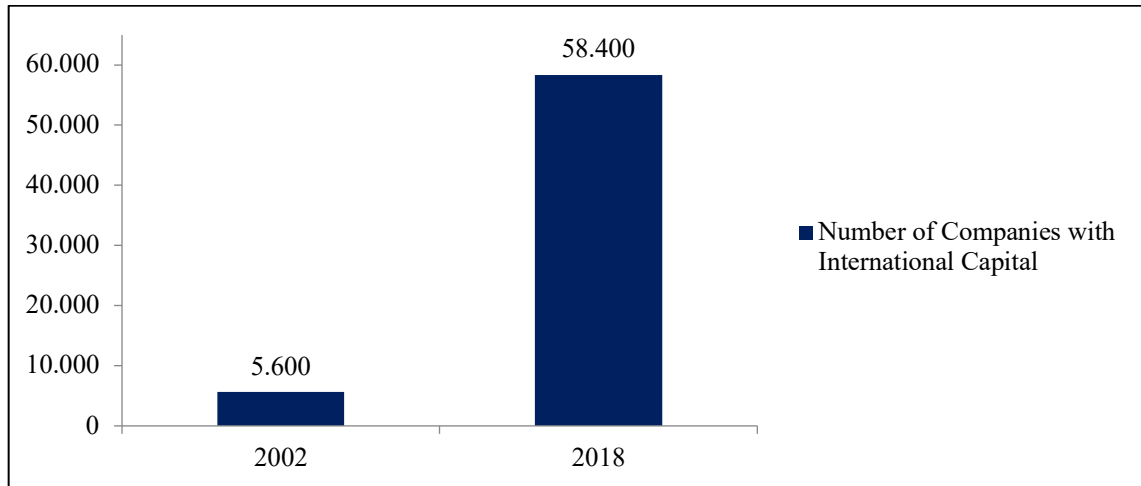
In addition to major reforms as shown in Figure 1 above, number of days to set up a company in Turkey takes just 7 days in 2018 down from 38 days in comparison to 2002 on the contrary to other countries (for instance, the number of days to set up a company takes 40 days in South Africa, 37 days in Poland, 35 days in Romania, 24, 5 days in the Czech Republic etc.) in the world (see Figure 2).

Source: www.invest.gov.tr, Date retrieved: 14.01.2019.

Figure 2. Number of Days to Set Up a Company in Turkey, 2018

With its geostrategic position, the continuous reform process, positive experiences of foreign companies, demographic conditions (half of the population under age 31), world-class infrastructure and business-friendly environment/ease of doing business, Turkey has been a key country for the major foreign-owned companies as it has been in the past. From this point of view, wide-ranging reforms implemented for the business world stated above also provided a positive impact on the number of foreign-owned companies within Turkey. As of end-2017, the number of companies with foreign capital in Turkey hit 58,400; up from 5,600 in 2002 (see Figure 3). In other words, promoting better policies and regulations for business life have been maintained an increase in the number of companies within the country.

Source: www.invest.gov.tr, Date retrieved: 14.01.2019.

Figure 3. Number of Companies with International Capital

Turkey's marvelous performance and structural reforms implemented over the recent past have landed it on the radar of many MNCs. As EY Attractiveness Survey Europe (2018, p. 11) indicates, Turkey has become the 7th most popular international business and investment destination in Europe, 2017, up 3 places from 2016 despite July 15th failed coup attempt. The

country was home to MNCs' 229 projects, up 66% year-on-year, and enjoyed a 3% share in all foreign investment projects across Europe (Table 1).

Table 1. Top 10 Destination Countries by MNCs

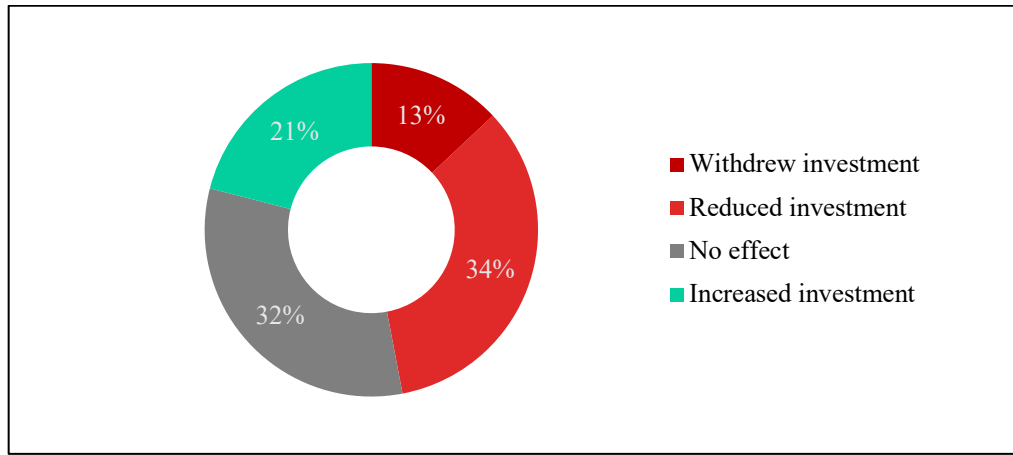
Countries	2016	2017	Change in rank
UK	1,138	1,205	-
Germany	1,063	1,124	-
France	779	1,019	-
Netherlands	409	339	-
Russia	205	238	+2
Spain	308	237	- 1
Turkey	138	229	+3
Belgium	200	215	-
Poland	256	197	*
Finland	133	191	+1

Source: EY. (2018). Game changers EY's attractiveness survey Europe, [www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-attractiveness-survey-europe-june-2018/\\$FILE/EY-Attractiveness-Survey-Europe-June-2018-Game-changers.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-attractiveness-survey-europe-june-2018/$FILE/EY-Attractiveness-Survey-Europe-June-2018-Game-changers.pdf), Date retrieved: 14.01.2019.

In this scope, Turkey is also a strategic location to manufacture, export and manage and constitutes a manufacturing & export hub for MNCs' international business activities. For instance, Toyota Turkey is exporting 85% of its production; Ford Turkey is exporting 77% of its production; Nestle Turkey constitutes a production base for Middle East and North Africa, Hugo Boss has the largest production facility worldwide. Turkey constitutes as well as a management hub for MNCs such as GE Healthcare (80 countries), Knauf (80 countries), ThyssenKrupp (72 countries), Intel (67 countries) etc. (www.invest.gov.tr, Date retrieved: 14.01.2019).

Strategies of Foreign Companies in Turkey After July 15th

Doz & Prahalad (1980, p. 151-152) emphasize and recommend, multinationals can follow several alternatives including adaptation, withdrawal, temporarily suspension and a counteractive response in case of a possible violence incidents during international business activities in host countries. In this sense, Hogan Lovells (2015, p. 34) indicates in their study that 301 senior decision makers at Forbes 2000 companies have clearly highlighted that politically motivated events are major factors affecting decision-making process of MNCs' international business activities. Furthermore, 13% of the decision makers have stated that politically motivated events that end up with the instability of host countries have caused their investment withdrawal, 34% have decided to reduce their investment, 32% stated that there was no effect and 21% emphasized that they have increased investments (Figure 4).

Source: Hogan Lovells. (2015). Risk and Return: Foreign Direct Investment and the Rule of Law, www.biiicl.org/documents/625_d4_fdi_main_report.pdf?showdocument=1, Date retrieved: 04.01.2019.

Figure 4. Impact of Political Incidents on Business Activities

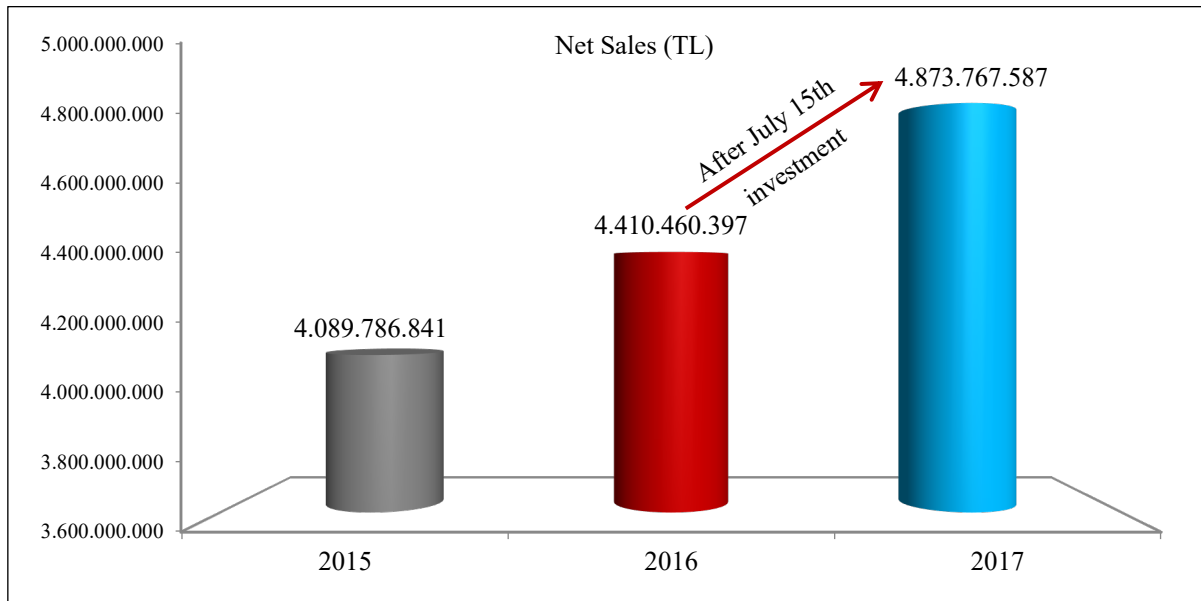
In this sense, as examined in detail above, Turkey which has been exposed to a bloody-terrorist coup attempt, Turkish people's resistance in the face of a coup attempt, decisiveness of Turkish President, the quick and crucial response taken by the Turkish government to mitigate the adverse effects, being regularly and accurately informed of hundreds of countries in the world and also national and foreign-owned MNCs during the process by the Foreign Economic Relations Board, DEİK, have played a vital role for the recovery of the business climate in Turkey (www.deik.org.tr, Date retrieved: 25.02.2019). Additionally, as it has been emphasized in the related parts of this study, whereas MNCs which have been faced with any discriminatory policies in Turkey benefited from sweeping reforms in the past, they observed the business activities within Turkey and were informed and negotiated with political elites and senior bureaucrats (qualitative judgments), utilized from quantitative data, predicted business trends within the light of data and historical knowledge via an integrated approach for the period after July 15th. In this point of view, it has been seen that MNCs has shown a resistance and adapted to the process on the contrary to withdraw their international business activities from Turkey and 57% of foreign-owned MNCs' business activities and investments in 2016 came after July 15 in Turkey, as a rising star in the world stage. For instance, giant multinational enterprises including Unilever, PepsiCo, Coca-Cola İçecek (CCI), Volvo, and Hugo Boss which have had business activities in Turkey for a long period, highlighted that they had full confidence and strongly believe in the Turkish government and economy and would continue to their business activities and investments in Turkey (Tatlıyer & Gür, 2016, p. 17). In this frame, some of the major foreign-owned MNCs' samples have been examined below.

Unilever

Unilever as a giant MNC, recently operates more than 400 valuable brands (local and global scale) in 190 countries (www.unilever.com, Date retrieved: 06.02.2019), constitutes a significance for the foreign business world in Turkey. It has been drawn attention with regard to the world's first step in the establishment of a modern MNC (Mantle, 2014, p. 34) and creating added value in Turkey for more than 100 years with its products including fast moving

consumer goods such as OMO, Domestos, Dove, Signal, Clear, Rexona, Knorr, Algida, Calve etc. (www.invest.gov.tr, Date retrieved: 15.02.2019).

After July 15, Unilever invested in Turkey which constituted the single largest investment of Unilever in the last decade (www.unilever.com.tr, Date retrieved: 15.02.2019) for manufacturing cleaning and personal care products is one of the biggest investment across the world (ISO, 2016, p. 53). Additionally, Unilever's investment immediate after July 15 has been ended up with an increase in net sales of Unilever. As it has been shown in Figure 5 below, while Unilever TL-based net sales were 4.410.460.397 in 2016, their net sales significantly increased up to 4.873.767.587 in 2017 in spite of the coup attempt.

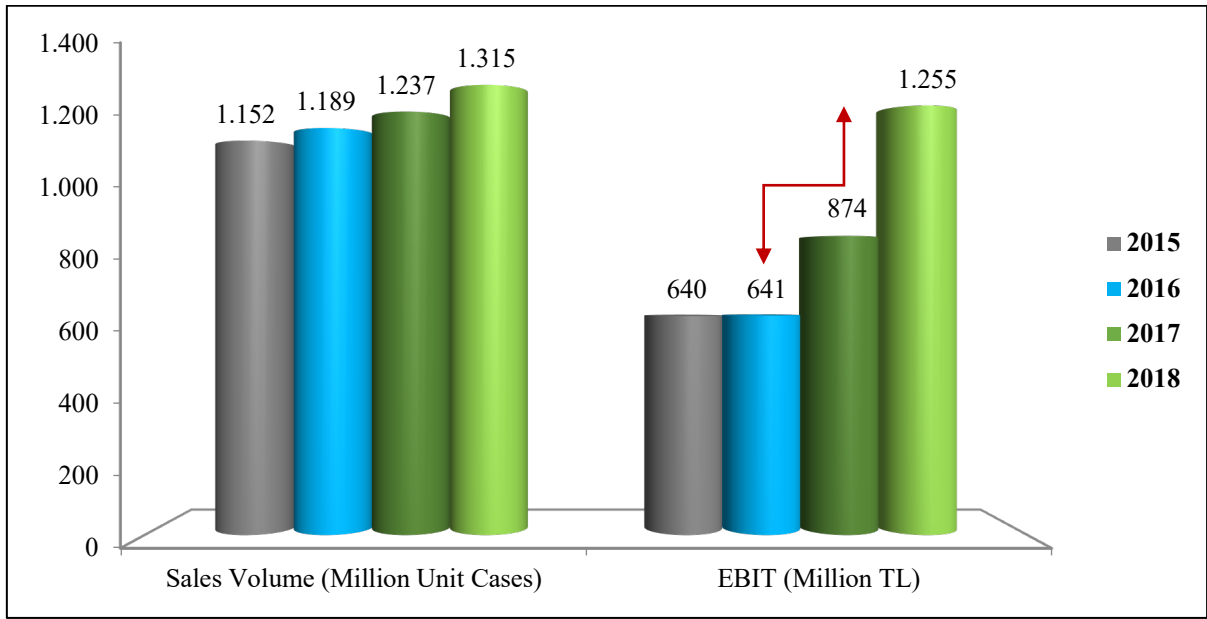

Source: Istanbul Chamber of Industry (ISO), Turkey's Top 500 Industrial Enterprises, www.iso500.org.tr/top-500-industrial-enterprises//2017/?ara=unilever&year=2017&langId=2&s=NetSatislar, Date retrieved: 02.02.2019.

Figure 5. Net sales of Unilever (TL)

Coca-Cola İçecek (CCI)

Coca Cola is the world's largest beverage company (Ransbotham, 2015, p. 2), with 500 brands and 3,500 beverage products sold worldwide (Scheufele, 2017, p. 3). Within the Coca-Cola Company system, CCI produces, distributes and sells sparkling and still beverages of The Coca-Cola Company across Turkey, Pakistan, Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Jordan, Iraq, Syria and Tajikistan. CCI is the sixth-largest bottler in the Coca-Cola system in terms of sales volume and the second in terms of population (CCI, 2018, p. 6-8). In this scope, on the contrary to the probability of disruption of the business operations due to the coup attempt, CCI's business activities have been experienced any disruption and additionally the CCI's sales volume and profitability (Earnings before interest and taxes-EBIT), have significantly increased (see Figure 6).

Source: CCI, Creating Sustainable Value, Annual Report 2016-2017-2018, www.cci.com.tr/Portals/3/Documents/PDF/Annual_Report/2017/CCI-2017-AR.pdf, p. 7, Date retrieved: 26.02.2019.

Figure 6. CCI's sales volume and EBIT between the years 2015-2018

PepsiCo

PepsiCo is a leading food and beverage company, well known for its carbonated beverages under the Pepsi and other brands such as Frito-Lay, Tropicana, Quaker, and Gatorade (Baldwin, 2015, p. 30). PepsiCo has applied its investment plans an earlier date, whereas PepsiCo has intended to carry out these investment plans in the future. Moreover, PepsiCo made a decision to increase its investments only one day after the failed coup attempt that took place in Turkey, July 15. In this framework, they took the first step via purchasing the land of the factory on July 16, 2016 (www.hurriyet.com.tr, Date retrieved: 27.02.2019). In this sense, PepsiCo has increased its business activities and investments by carrying out more than \$100 million of investment in Turkey (www.sabah.com.tr, Date retrieved: 27.02.2019).

On the other hand, international business elites have long-term objectives in the frame of international business activities since the return on investment takes more than decades. For instance, the giant factory has been built by PepsiCo, is a proof of PepsiCo's confidence in Turkey's future once more and also being a long-term investor that aims to develop together with Turkey. In this sense, Silviu Popovici, Chief Executive Officer of Europe Sub-Saharan Africa of PepsiCo, has stated:

With a large scale economy, with a growing and young population, with great infrastructure development, and demands grow potential, we have really seen this country a shining star of this geography. PepsiCo is proud of being part of the history of Turkey over the last 50 years and is looking forward for the next 50 years here. It is our sixth factory here and is showing our deep commitment to Turkey. The new facility produces not only product for the Turkish consumers but also we are exporting from here in the ten countries in Eastern Europe (www.beyazgazete.com, Date retrieved: 27.02.2019).

Other Major Foreign-Owned MNCs in Turkey

In addition to MNCs such as Unilever, CCI, and PepsiCo's strategies for the period after July 15, there were several major foreign-owned MNCs' top managers expressions such as Volvo, Peugeot, and Hugo Boss etc. have proven their confidence in the future of Turkey as a rising star in the world stage and its business climate. In this frame, MNCs managers' sample views have stated below:

The place which people live in is their half homeland. I've never felt myself as an alien in Turkey. Although I was in Spain at the time, July 15 coup attempt; then, I immediately came back to Turkey. Terrorism is a major problem for the whole world; however, Turkey is a strong country. As we are Volvo, we will keep on our investments as it was in the past in Turkey since we strongly believe in this country (Frank Versaevel, Volvo Turkey's General Manager).

We feel safe in Turkey and believe in Turkey's political stability (Laurent Pernet, General Manager of Peugeot, www.hurriyet.com.tr, Date retrieved: 27.02.2019).

Additionally, Hugo Boss, now a global leader in the apparel market, focusing on producing premium fashion and accessories, located the main production site in Turkey which means the largest production facility (Johnsen, Howard & Miemczyk, 2019). General Brand Manager of the company, Christoph Auhagen, has emphasized that they plan to make more investment and expand further in Turkey and also recommend it to the other MNCs to invest in Turkey (<http://www.investinizmir.com>, Date retrieved: 27.02.2019).

Conclusion

The conventional perception of military coups d'état is of a military faction or individual seizing power for anti-democratic reasons (Pathmanand, 2008, p. 124). On the contrary to that, Turkey has experienced a coup attempt targeting multiple-destruction which includes not also the elected government but also anti-coup civils and anti-coup military forces which makes it a bloody-terrorist coup attempt and completely different from other similar coup and coup attempts. On the other hand, July 15 coup attempt had failed due to Turkish President's leadership and decisiveness, Turkish national integrity and civil resistance, and the attitude of the Turkish media.

In this scope, in comparison with the other countries which had faced with coups in the past such as Egypt, Libya and Thailand etc., it has been seen that MNCs have pulled their international business activities and investments out from these countries since there has been a major drop in confidence from the MNCs' side (Pathmanand, 2008, p. 124), Turkey has been kept on being an attraction for foreign-owned MNCs for several reasons. Hence, MNCs which have been faced with any discriminatory policies in Turkey, benefited from sweeping reforms in the past, they observed the business activities within Turkey and were informed and negotiated with political elites and senior bureaucrats (for qualitative judgments), utilized from quantitative data, predicted business trends within the light of data and historical knowledge

via integrated approach for the period after July 15th. In this point of view, it has been seen that foreign-owned MNCs have shown resistance and strategically adapted to the process, while taking into consideration of these major components stated above, and have kept on their business activities to benefit from the opportunities in Turkey, as a promising star in the world stage. In this frame, 57% of foreign-owned MNCs' business activities and investments in 2016 came after July 15. Especially, giant foreign-owned MNCs, such as Unilever, CCI, PepsiCo, Volvo, Peugeot, and Hugo Boss etc. which have had international business activities in Turkey for a long period have implemented resistance and adaptation strategies instead of withdrawal option end up with an increase in sales volume and profitability. It has been concluded in this study that the coup and coup attempts, on the one hand, may create a risky business climate for the business world, but on the other hand, bring business opportunities for foreign-owned MNCs' higher profitability.

References

- Ataman, M. (2017). *July 15 Coup Attempt in Turkey: Context, Causes and Consequences*. Ankara: SETA.
- Atılal, M. B. (2012). *Kuzey Afrika Eritti* (Report No. 3). İstanbul: Turkish Yatırım.
- Baldwin, C. (2015). *The 10 Principles of Food Industry Sustainability*. USA: Wiley Blackwell.
- Bingham Center for the Rule of Law. (2015). *Risk and Return: Foreign Direct Investment and the Rule of Law*. London: Hogan Lovells.
- CCI. (2017). *Creating Sustainable Value Annual Report*. İstanbul: PwC.
- CCI. (2018). *Multinational Beverage Company Annual Report*, İstanbul: Deloitte.
- Demir, S.T. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya*. Ankara: SETA.
- Doz, Y. L. & Prahalad, C. K. (1980). How MNCs Cope with Host-government Intervention. *Harvard Business Review*, 58(2), 149-157.
- Duran, B., Altun, F. (2016). *The Triumph of Turkish Democracy 15 July Coup Attempt and After*. Ankara: SETA.
- EY. (2018). *Game Changers EY's Attractiveness Survey Europe Report*. UK: EYGM Limited.
- Heenan, D. A. & Rummel, R. J. (1978). How Multinationals Analyze Political Risk. *Harvard Business Review*, 56(1), 67-76.
- ISO. (2016). *Trust in Turkey, Produce in Turkey* (Report No. 4). İstanbul: İstanbul Chamber of Industry.
- Jain C. S. (1990). *International Marketing Management*. USA: PWS Kent Publishing.
- Levent, S. (2016, 21 Ekim). 150 Milyon Dolarlık Dev Yatırım. *Hürriyet*.
- Lumjiak, S., Nguyen, T., Gan, C., & Treepongkaruna, S. (2018). Good Coups, Bad Coups: Evidence from Thailand's Financial Markets. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(2), 68-86. doi: 10.21511/imfi.15(2).2018.07

- Mantle, J. (2014). *Companies that Changed the World: From the East India Company to Google Inc.* USA: Hachette Book Group.
- Pathmanand, U. (2008). A Different Coup D'état?, *Journal of Contemporary Asia*, 38(1), 124-142. doi: 10.1080/00472330701651994
- Ransbotham, S. (2015). Coca-Colas Unique Challenge: Turning 250 Datasets into One. *MIT Sloan Management Review*, 56(4), 1-8.
- Scheufele, P. (2017). Assessment of the Coca-Cola Company's HR-Processes in regard of Current Trends, 1-14. doi: 10.13140/RG.2.2.15495.70564
- Sönmez, G. (2016). *Coup Attempt of July, 15: Turkey's Fight for Democracy and to Re-Configure Civil Military Relationship* (Report No. 46). Ankara: ORSAM.
- Tatlıyer, M., & Gür, N. (2016). *The Resilience of the Turkish Economy after the Failed Coup Attempt* (Report No. 20). Ankara: SETA.
- Yavuz, M. H., & Balci, B. (2018). *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why.* USA: University of Utah.
- What Happened During And After The Failed 15 July Coup Attempt?. (2016, July-August). *IKV Monthly*, 21, p. 5.
- <http://beirut.emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/311527>, Date retrieved: 04.01.2019.
- <http://www.bbc.com/news/14005069>, Date retrieved: 08.01.2019.
- <http://www.beyazgazete.com/video/webtv/ekonomi-2/pepsico-turkiye-deki-6-inci-fabrikasini-acti-manisa-646729.html>, Date retrieved: 27.02.2019.
- <http://www.dailysabah.com/war-on-terror/2016/11/07/ak-party-deputy-chair-mehdi-eker-pkk-against-democratic-atmosphere-for-kurds>, Date retrieved: 07.01.2019.
- http://www.deik.org.tr/15-temmuz-sonrasi-deikseferberligi_, Date retrieved: 25.02.2019.
- <http://www.ekonomi.haber7.com/dunya-ekonomisi/haber/1791581-sisi-ekonomiye-de-darbe-yapti>, Date retrieved: 08.01.2019.
- <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/otomotivdeki-yabanci-mudurlerin-15-temmuzla-buyuk-imtihani-40193715>, Date retrieved: 27.02.2019.
- <http://www.invest.gov.tr/en-US/successstories/Pages/Unilever.aspx>, Date retrieved: 15.02.2019.
- <http://www.investinizmir.com/en/27354/Hugo-Boss>, Date retrieved: 27.02.2019.
- <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/10/03/press-release-regarding-the-coup-attempt-of-july-15-in-turkey>, Date retrieved: 06.01.2019.
- <http://www.sabah.com.tr/gundem/2019/01/05/son-dakika-pepsico-turkiyedeki-6inci-fabrikasini-acti>, Date retrieved: 27.02.2019.

<http://www.tccb.gov.tr/en/news/542/55797/15-temmuzda-bu-millet-yeniden-canakkale-destani-yazdi>, Date retrieved: 07.01.2019.

<http://www.unilever.com/about/who-we-are>, Date retrieved: 06.02.2019.

<http://www.unilever.com.tr/news/press-releases/2017/unileverden-turkiyeye-son-10-yilin-en-buyuk-yatirimi.html>, Date retrieved: 15.02.2019.

<http://www.yenisafak.com/en/news/erdogan-told-me-you-are-witnessing-a-historic-moment-marmaris-hotel-owner-2498125>, Date retrieved: 05.01.2019.

<https://www.invest.gov.tr/en/publications/lists/investpublications/why-invest-in-turkey.pdf>, Date retrieved: 14.01.2019.

Küreselleşme ve Eriyen Kolektif Aidiyetler

Globalization and Melting Collective Identifications

Dr. Öğr. Üyesi Muhittin İmil¹

Başvuru Tarihi: 02.07.2019

Kabul Tarihi: 03.12.2019

Öz

Kimilerine göre kökleri çok daha kadim zamanlara götürülebilen küreselleşme, açgözlü endüstriyel toplumun literatüre kazandırdığı bir kavram olarak 3'üncü dünya ülkelerinde her geçen gün daha fazla etki ve ağırlığını hissettirmektedir. Dilleri, dinleri, kültürleri, yüzleri, mimikleri, renkleri ve kimlikleri yutarak, öğüttüğü her şeyi biçim, form ve tanımlarından arındıran küresel değirmen, dokunduğu her varlık ve bilgi türünü tektipleştirme konusunda son derece ustaca hareket etmektedir. Onun karşısında en güçlü kolektif hafızalar bile silinmekte, en kadim kültürlerin binlerce yıllık birikimi bir kalemde tozlaştırılarak, her gün yeniden üretilen postmodern ve tek kullanımlık değerler, gününbirlik yaşanmak suretiyle her yeni güne yeniden başlayan öncesiz ve sonra kaygısı taşımayan geniş kitleler peydahlanmaktadır. Söz konusu kitleler, yaygın kitle iletişimi sayesinde kolay manipüle edilebilen, farkına varmadıklarından şikâyet etmedikleri ekonomik ve sosyal sömürü süreçlerine teşne, bir taraftan kimliksizliğin bütün özelliklerini barındırırken diğer yandan mikro kimliklerin savaşçıları olma konusunda son derece hevesli topluluklar olarak her geçen gün çoğalmaya devam ediyorlar. Bu rüzgârın karşısında direnmeye çalışan milli ve dini kimlikler ise ne yapılması gerektiğine tam olarak karar veremediklerinden olsa gerek, düzensiz savunma hatlarıyla cılız direnişler göstermeye çabalyorlar. Bilginin ve paranın sınır aşan yayılımı, özellikle ulusları ve dinleri birbirine benzeterek renksizleştirirken, direnen milli kimlikler ve özelde İslam dini, aynı zamanda alt kimliklerini/gruplarını canlandırmak suretiyle çıkarılan bel altı saldırılarla içeriden kuşatılmaktadır.

Bu kör döğüşü ve süregelen saldırı karşısında ulus-devlet yapısı ve İslam din dairesine düşen öncelikli görev, tüm bileşenlerini postmodern bir zeminde yeniden değerlendirmek suretiyle doğru tanımlanan bir hasma uygun araçlarla karşılık vermekten ibarettir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Postmodernizm, Din, Kimlik, Ulus-Devlet

¹ Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı Sosyoloji Bölümü, malazgirt2130@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5124-7984

Abstract

According to some, globalization, whose roots can be traced back to ancient times, is becoming more and more felt in the 3rd world countries as a concept brought by greedy industrial society to the literature. By absorbing languages, religions, cultures, faces, facial expressions, colors and identities, the global mill cleans everything that it grinds from shapes, forms and definitions, and acts very skillfully in standardizing every type of being and knowledge it touches. Even the most powerful collective memories are erased, thousands of years of accumulation of the most ancient cultures are written off, postmodern and disposable values that are reproduced every day, and before and after the beginning of each new day, large masses that do not have any concern have been revealed. These masses continue to multiply day by day as highly enthusiastic communities about being the fighters of micro-identities on the one hand while being subjected to economic and social exploitation processes which are easily manipulated by widespread mass communication and which do not complain that they are not aware of. The national and religious identities that try to resist under this circumstances may not be able to decide exactly what to do, but they try to show weak resistance with irregular lines of defense. While the transboundary spread of knowledge and money discolors especially nations and religions, resisting national identities and Islamic religion in particular have been besieged by under-attack attacks to revive sub-identities/groups, at the same time.

Against the ongoing attack and at cross purposes, the nation-state structure and the primary duty of the Islamic religious department is to respond to a correctly defined hostile by means of re-evaluating all its components on a postmodern basis.

Keywords: *Globalization, Postmodernism, Religion, Identity, Nation-state.*

Giriş

Küreselleşme ismini verdiğimiz büyük ve tahripkâr çığ, her ne kadar bugünün dünyasında yeni sayılabilecek bir tanımlamaya sahip ise de insanlığın kadim kolektif hafızasında çok derinlerde bir yerlerde atılmış bir kartopunun büyüyerek dönüşmüş halidir. Bununla birlikte, her geçen gün artan bir hızla önüne kattığı insanlığı tam anlamıyla tek tipleştirerek yutmaya ve bütün renkleri yok ederek beyaza boyamaya devam etmektedir. Büyük kolektif aidiyetler olarak insanlığa ana renkler sunan kurumsal dinler ve milli yapılar ise söz konusu çığ dalgasının yöneldiği temel hedefler olarak önlenemez ve öngörülemez olduğu düşünülen sonuçlarıyla yüzleşmeye devam etmektedirler.

Çalışma, başta bilgi olmak üzere insanlığın tüm üretimini sınır tanımaz biçimde görünür, bilinir ve paylaşılr hale getiren küreselleşmenin dini ve milli kimlikler üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda hafızasıyla birlikte küreselleşme olgusu, kurumsal dinler ve milletlerin maruz kaldıkları tehdidin boyutları, karmaşanın ortaya çıkardığı kültürel temasların olası sonuçları, törpüleyici unsurlar olarak dini kimlikler için postmodern sırf dini gruplar ve

milli kimlikler için alt kimliklerin ortaya çıkışı nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme metoduyla irdelenecektir.

Küreselleşmenin Üretimi: Küçülen Dünya-Çatlayan Kimlikler

Küreselleşme olgusu Baudrillard'ın (2018) deyişiyle her şeyin simülakrlardan oluştuğu bir simülasyon evreninden başka bir şey sunmaz insanlığa. Aslında gerçek olduğunu düşündüğümüz her şey gerçekmiş gibi tüketimimize sunulmuş kurgulardan ibarettir. Bu dünyada gerçeğe ne yer ne de tahammül yoktur. Gerçek ölmüştür.

Küreselleşme, 2'nci Dünya Savaşı'nın bitişi sonrasında başlayarak Sovyetler Birliği'nin yeni bir yapılanmaya gitme niyeti ile şekillenen sürecin -Sosyalist Bloğun dünya siyasetine yön verme konusunda Kapitalist Blok tarafından saf dışı bırakıldığı 1989 yılına kadar süren ve adına Soğuk Savaş denilen dönem- sonrasında dünyanın aldığı yeni yönelişi niteleyen bir kavram olarak yaygınlaşmıştır (Akca, 2012, s. 11). Küreselleşme, temelde avuç içine sığacak kadar küçülerek kolayca kontrol edilebilen, bu kontrolü sağlayan mekanizmalar açısından ise kör nokta barındırmayan bir dünya tasavvurunun dile dökülmüş halidir. Hâlihazırdaki şekliyle küreselleşmenin yapıp edimleri, yeryüzü küçük bir küre olarak tasavvur edildiğinde en dıştan her şeyi benzeştirir/birleştirirken en temelde dip kültür unsurlarını belirginleştirip ayrıştırarak öne çıkarmaya çalışmaktadır. Tek noktadan tetiklenen bu çift yönlü taarruz, öncelikle birer ara form olan güçlü ve geniş kolektif aidiyetleri -her halükarda milli ve dini kimlikleri- eritecek, peşi sıra daha büyük olanın dip kültürleri yutmasıyla amacına ulaşacaktır. Her ne kadar kavram olarak endüstri sonrası ve cilalı bir görüntü arz etse de kazındığında altından çok daha kadim bir geçmişin çıktığı görülecektir. Bu düşünce o kadar eskidir ki insanoğlu algıladığı dünya ne kadarsa o kadarına hâkimiyet için sürekli çabalamış, bunun için ittifaklar oluşturmuş, belirlenen temel ötekilerle savaşmaktan geri durmamıştır. Üstelik sadece siyasal-hegemonik bir talep değildir dünyayı çevrelemek isteyen. Aynı zamanda evrensel/yayılmacı dinler de bütün kâinat sadece kendi kıblesine dönsün isteyerek dini-hegemonik bir taleple sürekli büyümeye çalışmışlardır. Endüstri sonrası küreselleşme kavramında öncüllerinden farklı olan en önemli şey temel aktördür. Kadim zamanlarda siyasetin kılıçla, diyanetin inançla yapmaya çalıştığı şeyi, endüstri toplumunda ticaret sermaye ve akültürasyon ile yapmaya çalışmaktadır. Üstelik dünya, önce keşifler sonra da kitle iletişimi sayesinde neredeyse avuç içine sığacak kadar küçülmüştür. Bu küçülmüş dünyada sermayenin serbest dolaşımının önündeki en büyük engeller ulus devlet yapıları ve küresel kültür aktarımının ise evrensel dinlerdir. Ulus devletler ve ulusal kimlikler; ulus altı aidiyetler ve mikro milliyetçi hareketlerin körüklenmesi sayesinde, evrensel dinler ise Ortodoks yapıya itirazlarla ayrılan sırf dini gruplar, işlevsizleştirme, söylemlerinin içeriğini boşaltma gibi yollarla örselenmeye çalışılır. Her iki durum için de ortaya çıkarılan kimlik savaşçıları, işaret edilen ötekilere -ulus devlet ve ana akım din- kıyasıya saldırır. Temel amaç, her iki kolektif aidiyetin -milli ve dini kimlikler- de anlam yitimine uğrayarak içinin boşaltılmasıdır. Bu sayede sermayenin sınır tanımayan bir geçiş üstünlüğü olacak, pazara sunulan her meta tek tipleşen birey tarafından dini sınırlara takılmadan tüketilecektir. Ayrıca devlet ve toplumun yerinde sömürüsü söz konusu olduğunda, mikro milliyetçi ve din temelli itirazlardan türetilen yapay terör tehditleri, küresel sermaye temsilcilerine kendilerini bertaraf etmek için meşru birer işgal gerekçesi oluşturacaklardır.

Günümüzdeki eğilim, bireysel ve kolektif kimliklerin ötesine geçen bir kurguda üçüncü bir aidiyet olarak ulus-üstü/ötesi kimlikler yaratma/oluşturma çabasıdır. Küreselleşme ile birlikte ulusal ve dini kolektif kimlikler erozyona uğramış, bunun yerine dini ve etnik alt-kimlikler ya da çok kültürlülük/çok kültürcülük gibi farklı kavramlar öne çıkmaya başlamıştır. Küresel gelişmeler, ulus-devletin fonksiyonları ile birlikte modernleşme projelerinin tekil kültürel hedeflerinin yaşama geçirilmesini de etkilemiş, var olan kültürel kodların aşınma sürecine girmesine neden olmuştur. Küresel gelişmeler sonucu oluşan kültürel homojenleşme ve düzensizlik, etnik ve dinsel ideolojilerin canlanması bu kimlik gereksiniminin, farklı arayışların bir göstergesidir. Bir yandan etnik ve dinsel eğilimler güçlenirken, diğer yandan ulusal bütünlük kaygısı, yeterli uzlaşımın çeşitli nedenlerle sağlanamadığı durumlarda toplumsal istikrarı sarsan sonuçları ortaya çıkarmaktadır (Yorulmaz, 2012, s. 63).

Kültürel düzensizlik ve çok kültürlülük gibi kavramların giderek daha fazla tartışılır hale gelmeye başlamasının temel sebeplerinden birisi de mal ve sermaye ile birlikte emeğin de küreselleşmesi, bu sayede bütün öğeleriyle birlikte bir kültürün başka bir kültür içerisinde ete kemiğe bürünerek göze görünür hale gelmeye başlamasıdır. Emeğin küreselleşmesi, bir yandan ucuz işgücü ve bu bağlamda ulus ötesi göçe bağımlı hale gelen, diğer yandan göçmenlerin kültür, kimlik ve üniter yapılarına vereceği zararları önlemek için katı tedbirler alan Batılı ülkelerin kısır döngüsünü göz önüne almayı gerektirir. Göçmenler nihayetinde kadim kolektif aidiyetleri olan insanlardır. Bunu İsviçreli edebiyatçı Max Frisch “*Biz işgücü çağırdık, ama insanlar geldi.*” sözüyle çok sade ve güzel betimler. Geldikleri ülkelerde endüstri çarklarının birer elemanı olan göçmenler, kendi kültürel gettolarında din, dil, gelenek gibi kolektif kimlik bileşenlerini yaşamaya devam eden bir sosyal grup, göç alan ülkenin tedbirleri ve toplumsal önyargılarıyla toplumun kıyısında yeşeren bir tropikal vahadır. Bu yalıtılmış vaha;

- Aksi yöndeki tüm çabalara rağmen bünyenin geri kalanını kültürel olarak etkileyen bir toplumsal değişimin tetikleyici unsuru,
- Farklı kolektif aidiyetleriyle dini/kültürel plüralist anlayışın koçbaşı,
- Ötekileştirilme seviyesiyle doğru orantılı biçimde ortaya çıkacak radikal ve fundamentalist -dini, milli, ideolojik vb.- akımların ana rahmi,
- Ötekileştirilmiş yapıları ve informel iç ağlarıyla kıyısında buldukları toplumsal dokuya kıyasla çok daha kuvvetli bir sosyal dayanışma modeli,
- Kendi ülkeleri ve dünyadaki diğer göçmen topluluklarla geliştirdikleri formel ve/veya informel dış ağları sayesinde buldukları ülkenin hakimiyet alanına sığmayan küresel toplumsal hareketlerin çıkış ya da yayılım noktası,
- Yukarıda sayılan olguların biri, birkaçı ya da tamamını bünyesinde barındıran münbit bir sosyal alan olma özelliğini her zaman ve coğrafyada korumaya devam edecektir.

Küreselleşme ve Din: Kazanırken Kaybetmek

Küreselleşme ve dini yapılar arasında hem fırsat hem de riski barındıran ve bakış açısına göre değişen bir ilişki söz konusudur. İlk olarak dini arenada varlık gösteren kurumsal dinlerden sırf dini gruplara ve yeni dini hareketlere kadar bütün yapıların küreselleşme sayesinde küçülen dünyada daha fazla ve farklı yollardan kendilerini daha kolay ifade imkânı bulmasıyla dini

propagandanın daha geniş kitlelere ulaşması imkânı doğmuştur. Kitle iletişiminin imkânlarından faydalanan dini aktörler, artık her zamankinden daha farklı yöntemlerle ve her mecrada müntesip arayışına girmişlerdir. Daha önemli ve öncelikli etkileşim ise küreselleşmenin dini aktörler üzerindeki yıkıcı etkisidir. Din, bu süreçte daha bireysel yaşanmaya mahkûm edilmiştir. Seküler bir imgeler denizinde din, Berger'in deyimiyle bireyin yoruldukça tutunma ihtiyacı duyduğu küçük adacıklar görevini ifa etmektedir. Sosyal inşa, bütünleşme ve koruma görevlerinden feragat etmek durumunda kalan din, kolektif kimlikleme yetkinliğini en azından geniş kitleler için hızla kaybetmektedir. Modern toplumda kurumsal din, sosyal bütünleşme fonksiyonundan önemli ölçüde kan kaybetmiş, adeta marjinalleşmiştir. Bunun yerine sosyal bütünleşmeyi sağlamak üzere, müntesiplerinin taleplerini göz önüne alarak söylem geliştiren ve örgütlenen sırf dini gruplar güç kazanmışlardır. Tıpkı aile kurumu gibi din de modern zamanlarda başta sosyal işlevleri olmak üzere işlevlerinin önemli bir kısmını kaybetmiştir. Bununla birlikte kurumsal din, endüstri sonrası toplumda hayatta kalabilmek için kendisini ötekilerden öne çıkaracak müntesip endeksli bir çizgi geliştirmek, deyim yerindeyse pazarlamak durumundadır. Zira arayış içerisinde olduğu müntesip tipolojisi, tabiri caizse tamamen gömlek değiştirmiştir. Postmodern müntesip, modernite ve endüstriyel dönüşüm sayesinde mekanik ilişkilerini büyük oranda geride bırakarak organik ilişkilerle yoluna devam eden babasının mirasını kabul etmemektedir. Organik ve endüstriyel babalar, kendine dönük, hedonist, benmerkezci, ama aynı zamanda sığınacak liman arayışındaki çocuklar hediye etmişlerdir insanlığa. Uzaya fırlatılan bir mekik metaforunda istikametini kestiremediğimiz insanlık, endüstri devrimiyle ilk yakıt kapsülünü, postmodern dönüşümle ikincisini uzay boşluğuna bırakmıştır. İnsanlık, kendisinden artakalan sonuncusu da dahil olmak üzere bütün mekiğin yakıt kapsüllerinden ibaret olduğunu, bu sonuncuyu fırlattıktan sonraki boşluk ve derin sessizlikten anlayacaktır belki de.

Bu süreçte dindarlar muhafazakâr ve liberal olmak üzere iki farklı tercihe yönelmek durumunda kalmıştır. Muhafazakâr tercih, kötülük ve şeytanın yer aldığı geleneksel dini yapıyı ifade eder. Küresel sistemde dini gelenek tarafından tanımlandığı şekliyle dünyaya bağlı kalmayı sürdürme eğiliminde olan muhafazakâr tercih, teorik ve sosyo-psikolojik problemleriyle eskisinden daha dar bir alana çekilmiştir. Liberal tercih ise belirsiz bir şeytan ve kötülük imgesinin kabulüne ve çoğulculuğa vurgu yapar. Liberal dindarlık, dini tasavvurun küresel ortama göre yeniden yorumlanmasını savunur. Bu bağlamda dini çoğulculuk ve liberal teoloji, küreselleşen dünyada daha fazla ön plana çıkma potansiyeline sahiptir (Coştu, 2003, s. 73). Küreselleşme sürecine dayalı olarak kahir ekseriyeti, kendisini yakın dönem hatıralarının aksine marjinalleşmiş halde bulan dindarlar, zamanla global efendilerine meşruiyet sağlayan gözü bağlı otobotlara dönüşür. Bu durum diğer kurumsal dinler bir tarafa, kurumsal Hıristiyanlık ve küresel sermayenin işbirliğiyle sürekli savunmada kalan İslam toplumları için daha fazla geçerlidir. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte varlık gerekçesi ötekini kaybettiğinden yeni öteki olarak İslam toplumlarını işaretleyen ABD özelinde Batının patolojik tanımlama gayretleri, söz konusu toplumlarda marjinal dindarlık algılarını körüklemekte, Ortodoks İslam çizgisinden ayrışan kimlik savaçısı sırf dini yapılar, ürettikleri terörle küresel aktörlerin hegemonyasını pekiştirmektedir. Bu kısır döngünün içinden çıkmak için kenara çekilip dışarıdan bakmayı beceremeyen dini söyleme sahip terör örgütleri ve potansiyel hedef kitleleri, varlıklarıyla dünya Müslümanlığına paradoksal bir şekilde sömürü, sefalet ve geri kalmışlığı dayatmakta, kader

haline gelmesine yardımcı olmaktadır. Zira ABD küresel, ekonomik ve kültürel yayılcılığının, sıralamada ABD merkezli küresel sermaye ve Hollywood gibi asli aktörlerinden sonra gelen ordusunun, dünya barış ve huzurunun tesisi, terörle mücadele gibi sınır ötesi adalet pazarlama gayretlerinin yoğunlaştığı yerler, söz konusu yapay terör örgütlerinin varlık gösterdiği coğrafya ile birebir örtüşmektedir. ABD'nin barış ve huzura ihtiyaç duyduğunu düşündüğü yerler, bu ihtiyacın hâsıl olmasından sonra bahse konu terör örgütleri tarafından terörize edilmekte, peşi sıra ABD tarafından ve ordusu marifetiyle mezkûr bölgeye/ülkeye barış ve huzur ihraç edilmektedir.

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni dini hareketler ve fundamentalist eğilimler hangi sosyo-psikolojik süreçlerden beslenmektedir, sorusuna cevap aramak anlamlıdır. Kuşkusuz ister yeniden geleneğe dönüş şeklinde, ister geleneği reddederek radikal bir söylemle ortaya çıkmış olsun, her yeni dini hareketin teşekkülünde en azından dört temel sosyo-psikolojik faktörün etkin bir şekilde kendisini hissettirdiği söylenebilir:

1. Küreselleşme sürecinde bazı dini grupların kimliklerini, dolayısıyla varlıklarını kaybetme endişesi içinde olmaları,
2. Küreselleşmeden kaynaklanan hoşnutsuzlukların kümülatif olarak birikmesi,
3. Üretimin ve verimliliğin esas alındığı, maddi rahatlığın asıl hedef olarak ön plana çıkarıldığı tüketim toplumlarında yaşanan engellenmeler ve hayal kırıklıkları,
4. Asr-ı saadet, Tanrının krallığı ya da altın çağ gibi her dinde farklı kavramlarla ifade edilen nostaljik mefkurelerle geçmişe özlem duyulması ve böylece ideolojik anlamda yaşanılabilir bir dünyanın yeniden kurulması arzusu (Yapıcı-Yıldırım, 2003, s. 134).

Küresel anlamda Hıristiyanlık ve İslamiyet yaygınlaşırken, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'da ise yeni mezheplerin ve grupların ortaya çıkmasıyla bir dini çeşitlilik yaşanmıştır. Bu bir anlamda endüstrileşmiş toplumlara özgü bir gelişme olarak yorumlanabilir. Tabii ki bu çeşitliliğin artışında iletişim ve bilgi akışının önemli katkısı olmuştur. Dini çeşitliliğin diğer bir sebebi ise, özellikle Protestanlığın yoğun bir şekilde artış gösterdiği Güney ve Orta Amerika'da geniş medya ağı ve misyonerliğin yaygınlaşmasıdır (Dark, 2002, s. 68'den akt. Şahin, 2007, s. 82)

Takip edilen dış politikaya dini referanslarla meşruiyet kazandırılması, geçmişte olduğu gibi günümüzde de başvurulan bir yöntemdir. Papa, İslam dünyasına karşı Haçlı Seferleri'ni başlatırken dini referans olarak almıştır. Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen yerlerin Müslümanlardan alınmasının, Tanrı'nın isteği ve her Hıristiyan'ın görevi olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti de, fetih politikasını dini temellere dayandırmış, fetihlerin "ilay-ı kelimetullah" adına yapıldığını ileri sürerek dini meşruiyet sağlama gereği duymuştur. Özellikle İran, ABD ve İsrail'in dış politikalarındaki dini referanslar, daha yakın örnekler olarak karşımıza çıkar. ABD başkanı Ronald Reagan Sovyetler Birliği'ni "kötülük imparatorluğu" (the evil empire), George W. Bush da Kuzey Kore, İran ve Irak'ı "şer eksenini" (axis of evil) olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda İran, ABD'yi "büyük şeytan", İsrail'i de "küçük şeytan" olarak tanımlamıştır. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, 1'inci Körfez Savaşı sırasında koalisyon güçlerine karşı dini ön plana çıkarmış, Irak bayrağına "Allahu Ekber" ibaresini ekleterek hem kendi halkının hem de İslam dünyasının desteğini kazanmayı amaçlamıştır (Şahin, 2007, s. 88-89).

Küreselleşmenin, biri lokal ve modern öncesi ekonomilerin yerine geçen ve dünya ölçeğinde yaygınlaşan kapitalist sistem, diğeri kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler olmak üzere iki temel oluşturucu unsuru, aynı zamanda dini hayattaki canlanmalar ve yeni dini hareketlerin doğmasında da etkilidir. Dünyadaki tüm ekonomilerin küresel kapitalizmin etki alanına girmesi, ekonomik küreselleşme olarak tanımlanmıştır. Neo-liberal ekonomik modelin dünya ölçeğinde yaygınlaşması ve dünyanın sosyo-kültürel bakımdan aynılaşması anlamında dünyayı iyice daraltan kitle iletişim teknolojilerinin kültürel küreselleşmeye yol açtığını söyleyebiliriz. Ancak ilki daha çok küreselleşmenin kültürel homojenleştirici yönünü ortaya çıkarırken, ikincisi heterojenleştirici boyutuyla öne çıkmaktadır. Kitle iletişim teknolojilerinin yoğun kullanımı ve sanayileşmiş ülkelere doğru yaşanan iş göçü dini çoğulculuğa neden olmuştur. Bir yandan ekonomik liberalleşmenin dini alanda meydana getirdiği gelişmeler, diğer yandan dini inanç, pratik ve sembollerin serbestçe dolaşımı, dinin daha özgürlükçü yorum ve algılarına yol açmıştır (Bodur, 2012, s. 214-215). Çapcıoğlu, küreselleşmenin bir sonucu olan tüketim kültürünün, gündelik hayatın büyük bölümünde olduğu gibi dini hayatta da pek çok unsuru gündelik tüketimin bir parçası haline getirdiğini söyler. Ancak dini unsurların tüketimi ifadesiyle kastedilen, söz konusu unsurların tamamen ortadan kalkması değil tüketim kültürü ile birlikte değer kaybına uğramasıdır. Küresel kültürün taşıyıcıları ile karşılaşan birey veya toplumlar, öncelikle kendi kimliğinin belirleyici unsuru olan dine başvurur. Böyle bir durumda din, toplumu ahlaken yeniden şekillendirmek için köktenci ideolojileri tetikleyebileceği gibi kitle iletişim argümanlarından faydalanarak otantikliğini kaybederken küresel maksatların meşrulaştırma aracına da dönüşebilir (2017, s. 153-154). Giddens'a göre küreselleşme, yerel düzeyde olan bitenin kilometrelerce uzaklıkta meydana gelen olaylar tarafından biçimlendirilmesinde görüldüğü gibi, uzak bölgeleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır (1994, s. 62).

Milli Kimlikler ve Küreselleşme: İki Ateş Arasındaki Bayraklar

Kendisini -teritoryal kırmızı çizgilerle tanımlamak suretiyle egemenlik ve otorite alanını net olarak belirleyen- ulus-devletin karşısına konumlandırılan küreselleşme, bütün toplum ve kültürleri istendik bir zeminde birleştirerek aynılaştırma çabalarını devam ettirirken diğer yandan farklılıkları öne çıkaran mikro milliyetçi akımları körükleyerek ulus-devletin ne kadar dirense de paranteze aldığı heterojen kültürel/toplumsal yapısını çözmeye çalışmaktadır. Postmodern dünya ve küresel dokunuşların hâkimiyet alanını daralttığı birleştirici/tekçi yapıyla ulus-devlet ve dinlerden geriye kalan boşluğu, mikro mensubiyetlerle varlıkları zaten devam eden etnik ve dini gruplar doldurmaya çalışmaktadır. Çatlaman kolektif kimlik algılarıyla düzensiz tavırlar sergileyen böylesi topluluklar adına kimlik siyasetini canlı tutmak isteyen çevreler, hedef kitlelerini kimlik savaşçıları haline getirmeye çalışırlar. Uğruna mücadele edilen kimlik algıları, hızla güçlenerek sosyal grup dinamiklerini belirginleştirir. Mevcut, ya da hedef kitleye mevcut olduğu düşündürülen sanal baskıya karşı, sürekli yapılan vurgularla toplumsal farklılıkların altı çizilerek kolektif direniş biçimleri inşa edilir ve yeni, ayrıkça kültürel alanın savunma duvarları sağlamlaştırılır. Bauman, postmodern yaşamın belirsizlikleri ile baş edebilme kaygısının kimlik uzmanlarına talep yarattığını belirtir. Postmodern belirsizliğe kapılan insanlar, insanın zayıflığı ve yetersizliği üzerine vaaz verecek vaizler yerine,

“yapabilirsiniz” diyecek ve nasıl yapılacağını gösterecek kılavuzlara ihtiyaç duymaktadır (2000, s. 254-255).

Yerleşik ulus devletlere yönelik küresel meydan okumalar, kimliğin yabancıya karşı milliyet temelinde yeniden yapılanmasını kısmen güçlendirirken, toplumsal yapılar bundan daha hızlı bir şekilde kitlelere dönüştürülerek duyarsızlaştırılmaktadır. Küresel organizatörlerin dünyaya bulaştırdığı değerler, ötekinin sınırlarını keskinleştirdiği için saldırgan tavrıyla tanımlanan milliyetçiliğin karşısında, çok daha saldırgan ve sınır tanımaz bir iştahla konumlanmıştır. Milliyetçilik süregelen bir şekilde sınırlarını, kültürünü, değerlerini ve vatandaşını korumaya çalışarak savunmacı durumda kalmıştır. Aynı zamanda toplumsalın yerini bireyselin aldığı milenyumda, bireyin kendi kimliğini ifade etmeye ve başkaları tarafından tanınmaya duyduğu ihtiyaç arttığından, eşgüdümlü olarak küresel bakış açısıyla bireyseli oluşturma ve yönetme çabaları da kitle iletişimi sayesinde hız kazanmıştır.

Köklerini etnik bir zamandan ve kök yerinden alan şimdiye kadarki kültür emperyalizminden farklı olarak bu yeni küresel kültür, evrensel ve zamansızdır. Eklektik olmakla zamana ve yere karşı kayıtsızdır. Akışkandır ve kalıptan yoksundur. Bugün her yerden daha fazla Batı’da gelişme göstermiş olmakla birlikte, kitle iletişim araçları ve telekomünikasyon sistemleri eliyle postmodern bir kozmopolitan kültür dünyanın her köşesine taşınmaktadır. Burada, şimdide ve her yerdedir. Tarihi ya da tarihleri olmamakla övünür; kullandığı folklorik motifler şimdi ve gelecek yönelimli, bilimsel ve teknik bir kültürün yüzey dekorasyonu için kuyudan çekilip çıkartılmıştır (Smith, 2010, s. 243).

Karşılıklı ekonomik bağımlılık, teknolojik ilerleme ve anında iletişim üçlüsü, belki de dünyayı, bolluğun paylaşılacağı daha iyi bir düzene götürebilir. Ama daha bu kapı açılır açılmaz, dünyanın çoğu yerinde bir takım kültürel sorunlar, patlak vermiştir. Ekonomik mantık ve kültürel “mantıksızlık” öngörülerinde karşılıklı olarak derin bir paradoksu barındırmaktadır. İlki bize gelecek yüzyılın dünya ulusal ekonomileri arasında küresel entegrasyon çağı olacağını gösterirken, ikincisi, yüzyılın aynı zamanda etnik talepler ve dirilen milliyetçiliklerin de yüzyılı olacağını gösterir (Fuentes, 1999, s. 123). Küresel güçler, ulusal egemenlik kavramını aşındırır, ticaretten iletişime kadar pek çok faaliyeti etkilerken, aynı zamanda ayrıştırıcı araçları artırmışlar, farklı görüşte olma hakkı ne yazık ki farklı olma savaşına dönüşmüştür (Mandela, 1999, s. 305).

Ulus-devlet yapısına karşı kendisini kaçınılmaz olarak dayatan küreselleşme, ulus-üstü, uluslararası ve çok uluslu yapılanmaları devlet mekanizmasının alacağı kararların tamamında etkin duruma getirmiştir. Artık milli sınırlar daha fazla tehdit altında ve kültürler daha klonlanmıştır. Milli kimlikler, hem kendilerini kapsayan küresel kitle kimliğinin -daha doğru bir ifadeyle kimliksizliğinin- hem de alt grupları olarak kapsadığı daha küçük, otokton, yerel kimliklerin aşındırıcı saldırılarına maruz kalmaktadır. Bahse konu aşınma bireysel kimliklerin yeterince güçlü olmadığı, güç dengesinin daha çok kolektif kimlikler yararına bozulduğu toplumlarda geçerlidir.

Milli devletlerin etki alanlarını daraltarak argümanlarını ellerinden almayı, varlıklarını sorgulanır hale getirmeyi ve sembolikleştirmeyi dayatan küreselleş-tir-me, diğer yandan hâlihazırda devletlerin hukuk sistemleriyle tanımlanmış haklara sahip olan özgür

vatandaşlarını, yüzleri birbirinin aynısı olan savunmasız tüketici kitleler haline dönüştürerek postmodern köleler yaratmayı hedeflemektedir.

Küreselleşme ve yerellik arasındaki ilişkinin Robertson tarafından kavramlaştırıldığı şeklinde, yerel kültür, milli kültür ve toplumsal kültür gibi, küresel kültürden de söz etmek mümkündür. Küresel kültürün bir boyutu küresel ölçekte değer ve davranış kalıplarının yaygınlaşmasını, bir başka boyutu ise milli ve yerel kültürlerin küresel ölçekte üretilerek canlandırılmasını ifade eder. Bu anlamda küresel kültür hem milletler arasındaki ilişkilerin, hem de bizatihi küreselleşme sürecinin kendi işleyişinin ürünü olarak ortaya çıkar. Küreselleşme ve yerelleşme terimlerinin kısaltılmasından elde edilen ve nihai anlamda aralarındaki gerilime işaret eden bu süreç *küyerelleşme* ya da *glokalleşme* olarak isimlendirilir (Akca, 2012, s. 138-139).

Küreselleşme süreci, bu tanıma göre, küresel olan ile yerel olanın iç içe geçmelerinin bir sonucudur. Küreselleşme bu çerçevede dünyanın bir bütün olarak sıkışması ve yerellikleri birbirine bağlamasıyla gerçekleşmektedir. Bu aynı zamanda içinde yerelliğin keşfini taşımaktadır. Yerelliği keşfetme küresel süreçler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kültürün küreselleşmesi, bu görüşe bakılırsa, birinci dünyadan üçüncü dünyaya doğru tek yönlü bir akış değildir. Elektronik iletişim, küresel imge ve kimliklerin giderek daha çok paylaşılmasına, birbirine yaklaşmasına ve melezlenmesine yol açmaktadır. Küreselleşme, yalın ve mekanik bir homojenleştirme eşliğinde örgütlenmekle kalmamakta, çeşitli yerelliklerden beslenerek onları evrensel olanlara taşımaktadır. Bu yerel formlarla küresel işleyişin birleştirilmesi sonucunda globalizasyon (küyerelleşme) adı verilen süreç ortaya çıkmaktadır (Kılavuz, 2002, s. 195). Dünya toplumları bir yandan modernleşmenin nimetlerinden daha fazla faydalanmak, diğer yandan kültürel-otokton değerlerine daha fazla sahip çıkmak istemektedirler. Bu yaklaşım, yüzyıl önce ortaya atılan, TI-YONG (temel prensipler için Çince, pratik yararları için Batı dilleri) veya VOKEN-YOSEI (Japon ruhu, Batı tekniği) (Huntington, 2005b, s. 114) tabirlerinde de kendisini gösterir. Ancak manipüle edilme ihtimali de yayılım hızıyla birlikte ivmelenen bir kitle iletişimi söz konusuysen, küresel mecralarda görünürlüğünün arttığını ve kültürlerarası hoşgörüyü artırdığını düşündüğümüz yerellikler, alkol eşliğinde bir akşam sefasına benzer etkiye sahiptir. Kısa süren akşamın sonuna kadar küreselleşmenin etkisine maruz kalarak yerel kültürlerinin yeniden üretilmek suretiyle küresel ölçekte ortaya çıktığı hüsn-ü zannına kapılan milli kimlikler, nimet olarak addettiklerinin ağır külfetler olduğunu hesap pusulası gelinceye kadar anlamayacaklar, ertesi sabah çekilecek baş ağrısı ise yanlarına kar kalacaktır. Çünkü yerelliklerin artan görünürlüğü, acı meyvelerin üzerine dökülen çikolata sosu anolojisinde olduğu gibi sadece kısa bir süre için rahatlama sağlarken, coca-colonizasyona tabi tutulan toplumlar hızlıca yerelliklerinden uzaklaşmakta ve küreselleş-tiril-mektedir. Benzer bir tehdit, dini kimlikler için daha büyük tehlike arz etmekte, yeryüzündeki diğer inançların varlığından her geçen gün daha fazla haberdar olan müntesipler sayesinde din daireleri oldukça geçişken sınırlara sahip olmaya başlamaktadır.

Medeniyetler Çatışması: Tez, Antitez, Sentez ve Yine Tez

Samuel P. Huntington, 1993 yılında Foreign Affairs Dergisi'nde, öncülü Toynbee'nin yarım yüzyıl önce savunduğu çatışma tezinden (2005) hareketle kaleme aldığı çok tartışılan makalesiyle kınından sıyrılan kılıçları görünür hale getirmiştir. Huntington, bu makalesinde

21'inci yüzyılın medeniyetlerin çatışmalarına sahne olacağı savını öne sürmüş ve gerekçelendirmiştir. O'nun faraziyesi, bu yeni Dünya'da mücadelenin esas kaynağının öncelikle ideolojik ya da ekonomik olmayacağıdır. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacaktır. Milli devletler, Dünya'daki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak, fakat global politikanın asıl mücadeleleri, farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecektir. Medeniyet kimliği, gelecekte artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri olmak üzere belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir (2005, s. 22-25). O, tezini altı temel sebebe dayandırır. İlk olarak, medeniyetler arasındaki tarih, dil, kültür, gelenek ve din farklılıkları gerçek ve esastır. İkincisi, dünya küçüldükçe medeniyet farklılıkları daha güçlü hissedilmektedir. Üçüncüsü, milli kimlikleri zayıflatan sosyal değişim ve ekonomik modernleşme süreçlerinin yarattığı boşluğu dini fundamentalizm doldurmaktadır. Dördüncüsü, gücünün zirvesindeki Batı, Batılı olmayan yollardan dünyayı biçimlendirmek için gittikçe daha fazla arzu, istek ve kaynağa sahip olan Batı dışı ülkelerle yüz yüze gelmektedir. Beşincisi, siyasi ve ekonomik olanlara nisbetle daha az değişme istidadı gösteren kültürel hususiyet ve farklılıkların uyuşma ve ayrışmaları da bu yüzden daha kolaydır. Son olarak, ekonomik bölgecilik artmaktadır (2005, s. 25-27). O'na göre, özellikle İslam, kanlı hudutlara sahiptir ve eğer olursa bundan sonra çıkacak bir dünya savaşı, medeniyetlerin çatıştığı bir savaş olacaktır (2005, s. 34-38). Tezine yapılan itirazlara "daha iyi bir fikri olan var mı?" sorusuyla cevap verdiği kısa zaman aralığıyla yazılmış diğer bir makalesinde, insanların kendilerini tanımladıkları ve uğrunda savaşıp öldükleri şeylerin iman, aile, gen ve inanç olduğunu belirtir. Bunun içindir ki medeniyetler çatışması, global siyasetin merkezi olgusu olarak Soğuk Savaş'ın yerini almakta ve medeniyet paradigması dünyada meydana gelen değişikliklerin anlaşılması ve bunlarla baş edilmesi için, diğer herhangi bir alternatiften daha iyi, faydalı bir başlangıç noktası temin etmektedir (2005a, s. 83-84).

Huntington'un tezi, yayınlanmasının hemen akabinde dünya çapında aksi sedasını bulmuştur. Örneğin Ajami, denemede Batı'nın yeterince incelenmediğini, pürüzden ve çatlaktan azade bir görünümde ve kendi kale duvarları içinde düzenli bir biçimde sunulduğunu belirtir (2005). Nitekim başka bir makalesinde Huntington, Batı ve Batı kültürü deyince Grek felsefesi ve rasyonalizmi, Roma Hukuku, Latince, Batı Hıristiyanlığı, Avrupa dilleri, dini ve dünyevi otoritenin ayrılması, kanun hâkimiyeti, sosyal çoğulculuk ve sivil toplum, temsil kurumları, ferdiyetçilik gibi özelliklerin anlaşılması gerektiğini söyler (2005b, s. 110-113). O'nun tezindeki satır aralarında okunabilen genel kaygı, ABD'nin büyük ağabeyliğini yaptığı Batı toplumunun birlik ve bütünlüğüdür. Bartley, Amerikan kültürünün dünyanın her yerine ulaştığı ve yeni Japon payitahtı prensinin Harvard'ta eğitim gördüğü bir küresel entegrasyon mevcutken, şüphelerin yersiz olduğu ve Batı'nın kendisine güvenmesi gerektiğini belirtir (2005, s. 62). Mahbubani, Batı'nın çifte standart oluşturan uygulamalarının, Doğu'daki algısına negatif yönde ivme kazandırdığı ve olası bir çatışmaya bunun sebep olacağını belirtir (2005, s. 66-71). Fukuyama'ya göre Ortadoğu dışında, medeniyetlerin kimliği, milli devlet kimliğine nazaran çok daha zayıf hissedilmektedir. Bugün Avrupa'da yaşayanların çoğu, kendisini Hıristiyanlık medeniyetinin bir üyesi olarak değil, öncelikle bir Alman, bir İtalyan ya da bir İrlandalı, hatta büyük ihtimale Avrupalı olarak görmektedir. Dünyanın diğer bölgelerinde de durum daha farklı değildir. Mesela Çin, Kore, Vietnam ve Singapur Konfüçyen toplumlar olmalarına

rağmen, bunların her biri farklı tercihler ve buna bağlı olarak da farklı ittifaklar içindedir. Böyle olduğu için de, bu ülkeler diğer ülkelerle ve birbirleriyle olan ilişkilerinde hiçbir zaman homojen bir yapı olarak davranmamaktadır. Kültür etkileşimi Huntington'un yorumlarının aksine, kriz ve çatışmaya değil intibak, hoşgörü ve yenilenmeye yol açmaktadır (2005, s. 196-198). Patlayan ve çöken olarak ikiye ayırdığı dünya tanımıyla Ahmed, patlayan Batının, medya üzerindeki egemenliği aracılığıyla kültürel sınırlarını dünyanın bir ucundan diğer ucuna genişletmeyi sürdürürken, geleneksel uygarlıkların buna bazı alanlarda direneceği, bazı alanlarda uzlaşacak ve değişeceklerini iddia eder. O'na göre materyalizmi reddiyesiyle sufi mesaj, *sulh-i kul*'la (herkesle barış içinde olmak) olumlu bir barış ve kardeşlik çağrısına sahip olarak Batı uygarlığının egemen değerlerine karşı bir denge sağlar. Bu çağrı renk ve ırk ayrımından muafır ve zamanın etkisine karşı koyabildiği için özellikle Avrupa'da din değiştirenler arasında hatırı sayılır bir etki kazanmıştır. Kaldı ki postmodern çağda araya keskin sınırlar çekerek bunları korumak artık kolay değildir (2005:227-243). Fransız düşünürler Mongin (2005, s. 290-307) ve Beaudet (2005, s. 308-317), birbirlerini çağrıştıracak şekilde en ilkel kültürlerin bile diğer kültürlerle etkileşim olmadan oluşmasının imkânsızlığı ispatlanmışken, Huntington'un saflaştırdığı ve katıksızlaştırarak çatışacaklarını öngördüğü medeniyetler tezinin kurmaca olduğu ve emperyalizme hizmet ettiğini belirtirler. Sullivan, sadece tezin kavramsal açıdan çürük, olgusal bakımdan yanlış olduğunu belirtmekle kalmaz, aynı zamanda faydasız olarak nitelendirdiği tezin yeni bir kutuplaşmaya kesin katkısı olacağından endişe ettiğini belirtir (2005, s. 338).

Amin, kapitalizmin daima krizlerini, hatalarını ve suçlarını temize çıkaran makul açıklamaları sağlayan akademisyenleri ve siyaset bilimi yazarlarını ödüllendirmeye hazır olduğunu belirtirken, Huntington'un akademik yetkinliğini kimlerin hizmetine verdiğini adeta haykırır. O'na göre kültürler ve dinler sürekli olarak değişmekte ve değişim açıklanabilmektedir. Sistematik bir kültürler çatışması yoktur. Tamamen başka şeylerden kaynaklanan çatışmaların çok daha derin nedenleri vardır. Bu çatışmaların ancak bir kısmı kültürel boyuta sahiptir. Bir kitle mücadelesinin stratejisini belirlemek için, işe içinden geçtiğimiz tarihsel dönemde kapitalizmin çelişmelerini analiz ederek başlamak gerekmektedir (2005, s. 350-358).

Medeniyetleri çatıştıran söz konusu tez üzerine Türkiye'den Ahmet İnel (2005; 2005a; 2005b), Doğu Perinçek (2005, s. 394-396), Ömer Laçiner (2005, s. 444-463), Yasin Aktay (2005, s. 464-473) ve diğer birçok isim fikir serdetmişse de, Binnaz Toprak (2005, s. 388-390), Muzaffer Özdağ (Şenel, 2005, s. 409-420) ve Ahmet Davudoğlu (2005, s. 369-375), düşüncelerini Samir Amin kadar doğrudan ifade eden düşünürler olarak öne çıkmışlardır. Davudoğlu, Huntington'ın medeniyet çatışmaları incelemesinde, çatışma alanları vurgulanırken, kaynaşma, müsamaha ve sentez alanlarının yok farz edildiğini belirtir. O'na göre Huntington'a ait bu yaklaşımın metodolojik bir hata sonucu değil, önceden belirlenmiş teorik bir tercih sonucu olduğunu ortaya koyan ciddi ipuçları vardır. Bu teorik tercih makalenin misyonu ile yakından ilgilidir. Huntington bu tahlil ile Batı medeniyetinin felsefi entelektüel birikimini, sosyal kültür ve uluslararası sistem üzerindeki belirleyici vasfını göz ardı etmektedir. Dolayısıyla da bunalımın vebalini ve ortaya çıkan çatışma alanlarının yükünü, tekeli Batı medeniyeti tarafından hayat alanları gittikçe sınırlandırılmış yerel medeniyetlere ve otantik kültürlerle yüklemektedir. Böylece gelecekteki bunalımın suçluları şimdiden ilan edilmiştir. Bu noktada

Huntington, Fukuyama'nın yarım bıraktığı resmi tamamlar. Oluşturduğu evrensel değerler ve demokratik sistemle insanoglunun nihai hedefini gerçekleştiren Batı medeniyeti (Fukuyama) ve detaydaki bunalımların çıkmasına sebep olan yerel kültür ve medeniyet çatışmaları (Huntington). Fukuyama'nın tezi ile Batı medeniyetinin felsefi ve sistemik unsurları yüceltilirken, Huntington'ın tezi ile başta İslam ve onu takiben Konfüçyanizm olmak üzere diğer bütün kültür ve medeniyetler, çıkan siyasi huzursuzluk ve bunalımların kaynağı ve sorumlusu olarak takdim edilmektedir (2005, s. 371,372).

Her ne kadar Huntington tarafından bilimsel olarak gerekçelendirilmeye ve mantık dairesi içerisinde açıklanmaya çalışılsa da medeniyetler çatışması, manidar zamanlaması dikkate alındığında, iki kutuplu dünyada zıddını kaybeden tarafın, emperyal gelecek kaygısıyla var olmak için düşman yaratmaya ve medeniyetleri çatıştırmaya çalışma gayretinin sosyo-bilimsel dile dökülmüş itirafı görünümündedir. Tek taraflı aktarımlarla küreselleştirilen 3'üncü Dünya ülkeleri, farkında ve rahatsız olmalarına rağmen karşı koymakta güçlük çektikleri bir değişimi yaşamaktadır. Bununla birlikte modern köleliğe zorlandıklarının farkında oldukları ve küyerelleşmenin faydalarına iyimser bir çaresizlikle iman ettikleri halde kültürel aktarımı gerçekleştiren sömürge Batının patolojik tanımlama kalıplarına yüksek bir mahkûmiyet hissi duyarlar. Son olarak küresel aktörler bir yandan *coca-colonizasyon* tabirinin tam karşıladığı şekilde tekil, tıpkıçekim, yüzüstü bir kültürü dayatırken, diğer yandan ulus altında *çokkültürlülük* hatta *çokkültürcülük* kavramlarının hâkimiyeti için janusyen -ikiyüzlü- bir tavırla çatışmaları körüklemektedir. Ancak küreselleşmenin tek taraflı kültürel ve ekonomik aktarımına imkân sağlayan kanallar, aynı zaman ve zemini bulanıklaştırdığı, uzak-yakın, dost-düşman ve iyi-kötü tanımlarını da değiştirdiğinden çatışma her zaman kazanmaya koşullu tarafın lehine sonuçlanmama ihtimalini içerisinde mutlak biçimde barındırmaktadır.

Tranzisyonel Toplum ve Kimlik Savaşçıları

Başlangıçta kimlik politikalarının, modernite ve küreselleşmenin aşındırdığı din, etnisite ve kadim mekanik ilişkiler gibi toplumsal tutunum noktalarına geri dönüşü temsil ettiği söylenebilir de, bütün bu romantik çabaların, düş kırıklıkları ve toplumsal aldatılmışlık duygusunun ardına saklandığı kâğıttan kaleler olduklarının anlaşılması uzun sürmeyecektir. Kimlik siyasetçisi kılıcını gözlerini kapatarak savurduğu ve hareketini sadece direniş üzerine kurguladığı için kitesini yalnızlaştırmak ve marjinal hale getirmekten başka bir şey yapamaz. Bir yandan homojenize ve özdeş olmak için tabanında çatıştığı farklılıkların sayısını artırır ve bireyi diğer tüm kimliklerden arındırırken, diğer yandan iletişim yoksunu hareket giderek kör ve sağır hale geldiğinden, ötekileştirdiği kimlikler hızla varlık gerekçelerini yitirir. Böylece etiketlediği kitle tarafından kimliğin, bir sürecin sonunda inşa edilmiş olduğu göz ardı edilmeye, unutulmaya başlanır. Giderek kutsallaştırılan kimlik, siyasetçisinin atfettiği özelliklerle her türlü zafiyet ve eleştiriden azade hale gelir. Ve sonunda, kitesine kutsal görünen ulu çınar, fiske vuruşuyla yıkılır birgün...

Post-endüstriyel yapı kırsal topluluklarda kente göçü, göç olgusu söz konusu muhacir kitlelerde ekonomik sıkıntıyı, ekonomik sıkıntı ise yeni kimlik arayışlarını beraberinde getirecek, eşzamanlı olarak çok hızlı bir şekilde etnikleşme ve sırf dini gruplarda (tarikat ve cemaat) müntesipleşme süreci de tetiklenmiş olacaktır. Bu bağlamda ülkemizde yaşanan etnikleşme/müntesipleşme sürecinin bir ayağı da belirtildiği üzere üretim ve tüketim

dünyasından dışlanmadır. Çünkü köyden taşı toprağı altın olan kente, feodal kökleri ve kültürüyle birlikte göç etmiş olan geniş aile, kent kültürüyle yüzleştğinde kültürel bir ergime sürecine girer. Kent yaşamında, özellikle gettoda, sıyrıldığı eski kimliğinden sonra, üretim çarkına dâhil olamadığından farklı bir kimlik edinemeyen ve kent kültürünün dayattığı çekirdek aile yapısıyla birlikte mekanik bağları zayıflayan birey, zaten ortalarda dolaşarak kutsal isyan havasıyla kendisine yeni sahipler arayan, etnik/dini grup kimliğine sarılır. Kentin sokaklarında yeni bir kolektif ifade biçimi, coşturucu bir isyan ruhu ve birey aklının kitlenin gücüne kendisini feda ettiği bir kesin inanç² kültü bulduğu için, kitle psikolojisiyle yakarak, yıkarak, korku salarak, dışlandığını düşündüğü yeni ve güçlü kimliği için savaşmak son derece olası bir hal tarzıdır. Bir diğer hal tarzı sosyal şartlar gereği etnikleşmek yerine her iki dünyada kurtuluşa ermek için bir dini gruba bağlanmak şeklinde kendisini gösterir. Onun için kendi hayatı ve mevcut düzen, yıkılıp yeniden kurulması gereken kadar köhnedir. Değersiz ve anlamsız benliğine ihtiyaç duyduğu değeri katacak bir bütünün parçası olmaya her haliyle hazırdır. Kentin sokaklarında değersizleşen, silikleşen benliğinin yerine, öz saygısını yeniden kazandırabilecek bir grup kimliğine, bencil çıkarları feda etmenin verdiği gururu bulur. Bu sayede kitle psikolojisi ve dışlanmış/dışlayan kimliğiyle beraber yıkılan feodal gururunu da tatmin eder. Ezilmiş ve hiçleşmiş bir birey olmaktansa, büyük ve güçlü bir bütünün parçası, ezici gücünü temsil eden bir grubun üyesi olmak çok daha tatmin edicidir. Unutmamak gerekir ki bireyin sahip olduğu kimliklere yüklediği değer, bahse konu kimliğin bireye sağladığı tatmin duygusuyla çok yakından ilgilidir. Ayrılmış etnik ya da dini hareketin önünde set olabilecek en büyük güç, aynı zamanda ekonomik sistemin de yegâne -ya da en büyük ve etkili- kontrolörü olan devlet aygıtının yeterli seviyedeki denetim gücüdür. Bir yönetim mekanizması olarak devletin, her alanda denetim mekanizmasını işletmekten ve hukuk sistemini tüm coğrafyasında eşit ve adil bir biçimde yürütmekten aciz olduğu durumlarda, önüne geçilmek istenen etnik hareketin güçlenerek artması bir yana yenilerine vesile olunması işten bile değildir.

Bu bağlamda, kimlik siyaseti güden çevrelerin güdüledikleri sosyal grupları getirmek istedikleri nokta, direniş kimliğidir. Direniş ve eylemlilik süreci başarıya ulaştıkça, grubun bunu yöneten siyasi elitin yaptıklarına ve mevcut duruma bağlılığı marjinal doyum eşliğini aşmaktan dolayı etkisizleşerek gücünü yitireceğinden, direnişin sürekli başarılı olması, devamı açısından yıpratıcı bir durumdur. Siyasi elit, direniş ve eylemlilik sürecinin kesintiler halinde ulaştığı başarı ya da düzensiz aralıklarla yaşadığı başarısızlığın, oluşturmaya çalıştığı kimliklenme süreci için uzun vadede, sürekli başarıdan daha sağlıklı sonuçlar doğuracağını bilir.

Sonuç

Küreselleşme, sürekli ve hummalı bir çabayla bütün renkleri aynı palette birleştirerek ortaya tarif edilemeyen ya da herkes tarafından farklı tariflerle açıklanan bir renk çıkarmaya çalışmaktadır. Bunun için başta kitle iletişimi olmak üzere mal ve paranın sınır tanımayan hareketli karakterleri oldukça kullanışlı araçlar olarak öne çıkmaktadır. Karşılaştığı en büyük direnç noktaları, eksik yönlerini tamir etmeye çalışarak milli kimliklerini sürekli yeniden inşa eden ulus devletlerdir. Bu durumda milli kimliklerin de aslında sanıldığı kadar homojen

² Kesin inançlı bireyin zihni yapısı ve kitle hareketlerinin anatomisi konusunda detaylı ve saptayıcı bir çalışma için Bkz. Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar*, (Çev. Erkil Günür), İm Yayınları, İstanbul, 2005.

olmadığını ispat etmek için mikro milliyetçi hareketlerle zayıflatmaya çalışmak küreselleş-tirme aktörleri için asla ihmal edilmeyen bir yöntemdir. Yukarıdan bilindik kanallar ve biteviye küresel aktarımlar marifetiyle aşındırılan milli kimlikler, eşzamanlı olarak aşağıdan da mikro milliyetçi çabalar ve canlandırılan ulus altı etnikleşmeler vasıtasıyla çatlatılarak parçalanmaya çalışılır. Batılı değerlerin aktarımı olarak da tanımlanabilecek olan küreselleşme ve postmodern kültürün en belirgin hedeflerinden bir diğeri de monist/tekçi yapısıyla İslam dinidir. Batılı sağlıksız İslami tanımlamalar, İslam'ı postmodern bir kalıba oturtma ve tıpkı Hıristiyanlık'ta olduğu gibi gökyüzüne, öte dünyaya hapsedme çabalarına karşılık, sadece bireysel zihni yapıyı değil aynı zamanda dünyevi-sosyal hayatı düzenleme iddiası olan İslam dini, savunmacı pozisyonunda kalmıştır.

Milli kimlik, uzun soluklu, aralıksız ve çift taraflı küresel saldırılar karşısında varlığını devam ettirmek için öncelikle bileşenlerini sürekli olarak güncellemeli, varlığına yapılan saldırıları içerik ve dayanaktan yoksun bırakacak vizyoner adımları hayata geçirme konusunda eline çabuk ve mahir davranmalıdır. Özellikle içeriden kolektif yapısına zarar verme ihtimali olan mikro milliyetçi akımlar, ulus altı oluşumlar ve güç devşirme çabasındaki kökü dışarıda sırf dini grupları marjinalleştirmek suretiyle hedef kitlelerini daraltarak yok etme çabası devamlılık arz etmelidir. Aynı doğrultuda öz itibariyle aynı ancak zahiren farklı tehditlere maruz kalan İslam dini için de çözüm arayışları benzer istikamete sahip olmak durumundadır. İslam, Batılı, postmodern aktarımların karşısında özüne sadık kalarak söz konusu postmodern dile galebe çalabilecek bir lisan geliştirmek suretiyle mevcut vizyoner potansiyelini görünür kılmalı, kendi alt-kültür bileşeni olarak ortaya çıkan ve içerik kaybı/tahrifine sebebiyet verme ihtimalini barındıran sırf dini grup ve yapılanmalar konusunda postmodern hassasiyetlerle daha dikkatli tavır geliştirmelidir.

Küreselleşme, ulus kimlikleri parçalayarak mikro milliyetçi/etnik/çatışmacı kimlikleri ve kimlik savaşçıları körükler, yayılmacı dinleri parçalayarak içeriden öncelikle sırf dini gruplar, yeni dini hareketler türemesinin yollarını açar. Coca-colonizasyon, otokton kültürleri renksiz, kokusuz, tatsız, tuzsuz fabrikasyon ve gündelik ürünlere, bireyleri ise mimiksiz, suratsız otobotlara dönüştürür. Bu süreç, kültür endüstrisi ürünlerinin pompalandığı bireylerde önce sıradan seçenekler, sonra ise aynı seçeneklerin dayatıldığı kısırdöngüler oluşturur. Birey, seçme ayrıcalığını yaşadığı renklerin kısa sürede dokusuna zerk edildiğini, baştaki seçeneklerin vazgeçilmesi düşünülemeyen zaruret ve ihtiyaçlar haline geldiğini fark edemeyecek kadar kendinden geçmiştir. Bu arada küresel organizatörler tarafından yapılandırılan ve önüne kattığı her şeyi tozlaştıran bu makinede öğütülmeye direndiği görüntüsünü veren din temelli terör örgütleri, mahalli kültürleri ve dini kolektif kimlikleri konusunda hassasiyet taşıdığı için sürekli marjinalleşen bireyler sayesinde üstlendikleri küresel rollerini oynarlar. Bu rol, ürettikleri terör sayesinde ulusal direnç mekanizmalarının kırılması ve küresel sermayenin sömürge ordularıyla dünyanın istedikleri her coğrafyasında barışın tesisi için gösterdikleri varlığın meşrulaştırılmasıdır. Aslında birinin diğeriyle bağlantısının olmadığı zannedilen faaliyetlere sahne olan bu süreç, şimdilik hep aynı sonucu doğurmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Kaynakça

- Ahmed, E.S. (2005). Medya Moğolları Bağdat Kapısında. Levent Cinemre (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.227-244). Ankara: Vadi.
- Ajami, F. (2005). Davet: Fakat Dediler ki Kulak Vermeyeceğiz. Mehmet Öz (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.50-59). Ankara: Vadi.
- Akca, Ü. (2012). *Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği, Dün ve Yarın*. Ankara: Altınpost.
- Aktay, Y. (2005). Eskatolojilerin Sonu'ndan Çatışmanın Devamına. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.464-473). Ankara: Vadi.
- Amin, S. (2005). Emperyalizm ve Kültürelcilik Birbirini Tamamlıyor. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.350-358). Ankara: Vadi.
- Bartley, R.L. (2005). Batı Kendisine Güvenmelidir. Erol Göka (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.60-65). Ankara: Vadi.
- Baudrillard, J. (2018). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Oğuz Adanır (Çev.), Ankara: Doğu Batı.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. İsmail Türkmen (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Beaudet, P. (2005). Atina ve Mısır'da, Antik Uygarlıklar ve Batı'nın İcat Edilmesi. Kadir Cangızbay (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.308-317). Ankara: Vadi.
- Bodur, H.E. (2012). Küreselleşme ve Din. *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde (s.211-219). Ankara: Grafiker.
- Coştu, Y. (2003). Homojenlik ve Heterojenlik Arasında Küreselleşme-Din İlişkisi. *İslâmiyât*, 6(2), 67-76.
- Çapcıoğlu, İ. (2017). *Küreselleşme Kültür ve Din*. Ankara: Otto.
- Dark K.R. (2002). Large Scale Religious Change and World Politics. *Religion and International Relations*. New York, 50-82.
- Davudoğlu, A. (2005). Fukuyama'dan Huntington'a: Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.369-375). Ankara: Vadi.
- Fuentes, C. (1999). Federalist Yol. Belkıs (Çorakçı) Dişbudak (Çev.), Nathan Gardels, Wole Soyinka (Ed.), *Yüzyılın Sonu* içinde (s.123-128). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Fukuyama, F. (2005). Savaşların Geleceği. Kadir Koçdemir (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.195-208). Ankara: Vadi.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Ersin Kuşdil (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Huntington, S.P. (2005). Medeniyetler Çatışması mı?. Mustafa Çalık (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.22-49). Ankara: Vadi.
- Huntington S.P. (2005a). Cevap: Medeniyetler Çatışması Değilse Nedir? Soğuk Savaş Sonrası Dünyasının Paradigmaları. Mehmet Öz (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.72-84). Ankara: Vadi.

- Huntington, S.P. (2005b). Batı Tektir, Ama Evrensel Değildir. Fazıl Osman Yıldırım (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.108-122). Ankara: Vadi.
- Hoffer, E. (2005). *Kesin İnançlılar*. Erkil Günnur (Çev.), İstanbul: İm.
- İnsel, A. (2005). Yeni Sağ ve Uygarlıklar Savaşı. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.376-377). Ankara: Vadi.
- İnsel, A. (2005a). Yeni Sağ ve Uygarlıklar Savaşı II. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.378-379). Ankara: Vadi.
- İnsel, A. (2005b). Totalitarizm Umacısı ve Yumuşak Konsensüs. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.380-381). Ankara: Vadi.
- Kılavuz, U.M. (2002). Küreselleşen Dünyada Din. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 11(2), 191-212.
- Laçiner, Ö. (2005). Yeni Bir Çağın Eşiğinde Kültürel Kaynak ve Kimlik Üzerine Bir Çerçeve. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.444-463). Ankara: Vadi.
- Mahbubani, K. (2005). İnhitatin Tehlikeleri: Diğerlerinin Batı'ya Öğrettikleri. Mustafa Çalık (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.66-71). Ankara: Vadi.
- Mandela, N. (1999). Ulus-Devletin Silinişi. Belkıs (Çorakçı) Dişbudak (Çev.), Nathan Gardels, Wole Soyinka (Ed.), *Yüzyılın Sonu* içinde (s.303-310). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Mongin, O. (2005). Jean François Bayart ile Mülakat: İdeoloji Olarak Kültürcülük Üzerine. Ruşen Çakır (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.290-307). Ankara: Vadi.
- Perinçek, D. (2005). Hıristiyan-Müslüman Çatışması. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.394-396). Ankara: Vadi.
- Smith, A.D. (2010). *Milli Kimlik*. Bahadır Sina Şener (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Sullivan, A. (2005). Muhafazakârlık, Çoğulculuk ve İslam. Melih Yürüşen (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.337-349). Ankara: Vadi.
- Şahin, M. (2007). *Din-Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenel, Ş.A. (2005). Medeniyetler Çatışması Üzerine Muzaffer Özdağ İle Mülakat. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.409-420). Ankara: Vadi.
- Toprak, B. (2005). Huntington, Batı'nın Önyargılarını Yansıtıyor. Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.388-390). Ankara: Vadi.
- Toynbee, A. (2005). Medeniyetlerin Karşılaşması. Ufuk (Uyan Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması* içinde (s.359-365). Ankara: Vadi.
- Yapıcı, A., Yıldırım M. (2003). Küreselleşme Sürecinin Dini Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Dini Araştırmalar*, 6(17), 117-138.
- Yorulmaz, M. (2012). Din ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Kimlik Arayışları- Yapısal Bir İçerik Analizi. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları*, 3(2), 59-74.

Siyasal İletişim Bağlamında Asker-Siyaset İlişkileri: 'Vesayet'ten 'Kurumsal Çatışma'ya 'Normalleşme' Süreci

Military-Politics Relations in Context of Political Communication: The "Normalization"
Process from "Tutelage" to "Institutional Conflict"

Dr. M. Mücahit Küçükylmaz¹

Başvuru Tarihi: 13.09.2019

Kabul Tarihi: 03.12.2019

Öz

Türkiye'de pek çok darbe ve antidemokratik sürece şahitlik eden asker-siyaset ilişkilerini, 1960'a kadar vesayet, 2007'ye kadar kurumsal çatışma, sonrasında ise normalleşme kavramlarıyla tanımlayan bu makale, öncelikle ordu ile siyasal iktidar arasında ilişki boyutundan iletişim boyutuna geçilmesini demokrasi lehine bir kazanç olarak kabul etmektedir. Devlet içi bürokratik kanallarla da hızlanan siyasal iletişim süreci hem bir normalleşme eğilimini başlatmış, hem de tarafların birbirini daha iyi anlayarak demokrasi, ekonomik refah, kalkınma, sivil toplum gibi ortak paydalarda buluşmasını hızlandırmıştır. 2003 yazında MGK Genel Sekreterliği'nin yapısında meydana gelen değişiklikler, Nisan 2007'deki e-muhtıraya hükümet tarafından verilen tepki, 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi ve sonrasında Genelkurmay Başkanlığı'nın Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanması sivil ve iyimser bir yaklaşımla, 'kurumsal çatışma' döneminin sonu-'normalleşme' sürecinin işaretleri olarak değerlendirilmektedir. Halen devam eden normalleşme eğiliminin medya, sivil toplum kuruluşları ve kamusal mekanizmalar üzerinden işlemeye başlayan siyasal iletişim süreçlerinin de etkisiyle demokratikleşme yönünde seyrettiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asker-Siyaset İlişkisi, Siyasal İletişim, Vesayet-Kurumsal Çatışma-Normalleşme süreçleri, Demokratikleşme

Abstract

This article, which defines the military-politics relations in Turkey, which have witnessed numerous coups and anti-democratic processes, as tutelage until 1960, as institutional conflict until 2007 and as normalization thereafter, acknowledges the transition from a relationship into communication between the military and the political power as a gain for democracy. The

¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı, mmucahit@gmail.com, ORCID ID: 0000 0003 2902 3719

political communication process, which has gained momentum via bureaucratic channels within the state, has initiated a normalization trend while also accelerating the course in which the parties better understood each other and met on common grounds such as democracy, economic welfare, development and civilian society. The changes made in the structure of the Secretariat General of the National Security Council in 2003, the government's reaction to the memorandum in April 2007, the attachment of the General Staff to the Ministry of National Defense following the July 15 coup attempt staged by the Fetullah Terrorist Organization (FETO) are, in a civilian and optimistic approach, viewed as signs indicating to the end of the "institutional conflict" era and to a "normalization" process. The article proposes that the ongoing normalization trend advances towards democratization as a result of the political communication processes which have begun to work via media, civilian society organizations and public mechanisms.

Keywords: *Military-Politics Relations, Political Communications, Tutelage-Institutional Conflict-Normalization processes, Democratization*

Giriş

Askerin ve zaman zaman polisin siyasal yaşam içindeki rolünün söz konusu edildiği, tartışıldığı ve eleştirildiği günümüzde, konuya sivil ve iyimser bir yaklaşım içeren bu makale, öncelikle denklemde 'siyasal yaşam' ve 'siyasal iletişim' kavramının varlığından bahsetmenin bile başlı başına bir tekâmül göstergesi olduğunu savunmaktadır. Tarihsel gelişim süreci içinde de görüleceği üzere, Osmanlı Devleti'nin 1699 Karlofça Anlaşması sonrası fark edilen Avrupa modernleşmesi ile arasındaki mesafe, beraberinde Lale Devri'ni getirdikten sonra, asker bürokratların inisiyatifi ele aldığı bir ıslahatlar döneminin başlamasına neden oldu. Bu aynı zamanda Mühendishane-i Bahri Hümayun, Mühendishane-i Berri Hümayun, Nizam-ı Cedit, Sekban-ı Cedit, Asakir-i Mansure-i Muhammediye, hatta Tanzimat ile ıslahat fermanları ve I., II. Meşrutiyet ilanlarında görülen askerî ağırlığın, dolayısıyla vesayet rejiminin kurumsallaşmasını kolaylaştırdı. Sivil siyaset, askerleri veya asker kökenli yöneticilerin belirlediği, izin verdiği ve yerine göre daraltıp genişlettiği alanlarda yapılan; yönlendirilmesi, denetlenmesi ve asker'in 'vasi' konumunu tehdit ettiği durumlarda da iptal edilmesi gereken bir alan olarak görüldü.

Türkiye'deki siyasal iletişim bağlamında asker-siyaset ilişkilerini 'vesayet', 'kurumsal çatışma' ve 'normalleşme' şeklinde üç kavram etrafında ele alan bu makale, söz konusu kavramları, dönemselleştirmeye tâbi tutmakta ve ağırlıklı olarak, vesayet geleneğinin köklerini araştırmakta ve halen tamamlamak üzere bulunduğumuz 'kurumsal çatışma' dönemine odaklanmaktadır. Buna göre, aslında kökleri uzak geçmişin tarihsel ve sosyo-kültürel alışkanlıklarına dayanan vesayet dönemi, modern zamanlarda ortaya çıkan fark ediş ve algı nedeniyle, Lale Devri'nden başlatılarak, ilk serbest seçimlerin başarıyla gerçekleştirildiği 14 Mayıs 1950'ye kadar

getirilmektedir. Sivil siyasetin etkin ve yetkin bir aktör olarak iktidar ilişkilerine dâhil olduğu 1950 sonrası, asker-siyaset ilişkisinin gerilimli fakat iki bağımsız aktör arasında yürütülmesi ve mücadelenin kurumlar arası bir nitelik kazanması yüzünden ‘kurumsal çatışma’ dönemi olarak adlandırılmaktadır. 2003 yazında MGK Genel Sekreterliği’nin yapısında meydana gelen değişiklikler, Nisan 2007’deki e-muhtıraya hükümet tarafından verilen tepki, 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi ve sonrasında Genelkurmay Başkanlığı’nın Millî Savunma Bakanlığı’na bağlanması sivil ve iyimser bir yaklaşımla, ‘kurumsal çatışma’ döneminin sonu-‘normalleşme’ sürecinin işaretleri olarak değerlendirilmektedir.

‘Askerî Vesayet’ Dönemi

Kadim çağlarda en güçlü ve somut şekli Roma İmparatorluğu’nda görülen bir klasik idare biçimine sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘askerî vesayet’ olgusundan söz etmek bugünden yapılmış bir yorum olacak ve aslında anakronik bir nitelik taşıyacaktır. Zira zaten savaş ve fetih kavramlarını merkeze alan ve doğal olarak askerî karakteri ön planda bulunan imparatorluk yapısı içinde, kendisi de bir yönüyle asker olan Sultan ile birlikte ordunun vasi konumu, tartışma yaratacak değil, olağan bir durumdu. Ancak kapıkulları ve yeniçerilerden oluşan ordunun zamanla sultandan ayrışması ve bir güç temerküzü halinde ortaya çıkması, vesayet kavramının süreç içerisinde anlamlı bir konuma gelmesinde rol oynamıştır. Sultan-ordu ayrışmasının kökleri, Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra 1566’da başa gelen II. Selim ve III. Murad’ın ordunun başında sefere gitme âdetini terk ettikleri döneme kadar götürülebilir. Sonraki padişah III. Mehmet 1596 yılında Haçova meydan savaşını, ordunun başında, fakat güçlülük kazanmış; IV. Murad gibi asker ile iç içe padişahlar gelmiş de olsa, ordu-sultan kopukluğu, şehzadelerin sancaklarda yetişmesi esasının bırakılarak veliahtlıkta ekber-erşad sistemine geçişin de etkisiyle, gittikçe artmıştır.

1683 yılında Viyana yenilgisiyle başlayıp 1699’da Karlofça Anlaşması’nı netice veren Kutsal İttifak Savaşları, Avrupa’nın modernleşme sürecinin askerî teknolojik alanda görülmesine ve ıslahatların ordu merkezli olarak başlatılmasına zemin hazırladı. Kendisi de bir asker-bürokrat ve sultana damat olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın önderlik ettiği Lale Devri, sadece Osmanlı modernleşmesinin başladığı değil, aynı zamanda sultanın yönetim faaliyetinde adım adım gerilediği, buna karşılık askerî bürokrat sınıfın daha fazla söz sahibi olduğu dönemin başlangıcı sayılabilir. Osmanlı modernleşmesinin sürükleyici sınıfı olarak ortaya çıkan askerler, bir yandan Avrupa ile öncelikli olarak ilişki kurma ve yeniliklerden haberdar olma imtiyazına kavuşurken, diğer yandan da bu imtiyazı toplum içinde bir itibar ve sonraki süreçte iktidar aracı haline dönüştürdüler. “Kapitalizm, 19. yüzyılda, Osmanlılarda asıl çıkarlarını batıcı-laik-kapıkulu ya da bürokratlar eliyle sağladı. Yönetici bürokratlar, devlet mekanizmasındaki otonomileriyle batı kapitalistleri, finans baronları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiyi sağladılar.” (Küçükömer, 2007, s. 137).

Yaygın kanaatin aksine, 1826’da Yeniçeri Ocağı’nın sultan II. Mahmud tarafından kanlı bir baskınla ortadan kaldırılması ordunun konumunu zayıflatmadı; zira ona alternatif olarak kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye (Muhammed’in Yardımcısı Askerler) de, daha modern ve donanımlı bir orduydü. Yine Türkiye’de sivilleşme ve toplumsal eşitsizlikleri

giderme yönünde atılmış ilk büyük adım olarak görülen 1839 tarihli Tanzimat Fermanı da, benzer şekilde askerî bürokrasinin itibar kazancına, maddi gücü de eklemesine neden oldu. Sultanın elinden alınan birtakım imtiyazlar, topluma verilmesi gerekirken, onu temsil edecek bir siyasal aktörün bulunmaması, daha açık deyişle, aynı dönemde Avrupa’da karşılaşılan üretici burjuva sınıfının Osmanlı toplumunda oluşmaması nedeniyle, asker ve bürokrat sınıfın elinde kaldı. Bu yalnız hukuki hak ve özgürlükler bağlamında değil, iktisadi düzlemde gerçekleşen ticari faaliyetler ve sermayenin siyasal bir güç olarak ortaya çıkışı konusunda da görülen bir durumdu. Yine Küçükömer, “Kapitalizm, karşısında Osmanlı burjuvazisi bulamadığından, ilişkilerini doğrudan devletin, artık yönetimine hâkim görünen bürokratlar kanalından geliştirebilirdi. Osmanlı toplumunun devlet yapısı, Osmanlı toplumuna nüfuz edebilmenin yolunu, bürokrasiden ancak açıyordu” (2007, s. 137) ifadeleriyle bu gerçekliğe işaret etmektedir. Bir bakıma, toplumun, o dönem için, iç ve dış şartların zorlayıcı etkisiyle kendisine verilen hakları bir muhatap olarak teslim alacak temsil niteliğini haiz olmaması, sahip olduğu iktidar araçlarının sayısı çoğalan, sultan dışındaki yönetici sınıfa yaradı ve imparatorluk hızla bir memurlar devletine dönüştü. Tanzimat’a gelinceye kadar, yüksek rütbeli asker ve bürokratların “makama mahsus” addedilen ve görev süresinin bitiminde devlet hazinesine geçen malları ve kullandıkları eşyalar, Tanzimat sonrası kendilerine ait olmaya ve ölümlerinin ardından da veraseten intikal yoluyla yakınlarına geçmeye başladı.

“Örneğin reformların mimarı olan Mustafa Reşit Paşa’nın (Ö. 1858) varisleri 1970’lerde bile İstanbul civarında büyük miktarda değerli araziye sahip olmaya devam ediyorlardı. Modern eğitim ve bilgiler aracılığıyla sahip oldukları otorite tekeline yeni bir yasallık ve meşruiyet temeli sağlayan modernist elit de 1930’larda bir devlet ilkesi haline getirilen devletçilik uygulamasıyla bütün ekonomik kaynakların potansiyel sahibi haline geldi.” (Karpat, 2009, s. 168).

Benzer şekilde Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ve çok partili yaşama geçilirken gündemin ilk sıralarında olan toprak reformu konusuna değinen Küçükömer de, 1925 yılında Mustafa Kemal’in 154 bin 709 dönüm toprağa sahip olduğunu, toprak ağası sayılan Adnan Menderes’in ise idam edildiği zaman arkasında ancak 4 bin dönüm kadar bir arazi bıraktığını söylemektedir. (Küçükömer, 2007, s. 230)

19. yüzyıl başında, sultan ve ordu dışında başka bir güç odağı olarak çevreden gelen, çoğunlukla Rumeli kökenli ayan ve eşrafın iktidar denkleminde dâhil olmaya çalıştıkları görülmektedir. Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa’nın III. Osman yerine II. Mahmud’u Osmanlı tahtına geçirmesi ve 1808’de imzalanan Sened-i İttifak, bu zümrenin padişah karşısında bir muhatap olarak yer aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Fakat bir süre sonra II. Mahmud, belirleyici bir güç odağı olarak devlet yönetiminde yer almaya başlayan âyanları ezecek ve yeni oluşturduğu bürokratik sınıf içerisine karışmalarını sağlayacaktır. Bu tercih, kısa vadede sultanın iktidar konumunu pekiştiren bir etki yapsa da, gerçekte, yüzyıl ortasına doğru görüleceği üzere, askerî bürokrat sınıfı daha da tahkim eden bir katılım halini alacak; sultan-ordu kopuşunu hızlandıracaktır.

1856 Islahat Fermanı ile I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinin ortak özelliği, iktidara ilişkin bazı yetkilerin sultandan halk adına alınıp asker bürokrat sınıfa devredilmesidir. 1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, 1913 Babıâli baskını ve 1914'te Sultan Reşad ve Meclis-i Mebusan'ın haberi bile olmadan I. Cihan Harbi'ne girilmesi, askerî bürokratik yöneticilerin nedenli geniş ve layüs'el bir iktidar alanı elde ettiğini göstermektedir. Böylece, ekonomik ve siyasal gücün sultan ile reaya arasında devasa bir yapı halini alan bu sınıfta temerküz etmesi, 20. yüzyıl başında, ülke siyasetinin İttihatçı vesayet altına girmesi sonucunu doğurmuştur. Başta belirtilen anakronizme düşmeden 'vesayet' sözcüğünün yerine ve zamanına uygun olarak kullanılabilmesi, sultanın tasfiyesi, yani II. Meşrutiyet'in ardından II. Abdülhamid'in halli ile gerçek anlamda mümkün olmaktadır. Aynı zamanda sivil siyasetin de ilk nüveleri olan fırkaların ortaya çıktığı bu dönemde, padişah otoritesinin boşluğunda asker-sivil geriliminin yaşanmaya başlaması ve siyasetin tanzim edilmek istenmesiyle, vesayet kavramı da anlamlı hale gelmiştir.

Demokrasinin bir olgu değil, kavram olarak bile gündeme gelmesinin zor olduğu 20. yüzyıl başı Osmanlı yönetiminden hemen sonra, yeni kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Batı kökenli siyasal kavram ve değerlere daha geniş bir yer verme iradesi sergiledi. Saltanatın ve hilafetin ilgası, Cumhuriyet'in ilanı, uzun süre tek parti ile devam edilse de, ilke olarak siyasal partilerin varlığının kabulü, Batılılaşma ve çağdaşlaşma yönünde inkılapların gerçekleştirilmesi Cumhuriyet yönetiminin halk idaresine yatkınlığının belirtileriydi. Sonuçta arkalarında bir hanedan adı ya da soylular zümresinin desteği bulunmayan, daha çok toplumun orta ve alt kesimlerinden çıkararak genellikle askerî okullardan yetişmiş kişilerden oluşan Cumhuriyet idarecileri için en başta yönetimin meşruiyeti açısından ulus (halk) gücüne dayanmak en rasyonel tercih olarak yorumlanabilir. Üstelik Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Habsburg, Rus Çarlığı'nda da Romanoflar gibi son hanedanlıkların da I. Dünya Savaşı ile tarihe karışması ve Avrupa coğrafyasında ulus-devletlerin, oluşumlarını neredeyse 50 yıl öncesinden tamamlamış olmaları Türkiye Cumhuriyeti'nin, geç de olsa, Osmanlı Devleti'nin küllerinden bir ulus-devlet olarak doğmasının nedenleri arasında sayılabilir. Ancak "çoğunluğun yönetimi" anlamındaki Cumhuriyet'i kuran ve halkı, kendi kendisini yönetmeye çağıran Kurtuluş Savaşı önderleri de bir bakıma ülkede yeni askerî-bürokratik elit kimliği kazanmış kişilerdi. İnsel'e göre, "Yeni' bürokrasinin hiç de esnek olmayan yapısı, özellikle üç ana ilke çevresinde biçimlendi: Laiklik, cumhuriyetçilik ve ulusçuluk. Bunların kısmen de olsa tartışma konusu yapılması devlet terörünün ortaya çıkması için yeterliydi. Üç ilke bunları tamamlıyordu: Halkçılık, inkılâpçılık ve devletçilik." (İnsel, 1996, s. 119-120). Burada yeni ulus-devletin öngördüğü ve 1931'de CHF'nin programında yer alan ilkeler arasında "demokratlık" diye bir kavramın bulunmaması dikkat çekicidir. Yine İnsel, "İktidarın, laikleşme tasarısını eleştiren her tür gösteri karşısında derhal ve şiddet kullanarak tepki göstermesi Jöntürkler'in benimsediği temel siyaset anlayışından farklı değildi: Diktatörlüğe özgü yöntemler kullanarak toplumsal değişimi dayatmak" demektedir (İnsel, 1996, s. 120). O halde "Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir" (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1. madde, 20 Ocak 1921) ifadesinde somutlaşan halkın kendi yönetimi üzerinde söz sahibi olması durumu, bizzat toplumsal bir talep ve onun sonucunda verilmiş bir mücadeleyle değil; yeni elitlerin daha sonra tebaaya bahşedeceği bir lütufla gerçekleşmekteydi.

Eğer demokrasi, mevcut toplumsal yapıyı dönüştürmek yerine onu esas kabul eden ve yönetim erkinin ve işlevlerinin belirlenmesinde halka söz veren bir rejim ise, “elitist bir toplumsal dönüşüm projesi ile demokratik kurum ve süreçlerin uyuşmazlığı ortadadır.” (Dağı, 1998, s. 188). Bununla birlikte demokratik yönetim yapılarının öncüsü olan Fransa ve bazı diğer Avrupa ülkelerinde yaşanan çatışmaların ve kanlı süreçlerin, Türkiye gibi demokrasinin devlet kontrolünde ve tedrici olarak topluma ve siyasal yaşama zerk edildiği örneklerde, yerini daha yumuşak bir geçiş dönemine bıraktığı da bir gerçektir.

Türkiye’de II. Meşrutiyet döneminden başlayarak kurulan tüm siyasî partilerin yönetici kadroları, dar anlamda asker-sivil bürokratlardan oluşmuştur (Kaçmazoğlu, 1998, s. 148). Cumhuriyet döneminde 1945’e kadar kurulan 24 parti arasında yönetici kadrosunu askerî-bürokratik elitin oluşturmadığı tek örnek olarak Nuri Demirağ’ın Milli Kalkınma Partisi sık sık zikredilmektedir. (Kaçmazoğlu, 1998, s. 148). Ne var ki Demirağ’ın yol arkadaşı Cevat Rifat Atilhan’ın emekli bir general olması bu savı tartışmalı hale getirmektedir. Demokratik kültürün, sınıf ayrışmasının ve siyasal partiler yoluyla yönetime katılma anlayışının henüz yerleşmediği saltanat döneminde ve onu izleyen Cumhuriyet’in ilk yıllarında karizmatik liderlerin söz sahibi olduğu bir toplumsal atmosferde, yönetici kadroların asker-sivil bürokratlardan oluşması aslında doğal bir sonuçtur. Bu durumda Cumhuriyet döneminde çok partili ortamın tam anlamıyla mümkün olduğu 1945’e kadar kurulan partileri birbirinden ayıran en önemli fark, onların “muvazaalı” ya da “müsaadeli” olup olmamaları noktasında ortaya çıkmaktadır. İki de hüsrarla sonuçlanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası girişimlerini birbirinden ayıran temel özellik de ilkinin mevcut iktidar merkezinden izinsiz, ikincisinin ise Reisicumhur Mustafa Kemal’in bizzat telkiniyle muvazaalı olarak kurulmuş olmalarıdır. Yoksa TCF ile SCF’nin kurucu şahsiyetlerinin toplumsal kökenleri ve sınıfsal aidiyetleri bakımından birbirlerinden pek bir farkı bulunmamaktadır. TCF, genel seçime girmez ve herhangi bir kitlesel örgütlenme gerçekleştirmeye fırsat bulamazken; SCF ise kısacık siyasal yaşamında katıldığı tek seçim olan 22 Ekim 1930 belediye seçimlerinde geniş halk kesimlerinden ilgi görmüş olmasına rağmen, Ahmet Ağaoğlu’nun deyişiyle, seçimleri “her yerde tabiatıyla Halk Fırkası” kazanmıştır. Zira ona göre, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın kazandığı çoğunluk “halktan gelmeyip, polis ve jandarma ile bunların hakikî reyler yerine sahte reyler koymalarından” ileri gelmiştir (Ağaoğlu, 1994, s. 93).

Askerî vesayetın sivil siyasete tam anlamıyla nüfuz ettiği dönem 1946–50 arasındaki geçiş dönemine kadar sürmektedir. Zira Cumhuriyetin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere, Kazım (Karabekir) Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Fethi (Okyar) Bey, İsmet (İnönü) Paşa, Refet (Bele) Bey ve Rauf (Orbay) beyler gibi önder kadronun neredeyse tamamı Osmanlı İmparatorluğu’nun önde gelen genç ama savaş tecrübesine sahip askerleridir. TCF ve SCF gibi sivil siyaset girişimleri de, demokratik ortamı besleyen örnekler olmaktan çok, askerî önderlerin kendi aralarındaki güç savaşlarıyla bağlantılıdır. Fevzi Çakmak Paşa’nın Genelkurmay Başkanı olduğu, Cumhurbaşkanlığında da asker kökenli Atatürk veya İnönü’nün oturduğu dönemde, siyasal gücün ordu ile iktidar çekişmesine girecek evsafı olmaması nedeniyle, kurumlar arası çatışma

görülmemekte; tam anlamıyla bir askerî vesayet hüküm sürmektedir. Ancak 1950'lere gelindiğinde hem demokratik siyasetin çeşitli iç ve dış etkenlerle güç kazanması, hem de ordunun Soğuk Savaş şartlarında NATO gibi uluslararası bağlantılara sahip olmaya başlaması, siyaset ve askerînin ülke içindeki konumlarını sık sık kurumsal çatışmaya girecek şekilde etkilemiştir.

'Kurumsal Çatışma' Dönemi

Bir diğer deyişle, askerî vesayet zayıflaması anlamı taşıyan kurumsal çatışma döneminde, siyasal güç ile askerî gücün doğrudan ya da oluşturdukları denetleyici, dizginleyici, yönlendirici kurumlar üzerinden sık sık bir iktidar mücadelesi yürüttükleri görülmektedir. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 tarihleri, kurumsal çatışma sürecinin en önemli dönüm noktalarıdır. Bu dönemi, askerî vesayet döneminden ayıran temel özellik, sivil-demokratik siyasetin en azından asker ve sivil bürokratlardan oluşan militarist yapı ile rekabete girebilecek ve henüz teşekkül etmekte olan burjuva sınıfını yanına pek alamasa da, zaman zaman sandık ve seçmen kozunu kullanabilecek bir yetkinliğe erişmiş olmasıdır. Kurtuluş Kayalı'nın "sınırlı özgürlüğü genişletme çabası" (Kayalı, 2005, s. 59) olarak nitelediği Demokrat Parti iktidarında, gerçekten de devlet yönetiminin sivilleşmesi hızlanmış, demokratik siyasetin alanı genişlemiş, çok cüzi de olsa bir burjuva sınıfının oluşması için adımlar atılmış ve en önemlisi toplum, özgürlüklerle tanışmıştır.

Bununla birlikte, görece olarak siyasetin bir güç merkezi olarak iktidar denkleminde girmesi, askerî-bürokratik eliti ve onunla birlikte hareket eden İsmet İnönü liderliğindeki CHP muhalefetine rahatsız etmeye başlamıştır. Ordunun vesayet etme kabiliyetini kaybedip, artık muhtıra-müdahale-darbe araçlarını kullanabildiği bu dönemde, asker-siyaset ilişkisi/çatışması mevcut ya da ihdas edilen kurumlar üzerinden yürütülmüştür. Siyasetin elinde paradoksal biçimde askerî elitlerin Milli Mücadele döneminde halkı kazanmak için kurduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), hükümet gücü, siyasal partiler ve son dönemde görülen Avrupa Birliği (AB) ve diğer uluslararası hukuk kuruluşlarının ülke içindeki tartışmalara dâhil edilmesi gibi araçlar bulunmaktadır. Bunların başta gelen niteliği, -askerî terimlerle söylersek- saldırı değil, daha çok savunma amaçlı kullanılabilmesi ve çoğu zaman "zor, oyunu bozar" kuralınca, askerî müdahalelerine karşı koymada yetersiz kalmalarıdır. Ancak burada, Türk medyasındaki mülkiyet yapısının 2000'li yıllardan itibaren çeşitlenmeye ve STK'ların etkinliğinin artmaya başlamasıyla birlikte, siyasete resmî çerçeve dışından gelen desteğin ve güvenlik sektörü üzerindeki demokratik gözetimin çoğaldığı tespitini yapmak gerekir.

Askerî bürokrat sınıfı ise, özellikle Soğuk Savaş ile birlikte ABD'den ithal edilen "milli güvenlik" (*National security*) kavramının içini doldurup gereğini yapmak üzere, Milli Güvenlik Kurulu'nu (MGK) oluşturmuştur. Milli Güvenlik bir argüman olarak ortaya konduktan sonra, onun icabı araçlar ve kurumların teşekkül etmesi ve faaliyet biçimleri toplum ve hatta müdahale-darbe dönemleri dışında siyasetçiler tarafından pek de yadırganmamıştır.

Askerî bürokrasinin sivil siyaset üzerinde kurumsallaşması en yoğun biçimde, hâlâ pek çok kişinin "özgürlükçü" diye nitelediği 1961 Anayasası ile anayasal hukuka bağlanmıştır. Fakat

öncesinde, 1946 yılında, çok partili yaşamla birlikte, hükümet ile ordu arasında bir aracı kurum oluşturulması fikri Genelkurmay Başkanlığı tarafından dile getirilmiş; uygulamaya ise 1949'da 5399 sayılı kanunla TBMM tarafından oluşturulan Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) ile geçilmiştir. Amacı sadece ülke savunmasına yönelik konuları değerlendirmek olan bir istişare organı şeklinde tasarlanan MSYK, henüz ülke gündemine taşınmamış olan Milli Güvenlik kavramı yerine, “milli savunma” kavramını temel almakta; yurt savunması ile ilgili konularda karar ve icra gücü ile nihai politika belirleme yetkisini siyasi otoriteye bırakmaktaydı (http://www.mgk.gov.tr/tarihçe_2.html). “Ancak askerî bürokrasinin etkinliğini savunma alanını ilgilendiren konularla sınırlayan bu yönetim anlayışı, 27 Mayıs 1960 darbesiyle gerçekleştirilen yasal-kurumsal yapılanma hamlesiyle önemli ölçüde değişti” (Almanak Türkiye 2006–2008 içinde; Şarlak, Zeynep, *Milli Güvenlik Kurulu*, 2009, s. 99). MSYK'nın lağvedilerek Milli Güvenlik Kurulu'na dönüştüğü Milli Birlik Komitesi döneminde, Şarlak'ın deyişiyle, “milli savunmadan milli güvenlik kavramına bir paradigma sıçraması” yaşanırken, iç tehdit konsepti ön plana çıktı ve devlet yönetiminde askerî yapının ağırlığı arttı. Böylece sivil otoritenin icraatlarını denetlemek adına ihdas edilen ve daha çok yasama faaliyeti ile siyasal partilere yaptığı uyarı, kapatma gibi cezai müdahalelerle gündeme gelen Anayasa Mahkemesi, Danıştay benzeri kurumların da desteğiyle, askerî bürokratik yapı, siyasete etki etmeyi sürdürdü. Ancak vesayet dönemindeki kadar güçlü ve belirleyici olmayan bu etkinin yetersiz kaldığının düşünüldüğü zamanlarda, yeni müdahaleler söz konusu oldu. Oysa MGK'nın kuruluş gerekçelerinden biri de, 27 Mayıs sonrası doğan “İkinci Cumhuriyet”in bozulmamasını sağlamak ve “yeni ihtilallerin önüne geçmek”ti. MBK üyesi Haydar Tunçkanat'ın bu konuda 22 Eylül 1996 tarihli Akşam gazetesinde dile getirdiği görüşleri bunu açıkça ortaya koymaktadır: “Komite, oy çoğunluğu ile iktidara gelecek olan siyasi partilerin yeni anayasamızda kurulacak ikinci cumhuriyeti dejenere edip yeni bir ihtilale sebep olmalarını önlemek için, yeni anayasa ile Milli Güvenlik Kurulu'nu bir tedbir olarak getirmiş ve vazifesini de açık seçik belirterek Cumhurbaşkanı ve kurulun askerî üyelerini de milli güvenliğimizi ilgilendiren her türlü problemde temel görüşlerini bu kurulda bildirmekle hem görevli hem sorumlu kılmıştır” (Şarlak, 2009, s. 99).

Ne var ki, MGK bir sonraki müdahale olan 12 Mart muhtırasını önlemek bir yana, bizzat muhtırayı veren kurum olmuş; kurul içindeki asker-sivil dengesinin niteliği siviller aleyhine bozulmuştur. Muhtıra sonrasına denk gelen 1971–73 ara rejim döneminde yapılan Anayasa değişiklikleriyle MGK'nın “Bakanlar Kuruluna yardımcılık eder” şeklindeki görev tanımı “...tavsiyede bulunur”a dönüştürülerek askerinin yürütme üzerindeki ağırlığı arttırıldı. Siyaset kurumu ise bu hamlelere, Başbakan Süleyman Demirel'in görevden çekildiği 12 Mart'tan iki yıl sonra, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde TBMM üzerinden cevabını verdi. Cumhurbaşkanlığına aday olan Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler, Meclis'te yapılan oylamada seçilemedi; onun yerine, yine asker olsa da, daha ılımlı bir kişiliğe sahip Oramiral Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı oldu.

MGK'nın otorite kapsamının genişletilmesi ve kurul içindeki asker-sivil dengesinin nicelik bakımından siviller aleyhine bozulması ise 12 Eylül 1980 darbesiyle gerçekleşti. 1982 Anayasası ile Jandarma Genel Komutanı'nın ayrı bir üye olarak katılımının öngörüldüğü MGK'da sivil

çoğunluğa son verildi. 5+5 üye sayısına ilaveten zamanın asker Cumhurbaşkanı ile birlikte siviller sayısal bakımdan azınlığa düştüğü gibi, devletin öncelikli gündemini belirlemede Genelkurmay Başkanına Başbakan ile eşit inisiyatif tanınarak TSK da yürütmenin doğal bir parçası haline getirildi.

“Daha da önemlisi, kararların ‘tavsiye’ niteliği ‘bildirim’e dönüştürülerek MGK, anayasal bir organ olmaktan tümüyle uzaklaştırıldı. Ülkenin milli güvenliğine ilişkin kararların ‘Bakanlar Kurulu tarafından öncelikle dikkate alınması’ öngörülerek kurula hukuksal alanda hükümet üstü bir nitelik kazandırıldı.” (Şarlak, 1999, s. 100).

Asker-siyaset ilişkilerinde bunlar olurken, toplumsal planda, 12 Eylül darbesinde mağdur olan sağ-sol gruplar ile sonrasında güçlenen muhalif İslamcılık ve Kürtçülük akımları, beraberinde İHD ve Mazlum-Der gibi etkili ve bilinçli sivil toplum hareketlerini doğurmaktaydı. Bir bakıma, 12 Eylül darbesinin ardından sivil toplumun gerçek anlamda “sivilleşmesi” sürecinin başladığı söylenebilir. Zaten, 12 Marttan 3 gün önce planlanan askerî devrimin akamete uğramasıyla, sivil toplumsal ortamda parti, sendika ve meslek odaları şeklinde yapılan sosyalist solun militer yapıya yakın durma politikası iflas etmişti. 12 Eylül sonrasında ise buna, daha toplumsal ve sivil hareketler haline dönüşen muhalif sol, İslamcı ve hatta bazı ülkücü STK’lar eklendi. 28 Şubat 1997 post-modern darbesinin de benzer bir etkiyi İslamcılar üzerinde güçlü bir biçimde gerçekleştirdiği söylenebilir. 4 Şubat 1997’de Sincan ilçe merkezinde 15 tank ve 20 kariyerin yürütülmesi ve 28 Şubat sonrası art arda gelen askerî brifinglerle kamuoyunun yönlendirilmesi, 27 Mayıs ve 12 Eylül darbeleri gibi toptan bir tasfiye operasyonu değil, adı üstünde bir süreçti; bu nedenle 28 Şubat, siyaseti biçimlendirmek amacıyla zamana yayılmış bir askerî müdahaleydi. (Küçükömer, 2009, s. 130).

Siyaset asker ilişkilerinin kurumsal çatışma döneminde en fazla etkili olan faktör, Soğuk Savaş şartları çerçevesinde şekillenen milli güvenlik algısının ve iç tehdit konseptinin pek çok Türkiye Cumhuriyeti vatandaşını da kapsayacak biçimde kurgulanmasıdır. Bu bağlamda 28 Şubat sonrası İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı arasında imzalanan Emniyet Asayiş ve Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü, mevcut iç güvenlik birimlerince üstesinden gelinemeyen toplumsal olayların engellenmesi için askerî birliklerden yardım istenmesine ilişkin askerî planlama ve yapılanmayı ifade etmektedir. (Almanak Türkiye 2006–2008 içinde; Güneş, Ahmet Faruk, Askerin Kolluk Gücü Olarak Kullanılması ve EMASYA, 2009, s. 203). İrtica ve terör tehditlerine karşı mücadelede siyasi otoriteyi ve hatta ona doğrudan bağlı Emniyet Teşkilatı’nı askerî otoriteye bağımlı kılan bu protokol, askerinin vatan savunmasından iç asayişe kadar geniş bir alanda yetkili hale gelmesine neden olmuş ve sivil siyasetin alan ve imkânlarını önemli ölçüde daraltmıştır. Burada, Kurtuluş Savaşı ortamında şekillenip Soğuk Savaş koşullarında yeni korkularla donanmış kuşkucu askerî bakış tarzının iç güvenlik algısı çerçevesine hâkim olması durumunda ülkeye yüklenecek sosyo-politik maliyetin anlaşılması bakımından Küçükömer’in 17 Mayıs 1968 tarihli Ulus gazetesinden naklettiği İsmet Paşa’nın sözlerine değinmek yararlı olacaktır. İkinci İnönü Savaşı sırasında Bursa’dan Anadolu içlerine doğru göç eden ve içinde subay ailelerinin de bulunduğu bir kafileyi durduran İsmet Paşa, bir kenara topladığı subaylara şöyle demektedir:

“İçinde bulunduğumuz vaziyeti bilirsiniz. Bundan başka subay olarak da yerinizi bilmelisiniz. Padişah düşmanınızdır. Yedi düvel düşmanınızdır... Bana bakın, kimse iştmesin; millet düşmanınızdır.” (Küçükömer, 2007, s. 199).

Türkiye’de, özellikle askerî yapının etkili olduğu darbe ve sonrası dönemlerde siyasetin alanının daralması ve vatandaşların önemli bir kısmını iç tehdit konseptine yerleştiren milli güvenlik politikalarının uygulanması, toplumun sivil siyasete sığınmasına ve süreçten siyaset kurumunun güçlenerek çıkmasına yol açmıştır. Buna mukabil, kendisini rejimin bekçisi olarak gören ve bunu TSK İç Hizmet Kanunu’na dayandıran askerî bürokrasi, Cumhuriyet’in askeri önderlerin çabalarıyla kurulmuş olmasından kaynaklanan psikolojik üstünlüğü de kullanarak milli güvenlik politikasını çoğu zaman tek başına belirlemeye çalışmıştır. Buna göre, içte “bölücü-Kürtçü” ve “gerici-İslamcı tehdit”, dışta ise konjonktüre göre değişen komünist (Sovyetler Birliği), dinci (Humeyni İran’ı, Suudi Arabistan) ve terörist (Saddam Irak’ı ve Hafız Esad Suriye’si gibi) tehdit algıları söz konusu olmuştur. Milli Güvenlik Dersi kitapları, neredeyse “üç tarafı denizler dört tarafı düşmanlarla çevrili bir ülke” resmi çizmektedir.

‘Normalleşme’ Süreci ve Siyasal İletişimin Etkisi

Darbe ve askerî vesayet süreçlerinde genellikle oynadığı olumsuz rol ile hatırlanan medya, özellikle 28 Şubat sürecinde uğradığı ağır eleştirilerin ardından, aynı zamanda mülkiyet yapısında yaşanan dönüşümlerle birlikte giderek demokratik güçlerin yanında yer almaya başladı. Aynı dönemde sivil toplum kuruluşlarının da asker-siyaset ilişkilerinde medyaya benzer bir seyir izlediği, zamanla demokrasinin güçlenmesi ve siyasal katılım süreçlerinin açılması yönünde tavır sergilemeye başladığı görülmektedir. Bu da asker-siyaset arasında güç dengelenmesinin meydana gelmesini sağlayarak, antidemokratik müdahaleler konusunda vesayet yanlısı askerlerin motivasyonunu kıran ve meşruiyetini zayıflatan bir durum ortaya çıkardı. Sonuçta, taraflar demokrasi, kalkınma, ekonomik refah, sivil siyaset, cumhuriyet gibi artan ortak paydalarda birleşme yolunda başta medya ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere, çeşitli siyasal iletişim araçlarını kullanarak irtibat kurma yolunu tercih eder hale geldi.

Ayrıca 1990’ların ortasından itibaren komşu ülkelerle sınırların esnemesi, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, insan, mal ve hizmet hareketliliğinin artması, kültürel ve ekonomik alışverişin hızlanması gibi faktörler, Soğuk Savaş döneminde şekillenen Milli Güvenlik algısı ve politikalarının gözden geçirilmesini sağlamıştır. Bu arada Irak’ta Saddam Hüseyin, Suriye’de Hafız Esad yönetimi değişti; uluslararası küresel sistem Yunanistan ve Ermenistan gibi ülkeleri daha barışçı politikalar izlemeye zorlamaktaydı.

Türkiye de, son 7-8 yıldır, dış politikasını ve dıştan gelecek tehdit algısına karşı milli güvenlik stratejisini bu yeni duruma göre şekillendirerek, Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan çok yönlü, çok boyutlu, dinamik uluslararası ilişkiler sürecine intibak etti. İçte ise, başta İslami, liberal-sol vb hareketler olmak üzere, siyaset üzerindeki asker ağırlığına tepki gösteren STK’lar önemli birer baskı grubu haline gelirken, medyanın da mülkiyet yapısındaki çeşitlenmeye paralel biçimde, görece olarak çoğulcu bir yapıya evrildiği söylenebilir. Yine bu süreçte sivil

iktidarın yöneticilerinde gelişmeye başlayan yeni milli güvenlik algısı, toplumun geniş bir kesimini oluşturan vatandaşları “tehdit” unsuru olarak görmekten kaçınan bir yaklaşım sergilemiştir.

2002’de başlayan ve DGM’lerin kalktığı, MGK’daki asker ağırlığının azalıp Genel Sekreterin sivilleştiği bu süreçte, sivil toplum ile yakın iş birliği yapan siyaset kurumu, bir yandan askerî erk ile iletişimi güçlendirirken, diğer yandan 6 önemli işlevi gerçekleştirdi:

- Devlet yapısının demokratikleşmesinin ve iç iletişiminin hızlanması.
- Siyasetin ve siyasetçinin sivil ve demokratik bir ortama çekilmesi.
- Toplumun devlete karşı örgütlenip hak ve sorumluluklar ile sivilcilik bilincini kazanması.
- Devlet ya da onun içindeki askerî yapının uygulamalarından mağdur olanların önce iç hukuk, ardından da uluslararası hukuk zemininde hak aramalarının önünün açılması.
- Avrupa Birliği reformlarının yasalaşması ve uygulanması sürecinin etkin biçimde takip edilmesi.
- Milli güvenlik anlayışında özellikle iç tehdit konseptinin daha hoşgörülü ve demokratik bir çerçevede ele alınmasına zemin hazırlanması.

Türkiye’de bazı STK’ların ve medya kuruluşlarını siyaset-asker ilişkileri denkleminde bir “üçüncü ara aktör” olarak girmesi, genel olarak devlette, özel olarak askerî bürokraside var olan güvenlik algısının sadece devletin güvenliğine değil, vatandaşın, kurumların ve “özgürlüğün güvenliği”ne odaklanmaya başlamasında da etkili olmuştur. Ayrıca yönetime sivil katılım imkânları genişledikçe demokratikleşme, şeffaflaşma ve güvenlik güçlerinin sorgulanabilirliği artmış; toplumun negatif enerjisi daha sağlıklı bir biçimde boşaltılır hale gelmiştir.

27 Nisan 2007 e-muhtırasına hükümet tarafından ivedilikle verilen tepkiyle başlayan ve 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi sonrası berraklaşan siyasetin güç kazanması sürecinin ülkedeki meşru ve gayri meşru silahlı güçler üzerinde 2 temel etkisi görülmüş ve görülmeye devam etmektedir:

- Asker, jandarma, polis, istihbarat ve özel güvenlik kuruluşlarından oluşan meşru silahlı güçler üzerinde, self-kontrol ve siyasal denetime ek olarak sivil gözetim de devreye girmiş; bunun sonucunda kolluk kuvvetleri içindeki illegal yapılanmalar, yolsuzluk, işkence, toplumsal olaylarda orantısız şiddet kullanımı gibi “güç sorunları” kamuoyunda sorgulanmaya başlanmıştır.
- Gayrimeşru silahlı güçlerin ise, kamuoyuna kendilerini ve taleplerini anlatabilecekleri siyasal temsil imkânlarının çoğalmasıyla, şiddet kullanımının giderek daha çok sorgulanmaya başlanacağı, böylece illegal örgüt yapılarında çözülme veya marjinalize olma sürecinin hızlanacağı öngörülebilir.

Sonuç

Türkiye’de pek çok darbe ve antidemokratik sürece şahitlik eden asker-siyaset ilişkilerinin, ilişki boyutundan iletişim boyutuna geçmesi hem bir normalleşme sürecini başlatmış, hem de tarafların birbirini daha iyi anlayarak demokrasi, ekonomik refah, kalkınma, sivil toplum gibi ortak paydalarda buluşmasını hızlandırmıştır. 15 Temmuz FETÖ darbe girişiminin başarısızlığa uğratılmasının ardından, meşru silahlı güçlerin siyaset ve sivil toplum tarafından sorgulanması ve Milli Güvenlik politikalarında sivil siyasetin belirleyiciliğinin artması sivil demokrat ortamı güçlendirerek fail-i meçhul ve kentsel terör olaylarının azalmasını sağlamıştır. Gayrimeşru silahlı güçlerin de sivil katılım ve demokratikleşme süreci ile birlikte temsil imkânı bulması ve yerel-küresel ölçekte marjinalize olmasıyla toplumsal güvenliğin artması sağlanabilir. Türkiye’de medyanın ve sivil toplumun demokratik tartışma ortamını zenginleştirme misyonu öne çıktıkça siyasal iletişim kanalları çalışmaktadır ve bu bilincin oluşması devam eden bir süreçtir. Bunun tarihsel anlamı, toplumun, monarktan alınıp halka aktarılırken yolda özellikle silahlı bürokrasi tarafından el konulan demokrasi, hak ve özgürlükler emanetini geri alması olarak izah edilebilir. Normların oluşması ve benimsenerek bağlayıcı hale gelmesini ifade eden ‘normalleşme’ süreci, kurumlar ile vatandaş ve kurumlar arası ilişkinin hukuka bağlanması demektir. Böylece, çeşitli demokratik ülke örneklerinde görüldüğü gibi, askerî yapının Millî Savunma ve İçişleri Bakanlıkları üzerinden sivil iradeye bağlanması sonrasında daha etkili biçimde işlemeye başlayan siyasal iletişim süreçleri ile birlikte asker ve sivil siyasetin bir “hukuklarının olması” ve kurumların doğal yer ve işlevlerine avdet etmesi mümkün olabilecektir. Halen devam eden bu normalleşme eğiliminin, medya, sivil toplum kuruluşları ve kamusal mekanizmalar üzerinden işlemeye başlayan siyasal iletişim süreçlerinin de etkisiyle demokratikleşme yönünde ilerlediği ileri sürülmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (1994). *Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul: İletişim.
- Bayramoğlu, A., İnel, A. (Ed.) (2009). *Almanak Türkiye 2006–2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*. İstanbul: TESEV.
- Dağı, İ. D. (1998). *Ortadoğu’da İslam ve Siyaset*. İstanbul: Boyut.
- İnel, A. (1996). *Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye*. İstanbul: Ayrıntı.
- İnel, A. Bayramoğlu, A. (Ed.) (2006). *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu*. İstanbul: Birikim.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1998). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*. İstanbul: Birey.
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*. İstanbul: Timaş.
- Kayalı, K. (2005). *Ordu ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.
- Küçükömer, İ. (2007). *“Batılma” ve Düzenin Yabancılaşması*. Ankara: Bağlam.
- Küçükylmaz, M. (2009). *Türkiye’de Siyasal Katılım*. İstanbul: Birey.
- MGK Tarihçesi. (2005). http://web.archive.org/web/20050518074708/http://www.mgk.gov.tr:80/tarihce_2.html (Erişim Tarihi: 10.12.2019)

Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin Türkiye'nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri¹

Belt and Road Initiative and the Effects of Turkey's Economic Security

Öğr. Gör. Sefa Çatal²

Başvuru Tarihi: 12.11.2019

Kabul Tarihi: 03.12.2019

Öz

İpek Yolu, medeniyetlerin gelişimine ve birbirleriyle olan etkileşime büyük katkılarda bulunmuştur. Yaşanan gelişmeler neticesinde önemini kaybeden İpek Yolu'nu canlandırmak için birçok proje tasarlanmış ama hayata geçirilememiştir. 2013 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping, Asya'yı Avrupa ve Afrika başta olmak üzere diğer bölgelere bağlamayı amaçladığı "Kuşak ve Yol İnisiyatifi" adlı girişimini dile getirmiştir. İnisiyatif katılımcı ülkeler adına ekonomi, politika, kültür ve teknoloji değişimi açısından birçok avantaj sunmaktadır. Çin'in başlattığı bu inisiyatif zamanla dikkatleri üzerine toplamış ve büyük ilgi görmüştür. Türkiye'nin de dahil olduğu birçok ülke inisiyatife olumlu yaklaşarak destekleyicisi olmuştur. Bu çalışmanın temel amacı "Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin", Türkiye-Çin ilişkilerine ekonomik açıdan sunduğu fırsatları ve oluşabilecek sorunları analiz etmek olacaktır. Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin Türkiye'nin ekonomi güvenliğine etkileri incelenirken; iki ülke arasında var olan ilişkilerin geliştirilmesi ve kazan-kazan mantığıyla ortaya çıkacak fırsatların değerlendirilmesi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Çin, Kuşak ve Yol İnisiyatifi, Güvenlik, Ekonomi Güvenliği, Jeoekonomi, Jeostrateji, Küreselleşme, Fırsatlar, Riskler*

Abstract

The Silk Road has made great contributions to the development of civilizations and the interaction with each other. In order to revive the Silk Road, which has lost its importance as a result of the developments, many projects were designed but could not be implemented. In 2013, President of the People's Republic of China, Xi Jinping expressed his initiative called "Belt and Road Initiative"

¹ Bu makale Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nde savunulan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, sfactual@gmail.com, ORCID ID: 0000 0001 9959 5531

to connect Asia to other regions, especially Europe and Africa. The initiative offers many advantages in terms of economy, policy, culture and technology change for participating countries. The initiative which was initiated by China has attracted great attention in time. Many countries including Turkey have supported in a positive direction. The

primary aim of this study is to analyze the potential economic opportunities and problems that are presented by the "Belt and Road Initiative" in terms of Turkish-Chinese relationships. When studying the effects of "Belt and Road Initiative" on economic security in Turkey, developing the existing relations between the two countries and evaluating the opportunities that will arise with the win-win situation will be discussed.

Keywords: Turkey, China, Belt and Road Initiative, Security, Economic Security, Geo-economic, Geostrategy, Globalization, Opportunities, Risks

Giriş

İpek Yolu denince akla Çin'den başlayarak Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan ticaret yolu gelir. Bu yol boyunca sadece ürünler değil, aynı zamanda bilgiler, ordular, fikirler, dinler ve kültürler de seyahat etmiştir. İpek Yolu M.Ö. 200'lü yıllarda oluşmaya başlamıştır. Coğrafi keşifler başta olmak üzere yaşanan gelişmeler, tarihi ticaret yolunun önemini yitirmesine sebep olmuştur. İpek Yolu insanlık tarihinde önemli yer edinmiş ve tüm dünyanın başta ekonomik ve kültürel olmak üzere gelişimine büyük katkılar sağlamıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti, 'Kuşak ve Yol İnisiyatifi'ni ilk kez Eylül 2013'te Devlet Başkanı Xi Jinping'in Kazakistan'a yaptığı ziyareti sırasında duyurmuştur. Bu ziyaret esnasında Xi Jinping yaptığı konuşmada 'Avrasya bölgesindeki bütün ülkeler arasındaki ekonomik bağlantıları artırarak, karşılıklı iş birlikleri derinleştirerek gelişme adına yeni bir ufuk açmak için yaratıcı ruhla İpek Yolu Ekonomik Kuşağını ortaklaşa oluşturabiliriz' diyerek Modern İpek Yolu'nun önünü açmıştı. Daha sonra Ekim 2013'te Endonezya Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi'nin kurulması için adımların atılmaya başladığını belirtmişti.

Bu çalışmada Kuşak ve Yol İnisiyatifinin Türkiye'nin ekonomi güvenliğine etkileri ele alınarak, İnisiyatif ve Türkiye, Orta Koridor ve Türkiye'nin konumu, Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri, Kuşak ve Yol İnisiyatifinin sunduğu fırsatlar ve olası zorluklar ve Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi konuları ele alınacaktır.

Türkiye'nin Jeopolitik, Jeostratejik ve Ekostratejik Konumu

Coğrafi konumunun özellikleri, günümüz jeopolitik şartlarının verdiği olanaklar ile Türkiye gerek evrensel düzeyde gerekse bölgesel düzeyde politik seçeneği en fazla olan ülkelerden birisidir. Türkiye'nin politik seçeneğinin en fazla ülke olmasında yeri olan unsurlardan bir diğeri de toplum olarak sahip olduğumuz eşsiz beşeri özelliklerdir (İlhan, 2000, s. 51-52).

Ekonomi güvenliği konusunu Türkiye açısından jeopolitik, jeostratejik ve ekstratejik konumundan kaynaklanan unsurlar üzerinden ele alacağız. Türkiye, 193 dünya ülkesi içinde nüfus itibarıyla 19'ncu, toprak büyüklüğü itibarıyla 32'nci ve ekonomik gücü itibarıyla 17'nci sırada olan bir dünya devletidir (Tasam, 2006).

Mackinder'e göre Avrasya-Afrika kıtalarının bir araya gelmesiyle oluşturduğu "Dünya Adası" her açıdan en zengin kıta bileşimidir ve Türkiye'de bu bölgenin tam merkezindedir. Yüzyıllarca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Türkiye, Doğu ve Batı kültürünün sentez bölgesi, Bütün Türk Dünyası'nın da merkezidir (Şemşek, 2013).

Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik mevki itibarıyla;

- Dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar Havzası,
- Önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz Havzası,
- Tarihte her zaman önemini devam ettirmiş olan Karadeniz Havzası ve Türk Boğazları,
- Sovyet Rusya ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar,
- Zengin doğal kaynakları bulunan Kafkasya ve bunun dışında Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın merkezinde kilit bir konumdadır.

Üç kıtayı birbirine bağlayan ve çok önemli jeostratejik konuma sahip olan Türkiye, Avrupa, Asya, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. 1990'lı yıllardan beri büyük çapta değişimlere sahne olan Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle kurduğu kültür birliği ve artan ilişkilere sahip olması, Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gazının Batıya ulaşmasında ana güzergâh üzerinde olması, Ortadoğu'nun önemli bölümünü besleyen su kaynaklarına sahip olması, Türkiye'nin jeostratejik önemini pekiştiren temel unsurlardır (Tangör, 2016).

Bir ülkenin başka ülkelere ihtiyaç duymadan varlığını devam ettirebilmesi için ihtiyaçlarını kendisinin üreterek karşılaması gerekir. Türkiye, dünyada kendi kendine yetebilen 7 ülkeden biridir (Sezgin, 2013).

Küreselleşmenin getirdiği geniş ekonomik piyasalar politikaların uzak kıtalarda bile yapılabildiğini sağlamıştır. Önümüzde ki süreçte de bu şekilde devam etmesi beklenen bu süreç, birçok yeniliği ve değişikliği beraberinde getirmiştir. Yaşanan ekonomik krizlerin bölgesel etkilerle kalmayıp tüm küresel sistemi etkilediği görülmüştür. Bu durum neticesinde de ekonomik kriz yaşayan ülkelerin sayılarında artış olduğu gözlemlenmiştir. Ekonomik krizlerin baş gösterdiği küresel sistemde Türkiye, sosyal politika, sosyal hizmetler, ulaşım, eğitim, kültür ve sağlık alanlarında gelişimini devam ettirebilmiştir (Tarakçı, 2013, s. 74).

Türkiye, İpek Yolu'nun tam ortasında ve çok büyük öneme sahip konumda. İpek Yolu'nun kara yolu güzergahının tam ortasında bulunan Türkiye, bu sebeple siyasi ve ekonomik bakımdan çok hareketli bir ülkedir. Özellikle boğazların varlığı ve Asya ve Avrupa'nın bağlantı noktası olması Türkiye'yi İpek Yolu'nun en stratejik ülkelerinden biri yapmaktadır. Enerji kaynakları bakımından eşsiz konuma sahip Türkiye, Kanal İstanbul, 3. Köprü ve 3. Havalimanı yatırımlarıyla İpek Yolu üzerindeki konumunu daha da perçinlemiştir (Yeniakit, 2018).

Kuşak ve Yol İnisyatifi ve Türkiye

Çin'in küresel rekabet kapasitesini güçlendirmek ve çeşitlendirmek için yeni bir proje gündeme getirdi. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013 yılında yapmış olduğu Kazakistan ziyaretinde İpek Yolu projesini dile getirdi. Xi Jinping'e göre bu proje ile her ülkenin kendi ekonomik kalkınma stratejileri, planları ve amaçlarını birlikte ele alabilecekleri bir platform amaçlanmaktadır. Kuşak ve Yol İnisyatifi olarak adlandırılan bu strateji söylemi, iki farklı stratejiyi barındırmaktadır. İlki kara yolu ile üç kuşak üzerinden Çin'in batısı ve doğusuna açılan güzergâh. İkincisi ise Çin'in güneyinden İran Körfezi'ne kadar uzanan bir deniz yoludur. 2015 yılında açıklanan resmî belgelerde Pasifik Okyanusu'nu Baltık Denizi'ne ve Doğu ve Güney Asya'yı Ortadoğu'ya bağlayacak bir ulaşım koridoru dile getirilmektedir (Temiz, 2017).

Kuşak ve Yol İnisyatifi Türkiye'nin jeopolitik stratesine son derece uygundur. Türkiye, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'nın kesişme noktasında, Avrasya'nın tam merkezi konumundadır. Akdeniz'den Pasifik Okyanusu'na kadar uzanan sınırların ortasında bulunan Türkiye'yi, strateji uzmanı Zbigniew Brzezinski'nin de belirttiği gibi Avrasya'nın dayanak noktası olarak tanımlamak yanlış olmaz. Avrasya'nın kavşak noktası olan Türkiye, Balkanlar, Ortadoğu Kuzey Afrika ve Kafkaslar gibi önemli bölgelerle bağlantısı bulunmaktadır (Yurdakul, 2017).

Akdeniz ve Karadeniz ile iç içe olan Türkiye'nin konum itibarıyla ne kadar önemli olduğunu ve jeopolitik ve jeoekonomik önemini göstermektedir. Bundan dolayı Türkiye, Kuşak ve Yol projesinin inşasında coğrafi kilit köprü halini almıştır. Avrupa ve Asya'yı birleştiren köprü görevini üstlenen Türkiye'nin küresel jeostratejik önemi yadsınamaz.

Türkiye, kritik jeopolitik konumu ve köklü altyapı, ticaret ve taşımacılık unsurları ile Kuşak ve Yol boyunca kilit ülkelerden birisidir. Türkiye ile Çin arasında yapılan ikili anlaşmalar, Türkiye'nin rolünü bir birleşme noktası ve Kuşak ve Yol için kritik bir merkez olarak göstermektedir (Nan, 2017).

Orta Koridor ve Türkiye'nin Konumu

Resmi olarak Çin-Orta Asya- Batı Asya Ekonomik Koridoru olarak bilinen Çin'in Orta Koridoru, Avrasya'dan geçerek tarihi İpek Yolu'nun ana arterlerini olduğu Asya, Kafkaslar ve Orta Doğu yoluyla ekonomik iş birliğini teşvik etmenin yanı sıra, Avrupa ve Çin'in uzak pazarlarını birbirine bağlayarak eski bir güç, kültür ve ticaret bağıny yeniden canlandırmayı hedefliyor. Aynı zamanda Çin'in küresel politik ve ekonomik etkisini güçlendirmek, Çin'i bölgesel ekonomilere bağlamak ve Çin'in küresel değer zincirinde yükselişini kolaylaştırmaya yardımcı olmak için fırsat sunmaktadır (Steven, 2018).

Türkiye'den başlayarak Gürcistan'dan Azerbaycan'a, buradan da Hazar Denizi'ni aşarak Türkmenistan ve Kazakistan'ı takiben diğer Orta Asya Cumhuriyetleri, Afganistan, Pakistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne ulaşan Orta Koridor, tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması için yapılan projenin en önemli bileşenlerinden biridir. Rusya'nın içinde yer aldığı Kuzey Koridoru ile İran'ın içinde yer aldığı Güney Koridoruna alternatif oluşturan Orta koridor, Çin ile Avrupa'nın bütünleşmesi adına önemli bir yere sahiptir (Milliyet, 2016).

Çin açısından Türkiye, Avrupa'ya ve Balkanlara bir çıkış kapısı, Orta Asya ve Ortadoğu'da ekonomik alanda iş birliği yapabileceği bir ortaktır. Orta Koridor'un Türkiye'den geçecek olması, Türkiye'nin Asya-Avrupa-Asya bağlamında stratejik geçiş güzergahlarının tamamını kontrol ediyor olması, Türkiye'yi proje için kilit ülke konumuna getirmektedir. Proje dahilinde Türkiye ve Çin, ekonomik kültürel, güvenlik ve jeopolitik alanlarda birbirini tamamlayan iki ülke konumuna gelmektedir (Durdular, 2016).

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle birlikte, İpek Yolu'nun canlanması için çeşitli adımlar atılmıştır. 1997 yılında yapılan "İpek Yolu 2000" konferansının açılışında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, "Demir Perde'nin kalkmasıyla İpekyolu, birleştirdiği insanlar arasında barışın ve ortak refahın gerçekleşmesini sağlayacak yeni fırsatları, yeni potansiyelleri ve yeni umutları beraberinde getirerek, dünya sahnesine bir kez daha çıkmaktadır" şeklinde konuşmuştur (Ergünsü, 2017).

TBMM' ne sunulan ve kabul edilen, ilk aşamada 40 milyar dolarlık bütçeyi öngören ve her yıl yatırımlar için 750 milyon dolar harcanması planlanan, 'Orta Koridor' kapsamında Türkiye ile Çin arasında imzalanan, 'İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nın 21. Yüzyıl Denizdeki İpek Yolunun ve Orta Koridor Girişiminin Uyumlaştırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı Tasarısı' ile 'Türkiye-Çin Demiryolu İş birliği Anlaşma Tasarısı' kapsamında yapılan düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

- **Politik Eşgüdüm:** İki ülke arasında ana kalkınma stratejileri, planları ve politikalarına ilişkin diyalog ve değişimler düzenli olarak gerçekleştirilecek. Ana makro-politikaların ayarlanmasına ilişkin iletişim ve eşgüdüm güçlendirilecek.
- **Kolaylaştırıcı Bağlantı:** Otoyol, demiryolu, sivil havacılık, limanın yanı sıra petrol ve gaz boru hatları, enerji nakil hatları şebekesi ve telekomünikasyon ağı da dahil Türkiye'de Çin'de ve üçüncü ülkelerde iki taraflı altyapı projelerinde iş birliği yapılacak. Kargo taşımacılığı konusunda limanlar arasında iş birliği güçlendirilecek, işlevsel etkinlik ve kapasite artırılabilecek. İçme suyu güvenliği, sel kontrolü ve afet azaltma, su tasarrufu sağlayan sulama ve diğer su koruma projelerinde iş birliğine gidilecek. Trafik erişebilirliği, ulaşım ağı güvenliği ve sınır ötesi ulaşım kolaylaştırılacak.
- **Mali Bütünleşme:** Ticarete ve yatırımda yerel ülke para birimlerinin kullanımı genişletilecek, TL- Yuan para birimi takas anlaşmasından yararlanılacak. Türkiye ve Çin'in bankalar arası yatırımları etkin şekilde teşvik edilecek. Mali kurumlar, yatırım ve ticari iş birliği için finansman desteği verecek ve hizmet teşvikinde bulunacak.
- **İnsandan İnsana Bağ:** İnsandan insana değişimler teşvik edilecek. Orta ve uzun vadeli kültür alışverişi iş birliği modeli oluşturulacak. Kardeş şehir ağları kurulacak. Medya, çevre koruma, eğitim, sağlık, kültür, kültür merkezleri, sanat turizm, yoksulluğun giderilmesi, toplumsal refah gibi konularda iş birliği anlaşmaları imzalanacak. İki ülkenin medya, düşünce kuruluşları, öğrenci ve gençlerin değişimi hızlandırılacak.

- **Fon İş birliği:** Devlet ve sosyal kooperatif sermayesi de dahil olmak üzere özellikle Asya Altyapı ve Yatırım Bankası, İpek Yolu Fonu ve diğer hükümet fonları, piyasa işlemleri, yardım fonları, uluslararası ve sosyal fonlar aracılığıyla bu programlara yatırım ve finansman desteği sunulacak (Yılmaz, 2016).

Orta Koridor'un aktif bir şekilde kullanılabilmesi için Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan limanlarında gerekli alt yapı yatırımlarının tamamlanması, ülkeler arası transit geçiş ve ücret anlaşmalarının imzalanması ve demiryolu ağında ki eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Orta koridor rotasının aktif olarak kullanılabilmesi için kilit noktalardaki eksik kısımların büyük projelerle tamamlanması, güzergâh üzerinde intermodal ulaştırma olanaklarının teşvik edilmesi, başta sınır geçişleri olmak üzere, engellerin kaldırılması, lojistik ve koridor yönetim kapasitesinin artırılması, bölgesel sahiplenme duygusunun artırılması, bölgesel barış ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulması gerekmektedir (Ergünsü, 2017).

Türkiye'nin Önceden Attığı Adımlar ve Orta Koridora Katkısı

Türkiye'nin ihracat ve ithalatta Orta Asya'daki Türk devletlere uygulamış olduğu vergi teşvik indirimi neticesinde, pek çok girişimci ve şirket, Çin sınırına kadar uzanan bölgelerde başta inşaat sektörü olmak üzere çeşitli sektörlerle girmişlerdir. Türkiye ekonomisinin Orta Asya'daki varlığını artırmasıyla birlikte, Rusya ile sürdürülen ticari ilişkilere de katkı sunmuştur.

Türkiye'nin Orta Asya pazarında etkisini giderek artırmasında 1996 yılında imzalamış olduğu Gümrük Birliği Anlaşmasının sağladığı avantajların etkisi olmuştur. Orta Asya'ya yönelişin, hammadde ve mamul üründe AB ülkelerine olan bağlılığı azaltmaya yönelik atılan adımlar olarak da değerlendirildiğini görmekteyiz. AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması Türkiye'yi, Asya ile Avrupa arasında sadece coğrafi değil aynı zamanda ticari bir köprü rolüne getirmiştir (Akbaş, 2016).

Ukrayna krizi ile başlayan AB-Rusya gerginliği ve Suriye politikaları neticesinde giderek ters düşmüştür. AB'nin uyguladığı yaptırımlar neticesinde Türkiye-Rusya yakınlaşması giderek artmıştır. İki ülke arasında imzalanan enerji anlaşmaları sayesinde Türkiye, Avrupa'ya giden enerji açısından da önemli bir konuma gelmiştir. TANAP, Türk Akımı ve Mavi Akım projeleri ve Bakü-Tiflis-Ceyhan, İran-Türkiye ve Irak-Türkiye boru hatları neticesinde, Türkiye, Asya ve Avrupa arasında enerji köprüsü olma yönünde önemli adımlar atmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde, Çinli yatırımcıların dikkatini çekip Türkiye'ye yatırım yapmalarını sağlamıştır.

Çin'in uzun zamandır planladığı Modern İpek Yolu'nu canlandırma projesini hayata geçirmeye çalışırken bütün bu yaşanan gelişmeleri dikkatle takip etmiş ve Türkiye'nin bu proje de kilit rol oynayacağını düşündüğünden, Türkiye'nin İnisiyatifte bulunması için bütün somut adımları atmıştır. Türkiye, projenin en büyük ayağı olan Orta Koridorun kilit noktası olma özelliğini kazanmıştır.

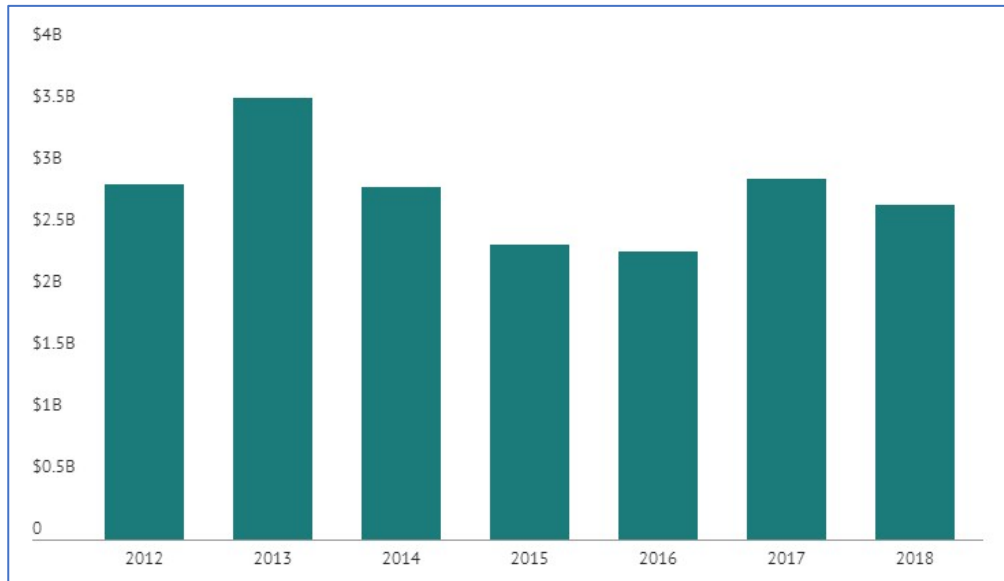
Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki resmi ilişkiler 1971 yılında tesis edilmiş olsa da Türkler ile Çinliler arasındaki ilişkiler binlerce yıl öncesine dayanmakta (Esenbel ve Atlı ve Togan, 2013). İlişkilerin İpek Yolu aracılığıyla 15. Yüzyıla kadar devam ettiği bilinmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1979 yılında gerçekleştirdiği reformlar neticesinde ikili ilişkiler üst düzey ziyaretlerle başlamış olsa da ilişkilerin ekonomik ve siyasi alanlarda ivme kazanması 2000'li yılları bulmuştur. Son yıllarda ise iki ülke ilişkilerinin tüm platformlarda hızla geliştiği görülmektedir. 2010 yılına gelindiğinde ise iki ülke arasında stratejik iş birliği ilişkisi başlamıştır (Ergünsü, 2017).

İki ülke arasında ki ekonomik ilişkiler, her iki ülkenin de ekonomik liberalleşme ve küresel piyasalarla bütünleşme sürecine girdikleri 1980'li yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Ticaret hacminin, ilk kez 1 milyar ABD dolarını aştığı 2000 yılından itibaren hızlı bir artış ve gelişme göstermiştir.

Ekonomik açıdan Türkiye-Çin ilişkilerini, 2012-2018 yılları arasında ki İhracat-İthalat rakamları üzerinden ele alınacaktır.

Türkiye'nin 2012-2018 Yılları Arasında Çin'e İhracatı

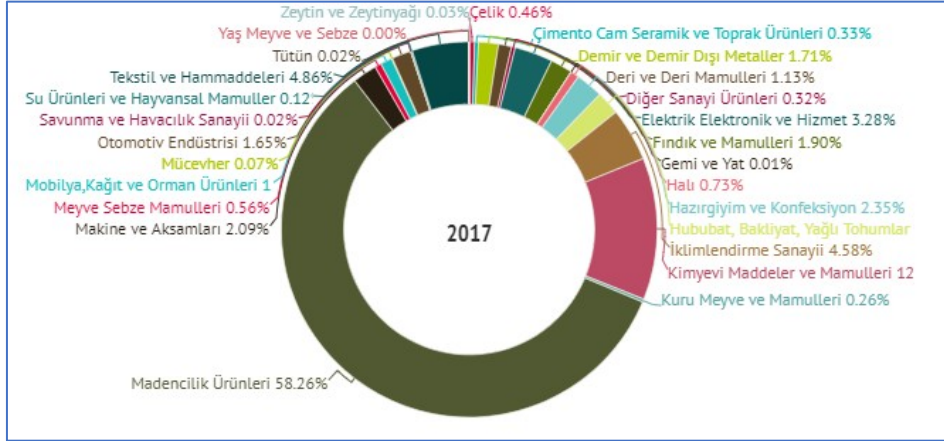
Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2018

Şekil 1. Türkiye'nin 2012-2018 Yılları Arasında Çin'e İhracat Rakamları

- Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracat son 7 yıl içinde en yüksek rakama ulaştığı 3,5 milyar dolarla 2013 yılı olmuştur.
- 2013 yılından itibaren düşüşe geçen ihracat rakamları, 2017 ile tekrar artmaya başlamıştır.

- 2017 yılında toplam 2,9 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.
- 2018'in Ocak- Kasım döneminde Türkiye' Çin'e geçen yılın aynı dönemine göre %1.52'lik artışla 2,7 milyar ihracat gerçekleştirildi.

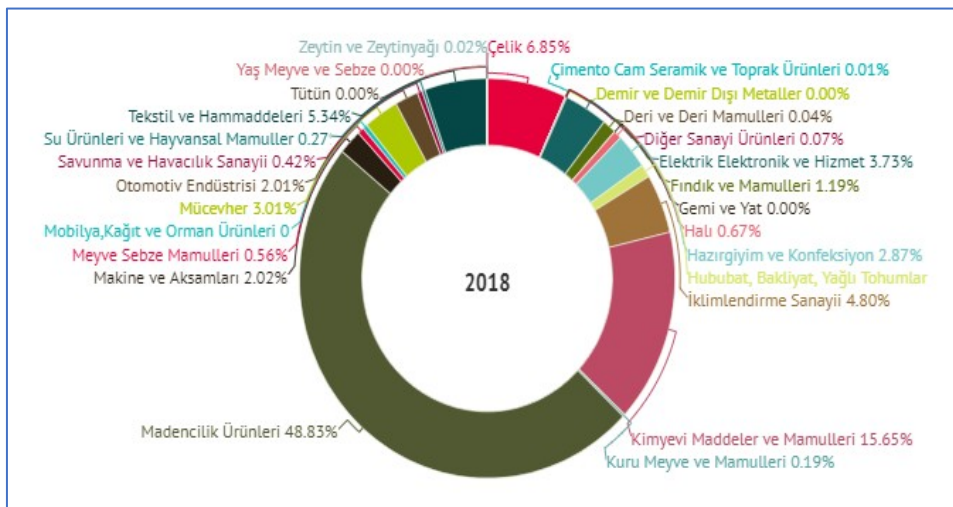
Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracatta yer alan ürünler aşağıdaki tablolarda 2017 ve 2018 yılları bazında gösterilmektedir.

Kaynak: Konak, 2018.

Şekil 2. 2017 Yılı Türkiye'nin Çin'e Sektörler Bazında İhracatı

2017 yılında Çin'e yapılan ihracat kalemlerine bakıldığında en çok metal cevherlerin yer tuttuğu görülmektedir. Çin'e satılan ürünlerin başında 943 milyon dolarla mermer, traverten, ekosin, su mermeri ve kireçli taşlar gelmektedir. Bu ürünleri 258 milyon dolarla krom cevheri, 128 milyon tabii barotlar, 125 milyon dolarla kıymetli metal cevherleri, 109 milyon dolarla kurşun cevherleri takip ederken, radyatör, yün ve yapağı da önemli ihraç ürünleri arasında yer almıştır (Milliyet, 2018).

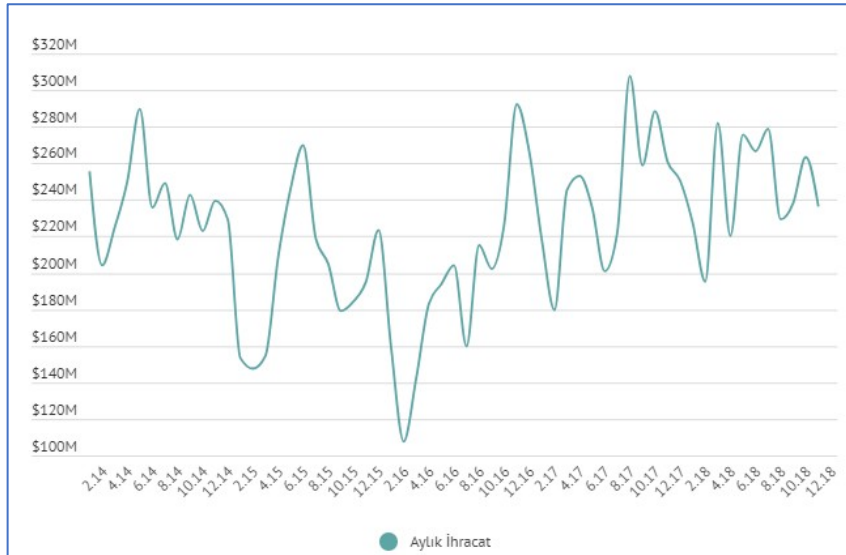
Kaynak: Konak, 2018.

Şekil 3. 2018 Yılı Türkiye'nin Çin'e Sektörler Bazında İhracatı

2018'in ilk beş ayında, geçen senenin aynı dönemine göre Çin'e ihracat %5,92 arttı. Türkiye Çin'e ihracatta madencilik ürünlerine bağlı bir ülkedir. 2017'de madencilik ürünlerinin payı %58'ken, 2018'in ilk çeyrek verilerine göre bu oran %51'e düştü. Bunun en büyük sebebi mart ayındaki sürpriz 60 milyon dolarlık mücevherat ihracatı. Geçen seneki ilk beş aya göre mücevherat artışı %4127 arttı. Sürpriz mücevher ihracatı sayılmazsa Çin'e ihracatta geçen seneye göre sadece 8 milyon dolar artış gözüküyor. Bu rakam yaklaşık binde 6'lık bir artış demek oluyor.

2018 ilk 5 aylık verilerine göre maden ürünlerinden sonra satışı en fazla gerçekleşen ürün 156 milyon dolarla kimyevi maddeler oldu. 2017'nin aynı dönemine göre %39'luk bir artış söz konusudur.

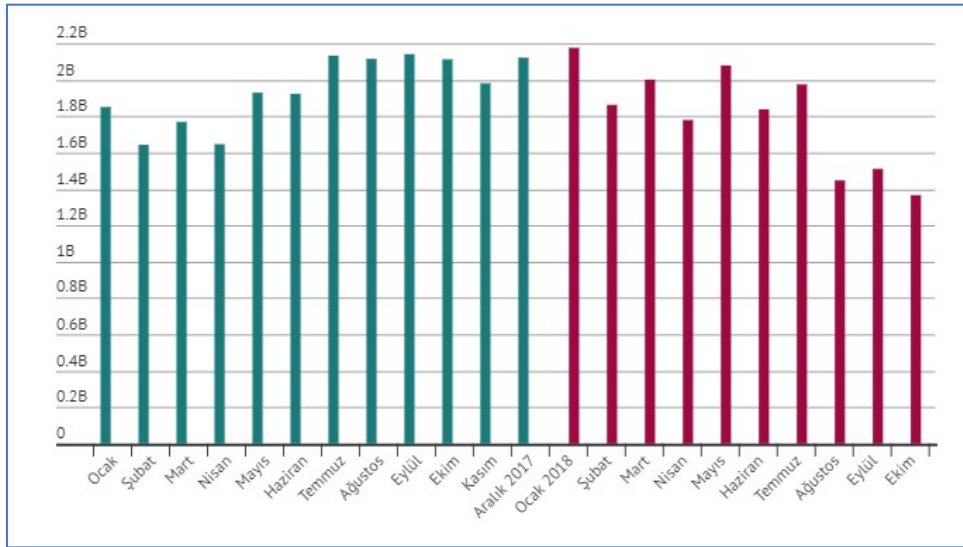
Türkiye'nin 2014-2018 Yılları Arasında Çin'e Aylık Bazda İhracatı

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2018

Şekil 4. Türkiye'nin 2014-2018 Yılları Arasında Çin'e Aylık Bazda İhracat Rakamları

2014-2018 yılları arasında Türkiye'nin Çin'e aylık bazda ihracat rakamları en düşük seviyeyi 2016 yılının Mart ayında 100 milyon dolara yaklaşarak görmüştür. En yüksek seviyeyi ise 2017 yılının Eylül ayında 300 milyon doları aşarak görmüştür. 2014 yılından itibaren yapılan ihracat rakamlarının aylık bazda ortalama 220-280 milyon dolar arasında sıkışmış olduğunu görmekteyiz. Türkiye, Çin'e ihracatta istenilen seviyeleri yakalamak istiyorsa aylık bazda 300 milyon dolar üzeri rakamları hedeflemesi gerekmektedir. Çin'in tüketim ekonomisine yönelmesi bu anlamda Türkiye için büyük fırsat sunmaktadır.

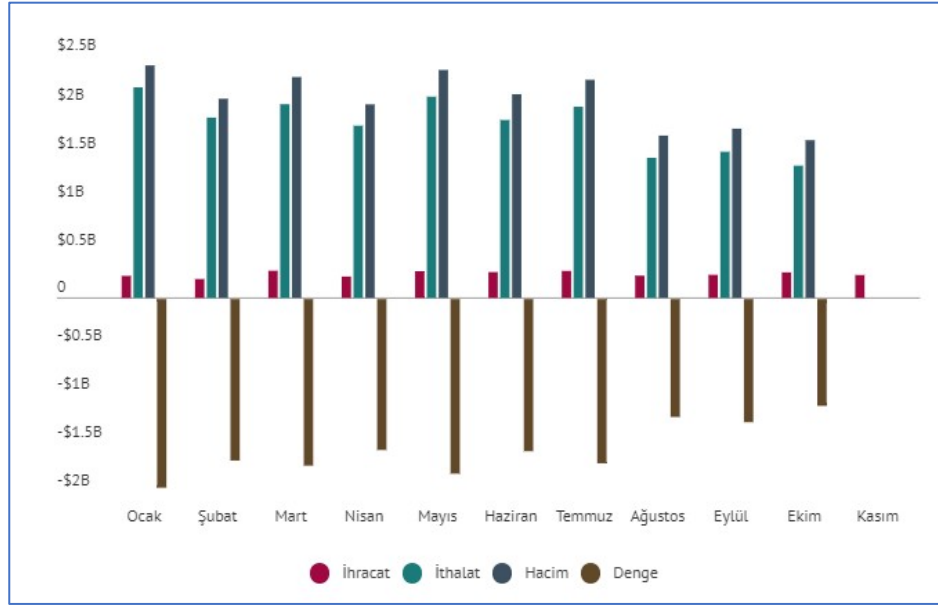
Türkiye'nin 2017-2018 Yılları Arasında Çin'den Aylık Bazda İthalatı

Kaynak: TÜİK, 2018.

Şekil 5. Türkiye'nin 2017-2018 Yılları Arasında Çin'den Aylık Bazda İthalat Rakamları

- Türkiye 2017 yılında Çin'den 23,4 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirdi.
- 2017 yılının aylık ithalat ortalaması 1,95 milyar dolar oldu.
- 2017 yılında Çin'den yapılan ithalat rakamları mart ayında 1,5 milyar dolarla en düşük seviyeleri görürken, en yüksek seviyeyi ise 2,1 milyar dolarla Eylül ayında gördü.
- 2017 yılından Çin'den yapılan ithalat Türkiye'nin toplam ithalatının %10,2'sini oluşturdu.
- 2018 yılında Çin'den yapılan ithalatın rekor seviyelerde düşüş gösterdiği görülmekte.
- İlk 10 aylık periyotta ithalatın en yüksek olduğu ay 2,1 milyar dolarla ocak ayı olurken, ithalatın en düşük olduğu ay ise 1,3 milyar dolarla Ekim ayı oldu.
- 2017 yılında Çin'den yapılan ithalatın özellikle yaz aylarında arttığı gözlenirken, 2018 yılında aynı oranda artışların gerçekleşmediği görülmektedir.
- 2018 yılında toplam ithalat rakamının 2017 yılının rakamlarını geçmemesi beklenmektedir.

Türkiye-Çin 2018 Yılı Aylık Bazda İkili Ticaret Dengesi

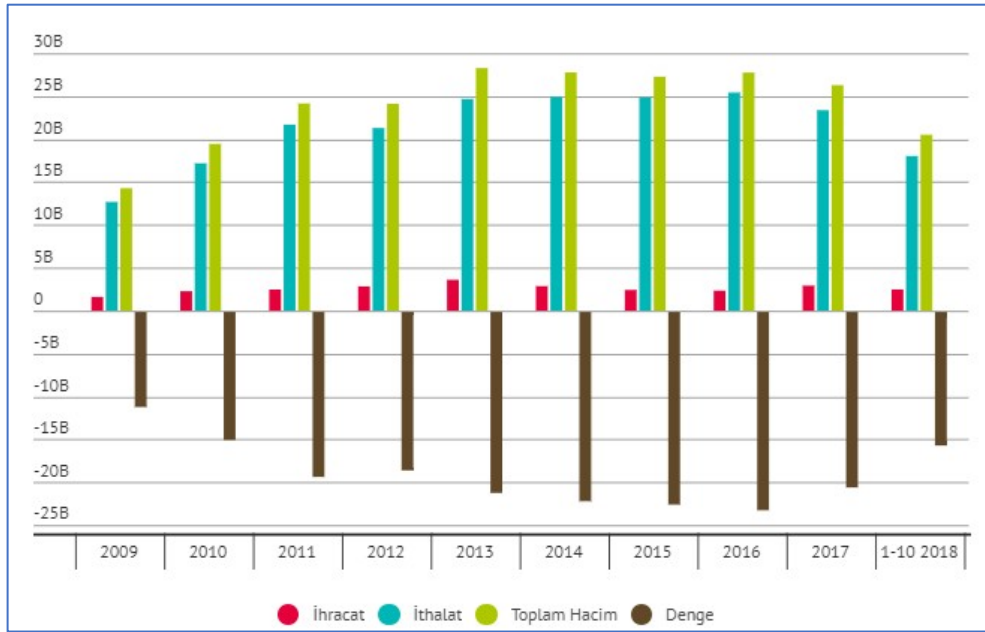

Kaynak: TÜİK, 2018.

Şekil 6. Türkiye-Çin 2018 Yılı Aylık Bazda İkili Ticaret Denge Rakamları

- 2018 yılının ilk on aylık bölümünde Türkiye, Çin'e en fazla ihracatı 280 milyon dolarla mart ayında gerçekleştirdi. En fazla ithalatın yapıldığı ay ise 2,1 milyar dolarla ocak ayı oldu.
- 2018 yılının ilk on aylık kısmında Türkiye'nin en fazla ticaret açığı verdiği ay, 1,9 milyar dolarla ocak ayı oldu. Türkiye'nin en az ticari açık verdiği ay ise 1,1 milyar dolarla Ekim ayı oldu.
- Türkiye, 2017 yılında aylık ortalama 1,7 milyar dolar açık verirken 2018 yılının ilk on ayında bu rakam 1,5 milyar dolar olmuştur.
- On aylık periyotta en yüksek toplam hacmine ulaşıldığı ay 2,4 milyar dolarla ocak ayı iken, toplam hacmin en düşük olduğu ay ise 1,6 milyar dolarla Ekim ayı oldu.

Türkiye- Çin 2009-2018 Yılları Arasında İkili Ticaret Dengesi

Kaynak: TÜİK, 2018.

Şekil 7. Türkiye- Çin 2009-2018 Yılları Arasında İkili Ticaret Denge Rakamları

- İki ülke arasında 2009 yılından itibaren toplam ticaret hacminin 2014 yılına kadar düzenli olarak arttığı görülmektedir. 2014 yılından itibaren toplam ticaret hacminin seyir yönü genellikle aşağıya doğru olmuştur.
- Toplam ticaret hacminin 14,2 milyar dolarla en düşük seviyede olduğu yıl Türkiye, 11 milyar dolarla en düşük ticaret açığını vermiştir.
- 2012 yılından itibaren Türkiye aleyhine sürekli artan ticaret açığı 2016 yılında 23,1 milyar dolarlık seviyeye en yüksek seviyeye ulaşmıştır.
- 2017 yılında Türkiye 20,4 milyar dolar ile Çin'e karşı son beş yılın en düşük ticaret açığını verdi.
- Toplam ticaret hacmi 28,2 milyar dolarla 2013 yılında en yüksek seviyeyi görürken. 2009 yılında 14,2 milyar dolarla en düşük seviyede olmuştur.
- 2018'in ilk on aylık periyod toplam ticaret hacmi 20 milyar dolar iken, Türkiye aleyhine ticaret açığı ise 15,5 milyar dolardır.

Kuşak ve Yol İnişiyatifi'nin Sunduğu Fırsatlar ve Olası Zorluklar

Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti İşbirliğinde Fırsatlar

Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimî üyesi olarak küresel sistemin can alıcı konularında söz sahibi olan beş ülkeden biridir. Çin'in bu gücü, Türkiye-Çin ilişkileri açısından önemli bir fırsat ve iş birliği alanı olarak görülebilir. Çin'in kaçınılmaz ulusal çıkar alanında olan Ortadoğu ve Avrupa gibi iki önemli bölge açısından sahip olduğu konum neticesinde kilit rol oynayan Türkiye, Çin ile ilişkilerini genişletip geliştirebilir (Temiz, 2017).

Türkiye ve Çin Halk Cumhuriyeti, Kuşak ve Yol projesi çerçevesinde; öncelikli olarak ulaştırma, enerji, ticaret, kültür ve turizm alanlarında, çok taraflı kurum ve kuruluşlarla iş birliği içine girebilir (Ergünsü, 2017).

Türkiye ve Çin'in ekonomik kalkınma modelleri birbirlerinden farklı olsa da iki ülke de önce bölgelerinde daha sonra küresel alanda ekonomik etki alanlarını genişletmeyi amaçlamaktadır. Çin bu amaçlar doğrultusunda yeni ekonomik kalkınma stratejisi uygulamaktadır. Gerek nüfus, coğrafya, siyasi yapı gerekse sosyo-kültürel yapıları birbirlerinden farklı olan bu iki ülke ekonomik kalkınma temelli ortak bir zemin teşkil edebilirler. Her iki ülke de var olan ekonomik ilişkiler ışığında yeni kurumsal düzenlemeler yapmalıdırlar. Bu düzenlemelerin başında ticaret açığını azaltmak, dış yatırım oranlarını artırmak ve teknolojisi yüksek ürünlerle araştırma geliştirme faaliyetlerini yürütmekle başlanmalıdır (Atlı ve Ünay, 2014).

Antik İpek Yolu boyunca çok önemli bir merkez olan Türkiye, Çin 'in başlatmış olduğu Kuşak ve Yol projesi neticesinde kendi gelişim stratejileriyle birlikte daha etkin bir entegrasyon süreci yaşayıp, sunulan fırsatlardan yararlanabilir. Kuşak ve Yol İnişiyatifi dahilinde ülkelerle ve bulunduğu ekonomik koridor üzerinde ki ülkelerle yapılacak politika koordinasyonu, tesis bağlanabilirliği, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve insandan insana alışveriş imkanları Türkiye'nin yararlanabileceği potansiyellerden sadece bir kaçıdır (Nan, 2017).

Türkiye projenin kapsayacağı coğrafya üzerinde sosyal ve kültürel bakımdan farklılaşmanın en aza indirilmesi konusunda kilit ülke konumundadır. AB ile olan üyelik müzakereleri ve NATO üyeliği bakımından Türkiye, Balkanlar ve AB hinterlandında etkin ülke konumundadır. Orta Asya ve Kafkaslar 'da sosyo-kültürel etkisi göz önüne alındığında Türkiye projenin sosyal ve kültürel kesişim noktasında bulunmaktadır (Temiz, 2017).

Türkiye'nin Asya kıtasıyla olan ticaret oranları dikkate alındığında, bu proje bölgeyle olan ticaret oranlarını yukarı çıkarmak adına önemli yer teşkil etmektedir. Proje sayesinde enerji, ulaştırma, iletişim ve ticaret alanlarındaki altyapı ve bağlantı ağları kıtaları birbirine bağlayarak, Asya'nın kalbinde ticareti teşvik edici unsur olacaktır.

Ulaştırma alanında, Türkiye 2023 yılına kadar 10.000 km Yüksek Hızlı Tren hattı ve 4.000 km konvansiyonel hat oluşturarak, toplam demiryolu ağını 29.940 km'ye 2035 yılına kadar ise 11.840 km Yüksek Hızlı Tren ve 4.480 km konvansiyonel hat oluşturarak, toplam demiryolu ağını 28.376 km'ye yükseltmeyi arzulamaktadır (Ergünsü, 2017). 2023 yılında ulaşılması amaçlanan karayolu uzunluğu ise 8.000 km.dir. Bunların yanı sıra Türkiye en az bir limanını dünyanın en büyük on limanı arasına sokmayı hedeflemektedir.

Yapılması planlanan 10.000 km Yüksek Hızlı Tren hattının önemli bir parçası olan Edirne-Kars hızlı tren projesi için Çin Halk Cumhuriyeti'yle ortaklık yapılmış gündemdedir. Yapımı tamamlanan ve finansmanın bir bölümünün Çin Halk Cumhuriyeti'nden sağlanan "Ankara-İstanbul Hızlı Tren Projesi 2.Etabı" iki ülke arasında yapılan ve yapılacak olan benzer ortaklıklara işaret etmektedir. Edirne- Kars hızlı tren hattının hayata geçmesi ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının tamamlanmasıyla birlikte Türkiye, Kara İpek Yolu'nun Avrupa'ya ulaşmasında çok önemli bir terminal olacaktır.

Türkiye'nin 2023 hedeflerinden olan bir limanın dünyanın en büyük on limanı arasına girmesi için, İpek Yolu'nu denizden de canlandırmayı amaçlayan Çin Halk Cumhuriyeti ile iş birliği yapılabilir. Kuzey Ege Denizi'nde yapılması planlanan Çandarlı Limanı, dünyanın en büyük on limanı arasına grime potansiyeline sahiptir. Büyük miktarda yatırım gerektiren Çandarlı Limanı'nın 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu kapsamına alınması durumunda, limanın yapımının tamamlanması için gerekli olan kaynak Çin Halk Cumhuriyeti tarafından sağlanabilir.

Enerji alanında dışa bağımlılığı fazla olan Türkiye, İktisadi İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri içerisinde geçtiğimiz 15 yıllık dönemde enerji talep artışının en hızlı gerçekleştiği ülke durumuna gelmiştir. Halihazırda ülkenin toplam enerji talebinin ancak yaklaşık %26'sı yerli kaynaklardan temin edilebilmektedir. 2002 yılından bu yana elektrik ve doğal gazda Çin Halk Cumhuriyeti'nden sonra en fazla talep artış hızına sahip ikinci büyük ekonomi olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Çok boyutlu bir enerji politikası izlenerek enerji alanındaki dışa bağımlılık azaltılabilir. Kaynakların çeşitlendirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzı içindeki payının yükseltilmesi öncelikli politikalar olmalıdır. Kaynak çeşitliliğinin sağlanması adına Türkiye, nükleer enerjiden yararlanmayı hedeflemektedir ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni nükleer enerji konusunda iş birliği yapabileceği potansiyel bir ortak olarak değerlendirmektedir. İki ülke arasında 2016 yılında nükleer enerji barışçıl amaçlarla kullanıma yönelik bir iş birliği anlaşması yapılmıştır. Bu kapsamda Trakya'da yapılması planlanan üçüncü nükleer santrali için Çin'le ortaklık yapılacağı açıklanmıştır.

Güneş ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji alanlarında Çin Halk Cumhuriyeti ile iş birliği olanakları mevcuttur. Yenilenebilir enerji sektöründe yaptığı yatırımlarla küresel liderliği elinde bulunduran Çin, Kuşak ve Yol projesi kapsamında stratejik olarak desteklenen firmalar aracılığıyla yurtdışında büyük enerji yatırımları yapmaktadır.

İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, iki ülkenin kültür ve turizm alanlarında daha çok iş birliği yapmasına olanak sağlayacaktır. Sanat ve film festivali, kitap fuarı, film yapımı ve film çevirenlerinde iş birliği ortak radyo ve televizyon programlarının hazırlanması öngörülen iş birlikleridir. Turizm alanında Türkiye'nin Çin'den beklentisi yüksektir. Çin'in 2018 yılını "Türkiye Turizm Yılı" ilan etmesi ve dünyanın en büyük özel mülk tedarikçisi ve sinema zinciri operatörü konumunda olan Çin'li Wanda Grubu'nun 2017 yılında Wanda Vista İstanbul Oteli ile Türkiye pazarına girmiş olması, Çinli daha çok turistlerin Türkiye'ye gelmesine olanak sağlayacaktır (Ergünsü, 2017).

Lojistik altyapısını ve limanlarını geliştirmeye başlayan Türkiye, diğer limanlarla ve bağlantı noktalarını birbirine bağlayan yatırımlar sayesinde lojistik merkezi olabilir. Türkiye'deki limanların geliştirilmesiyle ilgilenen Çin merkezli Merchants Holdings International ve CIC Capital ile birlikte Çin'in kamuya ait nakliye ve lojistik şirketi COSCO Pacific, 940 milyon Dolar ödeyerek İstanbul'daki Kumport Limanı'nın çoğunluk hissesini satın almış oldu. Kumport'un Marmara Denizi üzerindeki konumu hem Karadeniz'e hem de Ege Denizi üzerinden Akdeniz'e bağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir (Sak, 2018).

Çin'in uluslararası çapta büyük projesi olan ve Türkiye'nin de kurucularından biri olduğu Asya Altyapı Yatırım Bankası, Dünya Bankası'na alternatif olma yolunda ilerlemektedir. Türkiye'nin bu bankanın gelişmesine ve kurumsallaşmasına yönelik vereceği destek, Türkiye- Çin ilişkilerini geliştirmek adına fırsat olabilir. Bu fırsat sayesinde Türkiye'nin büyük altyapı projelerine finansman bulma konusunda eli güçlenebilir.

Çin'in Afrika kıtasına olan ilgisi ve girişimleri bilinmektedir. Son dönemde Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi giderek artmaktadır. Yapılan yatırımların bölge ülkelerinin gelişmesine gerçek anlamda katkıda bulunması için Türkiye ve Çin'in ortak projeler gerçekleştirilmesi olumlu yönde etki edecektir. Afrika bölgesinin gelişmesi gerek küresel yoksulluğun ve eşitsizliğin azalması gerekse küresel ekonomiye dinamizm kazandırılması açısından önemlidir. Türkiye ve Çin'in ortak hareket ederek bölgeye yapacakları proje ve yatırımlar, Afrika'ya kazan-kazan stratejisi ile yaklaşmanın son derece önemli sonuçlar doğurabileceği ile alakalı dünyaya örnek olabilir (Gür, 2017).

Kuşak ve Yol Projesi'nde stratejik bir aktör olarak yer almak için daha hızlı ve etkili adımlar atılması gerekir. Söz konusu büyük proje bağlamında Türkiye, bulunduğu stratejik konumunu kullanarak Çin'den başta lojistik olmak üzere çeşitli yatırımların çekilmesi vurgulanıyor. Doğrudan yabancı yatırımların ilerleyen dönemlerde ekonomik büyüme ve ödemeler dengesine olumlu katkı verme potansiyeli taşıyan kritik hususken, Çin'in son yıllarda çeşitli ülkelere yaptığı teknolojik yatırımların uluslararası iş birliklerini artırıcı etkisine dikkat edilmesi gerekiyor. Kalkınma noktasında etkin rol oynaması beklenen teknolojik gelişmelerin katalizör görevi üstlenmesi amacıyla, kazan-kazan prensibiyle Çin'den bu yönde yatırımların çekilmesi ve yatırım teşviklerinin artırılması önemli yer tutmakta (Karahana, 2017).

Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti İşbirliğinde Sorunlar

Her İki Ülkenin Projeyi Algılama Farklılığı

Antik İpek Yolu tarih boyunca sadece ticaret yolu olmamıştır, aynı zamanda kültürel alışverişin yapıldığı, kimi zaman da savaş yolu olarak kullanılan bir rota olmuştur. Çin " Kuşak ve Yol" projesini dünya kamuoyuna sunduğunda güzergâh üzerinde bulunan ülkelere bir kısmının projeye alakalı olumlu görüşleri olmamıştır. Ülkelerin çoğu projeyi Çin'in genişleme ve hegemon politikalarının parçası olarak görmüştür. Bu ülkelere bir kısmı ise projeyi kendi içişlerine müdahale olarak algılamıştır. Türkiye'de Çince bilen, Çin'de de Türkçe bilen uzman

ve personel sayısının azlığı, iki ülke arasında proje ile ilgili bilgi akışı noktasında yetersizliği ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik sorunlar ve öncelikleri neticesinde bölgesel olaylarda taraf olması, Çin'in Türkiye'ye tedbirli yaklaşmasına sebep olmaktadır (Durdular, 2016).

Türkiye açısından proje, tarihi İpek Yolu'nun canlanarak güzergâh üzerinde ticaretin canlanması ve Orta Asya ve Çin'e daha fazla yakınlaşma fırsatı sunmaktadır. Çin açısından ise, gerek ticaret yoluyla Batı'ya açılan kapı gerekse güzergâh üzerinde bulunan ülkelerle ilişkilerin jeopolitik önceliklere göre güçlendirilmesidir. Bu bilgilerden hareketle, her iki tarafın proje ile ilgili bilgi farklılıkları ve iki ülke arasında ki jeopolitik stratejik öncelik ve farklılıkları, projenin karşı karşıya kaldığı sorunlardan biridir.

Jeopolitik Riskler

Çin'e göre Türkiye siyasi istikrara sahip bir ülke olmasına rağmen yanı başında bulunan Ortadoğu'daki büyük kargaşanın dışında kalması oldukça zordur. Suriye'deki savaş, Irak'taki bölgesel huzursuzluk ve terör örgütlerinin (DAEŞ, YPG, PKK) gibi bölgedeki varlığı gerek bölgenin gerekse Türkiye'nin güvenliğini ciddi anlamda tehdit etmektedir. Projenin güzergahlarından birinin Ortadoğu'daki sorunlu ülkelere ve Türkiye'den geçecek olması, Çin'i jeostratejik risk altına sokmaktadır.

NATO'nun stratejik müttefiki olan Türkiye'nin Çin ile stratejik iş birliği yapması, başta ABD, olmak üzere Batı devletlerini endişelendirmektedir. Artan endişeler neticesinde zaman zaman Batı ülkeleri, Türkiye-Çin iş birliğine karşı çıkmaktadırlar. ABD'nin, Türkiye'nin Çin yapımı HQ-9 uçaksavar füze sistemine karşı çıkması bu duruma örnek verilebilir. Orta Koridor kapsamında bir NATO ülkesiyle iş birliğine girmek Çin'i kendi jeostratejik öncelikleri açısından endişelendirmektedir.

İki Ülke Ticaretinin Gittikçe Türkiye Aleyhine Açık Vermesi

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde Çin'in payının ağırlıklı olmasına rağmen Çin'in dış ekonomik ilişkilerinde Türkiye'nin payı arasındaki fark ve bu farkın yarattığı uçurum, iki ülke arasındaki ticari dengesizliğe sebep olup iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemektedir. 2010 yılında iki ülke arasında ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine çekilmesi iki ülke arasında uzun vadeli ve yapıcı bir vizyon oluşturmasını sağlamıştır. Çin iki ülke arasında yapılan ticaret neticesinde Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki payını hızlı şekilde artırmıştır buna karşılık Çin'in Türkiye'nin toplam ihracatında ki payı aynı oranda artmamaktadır ve Türkiye'nin Çin'e karşı ticaret açığı hızla büyümektedir. Örnek verecek olursak; 2020 yılında belirlenen yüz milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşılması durumunda Türkiye yaklaşık yetmiş beş milyar dolarlık bir açıkla karşı karşıya kalacaktır. Türkiye'nin bu yöndeki endişeleri ikili ilişkiler açısından sorun yaratmaktadır (Durdular, 2016).

Türkiye-Çin Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi

Mevcut Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti ticari ve ekonomik ilişkilerinde Türkiye açısından dengesiz bir durum olduğu bilinmektedir. Türkiye, Çin'e ihraç ettiği her bir dolarlık ürün karşılığı bu ülkeden on doların üzerinde mal ithal etmektedir. İki ülke arasında oluşan bu ticari açık her geçen yıl artmaktadır. Karşılıklı yatırım ve hizmet ticareti ilişkilerinde son dönemde bir canlılık söz konusu olsa da iş hacimleri hala düşük seviyelerdedir. Çin ile ticaret açığını kapatmak Türkiye adına kısa ve orta vadede olası görünmemekle birlikte iki ülke arasında ki ekonomik ilişkileri daha dengeli ve sürdürülebilir bir düzleme oturtmak mümkündür.

Türkiye- Çin ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi adına, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Türkiye- Çin Konseyi için, 2016 yılında Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Uzmanı (İPM) Dr. Altay Atlı tarafından hazırlanan raporda yol haritası olarak sunulan 9 madde aşağıdaki gibidir; (Atlı, 2016).

- Türkiye'nin Çin'e ihracatında artış potansiyeli taşıyan ürünlere odaklanarak bu ürünlerde pazar paylarının artırılmasına yönelik çabalar yapılması,
- Türkiye'nin Çin'den ithalatında Türk ekonomisine yüksek katma değer sağlayan kalemlerin belirlenerek ithalatın Türk ekonomisine en fazla getiriye sağlayacak şekilde planlaması
- Ticaret açığının telafi edilmesi ve Türk ekonomisine katma değer sağlaması için Türkiye'nin Çin'den daha fazla yatırım çekmesi; bu bağlamda yüksek potansiyel sunan sektörlerle odaklanılarak bu alanlarda karşılık fayda prensibi temelinde yatırım ilişkileri oluşturulması
- Çin'deki Türk yatırımlarının, bu ülkedeki yatırım teşvik rejimine yönelik yeni uygulamalardan istifade ederek, rekabetin daha düşük ve teşviklerin daha fazla olduğu bölgeleri hedef alarak ve hizmet sektöründeki imkanlardan faydalanarak artırılması
- Türkiye'nin Çin ile hizmet ticaretinin artırılması ve bu kapsamda turizm ilişkilerine ağırlık verilmesi
- Çin ile iş yapmaya yönelik kalifiye iş gücünün geliştirilmesi ve etkin bir şekilde istihdam edilmesi
- Türkiye'nin ülke markasının ve Türk malı imajının Çin toplumu nezdinde güçlendirilmesi
- Ticaret ve yatırım ilişkilerini destekleyen finansman imkanlarının artırılması
- Türkiye'nin Çin ile ekonomik ilişkilerinde tüm paydaşları kurumsal bir yapı içerisinde bir araya getirerek koordinasyonu ve güç birliğinin sağlayacak bir mekanizmanın oluşturulması (Atlı, 2016).

Türkiye'nin Çin'e İhracatında Artış Potansiyeli Taşıyan Ürünlere Odaklanarak Bu Ürünlerde Pazar Paylarının Artırılmasına Yönelik Çabalar Yapılması

Raporda Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonlarında (GTİP) dört haneye inilerek 1.200 ürün üzerinden değerlendirme yapılmış ve Türkiye'nin Çin'e ihracat potansiyeli taşıyan ürünler belirlenmiştir. Ürünlerin özet listesi beş ana grup altında, her grubun özellikleri ve o ürün grubu için yapılan eylem planı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

	A Grubu	B Grubu	C Grubu	D Grubu	E Grubu
	<i>Türkiye'nin ihracatının yüksek olduğu, yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını yüksek oranda arttırdığı ürünler</i>	<i>Türkiye'nin ihracatının yüksek olduğu, yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını düşük oranda arttırdığı ürünler</i>	<i>Türkiye'nin ihracatının yüksek olduğu, orta/düşük potansiyeli taşıyan Çin'in dünyadan alımlarını yüksek oranda arttırdığı ürünler</i>	<i>Türkiye'nin ihracatının orta seviyede olduğu, çok yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını yüksek oranda arttırdığı ürünler</i>	<i>Türkiye'nin ihracatının düşük olduğu ya da hiç olmadığı, çok yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını yüksek oranda arttırdığı ürünler</i>
Gıda Ürünleri	Üzüm, Hurma, incir, çikolata, kakaolu gıdalar, zeytinyağı		Kakaosuz şeker ürünleri, makarna, kuskus, reçel, jöle, marmelat	Yumuşakçalar, kabuklu hayvanlar, üzüm şırası ve şarabı, kahve ve çay hülasesi, malt bira ve malt hülasesi, margarin, kuru baklagiller	Şekerler ve şeker şurupları, balık filetolari, peynir, kayısı, kiraz, seftali, erik, yaprak tütün ve tütün ürünleri
Tekstil & Giyim	Kürkler, pamuklu mensucat, pamuk ipliği, deri ve köselerden giyim eşyası	Deri ve kösele, deri ve kösele hazırlanması için makineler, mensucat ve deri için kimyasal boya, dokunmamış mensucat	Yatak çarşafı, masa örtüsü, kadın, erkek ve çocuk giyim ürünleri, tişörtü fanila, atlet, kazak, hırka, külotlu çorap, kürkten giyim eşyası, dokuma halılar	Ayakkabı, şal, eşarp, iç çamaşırı, kemer ve askılar, karde edilmiş yün iplikleri, dokuma yer kaplamaları	Spor, kayak ve yüzme kıyafetleri
Otomotiv	Motorlu taşıt parçaları, dış lastik, iç ve dış lastik için mensucat				Emniyet camları, motorlar için ateşleme tertibatları
Tabii Kaynaklar	Nikel cevheri, sünger taşı, zimpıra taşı			Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, külçe, çelik, elektrik enerjisi üretim grupları ve rotatif elektrik konvansörleri	
Makine - Teçhizat	Tıbbi aletler, ev işlerinde kullanılan cihazlar, tarım		Radyatör, yıkama makineleri		

Kaynak: Atlı, 2016, s. 25.

Şekil 8. Türkiye'nin Çin'e İhracatında Artış Potansiyeli Taşıyan Ürünler

Tabloda gösterilen ürünlere yönelik, kamu kuruluşları ve özel sektör temsilci kuruluşlarının ortak çalışmaları neticesinde Çin pazarında daha fazla pay alıp kalıcı olunabilir. Çin Halk Cumhuriyeti, yavaşlayan ekonomik büyümesine rağmen, ülke ekonomisi düşük maliyetli ihracata dayalı modelden daha çok iç pazardaki tüketime ağırlık veren modele doğru geçiş yapmaktadır. Çin'de yaşanacak iç tüketim artışından dolayı ortaya çıkacak fırsatları değerlendirmek için Türkiye'nin ihracatında hedefleri net olarak belirlenmesi ve çalışmaları bu hedefler doğrultusunda yoğunlaştırması gerekmektedir.

Türkiye'nin Çin'den İthalatında Türk Ekonomisine Yüksek Katma Değer Sağlayan Kalemlerin Belirlenerek İthalatın Türk Ekonomisine En Fazla Getiriyi Sağlayacak Şekilde Planlaması

Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatın ekonomi üzerinde cari açığı artırıcı yönde etki ettiği bilinmektedir. Üreticilerin daha uygun fiyatlarla ara mamüllere ulaşma imkanlarının artırılması, imalat sanayisinin rekabet gücünü artıracak ve tüketicinin de alım gücünü olumlu yönde etkileyecektir. Ticaret açığının önüne geçmek için korumacı önlemler almak yerine, ithalat yapılan ürün ve hizmetlerde Türkiye ekonomisine daha fazla katma değer sağlayacak,

ekonominin ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde yapılmasını temin etmek gerekmektedir. Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatta temel olarak ara mamul ithalatı üzerine yoğunlaşılması ve buradan alınan verimin daha yukarıya çekilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye, var olan teknolojik kapasitesini yükseltmek için girişimlerde bulunan bir ülkedir. Bu doğrultuda yapılacak olan ülke içindeki eğitim, araştırma geliştirme ve inovasyon çalışmaları ve yurt dışından yüksek teknoloji içeren ara mamüllerin ithalatı önem arz etmektedir. Çin tarafından yapılan teknoloji adımlar takip edilerek atılım yapılan sektörler odaklanılıp, bu sektörlerden ara mamül ithalatına yönelmelidir. Çin'deki imalat kalite ve kapasiteyi artırmayı, imalat sürecinin her safhasında teknolojiyi ön plana çıkartmak için ortaya koyduğu 'Made in China 2025' programını dikkatle takip etmek, Türkiye için kaliteli, teknolojik içerikli ve düşük maliyetli ara mamül ithalatı açısından olumlu fırsatlar yaratabilir.

Ticaret Açığının Telafi Edilmesi ve Türk Ekonomisine Katma Değer Sağlaması İçin Türkiye'nin Çin'den Daha Fazla Yatırım Çekmesi; Bu Bağlamda Yüksek Potansiyel Sunan Sektörlere Odaklanılarak Bu Alanlarda Karşılık Fayda Prensibi Temelinde Yatırım İlişkileri Oluşturulması

Türkiye, Çin sermayesinin son dönemlerde ilgi gösterdiği ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak, Çin'in Türkiye'ye yapmış olduğu yatırımlar, bu ülkenin tüm dünyadaki yatırımları arasında küçük bir yer tutmaktadır. Türkiye'de var olan Çin sermayeli firmaların çoğu toptan ve perakende sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu firmaların çoğunluğu ürünlerin Çin'den Türkiye'ye ithalinde ve Türkiye pazarına dağıtımında yer almaktadır. Türkiye açısından önemli olan Çin'den daha yüksek katma değer sağlayacak, Türkiye'nin yenilikçi ve sürdürülebilir üretime dayalı kalkınmasına katkı verecek yatırımların çekilmesidir.

Halihazırda Ar-Ge ve inovasyon çalışmalarına en fazla yatırım yapan ülke konumunda olan Çin, dünyada en fazla patentin alındığı ülke olmuştur. Tüm bu gelişmelerden yararlanmak, büyüyen teknolojik kapasiteden faydalanmak adına teknoloji transferleri ve ortak üretim imkanları içeren yatırım projelerinin Türkiye'ye çekilmesi gerekmektedir. Türkiye pazarında daha fazla pay almak isteyen ve Türkiye'nin kilit konumunda olduğu Modern İpek Yolu projesini geliştirmek için çaba harcayan Çin açısından da yararlı olacaktır. Ortaya çıkan bu kazan-kazan durumu iki ülke arasındaki ilişkilerin daha uzun vadede sürdürülmesine katkı sağlayacaktır. Çin'in dışa açılımlarında öncelikli hedef olarak belirlediği demiryolu, elektrik, telekomünikasyon, makine imalat, otomotiv, uçak imalat ve elektronik sektörlerine yoğunlaşılması fayda sağlayacaktır.

Çin'deki Türk Yatırımlarının, Bu Ülkedeki Yatırım Teşvik Rejimine Yönelik Yeni Uygulamalardan İstifade Ederek, Rekabetin Daha Düşük ve Teşviklerin Daha Fazla Olduğu Bölgeleri Hedef Alarak ve Hizmet Sektöründeki İmkanlardan Faydalanarak Artırılması

Türkiye'nin Çin'deki yatırımlarının henüz oldukça düşük seviyede olduğu gibi Türk firmalarının Çin'deki yatırım ortamına girmesi de giderek zorlaşmaktadır. Çin pazarındaki rekabetin yüksek olması, ticarete olduğu gibi Türk firmalarının yatırım yoluyla da Çin'e girişini güçleştirmektedir. Çin'i uzun zamandır yabancı yatırımların cazibe merkezi yapan, düşük

maliyet avantajının giderek ortadan kalkması, yabancı yatırımların kullandıkları tüm girdilerin maliyetinin yükselmesine sebep olmaktadır. Yaşanan gelişmeler sonrasında Çin'in yabancı yatırımcıları çekmek için yeni uygulamaları hayata geçirmesi, Türk firmaları açısından da yeni imkanların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Artan maliyetlerden dolayı, emek yoğun Türk yatırımları için kalkınmasını sağlamış doğu bölgeleri yerine daha düşük maliyetlerin olabileceği Çin'in orta bölgelerine yönelmesi daha faydalı olacaktır. Çin'in batısında bulunan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, özel konumu ve Türkiye ile olan kültürel bağlardan dolayı Türk yatırımcılar için ciddi bir potansiyel sunmaktadır. Son dönemde Çin'deki eğitim, finansal hizmetler, turizm ve sağlık gibi alanlarda meydana gelen talep artışı yabancı firmaların pazarda yerini almasına sebep olmuştur. Türk şirketleri için Çin'in büyük bir pazar olmasının yanı sıra Çin hükümetinin hizmet sektörüne yönelik uygulamaları ve mevzuat iyileştirmeleri yatırım fırsatları sunmaktadır.

Türkiye'nin Çin ile Hizmet Ticaretinin Artırılması ve Bu Kapsamda Turizm İlişkilerine Ağırlık Verilmesi

Çin'de hızla büyüyen orta sınıfın artan harcanabilir gelirleriyle hizmet sektörüne yönelik artan talepleri, Türkiye'den Çin'e hizmet ihracatı potansiyeli artırmaktadır. Türkiye'nin mal ticaretinin aksine hizmet sektöründe ticaret fazlası bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin en güçlü olduğu hizmet sektörü turizmdir. Turizm sektörünü sırasıyla taşımacılık ve inşaat takip etmektedir. Çin ise hizmet sektöründe dış ticaret açığı veren bir ülkedir ve en fazla alım yaptığı hizmet sektörü ise açık ara turizm sektörüdür. Dolayısıyla Türkiye'nin Çin'e hizmet ihracatı söz konusu olduğunda en büyük potansiyel turizm sektöründe görülmektedir.

Dünya seyahat pazarının lideri olan Çin, 2017 yılı rakamlarına göre 131 milyon yurtdışı seyahati ile yurtdışına en çok turist gönderen ve 137 milyon ziyaretçi ile dünyada en çok yabancı turist tarafından ziyaret edilen dördüncü ülke konumundadır. Yatırımlarını mal ticaretinden yavaş yavaş hizmet ve tüketim sektörüne kaydıran Çin, ekonomisini güçlendirmek için turizme giderek önem vermeye başlamıştır. (Turizm gazetesini, 2018). Çin'den daha fazla turist çekebilmek için turizm promosyon çalışmaları yapılarak Çin'e ve Çinli turistlere yönelik çalışmaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Çin ile İş Yapmaya Yönelik Kalifiye İş Gücünün Geliştirilmesi ve Etkin Bir Şekilde İstihdam Edilmesi

Çin ile iş yapmak isteyen her Türk firmasının Çince bilen, Çin'i ve Çin insanını iyi tanıyan, Çinlilerin yaşam tarzını ve iş yapma mantalitetlerini iyi bilen personel istihdam etmesi önemlidir. Halihazırda Türk firmaları tarafından ya mevcut personel Çin'e gönderilerek yetiştirilmekte ya da Uygur Türkü kökenli çalışanlar Çince bilmeleri nedeniyle tercih edilmektedirler. Bu şekilde oluşturmaya çalışılan insan gücü, artan Türkiye- Çin ekonomik ilişkileri göz önüne alınca yetersiz kalmaktadır. Çin'le alakalı çalışmalar yapan, Çin'de üniversite eğitimi almış, yüksek lisans ve doktora yapan Türk öğrencileri hedeflenen kalifiye işgücü için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Var olan bu kaynak sistemli bir şekilde değerlendirilerek istihdam yaratılmalıdır.

Türkiye'nin Ülke Markasının ve Türk Malı İmajının Çin Toplumunda Güçlendirilmesi

Çin'de tüketici nezdinde bir Türkiye imajı henüz oluşmamıştır. Bu sebepten, Türkiye'nin ülke markasının oluşturulmasına yönelik projelerin yanı sıra, Çin pazarına ve Çinli tüketiciye yönelik olumlu bir propaganda yapılması önem kazanmaktadır.

Ticaret ve Yatırım İlişkilerini Destekleyen Finansman İmkanlarının Artırılması

Türkiye'nin Çin ile kuracağı ticaret ve yatırım ilişkileri için sağlıklı bir finansman altyapısı sağlaması gerekmektedir. İki ülke bankalarının karşılıklı olarak diğer ülkede faaliyet göstermesi ve bankacılık hizmetleri sunması bu açıdan önemlidir. Türkiye'de faaliyet gösteren Çin bankalarına karşılık Çin'de temsilcilik ofisi seviyesinde faal olan Türk bankalarının da bankacılık hizmetleri vermeye başlaması, finansman altyapısının tamamlanması açısından gereklidir.

Türkiye'nin Çin ile Ekonomik İlişkilerinde Tüm Paydaşları Kurumsal Bir Yapı İçerisinde Bir Araya Getirerek Koordinasyonu ve Güç Birliğinin Sağlayacak Bir Mekanizmanın Oluşturulması

Türkiye- Çin ekonomik ilişkilerle alakalı kamu, özel sektör ve sivil topluma ait tüm paydaşlar arasında yapılandırılmış, kurumsallaştırılmış ve kesintisiz bir eşgüdüm mekanizmasının oluşturulması, iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda bir kamu ve özel sektör, sivil toplum ve akademik kuruluşların katılımıyla "Çin ile Ekonomik İlişkiler Koordinasyon Kurulunun" hayata geçirilmesi faydalı olacaktır (Atlı, 2016).

Sonuç

Jeoekonominin yükselişinin devam ettiğinin en büyük örneklerinden biri olan Kuşak ve Yol İnisiyatifi Türkiye-Çin ilişkileri adına önemli fırsatlar sunmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti topraklarından başlayan İpek Yolu'nun en önemli kavşaklarından biri Anadolu'dur. Bu nedenle Kuşak ve Yol İnisiyatifi her iki ülke içinde önemli yer tutmaktadır. Çin açısından Türkiye'nin jeostratejik konumu; Avrupa, Orta Doğu, Kafkasya, Afrika ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile sahip olduğu tarihi, siyasi ve kültürel bağları; NATO, AGİT ve AİGK gibi uluslararası örgütlere üye olması nedeniyle önemli bir ülkedir. Türkiye açısından ise İpek Yolu'nun canlanmasıyla birlikte Çin ile iş birliği yapmak, Çin ile olan ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirerek dengelemeye, daha fazla yatırım ve turist çekmeye, teknoloji transferlerine ve Orta Asya ile ilişkilerin güçlendirilmesine ve Asya pazarında daha etkin olmasına imkân sağlayacaktır.

Türkiye 'Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin hayata geçirilmesinde kilit rol oynamaktadır. Konumu itibarıyla Asya ve Avrupa arasında köprü vazifesi görmesinin yanı sıra, enerji ve su kaynaklarına yakınlığı ve enerji koridorları açısından bulunduğu konum Türkiye'yi inisiyatifin en önemli ülkelerinden biri haline getirmiştir.

İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin artmasına rağmen 2012 yılından itibaren Türkiye aleyhine sürekli artan ticaret açığı söz konusudur. Bu durum Türkiye- Çin ilişkilerinde yaşanan en büyük sorun olarak göze çarpmaktadır. Kuşak ve Yol İnisiyatifi, toplam ticaret hacminin 50 milyar doları bulması arzulanan ekonomik ilişkide iki ülke arasındaki ticari dengesizliğin giderilmesi adına önemli bir fırsat sunmaktadır.

Türkiye'nin Çin'e ihracında artış potansiyelli ürünlere yönelmesi, Çin'den ithal edilen ürünlerde yüksek katma değer sağlayan ürünleri tercih etmesi, Çin'den daha fazla yatırımcı çekmesi, hizmet sektöründeki imkanlardan faydalanılması, ortak finansman imkanlarının artırılması ve ortak bir koordinasyon mekanizmasının kurulması gibi adımların etkili bir şekilde atılması ve belirlenen yol haritalarının uygulanması konusunda devamlı bir süreç oluşturulması halinde, Türkiye'nin Çin ile ekonomik ilişkileri daha dengeli sürdürülebilir ve Türkiye ekonomisine daha yüksek katma değer sağlayan bir hal alabilecektir.

Son olarak, Türkiye ve Çin hükümetleri arasında bürokrasi, iş dünyası, ekonomi, akademi ve sivil toplum olmak üzere iletişim çok yönlü olarak gelişerek devam etmektedir. Çin'in 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin demokratik değerlerine anında, net ve istisnasız destek vermiş olması, ülkeler arasındaki iş birliği ortamının kuvvetlenmesinin yolunu açmıştır. Bu olumlu ortamda ekonomik ilişkiler üzerinde yapılacak kapsamlı, katılımcı ve kuramsal bilgiyi uygulama ile bağdaştıran çalışmalar, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin rahatlıkla daha üst seviyelere çıkmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akbaş, C. (2016). Bir Kuşak Bir Yol Projesinde Türkiye'nin Önceden Attığı Adımlar ve Bu Adımların Ortak Koridora Katkısı, *Chinn*, 2 Kasım 2018, <http://www.cinhh.com/bir-kusak-bir-yol-projesinde-turkiyenin-oceden-attigi-adimlar-ve-bu-adimlarin-ortak-koridora-katkisi/>
- Altay, A. (2016). *Asya Yüzyılında Ejder ve Hilal, Türkiye-Çin Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi İçin Bir Yol Haritası*. İstanbul: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.
- Atlı, A. ve Ünay, S. (2014). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri*. Ankara: SETA.
- Durdular, A. (2016). Çin'in Kuşak ve Yol Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi. *Avrasya Etütleri*, 49, 77-97.
- Ergünsü, U. (2017). İpek Yolu'nun Yeniden Canlandırılması ve Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İşbirliğine Etkileri. *Researchgate*. https://www.researchgate.net/publication/320831472_Ipek_Yolu'nun_Yeniden_Canlandırılması_ve_Turkiye-Cin_Halk_Cumhuriyeti_Isbirliğine_Etkileri

- Esenbel, S., Togan, İ. ve Atlı, A. (2013). *Türkiye’de Çin’i Düşünmek*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Gür, N. (2017, 20 Mayıs). Çin ile Ekonomik İlişkileri Güçlendirme Fırsatı. www.sabah.com.tr
- İlhan, S. (2000). *Avrupa Birliğine Neden Hayır: Jeopolitik Yaklaşım*. İstanbul: Ötüken.
- Karahan, H. (2017). Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri İçin Bir Yol Haritası. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/turkiye-cin-ekonomik-iliskileri-icin-bir-yol-haritasi/343116>
- Konak, E. (2018). Türkiye’nin Çin’e İhracatı ve Çin’den İthalatı. *China Pulse*. <https://cinnabzi.com/turkiyenin-cine-ihracati-ve-cinden-ithalati/>
- Milliyet. (2018, 13 Ağustos). İhracatta Yeni Rota 2,8 Trilyon Dolarlık Pazar. www.milliyet.com.tr
- Nan, L. (2017). Formula For A Win-Win Future. http://www.china.org.cn/world/2017-05/15/content_40814763.htm
- Sak, G. (2018). Kuşak ve Yol Girişimi Türkiye’ye Yeni Fırsatlar Sunuyor. <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4407>
- Sezgin, C. (2013). Kendi Kendine Yetebilen 7 Ülkeden Biri. www.bloomberght.com
- Steven, C. (2018). Along China’s Middle Corridor: A View From the Ground. <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/along-chinas-middle-corridor-a-view-from-the-ground>
- Şemşek, İ. (2013). Türkiye’nin Jeopolitik Önemi; Köprü Mü, Kanat Mı, Merkez Mi?. http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turkiye_kopru_mu_kanat_mi_merkez_mi_b4156f55-1433-4a8b-b420-0ec349a42fef.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2018). Türkiye’nin Enerji Profili ve Stratejisi. http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa
- Tangör, B. (2016). Gelenekten Geleceğe Türkiye’nin Jeopolitiği. http://www3.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/ShowDoc/WLP+Repository/per/dosyalar/05122016_4
- Tarakçı, N. (2013). *Türkiye Merkezli Jeopolitik Analizler*. İstanbul: Tasam.
- TASAM. (2006). Türkiye’nin Jeopolitik, Jeostratejik ve Ekostratejik Önemi. http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1505/turkiyenin_jeopolitik_jeostratejik_ve_ekostratejik_onemi
- Temiz, K. (2017). *Türkiye-Çin İlişkileri*. Ankara: SETA.

Turizm Gazetesi. (2018, 8 Şubat). İşte Dünyanın En Büyüğü 2017 Rakamlarıyla Çin Turizmi.
<https://www.turizm gazetes i.com/news.aspx?id=85324>

Yeniakit. (2018, 1 Haziran). Tarihi İpek Yolu'nda Türkiye'nin Önemi Ne?.
www.yeniakit.com.tr

Yılmaz, Ö. (2016). Türkiye ve Çin'den Orta Koridor Hamlesi. www.milliyet.com.tr

Yurdakul, D. (2017). *Çin Basınında Türkiye*. İstanbul: Okan Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü.

15 Temmuz Darbe Girişiminin Milliyetçi Söyleme Etkisi: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yenikapı Mitinginde Yaptığı Konuşmanın Analizi

The Impact of the 15 July Military Coup Attempt on Nationalist Discourse: Analysis of President Erdoğan's Speech at Yenikapı Demonstration

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya Bölükbaşı¹

Başvuru Tarihi: 19.11.2019

Kabul Tarihi: 03.12.2019

Öz

Bu çalışmada, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 15 Temmuz Darbe ve İşgal Girişiminden sonra Yenikapı Mitinginde yaptığı konuşmanın analizi, milliyetçilik çerçevesinde yapılması amaçlanmaktadır. Bu yüzden mevcut çalışmanın kavramsal çerçevesini milliyetçilik, Türk milliyetçiliği ve 15 Temmuz Darbe ve İşgal Girişimi oluşturmaktadır. Milliyetçiliğin bir söylem biçimi olması üzerinde durulmaktadır. Türk milliyetçiliği ise, geç bir dönemde ortaya çıkışı, reaksiyoner karakteri ve devlete dayalı bir ideoloji olma nitelikleri temelinde incelenmektedir. Bu çalışmanın metodolojik çerçevesini Eleştirel Söylem Analizi oluşturmakta, bu yaklaşım içinde mütalaa edilen Dijk'in Politik Söylem Analizi kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söyleminde ön plana çıkan devlet, vatan, bağımsızlık, toplumsal bütünlük, ezan, şehitlik, emperyal güçlere ve terörizme karşı mücadele olguları milliyetçi söyleme işaret etmektedir. Bu söylemler, Türk milliyetçiliğinin reaksiyoner yapısı ve devleti koruma içgüdüsüyle birlikte 15 Temmuz Darbe Girişiminin etkisiyle biçimlendiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, 15 Temmuz Darbe Girişimi, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Söylem Analizi, Devlet

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the speech made by President Recep Tayyip Erdoğan at the Yenikapı Demonstration after the July 15 Coup and Occupation Attempt and to be conducted within the framework of nationalism. Therefore, the conceptual framework of the present study is nationalism, Turkish nationalism and the July 15 Coup and Occupation Attempt. It is emphasized that nationalism is a form of discourse. On the other hand, Turkish nationalism is examined on the basis of its emergence in a late period, its reactionary character and the characteristics of being a state-based ideology. Critical Discourse Analysis is the methodological framework of this study and Dijk's Political Discourse Analysis is used in this approach. The state,

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, yusuf.bolukbasi@bilecik.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4723-5977

homeland, independence, social cohesion, the azan, martyrdom, the struggle against imperial powers and terrorism, which come to the forefront in President Erdoğan's discourse, point to nationalist discourse. These discourses, together with the reactionary structure of Turkish nationalism and the instinct to protect the state, are shaped by the impact of the July 15 Coup Attempt.

Keywords: *Nationalism, 15 July Coup Attempt, President Erdoğan, Discourse Analysis, State*

Giriş

Bütün ideolojiler gibi modernitenin bir ürünü olan milliyetçilik, Fransız İhtilalinden beri dünya siyasetinin en temel belirleyicisi, toplumsal hareketlerin dinamiği ve ulusların üzerine inşa edildiği temel düşünce biçimi olmuştur. Her toplumun millet olma ve milliyetçilik deneyimleri farklı olmakla birlikte bu ideoloji genellikle kriz dönemlerinin en görünür aktörü olduğu söylenebilir. Toplumsal çatışmalar, savaşlar, işgaller ve radikal değişim veya dönüşüm süreçlerinde belirgin bir şekilde varlığını hissettiren milliyetçilik, insanların, hükümetlerin ve devletlerin varlıklarını devam ettirebilmek için sarıldıkları bir güvenlik simidi olma hüviyetine sahiptir. Türkiye özelinde düşünülecek olursa, modern Türk tarihinde de kriz dönemleri ve bu minvalde milliyetçiliğin bu süreçlerde yakaladığı ivmenin etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Bu krizlerin en sonuncusu, belki de Cumhuriyet tarihindeki en önemlisi 15 Temmuz gecesi yaşanan hain darbe ve işgal girişimidir. Fetullahçı teröristler tarafından organize edilen darbe girişimi, devletin içindeki vatansever sivil ve asker bürokratların yoğun çabaları ve Türk milletinin devletine sokaklarda sahip çıkmasıyla başarısızlığa uğratılmıştır. Türk ordusu içine sızmış Fetöcü asker ve yine bu terörist örgütün sivil darbecilerine karşı, çatışmayı, tankların altına yatmayı ve şehit olmayı göze alarak mücadele eden Türk milleti, devletiyle birlikte demokrasisini ve milli egemenliğini korumuştur. Darbe gecesi bayraklarıyla sokaklara çıkan insanlar, darbeden sonra da tekrardan darbe olma olasılığına karşı devletin koruma içgüdüleriyle aylarca sokaklardan ayrılmamışlardır. Bu sürecin baskın düşünce biçimi milliyetçilik olmuş, bayrak, vatan, ezan gibi kavramlar söylemlerde ön plana çıkartılmış, Mustafa Yıldızdoğan'ın seslendirdiği "Ölürüm Türkiyem" şarkısı her yerde duyulmuş, darbe girişiminin kahraman ismi Şehit Ömer Halis Demir'in ismi yeni doğan çocuklara verilmiş ve devlet eliyle milliyetçilik dolaşıma sokulmuştur. İşte bu çalışmanın amacı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe girişiminden sonra muhalefet liderleriyle ve bütün toplum kesimlerinin katıldığı Yenikapı Mitinginde yaptığı konuşmanın milliyetçi retorik çerçevesinde analizini gerçekleştirmektir. Bu analizde milliyetçi öğelerin kullanımı ve Türk milliyetçiliğinin hangi öğesinin baskın olduğu bulunmak istenmektedir. Bu yüzden mevcut çalışmanın metodolojik çerçevesini söylem analizi oluşturacaktır. Bunun dışında mevcut çalışmada sırasıyla, milliyetçilik, Türk milliyetçiliği, 15 Temmuz Darbe ve İşgal Girişimi hakkında bilgi verilecek, daha sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yenikapı'da yaptığı konuşma Teun Van Dijk'in söylem analizi metoduna göre incelenecek ve sonuç bölümünde çalışmada cevabı aranan sorular tartışılacaktır.

Metodolojik Çerçeve

Mevcut çalışmanın metodunu söylem analizi oluşturmaktadır. Söylem analizi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olup, postmodern, postyapısalcı ve yorumsamacı yaklaşımlar arasında günümüzde en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Wodak'a (2009) göre söylem, belli bir sosyal vaziyette iletişimi sağlayan bir spesifik dilin kullanımı ve sosyal etkileşimdir. Dijk'e (2008) göre söylem, metinler bütünü olup, metinlerin yazılı, söylemlerin de sözlü olması gerekmemektedir. Dijk, karmaşık bir anlamı ihtiva eden söylem olgusunu şu şekilde sınırlamaktadır: kelimelerle ifade edilen kavramlar, cümlecikler ve cümleler ile ifade edilen önermeler, cümle dizileriyle ifade edilen tutarlı önerme dizileri, söylem parçalarının genel anlamları (konular, makro yapılar), (çeşitli bölümler) ve bütün söylemler. Söylem, bir meta eylemdir ve ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün değişimiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreç ve ya süreçler koalisyonudur. Söylem, politik, kültürel, ekonomik ve sosyal hayatın bütün yönleri ile bağlantılıdır (Ekşi ve Çelik, 2008, s. 100). Söylem analizi, metin ve ya konuşma biçiminde kullanılan dilin detaylı analizidir. Bu yaklaşım diyalektik olarak birbirine bağlı, dilin sosyal hayatın indirgenemez bir parçası olduğu varsayımına dayanmakta, sosyal yaşamın diğer unsurları, sosyal analiz ve araştırmaların gerçekleştirilmesinde daima dili hesaba katmasını içermektedir (Fairclough, 2003). Sosyal bilimcileri ilgilendiren soru ve konulara uygulanan söylem analizi teorisi ve pratiği, birçok insanın yazısından etkilenmiştir. Ludwig Wittgenstein, John Austin, Roland Barthes, Michel Foucault ve Jacques Derrida gibi bilim adamlarının dile felsefi katkıları ve Kenneth Gergen, John Shotter, Rom Harré'nin geliştirdiği biliş, benlik ve duygu gibi geleneksel psikolojik kavramların teorik eleştirileri, diğerleri arasında, dil hakkında yeni düşünme yöntemlerinin geliştirilmesi ve insanların bunu nasıl kullandıklarını ve ampirik araştırmalar için yeni analitik araçları geliştirmeleri için zengin bir fikir kaynağı sağlamaktadır (Potter ve Wetherell, 2011, s. 60). Söylem analizinin farklı türleri bulunmakla birlikte, burada Eleştirel Söylem Analizi tekniği kullanılacaktır. Eleştirel söylem analizi, söylemi oluşturan, politik ve kültürel bağlamın analizine içkin bir yaklaşımdır. Kimlik, farklılık ve öteki gibi kavramları incelemesi sebebiyle geniş bir çerçeveye sahip olan bu yöntem, şu iki ögeyi içermektedir: siyasal ve sosyal olana ilişkin ve kültür, kültürlerarası etkileşim ve cinsiyet konularındaki eleştirel bakış açısı ile söylem ve eylem arasındaki etkileşim (Yalçiner, 2011, s. 11). Eleştirel söylem analizi için önemli olan metinlerin nedensel etkilerinden biri, ideolojik etkilerdir - metinlerin ideolojileri telkin etme, sürdürme veya değiştirme konusundaki etkileri bu minvalde sayılmaktadır. İdeolojiler, dünyanın güç, tahakküm ve sömürü ilişkilerini kurmaya, sürdürmeye ve değiştirmeye katkıda bulunabileceği yönlerini temsil eder. İdeolojik temsiller metinlerde tanımlanabilir, ancak söyleyerek, ideolojilerin toplumsal güç ve tahakküm ilişkilerine katkıda bulunabileceği söylenebilir. Metin analizinin bu bağlamda metin gövdelerini güç ilişkileri üzerindeki etkileri açısından değerlendirebilecek sosyal analizde çerçeveselendirilmesi gerekmektedir. Dahası, eğer ideolojiler temel olarak temsiller ise, yine de sosyal olarak hareket etme biçimleriyle yasalaştırılabilir ve sosyal kurumların kimlikleriyle ilişkilendirilebilir (Fairclough, 2003).

Eleştirel söylem analizinin içinde birçok farklı analiz yöntemi bulunmaktadır. Bu çalışmada, Teun A. Van Dijk'in politik-bilişsel söylem analizi yöntemi esas alınacaktır. Siyasi biliş çalışmaları, 'siyasi bilgi işlemenin' çeşitli yönlerine odaklanmaktadır. Esasen siyasi durumlar,

olaylar, aktörler ve gruplar hakkındaki zihinsel temsillerin edinimi, kullanımı ve yapılarıyla ilgilenmektedir. Politik biliş araştırmalarının tipik konuları şunlardır: politik inançların organizasyonu, siyasi adayların algısı, siyasal yargı ve karar verme, klişeler, önyargılar ve diğer sosyopolitik tutumlar; siyasi grup kimliği; kamuoyu; izlenim oluşumu ve hafıza temsilleri ve siyasi anlayış ve etkileşime dâhil olan zihinsel süreçlerle ilgilenen birçok başka konu yer almaktadır. Politik söylem, bağlam ve politik söylemi oluşturan yapıların -konu, taslak, yerel anlamlar, stil ve retorik- semantik, yani söylemin anlamına dayalı olarak çözümlenmesini esas almaktadır. Genel olarak, o zaman, politik söylemin anlamları ve biçimleri, olay modellerinden ya da her iki durumda da bağlam modellerinin bir işlevi olarak bilgi, tutum ve ideolojiler gibi genel siyasi temsillerden kaynaklanmaktadır. Bilişsel analiz, politik söylemin politik süreçteki rolünü nasıl ifade ettiğini ve oynadığını ayrıntılı olarak açıklamak için esas oluşturmaktadır. Yani, siyasi metin ve konuşma, ani siyasi bağlam ve vesile ile ilgilidir. Sadece sosyal veya politik değil, bireysel metin ve konuşma olarak kişisel özellikleri de içerir. Bir yandan bilişsel bir teori, sosyal ve kişisel arasındaki, yani bir yandan epizodik zihinsel modeller ile diğer kişisel temsiller arasındaki ilişkilerle, diğer yandan grupların sosyal olarak paylaşılan siyasi temsilleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilir. Politik gruplar ve ya kurumlar böylece yalnızca sosyo-politik olarak etkileşimde bulunan aktör veya kolektiflik kümeleri ve etkileşimleri açısından değil, aynı zamanda sosyo-bilişsel olarak paylaşılan bilgi, tutum, ideolojiler, normlar ve değerler açısından tanımlanır (Dijk, 2002).

Milliyetçilik Literatürüne Kısa Bir Bakış

Milliyetçiliğin, Batı Avrupa'da başlayan Sanayi Devrimi ve onun neticesinde vuku bulan kapitalizm, kentleşme, kültürün laikleşmesi, okur-yazarlık oranının yükselmesi ve ulaşım-iletişim imkânlarının artmasına müteakip yaşanan modernleşme süreçleri sonunda ortaya çıkan bir ideoloji olduğu söylenebilir (Schulze, 2005, s. 145-146). Milliyetçiliğin doğuşu ve bir ideoloji olarak biçimlenmesindeki en önemli olay 1789 Fransız İhtilali'dir. Fransız İhtilalinin getirmiş olduğu, günümüzde hala modern devlet sisteminin temel parametrelerinden biri olan milli egemenlik ilkesinin kaynağı olarak işaret edilen self-determinasyon olgusu, insan topluluklarının millete dönüşmesinde, ulus-devletlerin kurulmasında ve bunların bağımsız birimler olarak uluslararası sistemin temel aktörü olmasındaki yegâne kavram olması itibarıyla ehemmiyet arz etmektedir. İlk etapta, tebaa olan insan topluluğunu millete dönüştüren ve bu anlamda siyasal iktidarların meşruiyetinin temel dayanağı haline gelen bu kavram, daha sonra ayrılıkçı hareketlerin ve irredentist hedeflerin temel meşrulaştırma araçsalı olmuştur (Keitner, 2007). Milliyetçiliğin ilk biçimi, devrim Fransa'sının etkisiyle daha çok normatif ve liberal tonlar taşımasına rağmen, yine aynı ülkenin, yani Napolyon yönetiminin devrim ilkelerini çiğnemesi ve revizyonist politikaları nedeniyle militarist bir karaktere büründüğü görünmektedir (Keitner, 2007). Napolyon Savaşlarının etkisi altında Alman romantizminin ortaya çıkışı akabinde Alman ve İtalyanların ulusal birliklerini gerçekleştirmelerinden sonra milliyetçilik önemli bir değişim süreci içine girdi. Özellikle 1870-1914 yılları arasında milliyetçiliğin, self-determinasyon ilkesinin ayrılıkçı hareketler tarafından benimsenmesi, milli kimlik inşalarında etnisite ve dilin ön plana çıkması ve proleter hareketlere karşı sağ siyasete eklenmesi nedeniyle günümüzdeki nitelikleri şekillenmiştir (Hobsbawm, 1993, s. 126). Birinci Cihan Harbine giden süreçte, milliyetçiliğin ortaya çıktığı ilk zamanlardaki siyasal-sivil yapısı ve vatandaşlık esasına

dayalı kimlik anlayışı yerini millet olgusunu kan, kültür, dil ve etnisite temelinde tanımlayan etnik milliyetçiliğe bırakmıştı. Bu anlayışın temelinde, modern Avrupa düşüncesinin merkezinde bulunan biyolojik Darwinizm ve Alman romantizminin doğurduğu etnist milliyetçiliğin Doğu Avrupa toplumlarını etkisi altına alması bulunmaktadır. Bütün bu gelişmeler Avrupa'nın yeniden Otuz Yıl Savaşlarının² yaşamasına neden olmuş, bu esnada milliyetçilik Nazizm ve Faşizme eklenmişti. Savaş liberal ABD ve Komünist SSCB bloğunun kazanmasından sonra, galipler arasında başlayan ve SSCB'nin çöküşüne kadar devam eden süreçte, kısacası Soğuk Savaş'ta, milliyetçilik geleneksel yapısından soyutlanarak komünizme eklenmiş, anti-kolonyal ve anti-empyralist hareketlerin biricik ideolojisi haline gelmişti. Ayrıca sosyalist milliyetçiliğe karşı SSCB'nin yayılcı politikalarına tepki gösteren ve anti-komünist saikle hareket eden milliyetçilikler bu dönemde görülmektedir. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra post-Sovyet coğrafyada etnik-dini çatışmalar alevlenerek yeniden etnik milliyetçiliğin güçlenmesini sağladı (Schöpflin, 2001, s. 226-228). Günümüzde ise, Asya, Afrika, Ortadoğu ve Kafkasya'da etnik, dini ve mezhebi çatışmalar tarafından biçimlendirilen milliyetçilikler ile gelişmiş Batılı kapitalist devletlerde görülen, çıkış noktasını göçmen ve İslam karşıtlığının oluşturduğu İslamofobia üzerinden tanımlanacak şekilde ırkçılığın yükselişte olduğu söylenebilir. Burada, küresel güçler arasında yaşanan hegemonya mücadelesi, ekonomik rekabet ve yabancı düşmanlığı –zenofobi- gibi faktörlerin 21. yüzyılda milliyetçiliği temel niteliklerini oluşturduğu ifade edilebilir.

Milliyetçilik, akademik literatürde geniş bir yer kaplayan ve üzerinde mutabık kalınan bir tanımı olmayan kavramdır. Bu yönü itibariyle milliyetçiliğin tanımlarından ziyade temel niteliklerine kısaca bakmak gerekir. Milliyetçilik, teorik yönü zayıf ancak siyasi pratik olarak güçlü bir ideolojidir. Milliyetçiliğin küresel anlamda, Marksizm ya da Liberalizmde olduğu gibi, ideologları bulunmamaktadır, her milliyetçiliğin kendine ait bir seçkin grubu ve kalemleri – edebiyatçı, tarihçi ve yazarlar- vardır. Bunlar, kendi toplumlarında milliyetçiliğin kurucuları değil, sadece milliyetçiliğe kendi rengini veren kişilerdir. Milliyetçiliğin en temel niteliklerinden biri programatik içerikten yoksun olmasıdır, bu durum milliyetçiliğin geniş halk kitlelerine ulaşmasında ve büyük destek görmesinde etkili olabildiği gibi, muğlak ve tanımlanmasının zor bir olgu olmasını da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu nitelik, milliyetçiliğin her toplumda farklı bir içerikle doldurulmasına neden olmaktadır. Yani milliyetçilik, her toplumda, o toplumun nitelikleri çerçevesinde şekillenmektedir. Doğal olarak bu durum, milliyetçiliğin sabit, evrensel ilkelerinin olamayacağını işaret etmektedir. Bir söylem koalisyonu olan milliyetçiliğin en temel niteliği başka ideolojilerle eklenmesi ve bu çerçevede kendi ilkelerini, eklenildiği ideolojiye göre inşa etmesidir. Milliyetçiliğin farklı ideolojilere eklenmesi, her toplumda birden fazla milliyetçilik tasavvurunun da ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Kerestecioğlu, 2016, s. 309-310). Bunların dışında milliyetçilik kendisini politik ve apolitik davranış biçimleriyle ifade edebilmektedir. Politik davranış biçimi, milliyetçi siyasal partilere ve sivil toplum kuruluşlarına destek vermek şeklinde kendisini göstermekte, apolitik davranışlar ise hayatın hemen hemen her alanında milliyetçiliğin kendisini sürekli

² 1618-1648 yılları arasında yaşanan, ilk olarak Protestanlık ve Katoliklik davaları üzerinden Alman iç savaşı olarak başlayan ve daha sonra bütün Avrupa kıtasına yayılarak günümüzde hâkim devlet paradigması ulus-devlet anlayışının temellerini atan Westfalya Barışı (1648) ile sona eren savaşın adıdır.

üretimiyle gerçekleşmektedir (Kellas, 1998). Milliyetçilik, çeşitli semboller ve söylemler üzerinden kendisini sürekli üreterek yenileyebilme niteliğine haizdir. Milli Marş, bayrak, ulusal lider kültürü, milli semboller vs vasıtasıyla milliyetçiliğin her gün yeniden üretilmesine Banal milliyetçilik denilmektedir (Bilig, 2002). Son olarak milliyetçiliğin bir diğer özelliğinden daha bahsetmek gerekir. Milliyetçilik, her toplumda temelde bir olgu, olay, ya da soruna karşı yürütülen politik bir ideolojidir. Geçmişte, Avrupa’da kilisenin üstünlüğüne, eski rejime, enternasyonalist Komünizme, modernleşme hareketlerine, Batı emperyalizmine ve işgalci güçlere karşı yürütülen milliyetçi politikaların tepkisel bir yönü bulunmaktadır. Ancak sadece milliyetçiliğin bir tepki hareketi olarak anlaşılması elzemdir, zira diğer ideolojilerle eklemlenerek kuramsal bir zemin inşa edebilmektedir (Delannoi, 1998, s. 33).

Milliyetçiliğin en temel vurgusu millet kavramıdır. Milliyetçi ideoloji bu kavram üzerine inşa edilmektedir. Şahin’e (2007, s. 6.) göre milliyetçi fikriyat, politik ve toplumsal yaşamın merkezine millet olgusunu yerleştirmekte, hem toplumsal homojenitenin sağlanmasında, hem de siyasal ve sosyal bütünlüğün gerçekleştirilmesinin en önemli aracı olmaktadır. Kohn (1960, s. 14) ise millet olma bilinci olarak tanımladığı milliyetçiliğin en büyük hedefinin millet inşa etmek olduğunu belirtmektedir. Benzer bir yaklaşımı Smith (2001, s. 223) dile getirmekte; günümüzde milliyetçiliğin şu beş kullanım biçimi olduğunu belirtmektedir: (1) Uluslara ait bir doktrin ya da ideoloji, (2) Ulus ve onun vatandaşlarına ait bir hareket, (3) Ulusa ait dil ve ya söylem ve sembolizm, (4) Ulus adına bir duygu ve (5) Uluslaşmaya ilişkin süreçler bütünü. Millet ve milliyetçilik arasındaki bu ilişki, milliyetçilik literatüründe kuramsal tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Milletler mi milliyetçiliği yaratmıştır yoksa milliyetçilikler mi milletleri? Sorusu etrafında şu üç milliyetçilik kuramının şekillendiği görülmektedir: İlkçi, Modernist ve Etno-Sembolist kuram. İlkçi kurama göre milletler, doğal-verili bir kategori olarak insanların doğumla kazandığı ve tarihin çok eski devirlerine dayanan yapılardır. Dolayısıyla milliyetçilik milletler tarafından oluşturulmuştur ve her ikisi de çok eski olgulardır. Modernist kurama göre milletler ve milliyetçilikler, sanayileşme, kentleşme ve kapitalizm gibi modern süreçlerin sonunda ortaya çıkan kavramlar olup, milliyetçilikler milletleri inşa etmişlerdir. Her iki yaklaşımın arasında bir üçüncü yol olarak Etno-Sembolist kuram, milletler ve milliyetçilikleri modernite sonucunda ortaya çıktıklarını kabul etmekle birlikte milletlerin, tarihi kökenleri bulunan etni denilen topluluklara dayandığını iddia etmektedir (Özkırımlı, 2009).

Milliyetçilik, literatürde çok fazla tartışılmasına rağmen üzerinde mutabık kalınmış tanımı olmayan bir olgudur. Daha önce de belirtildiği üzere bu milliyetçiliğin niteliklerinden kaynaklanan bir durumdur. Ancak bu çalışmada milliyetçiliğin bir tanımını belirleyip, o tanım temelinde hareket etme ihtiyacı görülmektedir. Böylece bu çalışmada milliyetçilik, Calhoun’un yaklaşımından hareketle bir söylem olarak kabul edilecektir. Söylem olarak milliyetçilik Calhoun (2012, s. 7) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Dünyanın her yerinde insanları, özlemlerini ulus ve ulusal kimlik bağlamında düşünmeye ve o çerçeveye içine yerleştirmeye götüren kültürel anlayışın ve retorik üretimiyle belli ortam ve geleneklerdeki belli milliyetçi dil ve düşünce türlerinin üretimi*”. Bu tanım, milliyetçiliği, tek ya da birkaç faktör üzerinden tanımlamaya çalışan yaklaşımların aksine bütüncül bir çerçevede değerlendirilmesine ve

bütüncül bir yaklaşım sunması bakımından işlevsel görülmektedir. Ayrıca milliyetçiliğin bir söylem olarak kabul edilmesi, mevcut çalışmanın metodolojik çerçevesiyle de uyumlu bir yaklaşım oluşturmaktadır.

Türk Milliyetçiliği: Temel Nitelikler ve Dönüşümler

Türk milliyetçiliği, 19. yüzyılın sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen politik, iktisadi, kültürel ve sosyolojik değişim ve dönüşümlerin neticesinde ortaya çıkan yeni bir anlam dünyasına dayalı olarak doğmuş bir fikir hareketidir. Burada, Türk milliyetçiliğini teferruatlı bir şekilde incelemek, çalışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte temel niteliklerine ve geçirdiği dönüşümlere kısaca bakmak gerekmektedir. Türk milliyetçiliğinin üç temel niteliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Osmanlı İmparatorluğu döneminde en geç ortaya çıkan milliyetçilik, Türk milliyetçiliğidir. İslamiyet, İmparatorluk yapısı ve Türk burjuvazisinin bulunmayışı, geç bir dönemde ortaya çıkışın temel nedenleri olarak sayılabilir. İkinci olarak, Türk milliyetçiliği bir tepki hareketidir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşadığı mağlubiyetler, etnik, dini ve mezhebi azınlıkların isyanları, Batı'nın çifte standartları ve saldırganlığı, Türklere yönelik katliamlar ve Müslüman grupların milliyetçilikleri Türkler arasında bir reaksiyonun doğmasına neden olmuş ve bu durum kendisini milliyetçilikle ifade etmiştir. Üçüncü ve son olarak, Türk milliyetçiliği, yıkılmakta olan bir İmparatorluğu nasıl ayakta tutabiliriz? Sorusunun son cevabı –Osmanlılık ve İslamcılıktan sonra- olarak, asker ve sivil bürokrasinin öncülüğünde devlete dayalı bir ideoloji olarak ortaya çıkmasıdır (Bölükbaşı, 2019, s. 67-70). Özellikle Türk milliyetçiliğinin reaktif yapısı ve devletin varlığını devam ettirme saikiyle hareket etmesi, Osmanlı'dan günümüze devam eden en temel karakteristik özellikleridir.

Türk milliyetçiliği, İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidarının son evresinde devletin resmi ideolojisi haline gelmiş, bu durum Cumhuriyetin kuruluşuyla da devam etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, modern Türkiye Cumhuriyetini kurarken benimsediği ve daha sonra Cumhuriyet Halk Partisinin altı oku olarak belirlediği ilkelerden biri olan Türk milliyetçiliği, geleneksel Osmanlı Türkçülüğünden daha farklı bir karaktere bürünmüştü. Bu durum, Türk milliyetçiliğinin farklı tipolojilere ayrılmasının ilk örneğini oluşturmaktaydı. Devletin resmi ideolojisi haline gelen milliyetçilik anlayışı, Kemalist ya da Resmi milliyetçilik olarak isimlendirilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sivil-siyasi kimlik tasarımıyla ön plana çıkan bu tasavvur, 1930'lu yıllarda etno-seküler bir nitelik kazanmıştı (Yıldız, 2013, s. 124-126). Sacayaklarını Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisinin oluşturduğu ve amacı Batılı-seküler bir kimlik inşa etmek olan Kemalist milliyetçilik (Çağaptay, 2009) saf halini II. Cihan Harbi dönemine kadar korumuştur. Savaşa giden süreçte Türk milliyetçiliği kendi içinde bir yol ayrımına gitmiş, resmi ideolojinin pragmatist uygulamalarının yanı sıra, tarih tasavvuru, kimlik paradigması, dış politika anlayışı ve medeniyet algısı, başta Hüseyin Nihal Atsız olmak üzere bazı Türkçüler tarafından eleştirilmiş ve bu noktada soy esasına dayalı Türkçü-Turancı milliyetçilik anlayışı gelişmiştir (Bölükbaşı, 2018, Yücel ve Bölükbaşı, 2019). Türkçü-Turancı milliyetçilik, her ne kadar Resmi ideoloji tarafından mahkemeler –politik davalar- vasıtasıyla ötekileştirildiyse de, açtığı muhalefet kulvarı üzerinden ve anti-komünist söylemleri vasıtasıyla Türkçülüğü siyasetin sağ yelpazesine yerleştirmesiyle yeni bir milliyetçilik tipolojisinin doğuşuna zemin hazırladı. Soğuk Savaş konjonktürü ve Komünizmle mücadele saikiyle hareket

eden, İslamiyet ve Türklüğü tekrar bir araya getirerek bir nevi Osmanlı dönemindeki geleneksel milliyetçiliğin yeniden ihdası olarak yorumlanabilecek olan bu anlayış, “Türk-İslam Ülküsü” şeklinde nitelendirilebilecek muhafazakâr milliyetçilik anlayışıdır. Özellikle Osmanlı tarihine bakış ve İslamiyet noktasında diğer milliyetçilik türlerinden ayrılan muhafazakâr milliyetçilik (Ayvazoğlu, 2009, s. 577), çeşitli dernekler, dergiler ve ideologların katkısıyla biçimlenmiş, Milliyetçi Hareket Partisi bunun neticesinde odaya çıkmış ve Türk milliyetçiliği, hem toplumsallaşabilmiş, hem de siyasallaşabilmiştir (Bölükbaşı, 2019, s. 96-102). MHP'nin temsil ettiği bu milliyetçilik anlayışı, Partinin kurucusu ve Genel Başkanlığını 1997 yılına kadar sürdüren Alparslan Türkeş'in “Türklük bedenimiz, İslamiyet ruhumuzdur, ruhsuz beden ceset olur” (mhp.org.tr) sözüyle vücut bulmaktadır. Böylece Türk milliyetçiliğinin temel damarları şekillenmiş olmaktadır.

Türkiye’de Türk milliyetçiliğinin yegâne aktörü MHP’dir. Çünkü MHP ideolojisinin merkezine milliyetçiliği yerleştirmiş, söylem ve davranışlarını buna göre şekillendirmiştir. Bunun dışında Türkiye’de milliyetçilik, neredeyse bütün akımlar tarafından, toplumsallaşabilmek ve başarıya ulaşmak için kullanılmaktadır. Bu durumu Belge (2003), “Yahudi anne” metaforuyla açıklamakta, Türkiye’de milliyetçiliğin Yahudi anne olduğu, onun eteklerine yapışan çocuklarının da muhafazakârlık, liberalizm, sol, İslamcılık ve Kemalizm olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada da, Adalet ve Kalkınma Partisinin kurucusu ve Genel Başkanlık görevini yürüten Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın söylemleri inceleneceği için kısaca AK Partinin milliyetçiliğe ilişkin yaklaşımına kısaca bakmak yararlı görülmektedir. AK Parti, merkez sağ partisi olmakla birlikte Milli Görüş kökeninden gelen karar vericileri bulunması sebebiyle İslamcı bir yön de taşımaktadır. Bu iki akımın çeşitli açılardan milliyetçiliğe eklenmesi ya da milliyetçilikle olan simbiyotik ilişkileri sebebiyle Parti karar vericilerinin söylemlerinde milliyetçilik görülmektedir. İlk başta, milliyetçi söylemin tam zıttı olan ifadeler karar vericilerin retoriklerinde yer alırken, ilerleyen dönemlerde bu durumun tersine döndüğü anlaşılmaktadır. Akademik literatürde, özellikle 15 Temmuz süreci öncesi için AK Partinin milliyetçilik yaklaşımını İslam milliyetçiliği (White, 2013, Aktürk, 2012, Maessen, 2014), İslami-muhafazakâr milliyetçilik (Saraçoğlu, 2013) Neo-Osmanlıcı milliyetçilik (Dönmez, 2015) ve Neo-liberal muhafazakâr milliyetçilik (Özkırımlı, 2013) şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa, 15 Temmuz süreci öncesinde, neo-liberal tandansa sahip, İslami kısmı Türklük kısmından daha ağır basan bir milliyetçilik tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir. Kavramsal olarak muhafazakâr milliyetçiliğin bir alt dalı olan İslami-Anadoluculuk şeklinde tanımlanabilir (Bölükbaşı, 2019, s. 289-290). Ancak 15 Temmuz Darbe ve İşgal girişimi, akabinde gerçekleştirilen Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarları operasyonları, başta ABD olmak üzere küresel güçlerle yaşanan gerilimler ve terör örgütlerine -Fetö, PKK, Daeş ve Dhkp-c- karşı yürütülen kararlı operasyonlar, Türkiye’de milliyetçiliğin siyasal ve toplumsal bağlamda yükselmesine neden oldu. Siyasal anlamda MHP ve AK Parti arasında kurulan Cumhur İttifakı, girdikleri bütün seçimlerden -16 Mart 2017 Anayasa Referandumu, 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri ve 31 Mart Yerel Seçimi- zaferle ayrıldılar. Bu çalışmada, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 15 Temmuz konuşmaları üzerinden söylem analizi vasıtasıyla milliyetçiliğin hangi niteliğinin ön plana çıktığı incelenerek tartışılacaktır.

15 Temmuz Darbe ve İşgal Girişimi

15 Temmuz Gecesi yaşanan, TSK içine sızmış Fetullahçı teröristler tarafından gerçekleştirilen darbe ve işgal girişimi hadisesi, Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olduğu ifade edilebilir. Aslında Türk siyasi tarihi incelendiğinde birçok darbe olduğu -1960, 1971, 1980 ve 28 Şubat 1997- ve bunların devleti zayıflattığı görülmekte, Türkiye Cumhuriyeti için birere kara leke oldukları kabul edilmektedir. Ancak 15 Temmuz Darbe ve İşgal girişimi, bundan önce yaşanan darbelerden nitelikleri itibarıyla farklılaşmaktadır. Bu minvalde, sivillere doğrudan ateş açılıp şehit edilmeleri, TBMM ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesinin F-16 vasıtasıyla bombalanmaları, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı doğrudan öldürmeyi hedeflemeleri, başka terör örgütleri -PKK- ile birlikte ittifak yapılması suretiyle ülkeyi işgal etmeyi planlamaları ve kendi kimliklerini gizlemeleri -darbe gecesi Atatürkçü olduklarını iddia etmeleri- gibi nitelikler zikredilebilir. Burada öncelikle 15 Temmuz'a giden süreci, daha sonra o gece yaşananlara kısaca bakmak yararlı görülmektedir.

Fetullahçı terör örgütü, geçmişi 1960'lı yıllara dayanan, o tarihten itibaren bürokrasi, iş dünyası, emniyet ve TSK içinde, kimliklerini gizlemek suretiyle yapılan uluslararası bir terör örgütüdür. İki binli yılların başından itibaren yaşanan bir takım hadiseler, bu terör örgütünün Türkiye'yi işgal çalışmalarının parçaları olması hasebiyle önem arz etmektedir. 2005 yılında Şemdinli Olaylarıyla TSK içindeki Fetöcü olmayan subayların tasfiye edilmeye başlaması, sürecin ilk basamağını oluşturmuştur. 2006 yılında Trabzon'da yaşanan Rahip Santoro cinayeti ve yine aynı yıl gerçekleştirilen Danıştay saldırısıyla bu süreç devam ettirilmiştir. 2007 yılında Malatya'da vuku bulan Zirve Yayınevi katliamı ve Agos Gazetesi yazarı Hrant Dink cinayeti, ordudaki tasfiye planının devamı niteliğindedir. Ancak bu yıl yaşanan bir olay, Fetöcülerin planlarını iyice açığa çıkarması bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Bu, Ergenekon Operasyonları vasıtasıyla gerçekleştirilen, ordu, bürokrasi ve sivil toplum kuruluşlarını etkileyen bir takım tutuklamalar ve Fetöcü olmayanların bu alanlardan dışlanmaya çalışılması hadisesidir. Bunun cisimleştiği olay, 2010 Balyoz Davası oldu. Sahte deliller, gizli tanıklar ve uydurma ifadelerle çok sayıda subay, bürokrat ve aydın tutuklandı. Bülent Arınç'a suikast yapılacağı, Fatih Camisinin bombalanacağı ve seçilmiş hükümetin darbe ile iktidardan uzaklaştırılacağı ilişkin suçlamalar, bu kişilere yöneltildi. Fetöcüler, gerekli tasfiyelerin yapılabilmesi için Ekim 2010'da HSYK'yı ele geçirdiler. 2011 yılında ise futbol sektörü üzerinden toplumu dizayn etmeye çalışan Fetöcüler, Şike davaları vasıtasıyla Fenerbahçe Spor Kulübüne operasyon düzenlediler. Aynı yılın Şubat ayında Askeri Casusluk Davasıyla ordudaki tasfiye sürecine devam eden Fetöcüler, Mart ayındaki Oda Tv davasıyla, Fetö konusunda toplumu ve devleti uyaran gazeteci Nedim Şener tutuklanmasını sağladılar. Ama 2012 yılının Şubat ayında yaşanan bir hadise, Fetullahçı teröristlerin devletin en kilit kurumunu ele geçirmeye çalışmalarını gözler önüne serdi. MİT Müsteşarı Hakan Fidan, eski Müsteşar Emre Taner ve yardımcısı Afet Güneş, İstanbul Özel Yetkili Savcılığı tarafından şüpheli sıfatıyla ifadeye çağırıldılar. Başbakan Erdoğan bu duruma tepki göstererek Fidan'a kesinlikle savcılığa gitmemesini söyledi. Böylece, Başbakan Erdoğan ve Fetö terör örgütü arasındaki çatışma cisimleşti. Bundan sonraki süreçte Türkiye, üç darbe ile karşı karşıya kaldı. İlki, Mayıs 2013'de başlayan Gezi Parkı hadisesidir. Buradaki olayların alevlenmesinde, Fetöcü polislerin göstericilere sert müdahaleleri ve yaklaşımları olmuştur. Bunu, 17-25 Aralık Yargı-Ekonomi

Darbesi izledi. En nihayetinde, 2016 yılında Yüksek Askeri Şura'da çok sayıda Fetöcü subayın ordudan uzaklaştırılacağı bilgisine ulaşan teröristler, darbe yapmaya karar verdi ve 15 Temmuz 2016 gecesi bu hain girişim vuku buldu (tccb.gov.tr, 2016, s. 7-11). Burada, 2011 Genel Seçimleri öncesinde MHP'li üst düzey Parti yöneticilerine ve daha sonra CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'a yapılan kaset kumpaslarını da eklemek gerekmektedir.

15 Temmuz 2016 Darbe ve İşgal girişimi, gece saat 22.00 sularında Genelkurmay Başkanlığında duyulan silah sesleri ve İstanbul'daki Fatih Sultan Mehmet ve Boğaziçi (daha sonra 15 Temmuz Şehitleri Köprüsü şeklinde adı değiştirilmiştir) köprülerinin darbeci askerler tarafından kapatılmasıyla başlamıştır. Saat 24.00'a gelindiğinde darbe girişiminin TSK içindeki Fetullahçı teröristler tarafından yapıldığı güvenlik kaynaklarınca doğrulanmıştı. 00.13'te darbeciler TRT'yi işgal ederek korsan darbe metnini spikere okuttular. 01.01'de Ankara Emniyet Müdürlüğü darbeciler tarafından savaş uçakları ve helikopterlerce vuruldu. 01.43'te Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dalaman havalimanından İstanbul Atatürk havalimanına hareket etti. 02.20'de Ankara'da bulunan Gölbaşı Özel Harekât Daire Başkanlığı ve Türksat darbeciler tarafından savaş uçakları vasıtasıyla vuruldu. Gölbaşında 44 vatan kahramanı Özel Harekâtçı şehit düştü. 02.30'da ise Cumhurbaşkanlığı Külliyesine girmeye çalışan Fetö mensupları gözaltına alındı. 02.42'de ise TBMM bombalandı. 03.00'da TRT'yi işgal eden darbeciler derdest edildi ve TRT kurtarıldı. 03.20'de Cumhurbaşkanı Erdoğan, ilk etapta Fetöcüler tarafından işgal edilen daha sonra kurtarılan Atatürk Havalimanına indi ve halkın sevgi seliyle karşılandı. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, 04.00'da "Yurtta Sulh Konseyi" üyeleri için yakalama gözaltı çıkarttı. Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar, Fetöcüler tarafından esir alındığı için, 06.52'de Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Ümit Dündar, Genelkurmay Başkanlığına vekâleten atandı. 07.28'de Üçüncü Ordu Harekât Kurmay Başkanı Tuğgeneral Ekrem Çağlar, Erzincan'da gözaltına alındı. 08. 16'da Boğaziçi Köprüsü darbecilerden temizlenerek kısmen trafiğe açıldı. 08.17'de ise Ege Ordu Komutanlığı Kurmay Başkanı Tümgeneral Memduh Hakbilen, İzmir'de tutuklandı. 08.32'de ise Akıncı Hava Üssüne operasyon yapıldı ve Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar kurtarıldı. 08.36'da ise Jandarma Genel Komutanlığı, Özel Harekâtçılar tarafından kurtarıldı. 09.40'da, Eski Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Akın Öztürk ve Korgeneral Metin İyidil hakkında vatana ihanet suçundan işlem başlatıldı. Saat 10.07 sularında Genelkurmay Başkanlığından çıkan 700 darbeci silahlarını bırakarak teslim oldu. 10.15'te Tuğgeneraller Yunus Kotaman ve İsmail Güneşer gözaltına alındı. Bundan yaklaşık yarım saat sonra İçişleri Bakanı Efkân Ala, Sahil Güvenlik Komutanı Tümamiral Hakan Üstem'i görevden aldı. 12.04'te Özel Harekât Polisleri, Jandarma Genel Komutanlığı binasında 200 darbeci askeri gözaltına aldılar. Bundan sonra Tuğgeneraller Dursun Pak ve Recep Ünal gözaltına alındılar (tccb.gov.tr, 2018, s. 5). Böylece, 15 Temmuz gece 22.00'da başlayan darbe girişimi, 16 Temmuz öğlen sularında milletin zaferi ve darbecilerin hezimetini ile sona erdirildi.

Fetöcüler tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz Darbe ve İşgal girişiminin başarısız olmasında, dirayetli devlet adamları, bürokratlar, vatansever asker ve polislerin yanında, belki onlardan da daha fazla paya, Türk milleti sahip olmuştur. Darbe gecesi sokağa çıkan, darbecilerle çarpışan, darbecilerin belirledikleri hedeflere gitmesini engelleyen ve birçok yerin kurtarılmasında aktif rol oynayan Türk milleti, 15 Temmuz gecesinin en büyük kahramanı

olduğu söylenebilir. Bu niteliği itibarıyla 15 Temmuz Darbe ve İşgal Girişimi, diğer darbelerden ayrılmakta, milletin reaksiyonu ile engellenen bir darbe olarak tarihe geçmektedir. Bu kahramanca mücadelenin sonucunda, 251 kişi şehit, 2190 kişi de gazi olmuştur. Darbe gecesi, 35 askeri uçak, 74 tank, 246 zırhlı araç, 3 askeri gemi, 3992 silah, 37 askeri helikopter ve 10000 darbeci –sivil ve asker- bu hain girişime katılmıştır (tcbb.gov.tr, 2016, s. 21).

Darbe girişiminin başarısız olmasının ardından hükümet gerekli tedbirleri almaya başladı. Belli bir dönem OHAL uygulamasına gidildi, KHK'larla binlerce Fetöcü kamu görevinden uzaklaştırıldı ve yargılandı. Günümüzde Fetö ile mücadele devam etmekle birlikte birçok sorun ve tartışma, bu mücadelenin sürdürülmesini akamete uğratmaktadır. Her şeyden önce, Fetö uluslararası bir terör örgütü olup, dünyanın birçok ülkesinde faaliyetlerine devam etmektedirler. Terör örgütü lideri Gülen ise ABD'de ikamet etmekte, başta ABD olmak üzere Türkiye'nin müttefiki olduğunu iddia eden Batılı ülkelerin büyük çoğunluğu ülkelerindeki Fetöcü teröristleri Türkiye'ye iade etmemektedirler. Bunun yanında yurtiçinde siyasi partiler arasında da Fetö konusunda bir konsensüs sağlanamamakta, siyasi hesaplar uğruna Fetö ile mücadeleyi sekteye uğratabilecek açıklamalar –darbenin tiyatro olduğunun belirtilmesi gibi- yapılmaktadır. Fetönün siyasi ayağı tartışması, "Fetö Borsası" vasıtasıyla Fetöcülerin aklandıklarına ilişkin iddialar, KHK mağduriyeti gibi söylemler üzerinden bütün Fetöcülerin mağdur potasına sokmaya çalışılması, Fetöyü açıkça destekleyen bazı yazarların yargı kararları neticesinde serbest kalmaları ve bu durumun kamuoyunun tepkisini çekmesi gibi sayısız neden bu bağlamda dile getirilebilir. Yine Fetullahçı teröristlerin sosyal medya üzerindeki hakimiyetleri, buradan yapılan manipülasyonlar ve Fetöye karşı mücadele edenleri itibarsızlaştırmaya çalışmaları, mücadeleyi güçleştirmektedir. Nitekim Üçok'a göre Fetö hala devletin birçok kurumunda gücünü korumaktadır, özellikle bürokrasi ve üniversitelerde Fetö temizliğinin yeterince yapılmadığını belirtmektedir (www.aydınlık.com). Aynı zamanda Fetö terör örgütünün sahip olduğu bazı niteliklerin de, Fetö ile mücadeleyi zorlaştırdığı görülmektedir. Şener'in (2018) de belirttiği üzere, Fetöcülerin en başarılı olduğu konu, kendi kimliklerini farklı kimlikler altında gizleyerek terörist faaliyetlerine devam edebilmeleridir. Yine de Fetöyle mücadeleye Türkiye Cumhuriyeti kararlı bir şekilde devam etmekte, ordu, bürokrasi, devlet kurumları ve iş dünyasından bu teröristler temizlendikçe, Türkiye güçlenmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz Darbe ve İşgal Girişiminden Sonra Yenikapı Mitinginde Yaptığı Konuşma ve Analizi

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 15 Temmuz Darbe ve İşgal girişiminin ardından, Yenikapı'da yaptığı konuşmada şunları belirtmektedir (tcbb.gov.tr, 2016):

15 Temmuz gecesi bir kez daha istiklali ve istikbali için kıyam eden, canı pahasına ülkesini Fethullahçı terör örgütüne, işgalcilere teslim etmeyen aziz milletim; Sizleri en kalbi duygularıyla hasretle, muhabbetle selamlıyorum. Sözlerimin hemen başında 15 Temmuz gecesi sokaklara, meydanlara inerek, havalimanlarını doldurarak namluların, tankların, helikopterlerin, uçakların karşısına dikilme cesareti gösteren tüm kardeşlerime bir kez daha şükranlarımı sunuyorum. Bu kardeşlerimizden 172'si sivil, 63'ü polis, 5'i asker olmak üzere 240'ı şehadet makamına ulaştılar. Kendilerine bir kez daha Allah'tan rahmet, yakınlarına başsağlığı

diliyorum. Milletimizin başı sağ olsun. Yine o gece kahramanca darbecilerin üzerine yürüyen kardeşlerimizden 2195 tanesi yaralanarak gazilik rütbesine ulaşmıştır. Hastanelerde ve evlerde tedavileri süren yaralılarımıza Rabbimden şifalar niyaz ediyorum. O gece adeta ölümü öldürerek sokakları, meydanları dolduran milyonlarca vatandaşımız içinden şehitlik ve gazilik şerefine layık olanlar isimlerini tarihe altın harflerle yazdırdılar. İnanın bana vatan uğruna verilen mücadelede bu rütbelere ulaşabilmek her zaman yakalanabilecek, her zaman elde edilebilecek bir ayrıcalık değildir.

Ne diyor İstiklal Şairimiz İstiklal Marşımızda: “Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda, Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda, Canı cananı, bütün varımı alsın da Hüda, Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.”

Kardeşlerim; Bu millet başka bir millet, gerçekten Türk milleti bin yıl önce Malazgirt'te hangi inanç ve kararlılıkla Anadolu'nun kapılarını açmışsa, 15 Temmuz'da da aynı hissiyatla darbecilerin karşısına dikilmiştir. Süleyman Şah 1075 yılında bu coğrafyadaki ilk devletimizi hangi vizyonla kurmuşsa, 15 Temmuz'da da ülkemize aynı vizyonla, aynı ufukla sahip çıktık. Osman Gazi 1299'da tarihin en kudretli devletini hangi temeller üzerine bina ettiyse, biz de o gece Türkiye'yi aynı ilkeler etrafında müdafaa ettik. Ecdadımız 100 yıl önce hangi idrakle Çanakkale'de kanının son damlasına kadar mücadele ettiyse, 15 Temmuz'da da aynı iradeyle FETÖ'cü terör örgütünü, darbecileri geri püskürttük. Gazi Mustafa Kemal'in İstiklal Harbi'ni başlatmasını ve zafere ulaştırmasını sağlayan inancın bir benzeri, 15 Temmuz'da Türkiye'nin tüm şehirlerinde adeta kol geziyordu. 15 Temmuz dostlarımıza bu ülkenin sadece siyasi, ekonomik, diplomatik saldırılara değil, aynı zamanda askeri sabotajlara karşı da güçlü olduğunu, yıkılmayacağını, rayından çıkmayacağını göstermiştir. Aynı gece Türkiye'nin yerle yeksan olması için ellerini ovuşturarak bekleyen düşmanlarımız ise ertesi güne bundan sonra işlerinin çok daha zor olduğunu görmenin kahriyle uyandılar. Şimdi bugün burada Genelkurmay Başkanıyla, Yenikapı Meydanı'nda Cumhurbaşkanıyla, Başbakanıyla, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi genel başkanlarıyla 81 vilayetimizdeki her görüşten, her meşrepten insanımızla verdiğimiz şu görüntü var ya, işte bu görüntü, inanın bana ülkemizin düşmanlarını en az 16 Temmuz sabahı kadar üzmüştür, kahretmiştir. Onun için her zaman ne diyoruz? Bir olacağız, iri olacağız, diri olacağız, kardeş olacağız, hep birlikte Türkiye olacağız. Bu manzara, Türkiye'nin tüm renkleriyle, bağımsızlığına ve geleceğine yönelik atılan bu adımlar var ya, işte bunlar çok önemli. Bu, geleceğe yönelik adeta vatanımıza sahip çıkmanın ilanı ve ispatıdır. Bu manzara, bin yıllık vatanımızın tek bir taşına dahi göz dikenlerin ödemeyi göze alacakları bedelin ilanı ve ispatıdır. Bu manzara Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşacağını ilanı ve ispatıdır. Bundan sonra işimiz ne biliyor musunuz? Artık muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkmak. Bunu başarmaya var mıyız? Bu manzara birliğin, beraberliğin, kardeşliğin sadece temenni, sadece slogan değil; gerektiğinde bir hakikat olarak ortaya konabileceğinin, kuvveden fiile geçebileceğinin ilanı ve ispatıdır... Bakınız, Cumhuriyetimizin banisi Gazi Mustafa Kemal 1920 yılında İstanbul ve İzmir başta olmak üzere ülkenin büyük bölümünün işgal altında olduğu o kara günlerde şunu söylüyordu: “Milletimiz çok büyüktür, hiç korkmayalım, o esaret ve zillet kabul etmez. Fakat onu biraraya toplamak ve kendisine; ey millet, sen esaret ve zillet kabul eder misin diye sormak lazımdır.” Ben milletimin vereceği cevabı bekliyorum, şimdi burada bir kez daha soruyorum:

Gazi'den 96 yıl sonra Yenikapı Meydanı'ndan aynı soruyu sizlere soruyorum: Ey millet, sen esaret ve zillet kabul eder misin? Mesele bu. Bu millete, evet kimse bu esareti asla getiremeyecektir.

Kardeşlerim; Vatan Caddesi'nde vücudu ikiye bölünmüş kardeşimi gördüğüm zaman kalkıp da bunu kenara koymak mümkün mü? Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesi önünde uçaktan F16'ların yağdırdığı bomba ile başı vücudundan ayrılmış olan hanım kardeşimin başı Kongre Merkezi'nin çatısına uçmuştu. Bunu gördükten sonra biz kalkıp da, 'Efendim Avrupa Birliği'nde idam yokmuş, Konsey'de yokmuş, şurada yokmuş, burada yokmuş' diyemeyiz. Amerika'da var, büyük bir çoğunluğunda var, Japonya'da var, Çin'de var, bugün dünyanın büyük bir çoğunluğunda var. Burada zaten 84'e kadar vardı, ondan sonra kaldırıldı. Bu millet, 'egemenlik kayıtsız şartsız milletin' olduğuna göre eğer böyle bir kararı veriyorsa, öyle zannediyorum ki siyasi partiler de bu karara uyacaktır. Sizler 15 Temmuz'a esaret ve zillet kabul etmeyeceğinizi namlulara göğsünüzü dayayarak, tankların önüne yatarak, uçaklara ve helikopterlere dahi hamleler yaparak bilfiil gösterdiniz. Hani ne diyor İstiklal Marşımızda, "Siper et gövdeni dursun bu hayâsızca akın." Siz göğsünüzü siper ettiniz. Namluların ucuna geldiniz bizzat vücudunuzu koydunuz. Tankların altına yattınız. Bakıyorum ki bir gazimiz tankların iki paletin arasına kendini atıyor, birinci tanktan kurtuluyor, ikinci tankın altına da kendini aynı şekilde atıyor, sadece kolu ciddi manada yaralanıyor. Kendisini telefonla aradığımda söylediği ne biliyor musunuz? 'Siz beni bırakın Cumhurbaşkanı, siz nasılsınız?' diyor. Bu bambaşka bir ruh, bambaşka bir aşk. "İmandır o cevher ki ilahi ne büyüktür, imansız olan paslı yürek sinede yüküdür." İmansız olanlar imanlı olanların karşısında dayanamadılar. Bu FETÖ, birçok sinsiliği hesap etti de bir şeyi hesap edemedi. Neydi o? O da bu milleti hesap edemedi. Bu milletin imanını, bu milletin inancını, bu milletin dirayetini o hiç hesaba katmadı. Zannetti ki, zaten bazı bunların akıl daneleri konuşuyor ya, 'Bunlar silahın önüne falan gelmez' diyor. Ne oldu? Hani yetiştirdiğiniz bazı adamlar, Silahlı Kuvvetlerimizin içindeki o bazı hainler? Burada tabii özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri'mizin büyük bir çoğunluğunu, vatansever, milliyetperver olan askerlerimizi tenzih ediyorum. Bunu az önce zaten Genelkurmay Başkanımız konuşurken de gösterdiniz. Aynı şekilde Polis Teşkilatımızın içinde... Gerçekten her şeyleriyle vatansever olanlar, milliyetperver olanlar kendilerini ortaya koymasaydılar işimiz çok daha zor olacaktı.

Ne diyor o güzel türküsünde sanatçımız: "Gez oğlum, Vatanına göz dikenini ez oğlum.!, Dostun kim düşmanın kim sez oğlum, Tarihini şerefine yaz oğlum, Yaz oğlum.!, Senden gider sonsuzluğa yol oğlum, Dört bir yana salmalısın kol oğlum, Ekmeğini aç olanla böl oğlum, Haram yeme, Hak uğruna öl oğlum.!"

Aziz milletim; Devlet ve millet olarak 15 Temmuz darbe girişimini çok iyi analiz etmeliyiz. Sadece bu ihaneti gerçekleştirenleri değil, onların arkalarındaki güçleri, onları harekete geçiren saikleri de çok iyi değerlendirmeliyiz. Fethullahçı terör örgütü mensuplarının, bunların ismini hala ağzına almaktan çekinenler var. Çekinmeyelim, muktedir olanlar bunların isimlerini aynen ifade etsinler ki bilmeyenler, bu FETÖ'cüler kimdir, bu FETÖ kimdir, Fethullahçı terör örgütü kimdir bunu öğrensin. Ülkemize yönelik tehdidin görünürdeki maşalarıdır. Biliyoruz ki bu oyun, bu senaryo onların boylarını çok aşar. Elbette bu örgütü tüm mensuplarıyla ortaya çıkarmak ve hukuk dairesinde imha etmek mecburiyetindeyiz. Ama sadece bununla yetinirsek, devlet ve millet

olarak bünyemizi benzer virüslere karşı yine savunmuş, savunma noktasında zayıf bırakmış oluruz. Silahlı Kuvvetlerimizden yargımıza, Polis Teşkilatımızdan istihbarat kuruluşlarımıza, okullarımızdan hastanelerimize kadar her yere sızabilen ihanet şebekelerine karşı kendimizi güçlendirmeliyiz. Bu ihanet şebekesinin adı PKK da olsa, FETÖ de olsa, DAES de olsa, başka örgüt de olsa fark etmez. Örgütlerin isimleri değişebilir, kadroları değişebilir, söylemleri değişebilir; ama hepsinin de Türk milletinin, Türk Devletinin düşmanları olduğu gerçeği asla değişmez. Geldiğimiz noktada saflar gayet net; bir tarafta tüm kurumlarıyla, tüm siyasi partileriyle, tüm kesimleriyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti vardır, diğer tarafta ise kimi etnik istismar, kimi dini istismar, kimi ideolojik sapkınlık içinde olan terör örgütleri vardır, onların arkasındaki karanlık güçler vardır. Devletinden, milletinden, haktan ve hakikatten yana olan herkes bugün burada, Yenikapı'dadır. Buradan 80 vilayete selam olsun, buradan 79 milyona selam olsun. Terör örgütleri mensuplarının ise kimi adliyede akıbetini bekliyor, kimi cezaevinde cezasını çekiyor, kimi de mezarda nihai hesabını veriyor. Onların arkalarındaki güçleri de çok iyi biliyoruz, vakti, saati geldiğinde hesaplarını önlerine koyacağız. Yakaladığımız bu birlik ve beraberlik ruhunu en iyi şekilde değerlendirerek 15 Temmuz'u daha güçlü, daha büyük, daha müreffeh Türkiye'nin inşası için bir milat haline dönüştürmeliyiz. Yakın tarihimizin vicdanları kanatan, kafalarda soru işaretleri oluşturan tüm sorunlu, sıkıntılı olaylarını yeniden masaya yatırarak eksikleri, yanlışları ortaya koymalıyız. FETÖ ihanet çetesinin Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki etkinliğinin önünü açan davaları yeni baştan incelemeliyiz. Buna benzer birçok davaları incelemeliyiz. Şaibeli tüm sınavları, tüm işlemleri gözden geçirmeliyiz. Bu örgütün gayrimeşru şekilde elde ettiği güçle dizayn etmek istediği siyaseti, medyayı, iş dünyasını yeniden kendi tabii seyrine oturtmalıyız. Yurt içinde milletimizin dini hassasiyetini, merhametini, iyilik ve yardımlaşma duygularını istismar ederek elde ettikleri tüm imkânları milletimizin emrine vermeliyiz. Hiç kimse kapatılan yurtlardan, okullardan, evlerden dolayı endişeye kapılmasın, gerek devletimizin ilgili kurumları, gerekse aynı alanda hizmet veren sivil toplum kuruluşlarımız çok daha iyisiyle, çok daha fazlasıyla bu boşluğu dolduracaklardır. Yurt dışında ülkemizin adını ve itibarını da kullanarak elde ettikleri imkânları da asli sahibine, yani devletimize ve milletimize kazandırmalıyız. Hükümetimiz olağanüstü hal ilanı sonrasında sahip olduğu yetkiyle tüm bu alanlarda çok önemli adımlar attı, atmaya devam ediyor. Gazi Meclisimiz de bu konuda üzerine düşenleri yapıyor, yapmayı sürdürecektir. Siyasi partilerimizin ve medyamızın da bu süreci çok iyi değerlendirerek inanıyorum ki desteğini verecek ve bu yasalar, Anayasa değişikliği, yasa değişikliği veya yeni yasalar, bunlar hızla hazırlanacaktır.

Kardeşlerim; 3 haftadır her vesileyle ifade ettiğimiz bir hususu burada bilhassa tekrarlamak istiyorum: 15 Temmuz, evet, bir yönüyle ordumuz içine sızmış FETÖ ihanet şebekesi mensuplarının başlattığı bir darbe girişimidir. Ama hadise sadece bundan ibaret değildir, aynı zamanda PKK ve DAES'in silahlı eylemleriyle elde edilmek istenen neticenin, asker elbisesi giymiş teröristler eliyle yeni bir safhaya çıkartılma girişimidir. Yani bu girişim aynı zamanda bir terör eylemidir. Tüm bu özelliklerinin yanı sıra, 15 Temmuz ülkesine ve milletine ihanet eden bir silahlı güç eliyle ülkemizi işgal girişimidir. Şayet darbe başarılı olsaydı, bin yıldır bizim bu coğrafyanın kimlere altın tepsi içinde sunulacağını hepimiz gayet iyi biliyoruz. 15 Temmuz gecesi işte tüm bu gerçekleri AK Partisiyle, CHP'liyse, MHP'liyle, diğer partilere mensup vatandaşlarımızla millet olarak hep birlikte gördük. 15 Temmuz gecesi bu gerçeği Türk'üyle, Kürt'üyle, Laz'ıyla,

Boşnak'ıyla, Çerkez'iyile, Arap'ıyla, Roman'ıyla, 79 milyon hep birlikte gördüğümüz için sokaklarda omuz omuza mücadele ettik. O gece insanlar partisini değil, hayat biçimini değil, meşrebini değil, kendi çıkarını değil, ülke ve millet olarak topyekûn istiklalimizi ve istikbalimizi düşünmek suretiyle mermilerin önünde kucak kucağa şehit oldu, gazi oldu. Minarelerimizden susturulmak istenen ezanlar yerine, tam aksine minarelerden ezan sesleri yükseldi, salalar yükseldi. Hiçbir çıkar insanın kendi canından daha önce değildir, daha tatlı değildir. O gece darbecilerin karşısına dikilenler şayet ülkesi bağımsızlığını kaybederse, milletin geleceği kararırsa geride zaten hiçbir şey kalmayacağını çok iyi biliyordu. Ben bu muhteşem buluşmada buradan tüm şehitlerimize Allah'tan rahmet diliyorum. Tüm gazilerimize tekrar Rabbimden şifalar diliyorum. Bizim yıllardır dilimizden düşürmediğimiz 'milli irade' işte bu şehitlerimizle güç kazandı, gazilerimizle güç kazandı. Bunun için milletimizin her bir ferdinin kendi özgür iradesiyle verdiği kararlara teslim olmak, boğun eğmek gerektiğini savunuyoruz. Milletimiz o muazzam irfanıyla daima en doğruyu, en hayırlıyı, en faydalıyı bulmuştur, bulacaktır. Bu millete, 79 milyon vatandaşımıza bakıp, 'eğitimsiz, pısrık, işe yaramaz bir insan yığını' gördüklerini söyleyenler, zaman zaman söylüyorum, 15 Temmuz'da hayatlarının en büyük şokunu, en büyük mahcubiyetini yaşamışlardır. Artık şu gerçeği herkesin kabul etme zamanı gelmiştir: Bu milletin mayası sağlamdır. Aynı şekilde tabi ki Ömer Halis'i unutamayız. O ki Özel Kuvvetler'e saldırı düzenlendiği zaman o bir astsubay edasıyla komutanının verdiği talimatı anında yerine getirmek suretiyle onu anlından vurarak öldürdü, kendisi de şahadete yürüdü. Silahlı Kuvvetlerimizin, evet, aynı şekilde yüreğiyle, cesaretiyle kendini ortaya koyan tüm birimlerine, Genelkurmay Başkanımıza, kuvvet komutanlarımıza huzurlarınızda ayrıca teşekkür ediyorum. 15 Temmuz gecesi ülkemizle birlikte Almanya, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Amerika, velhasıl nerede bir Türk varsa orada kalpleri bizim için atan kardeşlerimiz de vardı. Buradan yurt dışındaki vatandaşlarımıza da şükranlarımı sunuyorum. Bu vatandaşlarımızın Batı medyasının tarizleri, tacizleri, olumsuz yayınları sebebiyle zor günler geçirdiklerini biliyorum. İşte Almanya; ben video konferansla orada mitinge bağlanacaktım, bağlatmadılar, olumsuz karar verdiler. Hani demokrasi? Ama Kandil'dekilere video konferansla yayın yaptırdılar. Ne olursa olsun yarınlar onlar için bekledikleri gibi olmayacak, bumerang gibi onları vuracak. Beslesinler o teröristleri, yarın onlara çarpcaklar.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz Darbe ve İşgal Girişiminden sonra Yenikapı'da yaptığı konuşmanın analizinin, Dijk'in metoduyla yapılacağı daha önce belirtilmişti. Dijk (2002) , bir grup tarafından paylaşılan sosyal temsillerin (bilgi, tutumlar) altta yatan ideolojilerle örgütlenebileceği üzerinden hareket etmektedir. Ona göre ideolojiler tanım gereği genel ve soyuttur, çünkü farklı sosyal alanlardaki birçok farklı tutum için geçerli olmalıdırlar. Soyutlamanın düzeyi ve sosyal bilişin karmaşık kontrolü, deneyimlerden (modeller) veya doğrudan endoktrinasyondan kapsamlı sosyal öğrenme gerektirir. Bu nedenle, ideolojiler gelişim aşamasında göreceli olarak geç elde edilir ve tüm grup üyeleri tarafından ayrıntılı bir şekilde öğrenilemez. Bazı grup uzmanları (ideologlar) "sıradan" grup üyelerinden daha kapsamlı ideolojilere sahip olacaklardır. Her ne kadar siyasi ideolojilerde klasik çalışma ve çağdaş sosyal psikolojideki bazı yönelimler, insanların istikrarlı ideolojilere sahip olduğunu inkâr etse de, insanların günlük yaşamları ideolojilerle örgütlenebilir. İdeolojilerin her şeyden önce üyelik kriterleri, faaliyetler, hedefler, değerler / normlar, sosyal konum ve kaynaklar gibi

kategorilerle grup benlik şeması tarafından organize edildiği düşünülmektedir. Bunlar, kendi grubunu ve diğer gruplarla olan ilişkisini kendi kendine tanımlayan önemli bilgilerin temsil edildiği kategorilerdir: Biz kimiz, ne yapıyoruz, hangi amaçlarla vb? Bu çalışmada Erdoğan'ın milliyetçilik temelinde hareket ettiği görülmektedir. Fetullahçı terör örgütü başta olmak üzere, Türkiye'ye yönelik terörist saldırılar ve bunların arkasında küresel güç odaklarına karşı halkı uyarmak, milli birlik, bütünlük ve bağımsızlığı devam ettirmek, Erdoğan'ın söylemlerindeki milliyetçi nosyonları oluştururken, devlete ve millete karşı tehlike arz eden terörist yapılar öreki olarak konumlandırılmaktadır.

Dijk'in (2002) söylemin ideolojik boyutunu incelerken kullandığı metoda geri dönülecek olursa, politik söylemin tanımı için bağlamsallaştırmanın önemi göz önüne alındığında, bağlamın (bilişsel) analizine özel dikkat etmek gerekmektedir. Burada iki yapı bulunmaktadır: bağlam ve politik söylemin yapısı. Bağlam katılımcıların iletişimsel olayların zihinsel modelleri açısından tanımlanmalıdır. Yani, kendileri ve diğer katılımcıların ve diğer söylemlerle ilgili diğer iletişimsel durumlar kategorilerinin, örneğin; - genel alan (örneğin, politika) - genel toplumsal eylem (mevzuat) - mevcut ortam (zaman, konum) - mevcut koşullar - mevcut etkileşim (siyasi tartışma) - mevcut söylem türü (konuşma) - çeşitli türler katılımcıların rolü (konuşmacı, milletvekili, Partisi, ırkı, cinsiyeti, yaşı vb.), - katılımcıların bilişleri (hedefler, bilgi, inançlar vb). Ayrıca birçok politik söylem türünün metinsel terimlerden ziyade bağlamsal olarak tanımlandığı kabul edilmektedir. Siyasal söylem, öncelikle konu ya da üslupla değil, kiminle, ne zaman ve hangi amaçlarla konuştuğu ile tasvir edilir. Başka bir deyişle, siyasal söylem, siyasal süreç içindeki işlevleri nedeniyle özellikle "siyasal" dır. Bu minvalde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşması uygun bir miting konuşmasıdır. Parlamentodaki gibi belirli bir süre ve kısıtlamalardan ziyade uzun bir süreye sahiptir ve geniş bir kesime hitap edebilmektedir. Zaten konuşmasında Türkiye'nin bütün toplumsal kesimlerini bir araya getirdiğini vurgulamaktadır. Konuşmanın yapıldığı dönem ise darbe girişiminden kısa bir süre sonrası ve toplumsal hassasiyetin yüksek olduğu bir evre olması da önemlidir. 15 Temmuz Gecesi doğrudan hedefi ve devletin en üst temsilcisi yani Cumhurbaşkanı olması hasebiyle yaptığı konuşmanın bağlamı kendisi tarafından oluşturulmaktadır. Burada "biz" zamiri önem arz etmekte, 15 Temmuz gecesi tanklara, uçaklara ve silahlara karşı direnen Türk milleti, vatansever güvenlik güçleri ve devlet yöneticileriyle birlikte darbe karşısında duran herkes "biz"i oluşturmaktadır. "Devletten, milletten, haktan ve hakikatten yana olanlar burada" söylemi buna işaret etmektedir. Bunun karşısında ise öteki olarak başta terör örgütü Fetö olmak üzere bütün terör örgütleri, bunların arkasındaki karanlık güçler ve 16 Temmuz sabahı darbenin başarısız olmasına üzülenler bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmasının amacı ise Fetönün bir ihanet şebekesi olduğunu ortaya koymak, devleti Fetullahçı teröristlerden temizlemek, 15 Temmuz gecesi Türk milletinin destansı mücadelesini anlatmak ve devletin yıkılmayacağını göstermektir.

Dijk'e (2002) göre birçok söylem yapısı bağlam modellerinin bir işlevidir. Bununla birlikte, söylem sadece bağlam modelleri ile değil, aynı zamanda olay modelleri ile de sınırlandırılmıştır, yani konuşmacı olayların yanı sıra yukarıda da belirtildiği gibi grup üyeleri tarafından paylaşılan daha genel sosyal temsillerle yorumlanır. Politik söylemin tanımı için önemli olan

önerildiği gibi, bu tür yapıların siyasi yapı ve süreçlerle ilgili olduğu söylenebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yenikapı Mitinginde yaptığı konuşmadan da görüleceği üzere, darbe girişiminin başarısızlığa uğratılmasında Türk milletinin rolü ve devlete yönelik tehditler –başta Fetö olmak üzere- temelinde milliyetçi bir söylem geliştirdiği görülmektedir. Bu söylemin milliyetçiliğe içkin yapısını ortaya koyabilmek için, Dijk'in metodundaki politik söylemin yapılarını, konular, şema, anlambilim, stil ve retorik bağlamında incelemek gerekmektedir. Konu, siyasi ve diğer söylem biçimlerinde hangi bilgilerin önemli ya da güncel olduğu vurgulandığı alandır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmasının temel konusu 15 Temmuz Darbe ve İşgal girişimi olmakla birlikte bunun altında değindiği birçok konu bulunmaktadır. Bunlar, (1) milletin esareti kabul etmemesi, (2) Fetö terör örgütü, (3) Devletin kılcal damarlarına kadar girmiş olan Fetullahçı teröristlerle mücadele, (4) 15 Temmuzun bir milat olarak kabul edilmesi ve daha güçlü, müreffeh bir devlet inşası, (5) 15 Temmuzla birlikte terör örgütlerinin saldırılarını yeni bir aşamaya getirmiş olmaları ve maşa olarak kullanılmalarıdır. Bütün bu konuların temelinde devletin varlığını devam ettirmesi, milli birlik, bütünlük ve bağımsızlığımızın korunması, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemlerinde ön plana çıkmaktadır. Terör örgütleri içinde en sinsi ve tehlikeli yapının Fetö olduğu, bunlarla her alanda mücadele edildiği ve edileceği, gerekirse idam cezasının yeniden getirileceği –milletin de istemesi durumunda- vurgulanmaktadır.

Söylemin şematik yapısı, konuşmacının siyasi pozisyonu, konuşmada belirttiği konular bağlamında dinleyicileri ikna etmek için ön plana çıkardığı söylemler oluşturmaktadır. Anlambilim hususu ise, siyasi bağlam modellerinin, güncel olay modellerinde hangi bilgilerinin söylemle ilgili olarak dâhil edilip edilmeyeceğini bağlıdır. Bu, hem küresel anlamlar için, hem de asıl metin veya konuşma cümlelerinde ifade edilen yerel anlamlar için geçerlidir. Bu seçimi kontrol eden önemli bir bağlam kategorisi, konuşmacı ve alıcıların, yerel anlamların karmaşıklığını da etkileyebilecek siyasi ideolojisidir (Dijk, 2002). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yukarıdaki konuşmasında, milliyetçi ideolojiyi destekleyecek bir şekilde şematik bir yapı biçimlendirdiği görülmektedir: (a) 15 Temmuz bir işgal girişimidir, (b) Devlet bağımsızlığını kaybederse, milletin geleceği kararır, (c) Darbe girişimi başarılı olsaydı bin yıldır bizim olan bu vatanın kimlere altın tepsi içinde sunulacağını çok iyi biliyoruz, (d) Fetö ihanet şebekesinin devletten ve millettten aldıklarını sahiplerine geri vereceğiz. Bütün bunların yanında yerel anlambilim açısından konuşmada öne çıkan söylemler şunlardır: (a) O gece adeta ölümü öldürerek sokakları, meydanları dolduran milyonlarca vatandaşımız içinden şehitlik ve gazilik şerefine layık olanlar isimlerini tarihe altın harflerle yazdırdılar, (b) Bir olacağız, iri olacağız, diri olacağız, kardeş olacağız, hep birlikte Türkiye olacağız, (c) Bu milletin imanını, bu milletin inancını, bu milletin dirayetini o hiç hesaba katmadı, (d) Örgütlerin isimleri değişebilir, kadroları değişebilir, söylemleri değişebilir; ama hepsinin de Türk milletinin, Türk Devletinin düşmanları olduğu gerçeği asla değişmez. Böylece, milliyetçi öğeler, İslami bazı kavramlarla – iman, şehitlik, gazilik- harmanlanarak, konuşmanın şematik yapısını ve dinleyicilerin anlam dünyasında yansımalarının ifadesi olan yerel anlambilimini şekillendirmektedir.

Söylemin yapısal unsurlarının sonuncusu, politik söylemin stili ve retorikidir. Semantik temsiller değişken yüzey yapılarında, yani belirli bir sözcükleşme, sözdizimsel yapılar ve ses,

baskı veya görüntülerin belirli özellikleri ile ifade edilir, ayrıca altta yatan anlamların vurgulanmasına veya bu vurguyu üreten retorik cihazlarla belirtilir (Dijk, 2002). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yenikapı'da yaptığı konuşmanın stil ve retorik açısından analizinde, tarihsel analogiler, şiirler, şarkı sözleri, kahramanlık temaları ve Türkiye'ye yönelik bu tarz saldırılara karşı meydan okuma söylemi belirgin bir şekilde görülmektedir. Tarihsel analogiler bağlamında, 15 Temmuz gecesi destanlaşan mücadele, 1071 Malazgirt Zaferi, Süleyman Şah, Osman Gazi, Çanakkale Zaferi, Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk sembolleriyle özdeşleştirilmektedir. Buradaki ilk vurgu mekânsal niteliktedir. Çünkü Malazgirt zaferiyle Anadolu kapıları Türklere açılmış, Çanakkale zaferi ve Milli Mücadeleyle birlikte Türklerin Anadolu'dan hiçbir zaman çıkarılmayacağı kesinleşmişti. Dolayısıyla bu benzetmeler vasıtasıyla Anadolu'nun ilelebet Türk yurdu olarak kalacağını üzerinde durulmaktadır. Nitekim "darbe başarılı olsaydı, bu vatanın altın tepsi içinde kimlere sunulacağını da çok iyi biliyoruz" söylemi de bunu desteklemekte; Fetullahçı teröristlerin amacının, Türk vatanını, arkalarındaki karanlık güçlere peşkeş çekeceğinin altı çizilmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmasında vatan vurgusu, devlet vurgusuyla birlikte işlenmektedir. Bu bağlamda Osman Gazi'nin beyliğini kurarken belirlediği ilkelere, Süleyman Şah'a ve Milli Mücadele sonucunda modern Türkiye Cumhuriyetini kuran Mustafa Kemal Atatürk'e atıf yapılmaktadır. Osmanlı ve Cumhuriyetin kurucu kodları ve bu dönemlerde verilen mücadeleyle 15 Temmuz gecesi devletin ve milletin darbeye karşı direnişi özdeşleştirilmektedir. Burada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz'u bir milat olarak görmesinin de altı çizilmelidir. Türkiye'nin bu süreçten zayıflayarak değil, daha fazla güçlenerek çıkacağını belirten Cumhurbaşkanı Erdoğan, Cumhuriyetin temel mottosu olan "muassır medeniyetler" seviyesinin de aşılması gereken bir hedef olarak zikretmektedir. Yine Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın retorikini biçimlendiren en önemli olgu, Türk milletinin ve milliyetçi devlet görevlilerinin -güvenlik güçleri- 15 Temmuz gecesi darbe karşısında gösterdikleri destansı mücadeledir. Bu bağlamda, darbeye direnirken vücudu parçalanan, kafası kopan şehitleri örnek olarak vermekte, tankların altına yatıp kolunu kaybeden gaziyle yaşadığı diyalogdan bahsetmektedir. Tankların altına yatan, mermilere, helikopterlerin ve savaş uçakların bombalarına göğüs geren Türk milleti, Cumhurbaşkanı için darbe gecesinin en büyük kahramanıdır. Doğal olarak darbe gecesinin önemli kahramanlarından biri olan şehit Ömer Halis Demir'den de söz etmektedir. İnsanların darbe karşısındaki direnişini ise devlet, millet, vatan ve bağımsızlık kavramları üzerinden tasvir eden Cumhurbaşkanı, Türk milletinin esareti kabul etmeyeceğini dile getirmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, milliyetçi retorikini şekillendirirken sıklıkla şiir, İstiklal Marşı ve şarkı sözlerinden de yararlanmaktadır. Bu bağlamda milliyetçi-muhafazakâr kodlarla hareket etmekte; "İmandır o cevher ki ilahi ne büyüktür, imansız olan paslı yürek sinede yüktür", "Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda...", "Siper et gövdeni dursun bu hayâsızca akın" ve milliyetçi sanatçı Esat Kabaklı'nın seslendirdiği "Gez oğlum, vatanına göz dikenini ez oğlum" şarkısının sözlerini kürsüde, darbeye direnen milleti tasvir ve motive etmek için okumaktadır. Son olarak, Türkiye'ye karşı gerçekleştirilen bu saldırının, hem bir işgal girişimi, hem de bir terörist eylem olduğunu ifade eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fetullahçı teröristlere ayrı bir parantez açmaktadır. Bu terörist örgüte karşı kapsamlı bir mücadelenin verileceği, siyasal ve toplumsal yaşamın her alanında bu örgütün temizleneceği, gerekirse ve toplum talep ederse idam cezasının geri getirilebileceğini

belirten Cumhurbaşkanı, aynı zamanda bunların, karanlık güçler tarafından kontrol edilen maşalar olduklarını da düşünmektedir. Yine de siyasal, sosyal ve ekonomik darbelerin yanında artık Türkiye'nin askeri darbelerle karşı da güçlü olduğu söylemi, Cumhurbaşkanı'nın en temel vurgusudur.

Sonuç

15 Temmuz Darbe ve İşgal girişimi, Cumhuriyet tarihinde Türkiye üzerinde oynanan oyunların fiili saldırıya dönüştüğü en mühim hadise olduğu söylenebilir. Darbe girişiminin yaşandığı gece, devletini ve milletini seven her Türk vatandaşı bu hain girişime direnerek başarıya ulaşmasını engelledi. Bu süreçle birlikte Türkiye'de milliyetçilik yeni bir ivme kazandı. Siyasal anlamda AK Parti ve MHP arasında başlayan yakın işbirliği bir ittifaka dönüştü ve bu ittifak – Cumhuriyet İttifakı- yapılan bütün seçimlerden zaferle ayrıldı. Toplumsal anlamda da milliyetçilik baskın bir ideoloji haline gelmiş; TV dizileri, filmleri, milliyetçi sembollerin dolaşıma sokulması, 15 Temmuzla ilgili yapılan anıtlar vb bu süreci desteklemiştir. 15 Temmuz Darbe ve İşgal girişiminden kırk gün sonra Türkiye, terörle mücadele, milli güvenlik ve çıkarlar temelinde sınırötesi askeri operasyonlara başlamış, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarları operasyonlarıyla milliyetçilik siyasal ve toplumsal konsolidasyonunu sağlamıştır. Bu sürecin doğal bir ürünü olarak siyasi liderler ve karar vericilerin retoriklerini milliyetçilik şekillendirmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe girişiminden çok kısa bir süre sonra Yenikapı'da yaptığı konuşma, milliyetçi retorik'in en mümtaz örneğini teşkil etmektedir. Darbe girişiminde doğrudan hedef alınan, Türkiye Cumhuriyeti'nin lideri olan ve darbe gecesi halkı demokrasiyi ve devleti savunmak için sokaklara çağırarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yenikapı'da toplumun bütün kesimlerinden temsilcilerin bulunduğu bir ortamda bu konuşmasını gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla, milli birlik ve bütünlük temsili olarak sağlanmış ve darbeden kısa bir süre sonra bu miting'in gerçekleştirilmesi suretiyle milliyetçilik her anlamda karşılık bulmuştur. Tarihsel analogiler, kahramanlık anlatıları, Türkiye'ye yönelik saldırılar, milli birlik ve bütünlük, devlet, vatan, millet, bağımsızlık, ezan, şehitlik, gazilik ve iman gibi milliyetçi-muhafazakâr-İslami semboller, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemlerinde yer almaktadır. Ancak bu söylem kümesindeki İslami-muhafazakâr söylemlerin milliyetçiliğin içeriğini doldurma işlevine sahip olduğu görülmektedir. Çünkü konuşmanın ideolojik alt yapısını milliyetçilik oluşturmaktadır. Özellikle Fetullahçı teröristlerin bir işgal girişiminde bulunduğunu belirtmesi, asıl amacın bağımsızlığımıza son verilerek devletin yok edilmesi ve bu ülkenin “altın tepside” başkalarına sunulacak olması, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın temel vurgularıdır. Terör örgütleri, başta Fetö olmak üzere “Türk milletinin ve Türk devletinin en büyük düşmanıdır” retorik'i, bütün konuşmanın özeti hüviyetindedir. 15 Temmuz Darbe ve İşgal girişimi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yenikapı konuşmasının analizi temelinde, Türk milliyetçiliğinin iki temel niteliğini ön plana çıkarmıştır. Bunlardan birincisi, Türk milliyetçiliğinin reaksiyoner karakteridir. Darbeye karşı gerçekleştirilen direniş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bunu konuşmasında sıklıkla kullanması, darbe ve işgal girişimi karşısında Türk milliyetçiliğinin tepkisel karakterinin görünür olmasına neden olmuştur. İkinci nitelik ise devlet olgusudur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz'u “işgal girişimi” olarak tanımlaması, “bin yıllık vatan” vurgusu,

Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucu kodlarına yapılan atıfla devlette süreklilik temasını işlemesi ve bütün terör örgütlerini Türk devletinin düşmanı olarak ifade etmesi, Türk milliyetçiliğinin devlete dayalı bir ideoloji olması niteliğiyle uyumludur. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan için asıl mesele, bağımsızlık, vatan, ezan, şehitlik vs gibi kavramlarla içeriğini doldurduğu devlet olgusu ve onu koruma iç güdüsüdür.

Kaynakça

- Aktürk, Ş. (2012). *Regimes Of Ethnicity And Nationhood In Germany, Russia And Turkey*. Cambridge: Cambridge.
- Ayvazoğlu, B. (2009). Tanrıdağ'dan Hira Dağı'na Uzun İnce Yollar, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4* içinde (s. 541-579), İstanbul: İletişim.
- Belge, M. (Ocak 2003) Milliyetçilik ve Sol, *Birikim*. 165, <http://www.birikimdergisi.com/sayi/165/milliyetcilik-ve-sol>.
- Bilig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*. Çev. Cem Şişkolar, İstanbul: Gelenek.
- Bölükbaşı, Y. Z. (2018). Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Düşünsel Temelleri Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), 45-60.
- Bölükbaşı, Y. Z. (2019). *Milliyetçilik ve Dış Politika: Türkiye'nin Kuzey Irak ve İsrail Politikalarına Teorik Bir Bakış*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*. Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Çağaptay, S. (2009). Otuzlarda Türk Milliyetçiliği'nde Irk, Dil ve Etnisite, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4* içinde (s. 245-262), İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008) Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 27(1), 99-117.
- Delannoi, G. (1998). Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz. Ed. Jean Leca (Ed), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde (s. 32-45), Çev. Siren İdemen, İstanbul: Metis.
- Dijk, T. A. V. (2008). *Discourse and Context A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University.
- Dijk, T. A. V. (2002). Political Discourse and Political Cognition. Paul A. Chilton ve Chirstina Schaffner (Ed), *Politics as Text and Talk Analytic Approaches to Political Discourse* içinde (s. 203-239), Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Dönmez, R. Ö. (2015). Nationalism in Turkey Under Justice and Development Party Rule: The Logic of Masculinist Protection. *Turkish Studies*, 16(4), 1-15.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse*. London ve New York: Routledge.
- Hobsbawm, E. J. (1993). *Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı.
- Keitner, C. I. (2007). *The Paradoxes of Nationalism: The French Revolution and Its Meaning for Contemporary Nation Building*. New York: The State of New York University.
- Kellas, J. G. (1998). *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. London: Macmillan.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2016). Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn'ın Canavarına. Birsen Örs (Ed), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (s. 307-351), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kohn, H. (1960). *The Idea of Nationalism: A Study of its Origins and Background*, New York: Macmillan.
- Maessen, E. (2014). Reassessing Turkish National Memory: An Analysis of Representation of Turkish National Memory by the AKP, *Middle Eastern Studies*, 50(2), 309-324.
- Özkırmımlı, U. (2009). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı.
- Potter, J. ve Wetherell, M. (2011). Discourse Analysis. Frederick J. Wertz vd (Ed), *Five Ways of Doing Qualitative Analysis: Phenomenological Psychology, Grounded Theory, Discourse Analysis, Narrative Research, and Intuitive Inquiry* içinde (s. 60-63), New York ve London: The Guilford.
- Saraçoğlu, C. (Nisan 2013). AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik, *Alternatif Politika*, 5(1), 52-68.
- Schulze, H. (2005). *Avrupa'da Ulus ve Devlet*. Çev. Timuçin Binder, İstanbul: Literatür.
- Schöpflin, G. (2001). Nationalism: Evolution of Nationalism. Athanea S. Leoussi (Ed), *Encyclopaedia of Nationalism* içinde (s. 225-228), New Brunswick ve London: Transaction.
- Smith, A. D. (2001). Nationalism. Athanea S. Leoussi (Ed), *Encyclopaedia of Nationalism* içinde (s. 222-225), New Brunswick ve London: Transaction.
- Şahin, K. (Mayıs 2007). Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik. *Akademik Bakış Dergisi*, 12, 1-9.
- Şener, N. (2018). *Şeytanın Kara Kutusu*. İstanbul: Destek.
- White, J. (2013). *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*. Çev. Fuat Güllüpinar ve Çoşkun Taştan, İstanbul: İletişim Yayınevi.

- Wodak, R. (2009). *The Discourse of Politics in Action*. London: Palgrave Macmillan.
- Yalçın, G. D. (2011). *Eleştirel Söylem Analizi Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Kültürlerarası Diyalog*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, A. (2013). 'Ne Mutlu Türküm Diyebilene' Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938). İstanbul: İletişim.
- Yücel, G. ve Bölükbaşı, Y. Z. (Ekim 2019). Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 1944 Irkçılık-Turancılık Davası. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 5-34.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (07.08.2016). Demokrasi ve Şehitler Mitinginde Yaptıkları Konuşma. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/49925/demokrasi-ve-sehitler-mitinginde-yaptiklari-konusma.html>.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2016). 10 Soruda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fetullahçı Terör Örgütü. https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/onsorudafeto_tr_en.pdf.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2018). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Milletın Zaferi. https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/15temmuz_tr.pdf.
- Ahmet Zeki Üçok'tan FETÖ Uyarısı: Üst düzey bürokrasideki FETÖ'cüler hala görevde (22.05.2018). *Aydınlık*. <https://www.aydinlik.com.tr/ahmet-zeki-ucok-tan-feto-uyarisi-ust-duzey-burokrasideki-feto-culer-gorevde-turkiye-mayis-2018>.
- Milliyetçi Hareket Partisi, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/basbug/ozlu/mhp/basbugumuzun_ozlu_sozleri.html.